

Ulusal/Etnik Kimliklerin Stratejik İnşası: Kuzey Kıbrıs Örneği*

Serap Arslan Akfırat**
Bengi Öner Özkan***

Özet: Bu arşiv çalışmasıyla, Kuzey Kıbrıs'taki siyasi partilerin, Kıbrıs'ın birleşmesi sorunu ekseninde kendi ulusal/etnik kimliklerini -sınırları ve içerikleriyle birlikte- kendi kolektif tasarıları doğrultusunda (Kıbrıslı Rumlarla Türklerin Birleşik Kıbrıs çatısı altında toplanması veya bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yaşatılması) nasıl tanımladıkları araştırılmaktadır. Bu amaçla Kuzey Kıbrıs'taki iki siyasi partinin, Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) ile Ulusal Birlik Partisi'nin (UBP), 2000-2005 yılları arasında yayımladıkları her türlü resmi belge derlenmiş, Kıbrıs'ın birleşmesi sorunuyla ilgili olanları seçilerek, Grup Argümanlarının Yapısal Analizi (GAYA) yöntemiyle ve Sosyal Kimlik/Benlik Kategorizasyonu kuramları ışığında incelenmiştir. Bulgular, sosyal grupların, üyeleri tarafından amaçlı bir biçimde inşa edilmekte olduğu görüşünü desteklemektedir. UBP, bağımsız KKTC'nin yaşatılması tasarısı doğrultusunda Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan topluluğu Türk ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak inşa ederken; CTP 'Birleşik Kıbrıs' tasarısı doğrultusunda aynı topluluğu, Türkiye ve Türklerden ayırtırmaya çalışmaktadır. Grup tanımlamasının yanı sıra, bulgular 'sorun', 'çözüm', 'tehdit/çıkar' ve 'Avrupa Birliği' konularının da siyasi partilerin kendi tasarılarına hizmet edecek şekilde inşa edildiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıslılık, Türklük, Ulusal kimliklerin stratejik inşası, grup argümanlarının yapısal analizi.

Giriş

Bu çalışma gruplar arası ilişkilerin şekillendiği grup içi süreçlerin sosyal psikolojik boyutlarını araştırmayı amaçlamaktadır. Yıllardır Kıbrıslı Türklerin ve Rumların çatışmalı ilişkilerine sahne olan Kıbrıs örneğinden yola çıkılarak, ulusal/etnik kimliklerin, Kıbrıs'ın birleşmesi sorunu çerçevesinde, belirli kesimlerce stratejik olarak nasıl inşa edildiği incelenmektedir.

* Bu makale ODTÜ'de Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı'nda birinci yazar tarafından hazırlanan doktora çalışmasının bir bölümüne dayanmaktadır.

** Orta Doğu Teknik Üniversitesi Psikoloji Bölümü
aserap@metu.edu.tr

*** Orta Doğu Teknik Üniversitesi Psikoloji Bölümü
bengi@metu.edu.tr

İki topluluğun, Kıbrıslı Rumların ve Türklerin, adanın birleşmesine ilişkin tutumlarını, olumlu/olumsuz gibi tek bir sıfatla tanımlamak mümkün değildir. Çünkü her iki topluluğun içinde de, hem diğer topluluğa karşı hem de ortak bir devlet altında yaşamaya ilişkin farklı, hatta birbiriyle çelişik tutumlar mevcuttur. Aslında, özellikle ulus gibi geniş ölçekli sosyal gruplar düşünüldüğünde bu, oldukça sık rastlanan bir durumdur. Bir grubun kendi içerisinde, bir diğer gruba olan ilişkilerin algılanması ve yorumlanmasında farklılıklar olduğu, hatta bazen bu farklılıkların birbiriyle çeliştiği bilinen bir gerçektir. İki grup arasındaki ilişkiler oluşurken, aynı zamanda her grubun kendi içerisinde dinamik bir süreç, grubun sınırları ve içeriği hakkında canlı tartışmalar ve mücadeleler yaşanmaktadır. Bu sebeple gruplar arası ilişkilerin analizi, grup içindeki süreçlerin de araştırılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu noktada, sosyal kimliklerin belirli biçimlerde tanımlanmasının, sadece bir sosyal kimliğin ne olduğunu değil, aynı zamanda ne olması ve başka kimliklerle ilişkisinin nasıl olması gerektiğini de yansıttığı öne sürülmektedir. Yani sosyal gruplar ve aralarındaki ilişkiler önceden verili değildir. Tersine, grup üyeleri tarafından sürekli yeniden yapılandırılmaya çalışılmaktadır (Reicher ve Hopkins 2001). Bu süreçte, sosyal grupların sınırları (gruba kimler dahil, kimler değil) ve içeriği (gruba ilişkin kalıp yargılar, normlar, değerler, çıkarlar vb.), amaçlı olarak öyle bir şekilde tanımlanmaktadır ki, sosyal yapıda istenilen değişiklikleri yapabilmek için diğer grup üyelerinin desteği sağlanabilsin. Yani kimlik tanımları ve içerikleri, bir grubun daha geniş toplum içerisindeki yerini belirtmekle kalmamakta, aynı zamanda, yeni bazı sosyal ilişkilerin kurulabilmesi için gerekli nüveleri de içinde taşımaktadır.

Gruplar arasındaki ilişkilerin değiştirilmesi (örn. ezen-ezilen ilişkisinden eşitler arası ilişkilere geçilmesi), grup-İçi bağlamda farklı fikirlerin mücadelesini de beraberinde getirmektedir. Diğer bir deyişle, grup içinde farklı kesimler kendi kolektif tasarımlarını gerçekleştirmek için diğer grup üyelerinin desteğini kazanmak, dolayısıyla da birbirleriyle mücadele etmek durumundadırlar (Turner 2005). Çünkü gruplar arasındaki ilişkilerin niteliği hakkında (örn. ilişkinin bir ezen-ezilen ilişkisi olup olmadığı hakkında) bütün grup üyeleri aynı yargıyı taşımayabilir. Dolayısıyla gelecekte bu grupların arasındaki ilişkilerin nasıl şekillenmesi gerektiği konusunda farklı görüşler olabilir. Bu durumda, grubun geleceğine ilişkin farklı fikirler savunan kesimler arasında bir güç elde etme mücadelesi yaşanır. Bu süreçte, kendi kolektif tasarımlarını hayata geçirmek isteyen farklı kesimlerin, grup sınırlarını ve içeriklerini, kendi amaçlarına uygun şekilde yeniden inşa etmeleri sürecidir denebilir.

Daha önceleri sosyal gruplar ve kimlikler çeşitli araştırmacılarca, görece sabit ve verili bağlamın doğasını yansıtan oluşumlar olarak ele alınmaktaydı. Özellikle, Benlik Kategorizasyonu Kuramı'nın (BKK/Self-Categorization Theory; Turner, Hogg, Oakes, Reicher ve Wetherell 1987) 'sosyal kimlikler göreceli erişebilirlik düzeyi (relative accesibility) ile kategori-uyaran gerçekliği uygunluğu (fit between category and stimulus reality) arasındaki etkileşime bağlıdır' şeklindeki önermesine dayanarak, alanda yapılan çalışmalar, sosyal kimlikleri, verili bağlamın otomatik yansımaları olarak görmekteydi. Kurama göre, göreceli erişebilirlik düzeyi, nesne ve olayları belirli bir biçimde kategorize etmemize neden olan geçmiş deneyimler, şimdiki beklentiler, güdüler, değerler, amaçlar ve gereksinimlerle belirlenmektedir. Kategori-uyaran gerçekliği uygunluğu ise yaptığımız gruplamanın gerçekliğe ne kadar denk düştüğü ile ilgilidir. Bir gruplamanın gerçekliğe denk düşmesi bir o grup içerisinde algılanan benzerliklerin, o grupla diğer gruplar arasında algılanan benzerlikten büyük olması gerektiğini; o grup içerisinde algılanan farklılıkların ise o grup ile diğer gruplar arasında algılanan farklardan daha küçük olması gerektirmektedir (Turner vd. 1987). Örneğin, insanları kadın ve erkek olarak kategorize etmek, kadınların birbirlerine benzerliklerinin, kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikten daha büyük olarak algılanmasını; kadınların kendi arasındaki farklılıklarının ise kadınlarla erkekler arasındaki farklılıklardan daha küçük olarak algılanmasını gerektirmektedir.

BKK, bu varsayıma dayanarak, benlik tanımlamasının bağlamla birlikte değiştiğini öne sürmektedir (Turner ve Oakes 1997). Buradaki önemli nokta, karşılaştırma bağlamında kimlerin bulunduğu. Örneğin, kendimizi Araplarla karşılaştırdığımızda Türk olmak, kendimizi Avrupalılarla karşılaştırdığımız zamanki Türk olmaktan farklı bir şeydir. Dolayısıyla karşılaştırma ortamındaki gruplar değiştikçe, sosyal kimlikler de değişmektedir. Daha doğru bir ifadeyle sosyal kimlikler ortamı ve bağlamı yansıtmaktadır (Hogg ve Abrams 1993, Reicher ve Hopkins 2001, Tajfel 1978).

Sosyal kimliklerin bağlamı yansıtıyor olma özelliği, aynı gruba üye olan bütün bireylerin, sosyal kimlikler ve bağlamın yapısıyla ilgili ortak anlayış geliştirmelerini zorunlu kılmamaktadır (Haslam, 1997, Haslam vd. 1998). Diğer bir deyişle sosyal kimliklerin bağlam tarafından belirlenir olma özelliği, aynı sosyal grup üyeliğini paylaşan kişilerin, bağlamın yapısı ve ait oldukları grubun normları/değerleri hakkında hemfikir olmalarını gerektirmemektedir. Reicher ve Hopkins'e göre (2001), grup üyeleri arasında mevcut bağlamın yapısı hakkında, birbirinden farklı hatta çatışmalı görüşler olabilir. Aynı grubun üyeleri bazen ait oldukları grubun normları ve değerleri hakkında anlaşmazlığa düşebilir; bu anlaşmazlık bölünmeleri de beraberinde getirebilir (Sani ve Reicher 2000). Bireyler aynı gruba üye olsalar ve aynı karşılaştırma

bağlamında, aynı dış gruplarla kendilerini karşılaştırsalar bile, bazı konularda birbirleriyle çatışma içine girebilirler.

Yine Reicher ve Hopkins'e (2001) göre, gruba ilişkin kalıp yargılarla mevcut gerçeklik arasındaki ilişkinin bu kadar katı bir biçimde konulması, sosyal değişimi anlamayı güçleştirmektedir. Oysa aynı sosyal bağlamın veya ortamın, grup içerisinde farklı biçimlerde okunması, grubun geleceğine yönelik farklı kolektif tasarımları yansıtıyor olabilir (Reicher ve Hopkins 2001, Reicher, Haslam ve Hopkins 2005). Bu görüşe göre, sosyal gerçeklik önceden (apriori) belirlenmiş ve bunun sonucunda da sosyal gruplama yapılıyor değildir. Sosyal grupların belirli bir biçimde tanımlanması ve o grubun başka gruplarla ilişkisinin nasıl olması gerektiğini de yansıtmaktadır. Bir grubu belirli bir biçimde tanımlama, aynı zamanda o kategoriyi istedik biçimde yeniden yaratma çabalarını da kapsamaktadır. Yani bir sosyal kategorinin tanımı, o kategorinin ne olduğunun basitçe algılanması ve yansıtılması değildir. Sosyal gruplar ve onların aralarındaki ilişkiler, önceden verili değildir. Tersine, üyeleri tarafından sürekli olarak yeniden-yapılandırılmakta/inşa edilmektedirler.

Sosyal kategorilerin farklı şekillerde tanımlanması belirli amaçlar taşımaktadır. Kategorinin sınırları (gruba kimler dahil, kimler değil) ve kategorinin içeriği (kategoriyeye ilişkin kalıp yargılar, normlar, değerler), belirli bir gelecek tasarımını hayata geçirecek şekilde, stratejik olarak kurgulanmakta ve sunulmaktadır. Çünkü belirli bir amaca hizmet eden bu tanımlar, grup üyelerinin geri kalanlarını harekete geçirmeye ve istenilen geleceği inşa etmeye yaramaktadır (Turner 2005).

Mustafa Kemal Atatürk'ün 10. Yıl Nutku bize bu konuda değerli bir örnek oluşturmaktadır. Atatürk, Türk ulusunu, zeki ve çalışkan olarak nitelerken, yani bir kolektif kalıp yargıda bulunurken, belki de Türk halkının o zamanki gerçek özelliklerinden çok, nasıl olmaları gerektiği hakkında güçlü bir isteği dile getirmekteydi:

“Az zamanda çok ve büyük işler yaptık ... Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan, Türkiye Cumhuriyetidir... Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. *Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir.* Çünkü Türk milleti, milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilir...” (Atatürk 1933).

Bu tür kalıp yargıların Türk milletinin özünü yansıtmayı yansıtmadığı konusunda farklı görüşler olabilir. Fakat aynı konuşmanın tamamını okuduğumuzda

şurası açıklık kazanmaktadır ki, bu tür nitelermeler bazı istendik sonlara ve değerlere ulaşabilmek için amaçlı yapılmıştır:

“Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek türk kültürü olan, Türkiye Cumhuriyeti-dir. Bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkarane yürümesine borçluyuz. Fakat yaptıklarımızı asla kafi görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. *Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Milli kültürümüzü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız...* Geçen zamana nisbetle, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü, Türk milleti, milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilir. Ve çünkü, Türk milletinin elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müsbet ilimdir” (Atatürk 1933).

Atatürk'ün genç Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili net bir gelecek görüşü olduğu görülmektedir. Atatürk'e göre, bu genç cumhuriyet, uygar, çağdaş ve refah içinde olacaktı. Yeni bağımsız ve gelişmiş Türkiye Cumhuriyeti'ni inşa ederken, Türk ulusu stratejik biçimde bunun gereklerini yerine getirebilecek niteliklere sahip olarak, yani yüksek karakterli, zeki çalışkan ve tanımlanmaktaydı. Türklüğü bu şekilde tanımlamak, büyük bir olasılıkla, Türk halkına kendi geleceklerini şekillendirmeleri için gereken özgüveni ve gücü aşılarmayı hedeflemekteydi. Bu konuşma, belirli gelecek tasarılarını gerçekleştirmek için, grup üyelerini etkilemek ve harekete geçirmek amacıyla kategori içeriğinin nasıl inşa edildiğine mükemmel bir örnek sağlamaktadır.

Bu konuda vereceğimiz bir diğer örnek ise II. Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'da yaşayan Yahudilerin kurtarılmasıyla ilgili çeşitli belgelerin niteliksel analizidir (Reicher vd. 2006). Bu analizlerin sonuçlarına göre, Bulgaristan'da yaşayan Yahudilerin sınır dışı edilmeleriyle ilgili yasa tasarısına karşı çıkan ve Yahudileri zorunlu göçten kurtarmak isteyenler, bu amaçlarına, Yahudileri de Bulgar ulusunun bir parçası şeklinde tanımlayarak, yani iç grubun sınırlarını Yahudileri de kapsayacak şekilde genişleterek ulaşmışlardır (Yahudiler de Bulgar halkının bir parçasıdır). Grup sınırının genişletilmesinin yanı sıra Bulgar ulusal değerleri, uygarlık, hoşgörü ve insancılık olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla, eğer Bulgar halkı uygar, hoşgörlü ve insancılrsa, Yahudilere yardım etmek zorundaydılar. Çeşitli resmi yazılar, gazete makaleleri ve mektuplardan oluşan bu belgelerin analizi, hem kate-

gori sınırının (kategoriye kimler dahil, kimler değil) hem de kategori içeriğinin (kategorinin özellikleri, normları, değerleri ve çıkarları) grup üyelerini belirli bir tasarı çerçevesinde harekete geçirmekle ilişki olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, hem kategori sınırının hem de içeriğinin tanımlanması, sadece grubun ve sosyal ilişkilerinin mevcut yapısını yansıtmakla kalmamakta, aynı zamanda yeni bir dizi sosyal ilişkilerin oluşturulması veya gerçekleştirilmesi için gerekli nüveleri de içinde barındırmaktadır. Kategori sınırının tanımı, belirli bir gelecek tasarısı çerçevesinde kimlerin harekete geçirileceğini; kategori içeriği de bu hareketin yönelimini belirlemektedir (Reicher ve Hopkins 2001). Bağlamın doğası ve sosyal kimliklerin anlamı hakkında grup üyelerinin fikir birliğine varabilmek için girdikleri aktif tartışma süreci, her zaman fikir birliğiyle sonuçlanamayabileceği için, grupta, kategori içeriği ve sınırları hakkında da farklı ve birbirine karşıt görüşler oluşabilir. Bu karşıt görüşler, büyük olasılıkla grup için öngörülen farklı gelecek tasarılarından kaynaklanır. Diğer bir deyişle eğer aynı grubun üyeleri, ait oldukları grubu, grubun normlarını, değerlerini, çıkarlarını ve gruplarına yönelik tehditleri farklı şekillerde tanımlıyorlarsa, bu, grubun geleceğine ilişkin birbirine ters düşen, farklı kolektif tasarılarından kaynaklanıyor gibi görünmektedir.

Bu çalışmada, yukarıda çok kısa özetlediğimiz kuramsal çerçeve ışığında, Kuzey Kıbrıs'taki siyasi partilerin, Kıbrıs'ın birleşmesi sorunu ekseninde kendi ulusal/etnik kimliklerini –sınırları ve içerikleriyle birlikte- kendi kolektif tasarıları doğrultusunda (Kıbrıslı Rumlarla Türklerin Birleşik Kıbrıs çatısı altında toplanması veya bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yaşatılması), nasıl tanımladıkları, bir arşiv çalışmasıyla araştırılmaktadır. Bu amaçla Kuzey Kıbrıs'taki iki siyasi partinin, Cumhuriyetçi Türk Partisi ile Ulusal Birlik Partisi'nin, 2000-2005 yılları arasında yayınladıkları her türlü belge (parti programları, kitapçıklar, basın açıklamaları vb.) derlenmiş, Kıbrıs'ın birleşmesi sorunuyla ilgili olanları seçilerek, Grup Argümanlarının Yapısal Analizi (GAYA) yöntemiyle incelenmiştir. Arşiv belgelerinin niteliksel analiziyle ortaya çıkan sonuçlara geçmeden önce, Kıbrıs'ta Rumlarla Türkler arasındaki çatışmalı ilişkinin tarihi, konuya yabancı okuyucular için kısaca anlatılacaktır.

Kuzey Kıbrıs Örneği

Kıbrıs'ta, 'Yunanlı', 'Türk', 'Kıbrıslı Rum', 'Kıbrıslı Türk' ve hatta 'Avrupalı' şeklinde çok çeşitli kimlik tanımlamaları mevcuttur (Mavratsas 1999, Witting 2005). Bu tanımların her biri farklı anlamlar taşımaktadır. Ayrıca, 'Kıbrıslı Rum', 'Kıbrıslı Türk' ve hatta 'Kıbrıslı' olmaya yüklenen anlamlar arasında adanın her iki tarafında bir asimetri vardır. Her bir kimlik tanımı, Kıbrıs sorunu karşısında farklı duruşları ve çözüm önerilerini, yani farklı gelecek tasarıla-

rını yansıtmaktadır. Örneğin, 'Kıbrıslı Rum' tanımı hem milliyetçi hem de Kıbrıslılık öğelerini barındırmakta ve Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin daha az işbirliği yanlısı tutumlara işaret etmektedir (Mavratsas 1999). 'Kıbrıslı Rum' kimliği, Yunanca konuşmak, Ortodoks Rum kilisesine bağlı olmak, eski Yunan kültürünün mirasçısı olmak ve Kıbrıslı Türklerden üstün olmak özelliklerle tanımlanmaktadır (Witting 2005). Bu sebeple Kıbrıs adası sosyal kimliklerin çeşitli kesimlerce stratejik olarak nasıl yapılandırıldığını çalışmak için zengin bir ortam sunmaktadır.

Bu çalışmayla, yukarıda açıklanan kuramsal yaklaşım temelinde, Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan topluluk için farklı gelecek tasarısı olan iki partinin Ulusal Birlik Partisi (UBP, bağımsız Türk devletinin yaşatılması taraftarı) ve Cumhuriyetçi Türk Partisi'nin (CTP, Birleşik Kıbrıs taraftarı), bu topluluğu kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde nasıl tanımladıkları ortaya konmaktadır. Çalışmanın bulgularına geçmeden önce, Kıbrıs'ın kısa tarihi ve özellikle Kuzey Kıbrıs'taki siyasi iklim aşağıda kısaca özetlenecektir.

Tarihsel Zemin ve Kuzey Kıbrıs'taki Siyasi İklim: Doğu Akdeniz'deki üçüncü büyük ada olan ve stratejik bir konumda bulunan Kıbrıs, tarih boyunca çok sayıda imparatorluk tarafından işgal edilmiştir. Ada, 1571'de Osmanlı İmparatorluğunun eline geçmiş ve o zamanki nüfusun %30'unu oluşturacak şekilde, Anadolu'dan Türkler gelerek buraya yerleşmiştir. 1878'de Kıbrıs, İngiliz yönetimine geçmiş ve 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana dek İngiliz idaresinde kalmıştır (An 1996). Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasından kısa bir süre sonra Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan'la birleşmek istemiş (Enosis); bu da Kıbrıslı Türklerin adanın Yunanistan ile Türkiye arasında bölüşülmesi isteğiyle (Taksim) karşılık bulmuştur (Kızılyürek 2005).

1960'ların başında, Kıbrıslı Türklerin, Cumhuriyet hükümetinden çekilmek durumunda kalması ve etnik kamplarda toplanmasıyla sonuçlanan ve 11 yıl sürecek olan şiddet olayları baş göstermiştir. 1974'te, Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti Başkanı Makarios'u devirmek ve Kıbrıs'ı tamamıyla Yunanistan'a bağlamak niyetiyle bir darbe girişiminde bulunmuştur (İsmail 2000). Bu gelişme karşısında, 1960 Kuruluş Anayasası'nda belirtildiği üzere, İngiltere ve Yunanistan'la birlikte Kıbrıs Cumhuriyetinin üçüncü garantör gücü olan Türkiye, duruma müdahale etmek için adaya iki kere askeri hareket düzenlemiştir. Türkiye'nin bu askeri hareketi, Kıbrıslı Rumlar tarafından 'işgal', Kıbrıslı Türkler tarafından ise 'barış hareketi' olarak adlandırılmıştır. Bu askeri hareketler sonucunda, Türkleri adanın kuzeyine, Rumları da güneyine toplayacak olan 'yeşil hat' yani sınır çizilmiş; çok sayıda Türk köyünü, evini ve işini bırakarak göçmen durumuna düşmüştür (Gazioğlu 1999).

1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ilan edilmiştir. 2004'te ise, aslında sadece adanın güneyine hükmeden Rum yönetimindeki Kıbrıs Cumhuriyeti ise bütün adanın resmi ve meşru devleti olarak Avrupa Birliği'ne üye olmuştur. Türkiye ise adanın yasal temsilcisi olduğunu iddia eden Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımamaktadır. Kıbrıslı Rumların isteği ile KKTC, kuruluşundan bugüne değin ağır bir ekonomik ambargo ve izolasyonla karşı karşıyadır. Bu ambargonun sonucunda adanın kuzeyi gittikçe yoksullaşmış ve gelişimini sürdürememiştir (Somuncuoğlu 2003).

1974'ten 2004'e kadar iki topluluğun yeniden birleştirilmesi için sayısız uluslararası görüşme ve anlaşma yapılmış, fakat bu çabaların hepsi sonuçsuz kalmıştır. Son olarak, 2004 yılında, Birleşmiş Milletler Eski Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından geliştirilen, iki topluluğun 'Kıbrıs' çatısı altında birleşmesine yönelik plan referandumuna götürülmüştür. Bu süreç Türk topluluğunun çoğunluğunun (%65) birleşmeye 'evet', Rum topluluğunun büyük bir çoğunluğunun ise (%76) 'hayır' demesiyle son bulmuştur.

Annan Planı'nın referandumuna götürüldüğü süreçte adanın hem Rum hem de Türk kesiminde birleşme taraftarları ve karşıtları arasında şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle Türk kesiminde tartışmalar KKTC'nin tanınmıyor oluşu, 'Birleşik Kıbrıs'ta yaşanacak egemenlik sorunları ve Avrupa Birliği'nin doğası üzerinde yoğunlaşmıştır.

Birleşme taraftarları, adanın kuzeyinde yaşayan Türk topluluğunu tanımlarken daha çok 'Kıbrıslı'lığa ve 'Kıbrıslı' kimliğine vurgu yapmışlardır (örn. bk. Talat 2003). Birleşme taraftarlarına göre *Kıbrıslı* Türklere asıl tehdit, bu topluluğun dünyadaki diğer devletler tarafından tanınmıyor veya dışlanıyor olmalarından gelmektedir. Çünkü bu durum, topluluk üyelerinin ekonomik ve sosyal iyi oluşlarını engellemektedir. Dolayısıyla topluluğun çıkarı 'Birleşik Kıbrıs'ta yatmaktadır. Bu söyleme göre adanın birleşmesi topluluğun geleceği açısından hayati öneme sahiptir. Ayrıca, 'Birleşik Kıbrıs' Avrupa Birliği üyesi olacağından ve Avrupa Birliği insan hakları ve demokrasi değerlerine sahip olduğundan, Türk topluluğunun siyasi ve sosyal haklarının Rumlar tarafından gasp edilmesi de mümkün olmayacaktır.

Öte taraftan birleşme karşıtları, Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan topluluğu Kıbrıslı *Türk* olarak tanımlamış, vurguyu Türklük kimliğine yapmışlardır (örn. bk. Denктаş 2004). Bu görüşe göre Kuzey Kıbrıs halkına en büyük tehdit Kıbrıs'ın tamamen 'Yunanlaşması'ndan (Helenizasyon) gelmektedir. Çünkü Kıbrıs'ın Yunanlaşması adadaki Türk topluluğunun siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan yok oluşunu da beraberinde getirecektir. Ayrıca, Avrupa Birliği de Rumların Türk topluluğunu yok etme girişimlerine –eğer tabi destek olmazsa– en azından engel olamayacaktır. Dolayısıyla adadaki Türk toplulu-

ğunun çıkarı, Rum topluluğuyla her bakımdan (ekonomik, sosyal, siyasi) eşitlik sağlanmadıkça ayrı bir devlet olarak kalmakta yatmaktadır. Rum ve Türk topluluklarının eşit statüsü sağlanmadığı müddetçe ayrı bir devlette ısrar etmek hayati bir önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, adanın kuzey kesiminde, aynı insan topluluğu için farklı gelecek tasarıları (Birleşik Kıbrıs ve bağımsız KKTC) mevcuttur. Bu tasarıların sahipleri, aynı insan topluluğunu tanımlamak için farklı söylemler kullanmaktadırlar. Bu ilk izlenimlerden yola çıkarak, bu çalışmada, Kuzey Kıbrıs'ta sosyal kimliklerin ve bu kimliklere ait norm, değer, çıkar ve tehditlerin, farklı gelecek tasarılarına göre nasıl inşa edildiği araştırılmaktadır. Bu sayede, gruplar arası ilişkiler oluşurken (örn. Kıbrıslı Türklerin Rumlarla bir arada yaşaması, üst düzey kimliğin yani Kıbrıslılığın benimsenmesi), grubun içerisinde yaşanan süreçlere de ışık tutulmuş olacaktır.

Yöntem

Kasım 2006'da, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde (KKTC), Kıbrıs'ın birleşmesi sorunuyla ilgili farklı tutuma sahip iki siyasi partinin kitapçıları, broşürleri, basın açıklamaları derlenmiştir. Bu belgeler 2000-2005 yılları arasında kapsamaktadır. Bu partiler, Annan Planı referandumu sürecinde 'evet' çağrısı yapan Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) ile 'hayır' çağrısı yapan Ulusal Birlik Partisi'dir (UBP). Sol eğilimli bir parti olan Cumhuriyetçi Türk Partisi, referandum sırasında (2004) iktidarda bulunmaktaydı. 'Birleşik Kıbrıs' çözümünü benimsemektedir. Yani Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan topluluk için öngördüğü gelecek, 'Kıbrıs Cumhuriyeti' çatısı altında Rumların ve Türklerin birlikte yaşamasıdır. UBP ise sağ-milliyetçi bir partidir. 'Bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' çözümünü benimsemektedir. KKTC'nin kuruluşundan 2003 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir. Ancak 2003 yılından bu yana ana muhalefet partisidir.

'Birleşik Kıbrıs'a karşı iki farklı tutumun, daha doğrusu iki farklı gelecek tasarımının temsilcileri sayılabilecek bu iki partiye ait belgeler derlendikten sonra, bu belgelerde yer alan Kıbrıs sorunuyla ilgili bütün argümanlar saptanarak, Grup Argümanlarının Yapısal Analizi (GAYA/Structural Analysis of Grup Arguments, Reicher ve Sani 1998) yöntemiyle analiz edilmiştir. Önceden belirlenen argüman kategorilerinin ortaya çıkarılması ve birbirleriyle tutarlılığının saptanmasında kullanılan bu yöntemle, adanın kuzeyinde yaşayan topluluğun farklı tanımlanma biçimleri ve bu tanımların içeriklerinin, gelecek tasarımlarına göre nasıl inşa edildiği analiz edilmiştir.

GAYA, bir grubun çeşitli konular hakkında farklı fikirlere sahip kutuplarının, bu konular hakkındaki argümanlarının saptanması ve bu argümanlar arasındaki yapısal ilişkinin ortaya konulması amacıyla geliştirilmiştir (Reicher ve

Sani 1998). Bu teknik, bireyler, konular ve kimliklerin nasıl inşa edildiği ve bunların arasındaki ilişki örüntüsünü belirlememize olanak sağlamaktadır. GAYA tekniği, araştırmanın amacına ve kurama göre önceden belirlenen argüman kategorilerinin, analiz edilmek istenen belgelerde (mülakatlar, kitapçıklar, miting konuşmaları, gazete makaleleri vb) yer alıp almadığını saptamaktadır. Bu yöntemle grup argümanlarının hem niteliksel hem de niceliksel analizi mümkün olmaktadır.

GAYA, 6 aşamadan oluşmaktadır (Reicher ve Sani 1998):

1. Veri toplama: Bu aşamadaki amaç, grup içerisinde tartışılan konu hakkındaki tüm argümanların saptanması için gereken yeterli miktarda belgenin toplanmasıdır. Bu belgeler, mülakatlar, tartışmalar, miting konuşmaları, kitapçıklar, broşürler, basın bildirimleri, gazete makaleleri vs olabilir.
2. Kağıda dökme: Eğer materyal basılı değilse (örn. mülakatlar) bütün belgelerin eksiksiz olarak yazıya aktarılması gerekmektedir. Bu yöntem, tam bir içerik analizi olmadığından, duraksamaların, dil sürçmelerinin, tekrarların vs. yapılacak analiz için önemi yoktur.
3. Argümanların saptanması: Her bir materyalde, araştırma konusuyla ilgili argümanların tümü saptanır. Tartışmaya neden olan konuyla ilgili herhangi bir ifade, tamlama, yorum, yükleme v.b. argüman olarak kabul edilir. Belgelerde saptanan her argüman, hangi belgede bulunduğu belirtilerek, önceden kuram doğrultusunda oluşturulan kategorilere yerleştirilir. Bazı argümanların birleştirilmesi, bazılarının parçalara ayrılması gerekebileceğinden, bütün belgeler okunup saptanan argümanlar ilgili kategorilere yerleştirildikten sonra, beliren argüman yapısı ışığında bu belgelerin tekrar okunması gerekir.
4. Argümanların güvenilirliğinin hesaplanması: Araştırmacı dışında, konu hakkında bilgisi olan başka bir kodlayıcı tarafından, argümanların tekrar saptanması gerekmektedir. Aslında, bütün materyallerin başka bir kodlayıcı tarafından okunması idealdir. Ancak pratikte bu her zaman mümkün olmadığı için, belgeler arasından rast gele seçilen örnekler, ikinci kodlayıcı tarafından okunarak argümanlar saptanır. Asıl araştırmacı ile ikinci kodlayıcının saptadığı argümanların birbiriyle uygunluğu, Cohen kappa istatistiği ile hesaplanabilir.
5. Argümanların genel organizasyonunun belirlenmesi: Bu aşama, çözümleme aşamasıdır. Bütün argümanlar listelenip, her birine bir numara verildikten sonra, grup içinde farklı görüşleri savunan kesimlerin ortak argümanları (verili bir konu hakkında, grup içindeki bütün kesimler tarafından kullanılan argümanlar), karşı argümanları (farklı kesimlerin öne sür-

dükleri birbirine ters argümanlar) ve birinde olup diğerlerinde olmayan argümanlar belirlenir.

6. Argümanlar arasındaki mantıksal ilişkilerin saptanması: Buradaki amaç, çeşitli argümanlar arasındaki mantıksal ilişkilerin ortaya çıkarılmasıdır. Grup içindeki farklı kesimlerin savdukları argümanlar ile bu kesimlerin genel amaçları arasındaki olumlu, olumsuz veya tarafsız ilişki, bir uygunluk tablosu hazırlanarak ortaya konur. Buradaki olumlu/olumsuz ilişki istatistiksel değil, tamamen mantıksaldır.

Kuzey Kıbrıs'taki siyasi partilerin, kendi kolektif tasarılarının ne olduğu ve ulusal/etnik kimliklerini içerikleriyle birlikte- buna uygun olarak tanımlayıp tanımlamadıklarını; yani kimliklerini ve onların içeriklerini, kendi önerdikleri gelecek tasarılarına uygun olarak, stratejik biçimde inşa edip etmediklerini inceleyebilmek için, 'Kimliklerin tanımlanması', 'Kıbrıs sorunu', 'Sorunun çözümü', 'Avrupa Birliği', 'Tehdit/çıkar' olmak üzere toplam beş argüman kategorisi belirlenmiştir. Kuzey Kıbrıs'taki iki siyasi partinin, Cumhuriyetçi Türk Partisi ile Ulusal Birlik Partisi'nin, 2000-2005 yılları arasında yayımladıkları her türlü belge (parti programları, kitapçıklar, broşürler, basın açıklamaları vs) derlenmiş, konuyla ilgili olanları seçilerek, yukarıdaki argüman kategorilerine girebilecek her türlü argüman saptanmıştır. Bu arşiv çalışmasından elde edilen bulgular, GAYA yönteminin yukarıda anlatılan aşamalarıyla birlikte bundan sonraki bölümde sunulacaktır.

Bulgular

Çalışmanın amacına uygun olarak, daha önceden belirlenen 'kimlik tanımlamaları', 'Kıbrıs sorununun ne olduğu', 'çözümün ne olması gerektiği', 'gruba yönelik algılanan tehdit ve çıkarlar' ve 'Avrupa Birliği'ne yönelik tutumlar' kategorilerindeki argümanlar, Ulusal Birlik Partisi (UBP) ve Cumhuriyetçi Türk Partisi'ne (CTP) ait belgelerde aranmış ve dört aşamayla analiz edilmiştir. Kimlik tanımlamaları kategorisi bir sosyal grubun sınırlarının belirlenmesi, yani gruba kimlerin dahil edilip kimlerin dışarıda bırakılacağı ile ilgili kategoridir. Yukarıda kısaca değindiğimiz kuramsal kısımda, kimliklerin stratejik inşasının iki yolla yapılacağı, bunların da grubun (sosyal kimliğin) sınırlarının ve içeriğinin yapılandırılması yolları olduğu belirtilmişti. Bir grubun ve ona ilişkin kimliğin içeriği ise, grup normlarını, değerlerini, üyelerin geleceğe ilişkin beklentilerini, kalıp yargılarını, grubun diğer gruplarla sürdürdüğü ilişkilerini yani bağlamın nasıl algılandığını ifade etmektedir. Belirlediğimiz beş argüman kategorisinden diğer dördü ise (Sorun, Çözüm, Kolektif Tehdit/Çıkar, AB'ye yönelik tutumlar) sosyal kimliklerin içeriğinin nasıl inşa edildiğinin anlaşılmasına yöneliktir. Elimizdeki parti belgelerinin, tek tek bu aşamalarla nasıl analiz edildiği aşağıda yer almaktadır.

Veri Toplama, Argümanların Saptanması, Listelenmesi: CTP'nin 2000 yılından bu yana, çeşitli konularda yayımlamış olduğu bütün yazılı dokümanlar (parti bildirisi, kitapçığı ve açıklaması) 2006 yılında derlendi ve tamamı okundu. Araştırma konusuyla doğrudan ilişkisi bulunmayan çok sayıda belge elendi. Geriye kalan 6 belge, konuyla doğrudan ilgili olduğundan ve CTP'nin hem Kıbrıs sorununa ilişkin hem de Kuzey Kıbrıslıların kimliklerine ilişkin görüşlerini en iyi yansıtan belgeler olduğundan, analize tabi tutuldu. Bu 6 belge yukarıda belirtilen tüm kategorilerle ilişkili olabilecek argümanların saptanması amacıyla defalarca okundu. Her bir belgedeki argümanlar tek tek saptandı ve ilgili argüman kategorileri içerisine yerleştirilerek sayılandırıldı.

Aynı işlem, UBP belgeleri için de tekrarlandı. UBP'nin, 2001 yılında parti kongresinde tekrar kabul edilen parti programı ile, 2004 yılından bu yana yapmış olduğu toplam 83 basın bildirisi okundu. Bu basın bildirilerinden konuyla ilgisi olmadığı düşünülen 72 tanesi analize dahil edilmedi. Kalan 11 belge tekrar tekrar okundu, argümanlar saptandı ve argüman kategorilerine atanarak sayılandırıldı. Analiz edilen belgeler ve saptanan argümanlar sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2'de sunulmuştur.

Tek Tek Hangi Belgenin Hangi Argümanı İçerdiğinin Saptanması ve Argümanların Güvenirliğinin Hesaplanması: Argüman kategorileri ve bu kategorilerde yer alan spesifik argümanlar sayılandırılıp listelendikten sonra, hangi belgede hangi argümanın yer aldığı ikinci bir kodlayıcı tarafından doğrulanmıştır. Bu aşamada, ikinci kodlayıcı, asıl araştırmacı tarafından belirlenen 38 argümanın sadece iki tanesini saptayamamış; buna karşılık, asıl araştırmacı tarafından saptanmayan bir argüman belirlemiştir. İki kodlayıcı arasındaki görüş farklılıkları istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır (Cohen's kappa = .053, $p < .739$). Araştırmacı ile ikinci kodlayıcı arasında çıkan bu küçük fikir uyuşmazlıkları tartışma ve uzlaşma yoluyla çözümlenerek toplam 38 argümanda karar kılınmıştır. Hangi belgede hangi argümanın yer aldığı Tablo 3'te sunulmuştur.

Argümanların Genel Organizasyonunun Saptanması: Bu aşama GAYA tekniğinin analitik kısmının başlangıcıdır. Bu aşamada, daha önce sayılandırılan ve gruplandırılan argümanlar, 'ortak' (common), 'karşı' (assymetrical) ve 'birinde bulunup diğesinde bulunmayan' (unilateral) şeklinde organize edilmektedir. Ulusal Birlik Partisi (UBP) ve Cumhuriyetçi Türk Partisi'nin (CTP) daha önce belirlenen argüman kategorilerinde yer alan argümanlarının hangilerinin ortak, hangilerinin birbirine karşı ve hangilerinin bir diğesinde değinilmediği, yani argümanlar arasındaki yapısal ilişki saptanmaktadır. Tablo 4'te 'Grup tanımlamaları', Tablo 5'te 'Kıbrıs Sorunu',

Tablo 6'da 'Çözüm', Tablo 7'de 'Tehdit/Çıkar' ve Tablo 8'de 'Avrupa Birliği'ne Yönelik Tutumlar' kategorilerinde yer alan argümanların aralarındaki yapısal ilişki sunulmaktadır.

Grup tanımlamaları kategorisinde ise hiçbir ortak ve karşı argüman bulunmazken, UBP iç grubu yani, Kıbrıslı Türkleri Türk ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. UBP'ye göre Kıbrıslı Türkler, tıpkı Anadolu'daki kardeşleri gibi cesurdur, esarete boyun eğmez. Zaten esaretle sonuçlanacak herhangi bir durumda Türkiye ve Anadolu kardeşleri her zaman yardıma hazırdır. CTP'ye göre ise Kıbrıslı Türkler bilinçlidir, sözünün eridir, tembel veya asalak değildir (Tablo 4). CTP Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan topluluğu açıkça tanımlamamaktadır. Ancak, 'sorunun çözümü' kategorisinde yer alan bazı argümanlar, Kuzey Kıbrısları Türkiye halkından farklılaştıracak şekilde inşa edilmektedir. Bağımsız para birimi ve bağımsız merkez bankası gibi öneriler Türkiye'den uzaklaşma/farklılaşma (differentiation) isteğine işaret etmektedir.

Tablo 5'ten de görüldüğü gibi, Kıbrıs sorunuyla ilgili CTP ve UBP arasında hiçbir ortak argüman bulunmazken, her iki partinin de üçer argümanı birbirine karşıdır. UBP'ye göre Kıbrıs sorunu, Rumların Türkleri eşit ortak kabul etmemelerinden ve hala ENOSİS (Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama) idealinden vazgeçmemelerinden; CTP'ye göre ise Kuzey Kıbrıs'ta statükonun, yani Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Kıbrıs Cumhuriyeti ile birleşmeyerek ayrı bir devlet olarak varlığını sürdürmesinden kaynaklanmaktadır. Yine UBP'ye göre sorunun sorumlusu Rumlar ve onların ekmeğine yağ süren (M. A. Talat gibi) iç siyasetçilerken; CTP'ye göre Türkiye ile bütünleşme politikaları ve bu politikanın uygulayıcılarıdır (Denktaş ve ekibi). Ayrıca UBP'ye göre Annan Planı ENOSİS hedefine hizmet etmektedir ve Avrupa Birliği de Rumları, bir çözümden önce içlerine alarak bu sorumluluğa ortak olmaktadır. CTP'ye göre ise statükonun sürmesi Kıbrıslı Türkleri ekonomik yıkıma sürüklemiş ve dünya nezdinde onlara itibar kaybettirmiştir.

Kıbrıs sorununun çözümüyle ilgili olarak, UBP ve CTP arasında iki ortak argüman bulunmaktadır. Her iki partiye göre de çözüm 'Birleşik Kıbrıs' ve 'Avrupa Birliği üyeliği'dir. Çözüm konusunda bu partilerin birbirine karşı hiçbir argümanı bulunmazken, UBP çözüm için bazı şartlar ileri sürmektedir. Hem UBP'ye hem de CTP'ye göre siyasi, ekonomik ve sosyal bakımdan eşitliğe dayanan iki toplumlu bir çözüm gerekmektedir. Ancak UBP'ye göre Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin yaşatılması ve dünya tarafından tanınması, birleşmenin ön koşuludur. Başka türlü bir birleşme Rumların egemenliğine yol açacaktır. CTP'ye göre ise çözümün gerçekleşebilmesi için Kıbrıslı Türkler kendi kendini yönetmeli, (Türkiye'den) ayrı bir para

birimi ve merkez bankasına kavuşmalı, Türkiye ile bütünleşme politikalarına son verilmelidir (Tablo 6).

Tehdit ve çıkarlarla ilgili iki partinin hiçbir ortak argümanı yokken, birer argümanları karşıtık oluşturmaktadır. UBP'ye göre şimdیه kadar yapılan çözüm önerilerinde Kıbrıs Türk halkı erilmek istenmekte, yani grup varlığına tehdit, önerilen çözümlerden gelmekte; CTP'ye göre ise statükonun sürmesi toplumsal varlığı tehdit etmektedir. Kısaca, UBP'ye göre hem Annan Planı, hem de referandumdan sonra Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler tarafından ileri sürülen şartlar (örn. Türkiye'nin limanlarını Rumlara açması) Kıbrıslı Türklerin egemenliklerini yitirmesi ve Kıbrıs'ta azınlık durumuna düşmeleri sonucunu getirmekte; CTP'ye göre ise birleşmenin sağlanamaması hem ENOSİS'i kışkırtmakta, hem de Kıbrıslı Türkler arasında Türkiye'yle birleşme fikrini yaymaktadır ki ikisi de Kıbrıslı Türklerin kolektif varlığını tehdit eden gelişmelerdir. Oysa kolektif çıkar 'Birleşik Kıbrıs'ta yatmaktadır (Tablo 7).

Yine Avrupa Birliği kategorisinde de hiçbir ortak argüman bulunmamaktadır. CTP'ye göre AB üyeliği ekonomik, demokratik ve siyasi entegrasyonun en ileri noktalarına; insan hakları, sosyal adalet, hukukun üstünlüğü ve demokrasi temeline taşındığı bir birliktelikken, UBP'ye göre AB yaptığı uygulamalarla, sayılan bu değerlere ters düşmektedir. UBP'ye göre, AB hem Rumları içlerine almakla hem de referandumdan sonra izolasyonların kaldırılması ile ilgili verdikleri sözleri tutmamakla büyük haksızlık yapmakta ve Türkiye'den liman ve hava alanlarını Rumlara açmasını istemekle Rumluların ENOSİS hayalini güçlendirmektedir (Tablo 8).

Argümanlar Arasındaki Mantıksal İlişkilerin Saptanması: Tablo 9'da her bir argümanın CTP ve UBP'nin Kıbrıs Türk toplumu için önerdiği siyasi tasarılar ile mantıksal açıdan nasıl bir ilişki içinde (olumlu veya olumsuz) olduğu görülmektedir. UBP'nin, gerek Annan Planı'nın referandum oylaması sırasında 'hayır' çağrısı yapması, gerekse buradaki belgelerin analiziyle ortaya çıkan bulgularda 'Birleşik Kıbrıs' ve 'Avrupa Birliği' çözümlerini benimsediğini belirtmesine rağmen, bunları bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) yaşatılması şartına bağlaması göz önünde bulundurulduğunda, önerdiği siyasi tasarımın 'birleşmek' değil de -en azından kısa vadede-bağımsız bir KKTC olduğu görülmektedir. Öte yandan CTP Annan Planı'nın referandum oylaması sırasında 'evet' çağrısı yapmış ve Birleşik Kıbrıs'ın desteklenmesi için Bağımsız KKTC şartını ileri sürmemiştir. Bu bakımdan CTP'nin siyasi tasarımının 'Birleşik Kıbrıs'ın gerçekleştirilmesi', UBP'nin ise 'bağımsız KKTC'nin yaşatılması' olduğu görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi araştırmanın amacı, iç grubun üst düzey bir çatı altında birleşmesi (Birleşik Kıbrıs) veya ayrı bir grup olarak varlığını sürdür-

mesi (bağımsız KKTC) amacına yönelik olarak sosyal kimliklerin ve bu kimliklerle ilgili norm, değer, tehdit ve çıkarların nasıl tanımlandıklarını ortaya çıkarmaktı. Bu amaca uygun olarak Kıbrıs'ın birleşmesinin farklı partilerce hangi argümanlarla desteklendiği veya reddedildiği, partiler tarafından öne sürülen argümanların birleşik Kıbrıs veya bağımsız KKTC tasarılarıyla mantıksal açıdan nasıl bir ilişki içinde olduğu, analizin bu aşamasında ortaya konulmaktadır.

Bulgular, parti belgelerinde savunulan argümanların her birinin, partilerin kendi önerdiği siyasi tasarılarla mantıksal bakımdan olumlu veya en azından tarafsız bir ilişki içinde olduğunu, fakat diğer partinin siyasi tasarısıyla olumsuz ya da en azından tarafsız bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Ayrıntılı bakılacak olursa, kimlik tanımlamaları kategorisinde, UBP'ye göre Kıbrıslı Türkler Türk ulusunun ayrılmaz bir parçasıdır (Argüman 1); Kıbrıslı Türkler, tıpkı Anadolu'daki kardeşleri gibi cesurdur, esarete boyun eğmez (Argüman 4); zor durumda Türkiye her zaman yardıma hazırdır (Argüman 3), o halde KKTC hem mümkündür (Türkiye desteği ile), hem de olması gerektir. Birleşik Kıbrıs ise zorlamadır, çünkü Kıbrıslı Türkler Rumlardan ayrı bir gruptur, aynı gruba dahil değillerdir. CTP ise açık bir iç grup tanımı yapmazken, Kıbrıs Türk halkını bilinçli ve sözünün eri olarak nitelemekte, aptal ve tembellemelemelerine karşı çıkmaktadır. Bu argümanlar hem Birleşik Kıbrıs hem de bağımsız KKTC projeleriyle olumlu veya olumsuz değil, tarafsız bir ilişki içindedir.

UBP'nin sorunun tanımıyla ilgili argüman kategorisinde toplanan bütün argümanları, KKTC'nin yaşatılması tasarısıyla olumlu, Annan Planı'nda öngörülen Birleşik Kıbrıs tasarısıyla olumsuz bir ilişki içindedir. Örneğin UBP'ye göre, sorun Rumların Türkleri siyasi eşit kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır (Argüman 1), çünkü Rumlar ENOSİS hedefinden hala vazgeçmemişlerdir (Argüman 2); bazı iç güçler (Argüman 3), Avrupa Birliği (Argüman 7) ve Annan Planı (Argüman 8) da ENOSİS'e hizmet etmektedir. O halde çözüm bağımsız KKTC'nin yaşatılması, Annan Planı'nda öngörülen Birleşik Kıbrıs'ın reddidir. Görüldüğü hem argümanların her biri bir diğeriyle, hem de KKTC çözümü ile mantıksal bakımdan olumlu bir ilişki içindeyken, Birleşik Kıbrıs ile olumsuz bir ilişki içindedir. Öte taraftan CTP'ye göre, Kıbrıs sorunu statükodan (Argüman 1), Türkiye'yle birleşme politikasından (Argüman 2), yani bu politikaları uygulayan Denktaş ve ekibinden kaynaklanmaktadır. O halde bu politikalara bir an önce son verilerek Birleşik Kıbrıs kurulmalıdır. Bu argümanlar mantıksal olarak bağımsız KKTC'nin yaşatılması tasarısı ile olumsuz ilişki içindedir.

Tehdit/çıkarcı kategorisinde ise UBP'ye göre Kıbrıs Türk halkı Kıbrıs Cumhuriyetinde eritilmek istenmektedir (Argüman 1), KKTC tehdit altındadır (Argüman 3), KKTC'ye sahip çıkılmazsa Rum egemenliği altına girilecektir (Argüman 4). Ayrıca hem Annan Planı (Argüman 5), hem de Avrupa Birliği (Argüman 6) Türklerin egemenliğini yitirmesi ve adada azınlık konumuna düşülmesini beraberinde getirmektedir. O halde, Kıbrıs Türkleri egemenliklerini yitirmemek ve azınlık konumuna düşmemek için KKTC'ye sahip çıkmalıdır, hatta tek çare budur. Bu argümanlar doğal olarak Birleşik Kıbrıs tasarısı ile olumsuz ilişki içindedir. CTP'ye göre ise, statüko, yani birleşmenin sağlanamaması Türk halkının varlığını tehdit etmekte (Argüman 2); çözümsüzlük hem ENOSİS (Argüman 7) hem de taksim (Argüman 8) fikrini beslemektedir. Kıbrıs Türk halkının çıkarı birleşmede yatmaktadır (Argüman 8); yani Birleşik Kıbrıs bütün bu tehditlerin savuşturulması için şarttır.

Avrupa Birliği kategorisinde, UBP, AB'yi kendi değerlerine ters düşer olarak görmektedir (Argüman 1). Çünkü AB, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru temsilcisi olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanımakla büyük haksızlık yapmıştır (Argüman 5). Annan Planı sonrasında Kıbrıs Türküne verdiği sözü (Kıbrıs Türkü'ne uygulanan izolasyon ve ambargolar kaldırılması için çalışılması) tutmamıştır (Argüman 6). Ayrıca, Avrupa Birliği'nin Türkiye'den liman ve havaalanlarını Rum gemi ve uçaklarına açmasını istemesi Kıbrıs Türk ekonomisine yıkıcı etki yapmaktadır (Argüman 3). Bunun yanında AB'nin Türkiye'den liman ve havaalanlarını Rum gemi ve uçaklarına açmasını istemek, Kıbrıs Türk halkının siyasi eşitlik için verdiği mücadeleyi zafiyete uğratarak Rum uzlaşmazlığını daha da kışkırtacaktır (Argüman 4). Dolayısıyla, Kıbrıs'ın birleşmesi yoluyla, kendi değerlerine ters düşen ve haksızlıklar yapan AB'ye üye olmak çok da istenir bir şey değildir. Çözüm bağımsız KKTC'dir. CTP ise AB'yi ekonomik, demokratik ve siyasi entegrasyonun en ileri noktalara, insan hakları, sosyal adalet, hukukun üstünlüğü ve demokrasi temeline taşındığı bir birliklilik olarak görmekte (Argüman 2), Birleşik Kıbrıs çatısı altında AB'ye üye olunmasını desteklemektedir.

Görüldüğü gibi UBP'nin bütün kategorilerdeki argümanları 'Bağımsız KKTC'nin yaşatılması'na hizmet edecek şekilde inşa edilirken; CTP'nin argümanları ise 'Birleşik Kıbrıs'ın gerçekleştirilmesi' amacına hizmet etmektedir. Sosyal kimlikler de, iki siyasi parti tarafından birbirine karşıt bu kolektif tasarımlara uygun olarak inşa edilmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, Kuzey Kıbrıs'taki iki siyasi partinin, geleceğe yönelik 'Birleşik Kıbrıs' veya 'bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' tasarımları çerçevesinde, aynı insan grubunu (gruba kimlerin dahil edilip kimlerin dışarıda bırakılaca-

đını) ve bu grubun içeriğini (gruba yönelik tehdit ve çıkarları, grubun Avrupa Birliği ile ilişkisinin niteliği vs.) kendi amaçları doğrultusunda nasıl tanımladıklarını araştırmıştır.

Sosyal psikoloji disiplini içerisinde, Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde yürütülen gruplar arası ilişkiler çalışmalarının büyük bir kısmı, sosyal bağlamı verili ve sabit olarak kabul etmekte; bu verili ve sabit sosyal ortamda bireyle- rin ait oldukları grupları bilişsel olarak nasıl algıladıkları üzerinde durmakta- dırlar. Bu çalışmalarda, sosyal ortam değişmesine bağlı olarak insanların kendi gruplarıyla ilgili algıları ve tepkilerinin nasıl değiştiği araştırılmaktadır. Ancak, sosyal ortamın kendisinin nasıl değiştiği, grup yelikleri temelinde tanımlanan benliklerin, sosyal ortamı değiştirmede oynadıkları rol üzerinde pek durulmamaktadır. Deyim yerindeyse sosyal gerçeklik, sahibi belli olma- yan bir el tarafından değiştirilmekte, grup yeleri de bu değişikliklere bir nevi uyum göstermektedir. Oysa, sosyal gerçeklik de bizzat grup yeleri tarafın- dan, ait olunan grubun belirli bir biçimde tanımlanmasıyla, yani yapılan sosyal kategorizasyon yoluyla grup yeleri tarafından değiştirilmeye alışıl- maktadır (Reicher ve Hopkins 2001, Reicher, Haslam ve Hopkins 2005). Kişilerin ait olduğu grupların ve o grupların diğer gruplarla ilişkilerinin belirli şekilde tanımlanması, aynı zamanda sosyal gerçekliğin değiştirilmesi çabalara- rını da yansıtmaktadır. Bir grubu belirli bir biçimde tanımlama, aynı zaman- da o grubu istendik biçimde yeniden yaratmaya çalışma anlamına da gel- mektedir. Yani sosyal gruplar ve onların aralarındaki ilişkiler, önceden verili değil, tersine, yeleri tarafından sürekli olarak yeniden-yapılandırılmakta/iņřa edilmektedirler.

Kuzey Kıbrıs'taki iki siyasi partiye ait belgelerin derlendiği ve incelendiği bu arşiv çalışması bu görüşleri desteklemektedir. Kıbrıs sorununu farklı algılayan ve dolayısıyla farklı zm nerisi getiren iki siyasi partinin, aynı insan toplu- luğunu değişik biçimlerde tanımladıkları ortaya konmuştur. Bulgular, parti belgelerinde savunulan argümanların her birinin, partilerin kendi önerdiği siyasi tasarılarla mantıksal bakımdan olumlu veya en azından tarafsız bir ilişki içinde olduğunu, fakat diğer partinin siyasi tasarısıyla olumsuz ya da en azın- dan tarafsız bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Yani her bir kategoride yer alan argümanlar, partilerin kendi önerdiği kolektif tasarılarla hizmet ede- cek şekilde oluşturulmuştur.

Ulusal Birlik Partisi'ne (UBP) göre Kıbrıs sorunu, Rumların Türkleri eşit ortak kabul etmemelerinden ve hala ENOSİS (Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama) idealinden vazgememelerinden kaynaklanmakta; bazı i gler, Avrupa Birliği ve Annan Planı da ENOSİS'e hizmet etmektedir. O halde zm ba- đımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin (KKTC) yaşatılması, Annan Pla-

nı'nda öngörülen Birleşik Kıbrıs'ın reddidir. UBP'nin Kuzey Kıbrıs'taki topluluk için öngördüğü gelecek tasarısı bağımsız KKTC olduğundan, hem Kıbrıs sorunu, hem Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan insan topluluğu ve bu topluluğa yönelik tehditler ve topluluğun çıkarları, yani bütün argüman kategorileri bu tasarıya uygun olarak inşa edilmektedir. Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan topluluk, Türk halkının bir parçası olarak tanımlanmakta, kategorizasyonun sınırı Rumları dışlayacak, Türkiye'deki Türkleri kapsayacak şekilde çizilmektedir. Ayrıca kategori içeriği de 'cesur', 'bağımsızlığına düşkün' sıfatlarıyla nitelenmektedir. Bulgulara göre hem grubun tanımlanması kategorisinde hem de grubun içeriğiyle ilgili bütün kategorilerde UBP argümanları, bağımsız KKTC tasarısı ile mantıksal bakımdan olumlu bir ilişki içindeyken, Birleşik Kıbrıs ile olumsuz bir ilişki içindedir. Yani bağımsız KKTC tasarısına hizmet edecek şekilde inşa edilmişlerdir.

Cumhuriyetçi Türk Partisi'ne (CTP) göre ise sorun Kuzey Kıbrıs'ta statükonun, yani Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Kıbrıs Cumhuriyeti ile birleşmeyerek ayrı bir devlet olarak varlığını sürdürmesinden kaynaklanmaktadır. CTP'ye göre Türkiye ile bütünleşme politikaları ve bu politikanın uygulayıcıları Kıbrıs sorununun sorumlularıdır. Ayrıca statükonun sürmesi Kıbrıslı Türkleri ekonomik yıkıma sürüklemiş ve dünya nezdinde onlara itibar kaybettirmiştir. Kuzey Kıbrıs topluluğunun çıkarı birleşmede yatmaktadır. Zaten Avrupa Birliği çatısı altında Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan topluluğun çıkarları doğal olarak korunacaktır. Öyleyse Birleşik Kıbrıs kurulmalıdır. Bu argümanlar mantıksal olarak bağımsız KKTC'nin yaşatılması tasarısı ile olumsuz ilişki içindedir. CTP Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan topluluğu tanımlarken açık sınırlardan kaçınmıştır. Ancak, 'sorunun çözümü' kategorisine aldığımız bazı argümanlar, Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan topluluğu Türkiye halkından farklılaştıracak şekilde kurulmuştur. Örneğin bağımsız para birimi ve merkez bankası gibi öneriler Türkiye'den uzaklaşma/farklılaşma (differentiation) isteğini ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi CTP'nin bütün kategorilerdeki argümanları da 'Birleşik Kıbrıs' tasarısına hizmet edecek şekilde inşa edilmektedir.

Bütün bu bulgular, sosyal kategorilerin, yani grupların sınırlarının (kimleri kapsadığının) ve içeriğinin (değerler, normlar, tehditler, diğer gruplarla ilişkiler vs) nasıl tanımlandığının belirli bir amaca yönelik olarak yapılandırıldığı varsayımını desteklemektedir. Buradaki bulgular Reicher ve Hopkins'in (2001), sosyal gruplar, sosyal gerçeklikte değişiklikler meydana getirmek için kasıtlı olarak belirli bir biçimde yapılandırılmaktadır, şeklindeki görüşlerine uygunluk göstermektedir. Kuzey Kıbrıs'taki iki siyasi parti çeşitli konulardaki fikir uyumsuzlukları ve karşıt fikirleri, Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan topluluk için farklı gelecek tasarımlarından; dolayısıyla bu toplulukla Rum toplumu arasındaki ilişkileri, Avrupa Birliği ile ilişkileri, topluluğa yönelik tehdit ve

çıkartları bu gelecek tasarıları doğrultusunda inşa etmelerinden; ve en sonunda da aynı topluluğu farklı etnik/ulusal kimliklerle tanımlamalarından kaynaklanmaktadır. Topluluğu tanımlarken hem sınırlar hem de içerik yeniden inşa edilmektedir.

Bu çalışmanın bulguları önemli bir araştırma sorusunu da beraberinde getirmektedir: Neden aynı grup içinde farklı kesimler, grubun geleceğine ilişkin farklı tasarılar geliştirirler? Bir grup içerisinde grubun niteliğine ve diğer gruplarla ilişkisine yönelik farklı yaklaşımların olması, grup içerisinde başka başka grupların oluşması, yani grubun birden çok alt gruba bölünmesini yansıtır olabilir. Yani daha önce aynı gruba ait olan üyeler, zamanla farklı sosyal kimlikleri benimsiyor ve bunun sonucunda da farklı alt gruplar ve bu alt gruplara ait farklı normlar ve değerler geliştiriliyor olabilir.

Ancak aynı grup içerisinde beliren bu çeşit tutum farklılıkları, grubun alt gruplara bölünmesini değil de, mevcut gruba yönelik tehdit ve fırsat algılamalarındaki farklılığı da yansıtır olabilir. Örneğin, UBP'ye göre tehdit Kıbrıslı Türklere Rumlardan gelirken, kolektif çıkar bağımsız KKTC'nin yaşatılması olarak algılanıyor. CTP'ye göre ise asıl tehdit mevcut durumdan, yani bağımsız KKTC'den gelirken, kolektif çıkarın adanın birleşmesinde olduğu savunuluyor. Dolayısıyla burada Kıbrıslı Türklerin farklı alt gruplara veya kimliklere bölünmesi değil, gruba yönelik tehditlerin ne olduğu konusunda bir fikir uyuşmazlığı söz konusu gibi görünmektedir. Aslında bu faktörler birbirleriyle bağıntılıdır. Yani bir kimliğin belirli bir şekilde tanımlanması kimliğe yönelik tehditlerin veya kimliğin geliştirilmesiyle ilgili fırsatların nasıl algılandığını etkilemekte; ve bu da sonuçta kimliğin yeniden tanımlanmasını getirmektedir. Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan topluluğun içindeki farklı kesimler, belki de bu farklı tehdit/çıkartlarından yola çıkarak sonuçta kendi kimliklerini farklı tanımlamaya doğru gitmiş olabilirler. CTP'nin, açık ve net bir iç grup tanımı yapmamasına rağmen yine de bazı söylemlerden, kendilerini Türkiye'den ayırmaya çalıştıklarını ve Birleşik Kıbrıs'ı savunurken 'Kıbrıslılık' kimliğine vurgu yaptıklarını söyleyebiliriz. UBP ise, yukarıda bahsettiğimiz gibi iç grup tanımını çok açık bir biçimde yapmaktadır.

Sonuç olarak, aynı insan grubunu tanımlarken farklı sosyal kimliklerin önerilmesi, başlangıçta algılanan tehdit ve fırsatlarla ilişkililikten, zamanla kimliklerin yeniden tanımlanması gerekmiş olabilir. Yani başlangıçta, stratejik olarak savunulan kimlikler belki de zamanla gerçeğe dönüşüyor olabilir. Sosyal kimliklerin algılanan tehdit ve çıkartlarla ve gelecek tasarılarıyla nasıl bir neden sonuç ilişkisi içinde olduğunu anlamayabilmek için, yapılacak disiplinler arası boyamsal ve niceliksel çalışmalara gereksinim duyulmaktadır.

Bu çalışmanın, çatışma çözümü üzerine çalışan araştırmacılar tarafından da dikkate alınması gereken sonuçları olmuştur. Özellikle Grup Argümanlarının Yapısal Analizi Tekniği (GAYA, Reicher ve Sani 1998) ile Kuzey Kıbrıs'taki iki siyasi partinin hangi konularda birbirleriyle çeliştiği, hangi konularda ortaklaştıkları gözler önüne serilmiş, anlaşmazlık yaratan konular açığa çıkmıştır. Aynı grup içinde farklı tutumlara sahip kesimlerin, birbirlerinin bakış açısını daha iyi anlayabilmeleri, empati geliştirmeleri; belki de ortak bir anlayış geliştirmek üzere, tek tek anlaşmazlık yaratan her konu üzerine yapıcı bir tartışma sürecine yöneltilmeleri, gruplar arasındaki çatışmanın çözülmesi için önemli görünmektedir. Özellikle aynı grup üyelerinin farklı kolektif tehdit ve çıkar algılamaları, o grupta diğer gruplar arasında kurulacak olan ilişkilerin niteliği bakımından belirleyicidir. Eğer bir grupta diğer grup arasında kurulan ilişkiden aynı grubun bazı üyeleri memnun olup diğerleri rahatsız olacaksa, grubun bütünlüğü bozulabilir, grup bölünmelere gidebilir. Bu bakımdan genel olarak aynı grubun farklı kesimlerinin birbirlerinin bakış açılarını anlayabilmesi, özel olarak da birleşme taraftarı ve karşıtı olan Kıbrıslı Türklerin birbirlerinin itiraz noktalarını görebilmeleri, kendi bütünlüklerinin sağlanması ve Rumlarla daha sağlıklı ilişkilerin kurulması bakımından önemli görünmektedir.

Kaynaklar

- An, Ahmet (1996). *Kıbrıs'ta İsyancılar ve Anayasal Temsiliyet Mücadelesi*. Lefkoşa: Mez-Koop Yayınları
- Atatürk, Mustafa Kemal (1933). *Nutuk*. TC Kültür Bakanlığı resmi internet sitesi: <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster>, erişim tarihi: 06.01.2008.
- Denктаş, Rauf (2004). “Annan Planı ve Kıbrıs”. *TBBM Genel Kurulu Konuşması*. 22. Dönem 2. Yasama Yılı, 74. Birleşim.
- Haslam, Alexander (1997). “Stereotyping and social influence: Foundations of stereotype consensus”. R. Spears, P.J. Oakes, N. Ellemers ve S.A. Haslam (Der.), *The Social Psychology of Stereotyping and Group Life*: 119-143. Oxford: Blackwell.
- Haslam, Alexander vd (1998). “The group as a basis for emergent stereotype consensus”. *European Review of Social Psychology*, 22: 251-278.
- Hogg, Michel A. ve Dominique Abrams (1993). “Uncertainty reduction”. M.A Hogg, ve D. Abrams (Derl), *Group motivation: Social psychological perspectives*: 173-190. England:Harvester Wheatsheaf.
- İsmail, Sabahattin (2000). *Cyprus Peace Operation*. Lefkoşa: Akdeniz News Agency Publications.
- Kızılyürek, Niyazi (2005). *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Mavratsas, Caesar V. (1999). "National identity and consciousness in everyday life: Towards a sociology of knowledge of Greek-Cypriot nationalism". *Nations and Nationalism*, 5: 91-104.
- Reicher, Stephen vd. (2006). "Saving Bulgaria's Jews: an analysis of social identity and the mobilisation of social solidarity". *European Journal of Social Psychology* 36: 49-72.
- Reicher, Stephen, S. Alexander Haslam ve Nick Hopkins (2005). "Social identity and the dynamics of leadership: Leaders and the followers as collaborative agents in the transformation of social reality". *The Leadership Quarterly*, 16: 547-568.
- Reicher, Stephen ve Nick Hopkins (2001). *Self and Nation*. London: Sage.
- Reicher, Stephen ve Fabio Sani (1998). "Introducing SAGA: Structural analysis of group analysis". *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 2 (4): 267-284.
- Sani, Fabio ve Stephen Reicher (2000). "When consensus fails: an analysis of the schism within the Italian Communist Party". *European Journal of Social Psychology*, 28: 623-645.
- Somuncuoğlu, Sadi (2003). *Sorularla Belgelerle Kıbrıs: Çözüm mü Çözölme mi?* Ankara: Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını
- Tajfel, Henry (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press.
- Talat, Mehmet Ali (2003). "Referandum". *Basın açıklaması*. 10.03.2003. <http://www.ctpkibris.org/basin/1000303.htm>. Erişim tarihi: 05/01/2006
- Turner, John (2005). "Explaining the nature of power: A three-process theory". *European Journal of Social Psychology*, 35: 1-22.
- Turner, John vd. (1987). *Rediscovering the social group*. Oxford: Basil Blackwell.
- Turner, John ve Penelope J. Oakes (1997). "The socially structured mind". C. McGarty ve S. A. Haslam (Derl), *The Message of Social Psychology* (s. 355-373). Cambridge: Blackwell Publishers.
- Witting, Kerstin (2005). *People United in a Country Divided: Bi-Communal Activities In Cyprus*. Basılmamış Master Tezi.

Tablo 1. *Siyasi Belgelerin Listesi (List of the Political Documents)*

	CTP Belgeleri
Belge 1 Argüman sayısı: 4	Avrupa ve Çözüm Açılımında Politik Tezler, CTP Birleşik Güçler 19. Olağan Kurultayı, 27 Kasım 2004, Lefkoşa,
Belge 2 Argüman sayısı: 5	Sözümüz Var, CTP-BG 20 Şubat 2005 Milletvekilliği Seçim Bildirgesi.
Belge 3 Argüman sayısı: 4	Çözüm ve AB için: CTP-Birleşik Güçler, Yeni Bir Kıbrıs için Yeni Güçler Kurultayı, 10 Temmuz 2003
Belge 4 Argüman sayısı: 3	Ekonomide siyasette ve Kıbrıs sorununda Çıkış Yolu, CTP, 2 Mayıs 2001'de basın toplantısı ile kamuoyuna açıklanmıştır.
Belge 5 Argüman sayısı: 7	Varoluş Yolumuz, CTP 2001 Kurultay Tezleri, Ekim 2001, İleri Matbaacılık
Belge 6 Argüman sayısı: 8	Kaos niye? Çözüm ne?, CTP, 2 Ağustos 2000 tarihli PM toplantısında kabul edilmiştir
	UBP Belgeleri
Belge 1 Argüman sayısı: 1	Program, 2001
Belge 2 Argüman sayısı: 1	UBP Genel Başkanı Dr. Derviş Eroğlu'nun 30 Ağustos Zafer Bayramı ve Silahlı Kuvvetler Günü mesajı. 29.8.2005.
Belge 3 Argüman sayısı: 7	UBP Genel Başkanı'nın Cumhuriyet Meclisi Mavi Salonu'nda düzenlenen basın toplantısında okuduğu metin. 19.10.2006.
Belge 4 Argüman sayısı: 3	UBP Genel Başkanı Dr. Derviş Eroğlu'nun Genel Sekreter Dr. Salih Miroğlu ile birlikte Türkiye'deki hükümet ve siyasetle 4-8 Temmuz tarihleri arasında Kıbrıs konusunda yapılan görüşmelerle ilgili basın toplantısının metni. 15.07.2005.
Belge 5 Argüman sayısı: 2	UBP Genel Başkanı Dr. Derviş Eroğlu'nun, Genç TV'de "Ada Sabahı" adlı programda yaptığı söyleşi. 4.8.2005.
Belge 6 Argüman sayısı: 3	UBP Genel Başkanı Dr. Derviş Eroğlu'nun "CYPRUS TODAY" gazetesinden Tanfer Taşkan'ın yazılı sorularına verdiği yanıtlar. 15.9.2004.
Belge 7 Argüman sayısı: 3	UBP Genel Başkanı Hüseyin Özgürün'ün 30 Ağustos Zafer Bayramı ve Silahlı Kuvvetler Günü mesajı. 29.8.2006.
Belge 8 Argüman sayısı: 5	UBP Genel Başkanı Dr. Derviş Eroğlu'nun Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün 67. ölüm yıldönümü dolayısıyla yayımladığı mesaj. 9.11.2005.
Belge 9 Argüman sayısı: 5	UBP Genel Başkanı Dr. Derviş Eroğlu'nun Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin 22. kuruluş yıldönümü nedeniyle yayımladığı mesaj. 14.11.2005.
Belge 10 Argüman sayısı: 4	UBP Genel Yönetim Kurulu Kıbrıs Değerlendirmesi, 26.1.2006.
Belge 11 Argüman sayısı: 3	UBP Genel Başkanı Hüseyin Özgürün'ün 20 Temmuz "Barış ve Özgürlük Bayramı" nedeniyle yayımladığı mesaj. 19.7.2006.

Tablo 2. *Saptanan Kategoriler ve Argümanlar (Identified Categories and the Arguments)*

	Argüman Kategorisi	Arg No	Argümanlar
Grup Sınırları	Sosyal Kimlik Tanımlamaları	A1	Kıbrıs Türk halkı, Türk Ulusu'nun ayrılmaz bir parçasıdır (UBP).
		A2	Kıbrıs Türkü ile Anadolu'daki kardeşleri et ve tırnak gibidir (UBP).
		A3	Bize ait gerçek ve özerk bir merkez bankasına kavuşmalıyız (CTP).
		A4	Kendi kendimizi yönetmeliyiz (CTP).
		A5	Kendi özerk para birimimize sahip olmalıyız (CTP).
Sosyal Grubun İçeriği	Kıbrıs Sorunu	A1	Kıbrıs sorunu Rumların Türkleri siyasi bakımdan eşit kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır (UBP)
		A2	Kıbrıs sorununun çözülmemesinin (Birleşik Kıbrıs'ın kurulamamasının) esas sorumlusu Rumlardır. Rumlar eskiden beri Kıbrıs'ı Yunanlaştırmaya (ENOSİS) çalışmaktadırlar (UBP)
		A3	Bazı iç güçler de (Talat ekibi) KKTC'ye sahip çıkmamakla Rumların enosis hedeflerine hizmet etmektedir (UBP).
		A4	Kıbrıs sorunu statükodan (KKTC'nin devamı, Birleşik Kıbrıs'ın kurulamaması = çözümsüzlük) kaynaklanmaktadır (CTP)
		A5	Kıbrıs sorunu Türkiye ile bütünleşme politikalarının bir sonucudur (CTP)
		A6	Çözümsüzlük Denктаş UBP anlayışının siyasetlerinden kaynaklanmıştır (CTP)
		A7	AB de, çözümden önce Rumları Kıbrıs'ın tek temsilcisi olarak içlerine almakla bu sorumluluğa ortak olmuşlardır (UBP).
		A8	Annan Planı Rumların Enosis hedefine hizmet etmektedir (UBP).
		A9	Kıbrıs sorunu statüko neticesinde Kıbrıslı Türklerin ekonomik olarak kalkınamamalarıdır (CTP).
		A10	Statükonun sürmesi Kıbrıs Türk halkına dışta itibar kaybettirmiştir (CTP).
	Sorunun çözümü	A1	Kıbrıs'ta bir çözümden (Birleşik Kıbrıs'tan) yanayız (UBP) (CTP).
		A2	Avrupa Birliği'nden yanayız (UBP) (CTP).
		A3	KKTC, Kıbrıs Türk halkının Rumlar'la siyasi eşitlik, egemen ortaklık temelinde bir uzlaşmaya hazırdır (UBP).
		A4	Tanınmış bir Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kıbrıs'ta adil ve kalıcı bir anlaşmayı engelleyici değil tersine buna yardımcı bir unsurdur (UBP).
		A5	KKTC'nin dünya ülkeleri tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınması adada kalıcı bir çözüm için şarttır (UBP).
		A6	Çözüm Türkiye'nin bizi değil, bizim kendi kendimizi yönetmemizdir (CTP).

		A7	Enflasyondan ve devalüasyonlardan uzak bir para birimi kullanmalıyız (CTP).	
		A8	Bize ait gerçek ve özser bir merkez bankasına kavuşmalıyız (CTP).	
		A9	Çözüm için Türkiye ile bütünleşme politikasına bir an önce son verilmelidir (CTP).	
	Tehdit/çıkış algıları		A1	Kıbrıs Türk halkı, Kıbrıs Cumhuriyeti içinde bazı sözde haklar verilerek eritilmek istenmektedir (UBP).
			A2	Çözumsuzlük (statükonun sürmesi) Kıbrıs Türk halkının toplumsal varlığını tehdit ediyor (ekonominin çökertilmesi) (CTP).
			A3	Büyük umutlarla kurulan KKTC bugün tehdit ve saldırı altındadır (UBP).
			A4	Egemenliğimize karşı Rum saldırılarının devam ediyor. Birlik ve beraberlik içinde olmazsak ve KKTC'ye sahip çıkmazsak Rum egemenliği altına gireceğiz (UBP).
			A5	Annan Planı çerçevesinde başlayan (Rumların) Türklerden taviz koparma ve Türkleri azınlık konumuna düşürme oyunu devam ediyor (UBP).
			A6	AB'nin çözüm diye öne sürdüğü şartlar (Yeşil Hat Tüzüğü, limanların Rum tarafına açılması vs) egemenliğimizin yitirilmesi anlamına gelmektedir (UBP).
			A7	Çözumsuzlük (statükonun sürmesi) Enosisi kışkırtıyor (CTP).
			A8	Çözumsuzlük (statükonun sürmesi) Taksim fikrini besliyor (CTP).
			A9	Birleşme yoluyla dünyaya açılmak Kıbrıs Türkünün çıkarıdır (CTP).
	AB'ye karşı tutumlar		A1	AB kendi değerlerine ters düşmektedir (insan hakları, demokrasi vs.) (UBP).
			A2	AB üyeliği ekonomik, demokratik ve siyasi entegrasyonun en ileri noktalarına; insan hakları, sosyal adalet, hukukun üstünlüğü ve demokrasi temeline taşındığı bir birliktedir (CTP).
			A3	AB, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru temsilcisi olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanımakla büyük haksızlık yapmıştır (UBP).
A4			AB Annan Planı sonrasında Kıbrıs Türküne verdiği sözü (Kıbrıs Türkü'ne uygulanan izolasyon ve ambargolar kaldırılması için çalışması) tutmamıştır (UBP).	
A5			Avrupa Birliği'nin Türkiye'den liman ve havaalanlarını Rum gemi ve uçaklarına açmasını istemek haksızlıktır (UBP).	

Tablo 3. UBP ve CTP Belgelerinin her birinde yer alan Sorun, Çözüm, Tehdit/Çıkar, Kimlik Tanımlamaları ve AB Argümanları

	Sorun Argümanları										Çözüm Argümanları									
	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	
Belge1 (CTP)				+		+														
Belge2 (CTP)				+																
Belge 3(CTP)					+															
Belge 4(CTP)						+				+										
Belge 5(CTP)																				
Belge 6(CTP)				+		+														+
Belge 1 UBP																				
Belge 2 UBP																				
Belge3 UBP													+							
Belge 4 UBP																				
Belge 5 UBP																				
Belge 6 UBP																				
Belge 7 UBP																				
Belge 8 UBP																				
Belge 9 UBP																				
Belge 10 UBP																				
Belge 11 UBP																				

	Tehdit/ Çıkar Argümanları						İç-dış grup argümanları					AB Argümanları							
	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A1	A2	A3	A4	A5	A1	A2	A3	A4	A5
Belge1 (CTP)							+												
Belge2 (CTP)		+																	
Belge 3(CTP)																			
Belge 4(CTP)																			
Belge 5(CTP)											+								
Belge 6(CTP)								+								+			
Belge 1 UBŞ										+									
Belge 2 UBŞ																			
Belge3 UBŞ	+					+									+				+
Belge 4 UBŞ			+																
Belge 5 UBŞ				+															
Belge 6 UBŞ											+								
Belge 7 UBŞ																			
Belge 8 UBŞ					+										+				+
Belge 9 UBŞ										+									+
Belge 10 UBŞ																			+
Belge 11 UBŞ					+										+				+

* Gölgeli yerler CTP ve UBŞ belgelerinde mantıksal olarak bulunması gereken argümanları göstermektedir.

+ = belgede bulunan argüman, A = Argüman

Tablo 4. Sosyal Kimlik Tanımlamaları ile İlgili Argümanlar Arasındaki Yapısal İlişki (Structural Relationship between the Arguments of Identity Definitions)

ORTAK ARGÜMANLAR		-
KARŞI (Asymetrical) ARGÜMANLAR		-
BİRİNDE OLUP DIĞERİNDE OLMAYAN ARGÜMANLAR (Unilateral)		
1. Kıbrıs Türk halkı, Türk Ulusu'nun ayrılmaz bir parçasıdır	4. Kıbrıs Türkü bilinçli bir halktır	
2. Bağımsızlığımızın ve ilan ettiğimiz Cumhuriyetimizin dış tehlikelere karşı savunulmasında da tek destek ve en büyük güvence anavatan Türkiye'dir.	5. Kıbrıs Türkü sözünün eridir	
3. Kıbrıs Türk halkı Anadolulu halkı gibi barışçıdır ama asla esarete boyun eğecek karakterde bir halk değildir.	6. Kıbrıs Türkünü tembel, işe yaramaz, asalak gibi nitelendirenle hakarete tabi tutarak aşağılamak kabul edilemez bir haksızlıktır	

Tablo 5. Kıbrıs Sorunu Argümanları Arasındaki Yapısal İlişki (Structural Relationship between the Arguments of Cyprus Problem)

ORTAK ARGÜMANLAR		-
KARŞI (Asymetrical) ARGÜMANLAR		-
Kıbrıs sorunu Rumların Türkleri siyasi bakımdan eşit kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır	Kıbrıs sorunu statükodan (KKTC'nin devamı, Birleşik Kıbrıs'ın kurulmaması = çözümsüzlük) kaynaklanmaktadır	
Kıbrıs sorununun çözülmemesinin (Birleşik Kıbrıs'ın kurulmamasının) esas sorumlusu Rumlardır. Rumlar eskiden beri Kıbrıs'ı Yunanlaştır-maya (ENOSİS) çalışmaktadırlar	Kıbrıs sorunu Türkiye ile bütünleşme politikalarının bir sonucudur	
Bazı iç güçler de (Talat ekibi) KKTC'ye sahip çıkmamakla Rumların enosis hedeflerine hizmet etmektedir.	Çözümsüzlük Denktaş UBPA anlayışının siyasetlerinden kaynaklanmıştır	
BİRİNDE OLUP DIĞERİNDE OLMAYAN ARGÜMANLAR (Unilateral)		
AB de, çözümden önce Rumları Kıbrıs'ın tek temsilcisi olarak içlerine almakla bu sorumluluğa ortak olmuşlardır	Kıbrıs sorunu statüko neticesinde Kıbrıs'ı Türklerin ekonomik olarak kalkınmamalarıdır	
Annan Planı Rumların Enosis hedefine hizmet etmektedir	Statükonun sürmesi Kıbrıs Türk halkına dışta itibar kaybettirmiştir	

Tablo 6. Çözüm Argümanları Arasındaki Yapısal İlişki (Structural Relationship between the Arguments of the Solutions)

ORTAK ARGÜMANLAR	
1. Kıbrıs'ta bir çözümden (Birleşik Kıbrıs'tan) yanayız (UBP) (CTP). Avrupa Birliği'nden yanayız (UBP) (CTP).	
BİRİNDE OLUP DIĞERİNDE OLMAYAN ARGÜMANLAR (Unilateral)	
2. KKTC, Kıbrıs Türk halkının Rumlar'la siyasi eşitlik, egemen ortaklık temelinde bir uzlaşmaya hazırdır	5. Çözüm Türkiye'nin bizi değil, bizim kendi kendimizi yönetmemiz- dedir
3. Tanınmış bir Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kıbrıs'ta adil ve kalıcı bir anlaşmayı engelleyici değil tersine buna yardımcı bir unsurdur	6. Enflasyondan ve devlüasyonlardan uzak bir para birimi kullanma- lıyız
4. KKTC'nin dünya ülkeleri tarafından bağımsız bir devlet olarak ta- nınması adada kalıcı bir çözüm için şarttır.	7. Bize ait gerçek ve özerk bir merkez bankasına kavuşmalıyız 8. Çözüm için Türkiye ile bütünleşme politikasına bir an önce son verilmeli- dir

Tablo 7. Tehditler ve Çıkarımlarla İlgili Argümanlar Arasındaki Yapısal İlişki (Structural Relationship between the Arguments of Threats/Interests)

ORTAK ARGÜMANLAR	
KARŞI (Asymetrical) ARGÜMANLAR	
1. Kıbrıs Türk halkı, Kıbrıs Cumhuriyeti içinde bazı sözde haklar verilerek eritilmek istenmektedir.	2. Çözümsüzlük (statükonun sürmesi) Kıbrıs Türk halkının toplumsal varlığını, tehdit ediyor (ekonominin çökertilmesi).
BİRİNDE OLUP DIĞERİNDE OLMAYAN ARGÜMANLAR (Unilateral)	
3. Büyük umutlarla kurulan KKTC bugün tehdit ve saldırı altındadır.	7. Çözümsüzlük (statükonun sürmesi) Enosisi kışkırtıyor
4. Egemenliğimize karşı Rum saldırıdan devam ediyor. Birlik ve beraberlik içinde olmazsak ve KKTC'ye sahip çıkmazsak Rum egemenliği altına gireceğiz.	8. Çözümsüzlük (statükonun sürmesi) Taksim fikrini besliyor. 9. Birleşme yoluyla dünyaya açılmaya açılmak Kıbrıs Türkünün çıkarımadır
5. Annan Planı çerçevesinde başlayan (Rumların) Türklerden taviz koparma ve Türkleri azınlık konumuna düşürme oyunu devam ediyor	
6. AB'nin çözüm diye öne sürdüğü şartlar (Yeşil Hat Tüzüğü, limanların Rum tarafına açılması vs.) egemenliğimizin yitirilmesi anlamına gelmektedir.	

Tablo 8. Avrupa Birliği ile İlgili Argümanlar Arasındaki Yapısal İlişki (Structural Relationship between the Arguments of European Union)

ORTAK ARGÜMANLAR	
KARŞI (Asymetrical) ARGÜMANLAR	
1. AB kendi değerlerine ters düşmektedir (insan hakları, demokrasi vs.)	2. AB ekonomik, demokratik ve siyasi entegrasyonun en ileri noktalara; insan hakları, sosyal adalet, hukukun üstünlüğü ve demokrasi temelinde taşıdığı bir birlikteliktir.
BİRİNDE OLUP DİĞERİNDE OLMAYAN ARGÜMANLAR (Unilateral)	
3. Avrupa Birliği'nin Türkiye'den liman ve havaalanlarını Rum gemi ve uçaklarına açmasını istemek Kıbrıs Türk halkının siyasi eşitlik için verdiği mücadeleyi zaafiyete uğratarak Rum uzlaşmazlığını daha da güçlendirecektir.	
4. AB, Kıbrıs Cumhuriyetinin meşru temsilcisi olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanımakla büyük haksızlık yapmıştır.	
5. AB Anman Planı sonrasında Kıbrıs Türküne verdiği sözü (Kıbrıs Türküne uygulanan izolasyon ve ambargoların kaldırılması için çalışması) tutmamıştır.	

Tablo 9. Argümanlar ve Kolektif Tasarılar Arası Mantıksal ilişkiler (Logical Relationship between the Arguments and the Collective Projects)

	Argüman	KKTC'nin yaşatılması (kolektif tasarı olarak)	Birleşik Kıbrıs'ın kurulması (kolektif tasarı olarak)
Sorun	A1	+	-
	A2	+	-
	A3	+	-
	A4	-	+
	A5	-	+
	A6	-	+
	A7	+	-
	A8	+	-
	A9	-	+
	A10	-	+
Tehdit/Çıkar	A1	+	-
	A2	-	+
	A3	+	-
	A4	+	-
	A5	+	-
	A6	+	-
	A7	-	+
	A8	-	+
	A9	-	+
Grup tanımla- maları	A1	+	-
	A2	+	-
	A3	+	-
	A4	-/+	+/-
	A5	-/+	+/-
	A6	-/+	+/-
AB	A1	+	-
	A2	-	+
	A3	+	-
	A4	+	-
	A5	+	-
	A6	+	-

+ = olumlu ilişki - = olumsuz ilişki -/+ = tarafsız/belirsiz ilişki A=Argüman

Strategic National/Ethnic Identity Constructions: The Northern Cyprus Case*

Serap Arslan Akfırat**
Bengi Öner Özkan***

Abstract: The present documentary study investigates how political parties in Northern Cyprus define the national/ethnic identity of Turkish Cypriots in the service of their own collective projects within the context of Cyprus' unification (the unification of Turkish and Greek Cypriots under the roof of United Cyprus vs. keeping the Turkish Republic of Northern Cyprus/TRNC independent). For this purpose, all the official documents of the two political parties, namely Turkish Republican Party (CTP) and National Unity Party (UBP), published between 2000-2005 were collected; those which were related with the Cyprus problem were chosen and analyzed through the Structural Analysis of Group Arguments technique in the light of Social Identity / Self Categorization theories. The findings support the notion that social groups are constructed strategically by particular members. UBP defines the community living in Northern Cyprus in line with the project of keeping TRNC alive as an inextricable part of the Turkish nation. On the other hand, CTP tries to differentiate the same community from Turkey and Turkish people, in accordance with the project of united Cyprus. Besides group definitions, the findings also reveal that these two political parties construct the issues of 'problem', 'solution', 'threat/interest' and 'European Union' in the service of their own kinds of collective projects.

Key Words: Cypriotism, Turkishness, Strategic national identity construction, structural analysis of group arguments.

* This article is based on part of the doctoral dissertation work conducted by the first author at Middle East Technical University, Program in Social Psychology.

** Middle East Technical University, Department of Psychology / ANKARA
aserap@metu.edu.tr

*** Middle East Technical University, Department of Psychology / ANKARA
bengi@metu.edu.tr

Стратегическое формирование национальной/этнической идентичности на примере Северного Кипра*

Серап Арслан Акфырат**
Бенги Онер Озкан***

Резюме: Данная архивная работа исследует определение политическими партиями Северного Кипра национальной/этнической самоидентификации, включая их границы и содержание в рамках их собственных коллективных проектов (объединение турецкой и греческой сторон под крышей единого Кипра или сохранение независимой Турецкой Республики Северного Кипра) в контексте вопроса объединения Кипра. С этой целью были собраны все официальные документы двух политических партий Северного Кипра: Республиканской турецкой партии (РТП) и Партии национального единства (ПНЕ), опубликованных в период 2000-2005 г.г.; отобраны документы, связанные с проблемой объединения Кипра и проанализированы методом структурного анализа групп аргументов в свете категоризации социальной самоидентичности. Результаты подтверждают концепцию, что социальные группы созданы их членами согласно их стратегическим целям. ПНЕ, в соответствии со своим проектом развития независимой Турецкой Республики Северного Кипра, население Северного Кипра видит как неотъемлемую часть турецкой нации; в то же время РТП, в соответствии со своим проектом “единого Кипра”, пытается отделить то же население от Турции и турков. Вместе с определениями групп, результаты также показали, что понятия “проблемы”, “решения”, “угрозы/пользы” и “Европейского Союза” политических партий построены в рамках их собственных проектов развития.

Ключевые Слова: киприотство, тюрок, стратегическое формирование национальной идентичности, структурный анализ группы аргументов.

* Эта статья подготовлена на основе одной главы докторской диссертации первого автора, написанной на кафедре социальной психологии Ближневосточного технического университета.

** Ближневосточный технический университет, кафедра психологии
aserap@metu.edu.tr

*** Ближневосточный технический университет, кафедра психологии
bengi@metu.edu.tr

Türk Hikâyeciliğinin Prototipi Sayılabilecek Heft-Hân'da Mekân

Hüseyin Doğramacıoğlu*

Özet: Nev'i-zâde Atâyî'nin 17. yüzyılda kaleme aldığı Heft-hân, Türk hikâyeciliğinin oluşumu sürecinde bir prototip olarak değerlendirilebilecek özellikler taşımaktadır. Yedi ayrı hikâyenin yedi ayrı kişinin ağzından anlatıldığı mesnevîde şair, kullandığı mekânları titizlikle seçmiş ve hikâye kahramanlarını psikolojilerine uygun olarak tasvir etmiştir. Bu yönüyle eserdeki mekânlar, mesnevinin serüvenine yön veren bir yapıda oluşturulmuştur. Henüz insan-mekân ilişkisinin kuram olarak bilinmediği bir devirde bu münasebetin Nev'i-zâde Atâyî tarafından şiirsel bir yapıda temellendirilmesi Türk hikâyeciliği adına önemli bir aşamadır.

Anahtar Kelimeler: Heft-hân, insan-mekân ilişkisi, hikâye, mekân unsurları.

Giriş

Heft-hân, Nev'i-zâde Atâyî'nin 17. yüzyılda kaleme aldığı manzum bir eserdir. Bu eserde yedi ayrı hikâye art arda sıralanmıştır.

Mekân, tanım olarak, olayların yaşanmasına *imkân* veren zemindir. Bu nedenle olay olan her yerde mekân da vardır. İşte bu bakış açısıyla Heft-hân mesnevisi incelenecektir. Ayrıca Heft-hân'dan seçilen beyitler vasıtasıyla hayal dünyası, mekân ve insan bağlamında ruhsal durumun açıklanması, yaşanan bir yer olarak ev kavramının işlevleri, düşsel mekânlar, kozmik ve reel mekânlar, minyatürleştirme ve gizemli mekânlar irdelenecektir.

Heft-hân'da geçen mekânlar mesnevi kahramanlarının ruhsal durumunu ortaya koymaktadır. Eğer şiddetli bir muharebe yapılacaksa muharebenin yapılacağı mekân girdaplarla dolu ve havası da zehirli olmaktadır. Âşıkla maşuk eğer birlikte ve mutlu iseler yaşadıkları mekânlar da *gül-i rânâlar* veya *zerd-evrâk* ile dolu bir bahçe olarak seçilmiştir.

Hikâyelerde, mekânın insan psikolojisi ile ilişkisi oldukça belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mesnevîde olayların niteliği ile mekânın niteliklerinin birleştiği ve uyumlu hâlde verildiği görülmektedir. Heft-hân'da hikâyelerin

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / KİLİS
dogramacioglu@kilis.edu.tr

ikisi (1. ve 7. hikâye) İstanbul, Bursa ve Edirne gibi Osmanlı Devleti'nin büyük merkezlerinde geçmektedir. Diğer beş hikâye çeşitli memleketlerde geçmekte ve bunların halk hikâyelerinde büyük bir yer tutan Çin-i Maçin, Bağdat, Rey ve Belh gibi şehirler olduğu dikkati çekmektedir.

Vaka Tertibi

Hikâyelerde vakalar klasik vaka tertibiyle oluşturulmuştur. Bilindiği üzere Maupassant tarzı hikâyeciliğin tanımı mahiyetinde olan “serim+düğüm+çözüm” denklemi modern hikâyecilikte sıkça başvurulan bir yoldur. Serim bölümünde vaka ortaya atılır ve okuyucuda bir merak duygusu uyandırılır. Düğüm bölümünde olaylar artık çözülemez bir duruma döner. Okuyucu vaka kahramanı ile aynileşir ve hikâyenin sonucunu merak eder. Çözüm bölümünde ise vaka sona erer. Heft-hân'da anlatılan hikâyelerde bu tertibin prototipini bulmak mümkündür. Bilindiği gibi modern anlamda hikâyecilik bizde Tanzimat'la başlar. Ahmet Mithat Efendi'nin Letâif-i Rivâyât adlı eseri modern Türk hikâyeciliğinin ilkel başlangıcı kabul edilmektedir. Daha sonraları Servet-i Fünûn devrinde Halit Ziya, Avrupalı anlamda modern hikâyeleri kaleme almıştır. Ancak Tanzimat'tan çok önce modern Türk hikâyeciliğinin temellerini Heft-hân'da bulmak mümkündür. Heft-hân'da vaka sıralanırken modern Türk hikâyeciliğindeki serim-düğüm-çözüm sistemi uygulanmıştır. Ayrıca 20. yüzyılda ortaya atılan mekân-insan ilişkisinin nüvelerini Heft-hân'da bulabilmekteyiz. Şâir mesnevîde mekânları vaka tertibine uygun olarak seçmiştir.

Mesnevi'nin Özeti

“İstanbul'da Kays-ı Şeyda'nın halefi hükmünde bir âşık vardır. Ansızın bir periye vurulmuştur. Bu aşk onu bitkin ve perişan bir hale getirmiştir. Zarafet ve nezakette emsalsiz olan bu âşık aynı zamanda âlim ve sanatkardır. Aşk, aklını başından almıştır ve günleri ağlamak, inlemekle geçmektedir. Bir gün âşığın yakın arkadaşları toplanarak derdine çare bulmak ve kendisini bu mihnetten kurtarmak isterler” (Karacan 1974: 21). Âşığın ahabları onun derdine derman olacak birçok çareler düşünürler. “Bunlardan bir kısmı aşka olan düşkünlüğünü kınar, kimisi şehir içindeki güzelleri sayarak kime âşık olduğunu anlamak ister. Âşığa bunların kâr etmediğini görünce, Kâbe'ye götürmeyi, Karaca Ahmed mezarını ziyaret etmesini veya Sarı Saltuk Baba türbesinde sekiz kurban kesilmesini salık verirler. Bu çarelerin fayda vermediğini gören ahabları âşığın derdine ancak Hızır'ın çare bulabileceği kanaatine varırlar. Bazıları da Kızıl Deli Sultan'a götürülmesini, derdine çare olmazsa Göksu'da gezdirilmesini, Akba-ba'nın şifalı suyundan içirilmesini, gerekirse sandala konularak şarab-ı sandaldan âşığa nûş ettirilmesini isterler. Fakat bütün bu tedbir ve çareler âşığa fayda vermez ve âşık, tekrar inlemeğe, ağlayıp feryada başlar.

Bu müşkül durum karşısında âşğın ahbablarından bir çoğu dağılarak giderler ve geriye, âşğın sırdaşı olan yedi kişi kalır. Bu arkadaşları âşğın hastalığının sevdâ olduğunu anlarlar ve tabiplerle şeyhlerin buna çare bulamayacaklarını düşünerek kendi aralarında muhavereye başlarlar. Nihayet çareyi âşğâ hikâye anlatarak eğlendirmede bulurlar” (Karacan 1974: 21). Böylece sırayla her biri bir hikâye anlatmaya başlar. Böylece Heft-hân denilen yedi hikâye ortaya çıkar.

Mekâna Ait Hususiyetler

Hikâyelerde mekâna ait hususiyetler, o mekânda yaşayan insan tiplerine uygun olarak oluşturulmuştur. Mesnevinin IV. hikâyesinde Şâh'tan bahsedilmiş ayrıca onun yaşadığı mekânlar gül bahçeleri ve saray olarak seçilmiştir. Hikâyede Şâh, bir bahçede gezmektedir. Aynı hikâyede aşkıdan dolayı cezalandırılan Ferrûh-zâd ise *Kahkaha Zindanı*'nda esir olarak yaşamaktadır. Buradan hareketle diyebiliriz ki mekân, şahısların karakterlerine uygun bir yapıda seçilmiştir.

Heft-hân mesnevisinde hikaye kahramanları güç bir durumla karşılaştıklarında mekân olumsuz bir tablo şeklinde tasavvur edilir. V. hikâyede Belh Emiri denizde savaşırken denizin dalgaları öylesine çılgındır ki güzelliği dillere destan olan Şâdân o dalgalar arasında kaybolur. Savaş varsa deniz hırçınlaşmaktadır. Ancak sevgiliyle yolculuk yaparken deniz sakin ve mavidir. Bu hikâyelerde dağ, deniz, tepe gibi geniş mekânlar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Öykülerin hepsinde mutlu son vardır ve bu mutlu son genellikle *mâvi semâ* altında yaşanır.

Eski insanların hangi mekânlarda ve nasıl yaşadıkları, bu mekânların insanların hayal dünyasına nasıl yansıdığı Heft-hân mesnevisinde görülmektedir. Mesnevi'de farklı mekânlar karşımıza çıkmaktadır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

a. Işıklı ve Renkli Mekânlar

Heft-hân'da sevgilinin yaşadığı mekânlar ışıklı ve renkli bir surette tasvir edilmiştir. Bu mekânlarda yaşayan insanlar mutlu kişiliğe sahip iyimser tiplerdir. Böylece mekâna ait hususiyetler mesnevideki şahısların davranışlarıyla ve psikolojileriyle uyumlu olarak sıralanmıştır. Ayrıca bu mekânlarda cereyan edecek olan vakada olumsuz hâdiseler karşımıza çıkmaz. Eserde hikâyelere başlarken olayın *sandalî renkli gökyüzü* veya *zümürd renkli semâ* altında geçtiği belirtilir. Böylece vakadan önce bir tablo çizilir ve bu tabloya uygun bir vaka tertip edilir:

Dehre pertev salup meh-i garrâ

Sandalî renge girdi rûy-ı semâ (Karacan 1974: 186)

Şeb ki levh-i zümürüd idi semâ
Zer-nişân etdi encüm-i zehrâ (Karacan 1974: 216)

Bu semâ altında yaşayan âşıkların çoğu saraydadır ve günlerini bahçelerde eğlenerek geçirirler. Bu tip âşıklar genellikle padişahlardır (Karacan 1974: 54). Padişahların yaşadıkları mekân da onların sosyal konumlarına uygundur:

Şehrler içre ol diyâr-ı latîf
Oldu mânend-i mâh-ı rûze-şerîf (Karacan 1974: 189)

Çîn-i Mâçinde var idi bir pâdişâh
N'al-i sümm-i semendi efser-i mâh (Karacan 1974: 188)

Çîn-i Maçin ifadesi bize masallardaki haricî mekânı çağırıştırıyor. Bu beyitlerde âşıktan bahsedildiği için âşık ile âşığın yaşadığı mekân aynılaşıyor. Diyâr-ı latîf terkibi mekânın hoşluğunun sevgiliye bağlanması dolayısıyla verilmiştir. Sevgilinin yaşadığı yer tıpkı kendisi gibi latiftir. “Her yalın, büyük imge bir ruh durumunu ortaya koyar. Ev, manzaranın ortaya koyduğu ruh durumundan daha ileri bir ruh durumudur” (Bachelard 1996: 94). Böylelikle mesnevinin ilk bölümünde anlatılan âşığın hâlet-i ruhiyesi ile evin güzelliği ve letafeti birleştirilmiştir. Psikolojide ev, ebediliği temsil eder. Şâir, evde sevgili hayaliyle ebediyen o sevgiliyle birlikte olma arzusunu duyar. Şâir ebediyen âşık olduğu sevgilisini *ev mekânında* hayâl eder:

Hâneden çıkdı bir gözi âhû
Ya'ni bir nev-civân-ı müşğîn-mû (Karacan 1974: 227)

Hâneden çıkan ahû gözlü misk kokulu bu genç, sevgilidir. Böylece mekân çerçevesine hayâl unsurları da girmiştir. Heft-hân'da tıpkı ev tasvirinde olduğu gibi diğer renkli ayrıntılar da şiirsel ifadelerle bir başka değer ve anlam kazanmıştır:

Sadef-i la'lin eyleyüp dür-bâr
Dizdi bu resme gevher-i esrâr (Karacan 1974: 268)

Beyitinde kırmızı sadefin inci saçarak sırlar mücevherini resme dizmesi şeklinde hayâl edilen manzara, şâirin renkli ve ışıklı hayallerini göstermesi bakımından önemlidir. Şâir bu hayallerini sıralarken ayrıntıların renkli tasvirlerine tanık oluruz:

Hâki berg-i zümürüdin-i çemen
Hoş-ter etmiş sipih-i ahterden (Karacan 1974: 224)

Çemenin zümürd renkli yapraklarının yıldızlarla dolu gökyüzünden daha hoş görünmesi tasvirinde çemende *görünmeyeni gören* bir şâirin hayâl dünyâsı-

na tanıklık ederiz. Şâir, çemende yaprakların zümrüd renginde olduğunu yani *ayrıntıyı* görmektedir. Manzumede bağ ve kasr mekânları da aynı duyarlılıkla verilmiştir:

Her taraf bâğ u râğ-ı bî-hem-tâ
Sengi şeffâf ü toprağı büyâ (Karacan 1974: 221)

Gül-i ra'nâ-yı sürh ü zerd-evrâk
Safahât-ı muvassıl-ı berrâk (Karacan 1974: 224)

Beyitlerde görüldüğü gibi sevgilinin yaşadığı mekân tıpkı sevgilinin kendisi gibi güzeldir. Sevgilinin gezdiği her yer bağ ve çemendir, her taraftan güzel kokular gelir. Sevgilinin yaşadığı bu mekân, maşukun *kişiliğine uygun* seçilmiştir. Sevgili nazik ve hoş kokuludur. Bu nedenle sevgilinin yaşadığı yerler de bu özellikleri taşımaktadır. Bununla birlikte mekân konusunu incelerken bazı mekânların ayrıcalıklı ve gizemli olduğunu da belirtmek gerekir. Şâir, sevgilisini ayrıcalıklı gördüğü için mekânı da ona göre tanzim etmiştir:

Jâlelerle şu'â-ı mihr-i cihân
Silk-i eşkeste gevher-i galtân (Karacan 1974: 224)

Beyitinde geçen jâle, şu'a, gevher-i galtan ifadeleri şairin hayal dünyasını gizemli bir şekilde yansıtmaktadır. Şâirin reel mekândan sınırlarak hayalî bir mekân tasavvur ettiği görülmektedir. Bu mekân sevgili ile öylesine aynileşir ki sevgilinin gizemli yansımaları ile mekânın özellikleri iç içe girer. "Bir kristal, bir çiçek, duyarlı nesnelere bütününde görülen sıradan düzensizlikten ayrılır. Onlar bizim için ayrıcalıklı nesnelere dir. (...) zihnimize daha gizemli gelen nesnelere dir" (Bachelard 1996: 125). Şair mesnevide ayrıntıları ayrıcalıklı bir biçimde yansıtmıştır.

Dönemin eğlence ve mesire merkezi konumunda olan Göksu, hikâyelerde ayrıcalıklı bir mekân olarak dikkat çeker. Bu mekânda ışıklı ve renkli bir hayat vardır. Mutsuz insanlar buralarda gezdirilir ve bu insanların keyifleneceklerine inanılır:

Çekdi kandilli köşke perde sehâb
Kehkeşân nehr-i Göksu'dan pür-âb (Karacan 1974: 315)

Oldı gün geldügince âvâre
Çıkdi geh deşte gâh kuhsâre (Karacan 1974: 223)

Beyitlerinde ifade edilen mekânlar güzellikleri ile şöret bulan eğlence yerleridir. Şâir, bu mesnevide özellikle çiçekleri ve hoş kokulu bahçeleri ile şöret bulan Göksu'dan bahsetmiş ve böylece ışıklı ve renkli mekân tasviri yapmıştır.

b. Düşman Mekânları

Heft-hân'da düşman mekânı anlatılırken insanın yaşayabileceği mekânlara ters özellikleri taşıyan yerler tasvir edilir. Bu mekânlarda cereyan edecek vaka da olumsuzlukları içerisinde taşır. Düşman mekânında genellikle sevgili esir edilmiş bulunur. Ayrıca buralarda hikâye kahramanı için geçilmesi neredeyse imkânsız engeller vardır. Karanlık denizler bu mekânların belirleyici özelliklerindedir. Bu manzumede deniz haricî bir mekândır ve âşık tarafından geçilmesi gereken bir engeldir. Bu mekân aşılması gereken bir mekân olduğundan karanlık olarak tasvir edilir:

Nice deryâ kenâre-yi zulümât

Evveli ana nisbet âb-ı hayât (Karacan 1974: 202)

Mahzun adlı âşık önce zülumat denizini geçecek sonra da hoş ve güzel bir yere ulaşacaktır. Zulümât denizini geçince Mahzun'un rastladığı bir pîr ona sevgili Şâdân'a nasıl ulaşacağını anlatır. Buna göre Şâdân karanlık ve dik kayalıkları tırmanacak, ateş denizini aşacak sonra da tahte'l-arzdan yani yeraltından tünellerle geçecek ve düşman mekânından sevgilisini kurtarıp geri dönecektir. "Türk mitolojisinde mekân, bizimkilerin mekânı ve düşman mekânı diye ikiye ayrılır. Bizim yaşadığımız mekânda her şey olağandır. Ama düşman mekânı karanlıktır. Ve düşman mekânındaki her varlık bizim yaşantımıza terstir. Mekân, yatay veya dikeydir. Bazen derya ötesi, bazen de yeraltıdır (Bayat 1993: 43). Ayrıca "ev, dikey bir varlık olarak düşünülür ve aşağıdan yukarıya yükselir" (Bachelard 1996: 45). Bu mekânlarda mitolojik düşmanlar yaşar ve bu varlıklar hikâye kahramanı ile sürekli bir mücadele içerisinde dirler. Heft-Hân'da bazen şâir, hayalindeki bu düşman mekânlarını abartarak tasvir eder:

Nâ-gehân kopdı bir sadâ-yı garîb

Zelzele saldı çeşm-i câna nehîb (Karacan 1974: 184)

Bu beyitte vaka, şâirin düş dünyasını yansıtmaktadır. Şâirin hayal aynasını oluşturan düş dünyası vasıtasıyla olaylara ve mekâna bakabiliriz. "Şâirleri okumak aslında düş kurmaktır" (Bachelard 1996: 45). Biz bu düş değerlerini beyitlerdeki mekânlarda görebilmekteyiz. Şâir, gözler önüne sunacağı olaylar zincirine uygun mekânlar çizme gayretine girmektedir. "Her nesne, olay, ait olduğu mekânın şartları ve imkânlarına tabi olarak meydana gelmiştir" (Koç 1994: 13). Mesnevide bu mekân-insan uygunluğu sistematik bir sıralama ile oluşturulmuştur. Düşman mekânlarında hikâye kahramanı ile düşmanları arasında mücadeleler yaşanır. Şâir, Şâdân'ın mücadelelerini anlatmadan önce *mücadele mekânını* tasvir etmektedir:

Rehi dūr idi reh-zeni çoğ idi

Mâr ü timsâh ü evreni çoğ idi (Karacan 1974: 201)

Yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi şâir, bir mücadele mekânı tasvîr ediyor. “Öyle görünüyor ki insan böylesi imgeleri, böylesine durultucu imgeleri kullandığında bir başka yaşama başlayabilir ve imgeleri okuduğumuzda *ilksellik gevişi* getiririz” (Bachelard 1996: 60). Bir başka deyişle eserdeki imgeleri okuyunca eski dönemin mekânını zihnimizde canlandırıp ilkselliği yaşarız.

c. Kozmik ve Haricî Mekânlar

Mesnevîde haricî mekânlardan olan gökyüzü ve dünya vaka kahramanlarının psikolojilerine göre tasvir edilmiştir. Hikâyede Şâdân'ın gezdiği mekânlarda gökyüzü yemyeşil görünür. Şâdân'ın mücadele ettiği mekânlarda ise gökyüzü simsiyahtır. Hikâyenin *sandalî renkte bir semâ altında* başlaması ise Şâdân'ın iyimser psikolojisini ve mutluluğunu okuyucuya bildirmekle ilgilidir. Bununla birlikte mesnevîde masallarda rastlanılan üç gün üç gece gibi ifadelere rastlanır. Bu ifadeler üç gün üç gece sonra ulaşılabilecek olan mekânın hayalî ve kozmik bir mekân olduğunu bize hissettirir:

Oldılar üç gün üç gece cârî

Ederek âh ü nâle vü zârî (Karacan 1974: 202)

Beyitindeki üç gün üç gece söz grubu şiirde masalımsı bir mekâna ulaşıldığı intibamı bırakıyor. Ama “şiirsel düş kurma, uykulu düş kurmanın tersine hiçbir zaman uykuya dalmaz” (Bachelard 1996: 62). Bu hayal daha reeldir, ayağı yere basar ve bunun sonucunda hayal gücü *kozmik mekânı* şekillendirir:

Olcak Bursa'da nişîmen-sâz

Yine ibrâm ile tuyuldu bu râz (Karacan 1974: 178)

İfadelerinde de olayın geçtiği Bursa şehri somut bir mekân örneği olarak sunulabilir. Ancak bu somut mekan gerçek Bursa değildir. Gerçek mekânın şâirin zihin süzgecinden geçmiş şeklinden ibarettir. Bu mekânda sevgili yaşamaktadır. Dolayısıyla özel bir mekân tasvir edilmiştir. O mekânda meyveler ve rengarenk çiçekler vardır:

Dökülüp şâh-ı mîveden ezhâr

Etmîş evrâka sîm ile hâl-kâr (Karacan 1974: 225)

Bu mekânlar çoğu kez çok farklı nedenlerden ve şiirsel ince ayrımların sahip olduğu farklılıktan dolayı *övülen kozmik mekânlardır*. Buna “Bu yönelim çerçevesi içerisinde mekânseverlik (*topophile*) adı verilebilir” (Bachelard 1996: 26). Mesnevîde ev tasvirlerine de rastlıyoruz. Poetik anlamda “ev, tam bir mekân çözümleme aracıdır” (Bachelard 1996: 73). Bir mekân çözümleme vasıtası olan eve Heft-hân'da kozmik bir mücadele mekânı olarak tesadüf etmekteyiz:

Girdi çün hâneye o ber-geşte
Düşmeni gördi zâr ü ser-geşte (Karacan 1974: 180)

Tâka asmışlar ânı saçından
Turma çarh urmada çü tâk-ı kühen (Karacan 1974: 180)

Bu beyitlerde *ev*, kozmik düşman mekânını oluşturmaktadır. Acûze, bu evde tutsaktır. Sonra deprem olmuş ve *ev* yıkılmıştır. Evin harabesinden defineler çıkar. Böylece bir mekân olarak “hâne” olayların çözümlendiği yer konumuna gelmektedir. Acûze bir cinin kızıdır. Esrarlı bir evde saçından asılı vaziyette yaşamaktadır. Mesnevîde haricî mekânlardan olan gökyüzü, çeşitli şekillerde tasvir edilmiştir. Bu bölümde gökyüzünün yemyeşil görünmesi ve yıldızların onda yansması şâ’irdeki epikürist (iyimser) yaklaşımın ifâdeleri olarak anlaşılmaktadır.

Mesnevîde haricî mekânlardan olan İstanbul ve semtlerinin reel mekânlar şeklinde yer aldığını görüyoruz. Özellikle benzetme yaparken İstanbul’un semtlerinin niteliklerinden yararlanılmıştır:

Gûşe-i şehri kudretünde güya
Yedikulle hisarındur gûya (Karacan 1974: 117)

Yedikule hisarı gücü ve kudreti temsil eden harici bir mekân konumuna yük-seltiştir. Ayrıca Yedikule hisarının kudret şehri ile birlikte terkip edilmesi bu mekâna imparatorluğun gücünün izafe edilmesi nedeniyle.

Heft-hân mesnevisinde sadece *İstanbul gibi haricî mekânlar* değil *bayağı dediğimiz vîrâneler* de âşıkların buldukları yerler olarak beyitlerde yer almışlardır. Aşka düştükten sonra âşıkların meskenleri umumiyetle çöller, dağlar ve sahralar olmuştur (Karacan 1974: 53). Hikâyelerin çoğunda âşıkın bulunduğu memleket söylenmiştir:

Kıldı vîrânelerde me’vâsın
Ölmedin tutdı kendinün yâsın (Karacan 1974: 156)

Şehr-i Konstantiniyye idi yeri
Buldı ol kânda terbiyet güheri (Karacan 1974: 154)

Beyitlerinde somut haricî mekân olan Şehr-i Konstantiniyye söylenerek vaka reel bir mekâna taşınmıştır. Ancak hikâye kahramanı bu mekân üzerinde fazla durmaz ve mitolojik mekâna geçer.

d. Mitolojik Mekânlar

İnsanüstü varlık olan cinlerin yaşadığı yerler mitolojik mekânlardır. Cinlerin meskeni ise mezarlık veya harabelerdir. Türk mitolojik anlayışında da

insandışı varlıklar genellikle insanların yaşamadıkları yerlerde veya yer altında yaşarlar. Bu tür mekânlar sırlı olayların geçtiği mekânlardır:

Vardılar bir harâbe-zâra o dem

Târ ü mühiş çü sîne-i pür-gam (Karacan 1974: 174)

Yemyeşil görünirdi bahr-ı semâ

Encüm anda habâb-ı şu'le-nümâ (Karacan 1974: 217)

Ayrıca gökyüzünün gül yaprakları yapışmış “câm”a benzetilerek tasvîr edilmesi de mekânın mitolojik görünümünü vermesi açısından dikkâte değerdir:

Nakş-i encümle çarh-ı minâ-fâm

Oldı evrâk-ı gül yapışmış câm (Karacan 1974: 217)

Mesnevîde Şâh Mahmûd, rüyâsında gül yaprakları içerisinde zümrüden bir taht görür. Şâh, o tahtta oturarak aydınlık gök kubbeyi seyrederek:

Berg-i gül tahtına 'akik-i Yemen

Farkı yok şâhının zümürüden (Karacan 1974: 189)

Rüyâda görülen gül yapraklı taht ve aydınlık kubbeli mekân, pâdişâhın iyimser rûh hâletini ve geleceğe iyimser bakışını bize vermekle vazifeli mekân öğeleridir. Mekân değişince mesnevideki olayların seyri de değişmektedir. Padişahın yaşadığı mekân özel olarak seçilmiştir. Günümüzde zaman-mekân-insan üç ayağı üzerinde yapılan modern hikâyecilik anlayışı bu mesnevinin esas çıkış noktasını oluşturmaktadır. Heft-hân'da insana göre mekân tasvir edilmiştir. Bu mekânlar *vakayla münasebetli* mekânlardır:

Gördi bir sebze-zâr-ı bî-mânend

Sâye de cûylar mülevven-kand (Karacan 1974: 220)

Mekân tasvirlerinde mekânda yaşayan varlık, mekânla aynileşir. Özellikle mitolojik mekânlarda insanla aynileşen varlıklar gizemli bir mahiyet kazanırlar. Günlük hayatımızda bile ağaçların arasında dolaşan bir insan veya “çoğu zaman yaprakların arasında yemyeşil giyinmiş ağaçkakan bizim için ne kadar gizemlidir” (Bachelard 1996: 118). Bu beyitlerde de padişahın gördüğü rüyânın gizemi bize aktarılıyor. O gizemli mekânda Hızır'a benzer bir pîr vardır:

Ya'ni bir pîr-i rûşenâ-manzar

Şübhesüz Hızır yâ ana benzer (Karacan 1974: 221)

Havza düşmüş sevâd-ı zıll-ı şecer

Etmüş âbı şerâb-ı nilûfer (Karacan 1974: 221)

Yukarıdaki beyitlerde mekân orijinal tasvir edilmiştir. Havuzlarda nilüferler yeşermiş ve ağaçların gölgesi suya düşmüştür ve bu gizemli ve mitolojik mekânda Hızır dolaşmaktadır.

e. Kutsal Mekânlar

Mekân unsurlarını incelemeğe çalıştığımız Heft-hân mesnevîsi bize 17. yüzyıl şiirin zevki yanında halk inanışları ve kutsal mekânlar ile ilgili bazı bilgiler vermektedir. Hikâyelerde halk inanışlarına göre kutsal sayılan bazı mekânlar sıralanmış ve bu mekânlara halkın kutsallık yüklediği ima edilmiştir. Hikâyelerin birincisinde görülen hasta âşık için kimileri onun sefere çıkması gerektiğini kimileri ise Karaca Ahmed Mezârı'nı ziyâret etmesi gerektiğini söylerler:

Karac' Ahmed mezârına bârî

Götürün bir gece bu bîmârî (Karacan 1974: 159)

Mesnevide kutsal mekan olarak adı geçen diğer mekânlar ise Sarı Saltuk Baba Türbesi veya Kızıl Deli Sultân Mezârı'dır. Burada kutsal olarak adlandırılan mekânlar, hastaların iyileşmesi için gidilmesi gereken yerler olma fonksiyonunu üstlenmektedirler. Ayrıca mesnevide 17. yüzyıl halk inanışlarından olan Sarı Saltuk Baba türbesinin kutsal mekân olduğu ve insanların buraya hastalıklarına deva bulmak için gittikleri anlatılmaktadır. Bununla birlikte:

Def' olursa bu za'f ile yerekân

Sarı Saltuk Baba'ya bir kurbân (Karacan 1974: 159)

Olalum sıdk ile meded-cûyân

Gerçek erdür Kızıl Deli Sultân (Karacan 1974: 159)

Beyitlerinde adı geçen bu yerler 17. yüzyıl halk inanışına göre *kutsal mekânlar*'dır. Âşık buralarda iyileşemezse *daha kutsal bir mekân* olan Kâbe'yi ziyâret etmesini isterler. Kutsal mekânların zirvesinde bulunan Kâbe, eserde âşığın iyileşmesi için en etkili çare olarak ifade edilir:

Alsa ihrâm-ı 'azmi düşe

Sürse yüz Ka'be-i siyeh-pûşe (Karacan 1974: 158)

Evlîyâ dergehün matâf etsün

Fukarâ Ka'besin tavâf etsün (Karacan 1974: 159)

Bu tür edebî yapıtlar bizlere o dönem mekânlarının üstlendiği fonksiyonları veya bir başka deyişle mekânın işlevlerini sunması yönüyle değerlidirler. Eserin kaleme alındığı yüzyılda insanlar mekânı nasıl algılıyordu, sorusunun cevabını ilgili döneme gidip o dönemin insanlarıyla konuşarak veya röportaj yaparak anlayamayız. Ama "Lâle Devri Osmanlı insanının mekânı nasıl algıladığı konusunda yapılacak bir çalışma için o dönem Divân şiiri ve özellikle

de Nedim Divânı oldukça önemli ve derli toplu bir kaynaktır. Giderek kimi konular için yazınsal kaynakların tek kaynak olduğunu bile söyleyebiliriz. Geçmişte yaşamış insanlara ‘anket’, ‘röportaj’ gibi çağdaş yöntemleri uygulayamayız” (Tümer 1984: 12). 17. yüzyılda insanların yaşayış tarzları, inanışları, eğlence mekânları veya düşünüş biçimleri hakkında bilgi almak için bu dönemde yazılan bir kaynağa müracaat etmek gerekirse en canlı kaynak mesneviler olur. Çünkü mesnevilerde kullanılan dil vasıtasıyla dönem hakkında ayrıntılı bilgiler alabilmekteyiz. Bu çalışmada Heft-hân’dan yola çıkılarak 17. yüzyıldaki mekânlar üzerinde durup ayrıntılı bilgiler elde edildi.

Mekân ve olay kavramları iç içe düşünülmesi gereken olgulardır. Mekân olmadan *nesne* olmaz. Nesne olmadan da *olay* olmaz. “Mekânı, nesnenin meydana gelmesine imkân veren bir *zemin* olarak düşünebiliriz. Burada mekânı mecâzen (metaforik olarak) kullanıyoruz” (Koç 1994: 14). Mekânı şâirin gözüyle görmek mekânlara sıradan bakıştan ayrılmaktır. Şâirler, bizim göremediğimiz ayrıntıları görürler. İmgelem dediğimiz düşsel bakışla ayrıntılar değer kazanır. “İmgelem şiirsel bir ayrıntı aracılığıyla karşımıza yepyeni bir dünya çıkarır. Bundan böyle ayrıntı, toplu görünüşün önüne geçmiş olur” (Bachelard 1996: 153). Bu mesnevide ayrıntıların şiirsel bir bütünlükte ve farklı mekânlarda tasvir edildiğini görmekteyiz.

Sonuç

Mesnevi tarzında yazılan Heft-hân’daki bu hikâyeler, günümüz Türk hikâyeciliğinin temellerini oluşturması bakımından bir prototip olarak değerlendirilebilecek özellikler taşımaktadır. Modern hikâyecilik anlayışının henüz Avrupa’da bile teşekkül etmediği bir dönemde kaleme alınan Heft-hân’da günümüz hikâyeciliğinin nüvelerini görmekteyiz.

İncelememizin konusunu teşkil eden mekânlar, bazen düşlerin yaşandığı bazen de mücadelelerin yapıldığı yerlerdir. Bunun yanında mekânın abartılarak verildiği kısımlarda mübalağalı anlatım, yaşanan duyguların yoğunluğu nispetinde artmaktadır.

Heft-hân mesnevîsinde şâirin kullandığı mekânlar mesnevi kahramanlarının kişiliklerine uygun olarak seçilmiştir. Eserde yer alan iyiler-kötüler mücadelesinde iyilerin mekânı, onların ruh hallerine uygun tasvir edilirken kötülerin mekânı ise çirkinliklerle dolu olarak tasvir edilmiştir. Böylece hikâyelerde geçen mekânlar vaka kahramanlarının ruhsal durumlarını göstermede kullanılmıştır. Mesnevide kötülerin mekânında iyilerin yaşamaları imkansızdır. Aynı şekilde iyilerin mekânında kötüler barınamazlar. Eserde vaka kahramanının karakterine göre ilgili mekânlar sıralanmıştır. Bu yönüyle şâir metodik olarak mekânları seçmiş ve manevide kullanmıştır.

Kaynaklar

- Bachelard, Gaston (1996). *Mekânın Poetikası*. Çev. Aykut Derman. İstanbul: Kesit Yay.
- Bayat, Fuzulî (1993). *Oğuz Epik Ananesi ve Oğuz Kağan Destânı*. Bakü: M. Neşriyat.
- Bozkurt, Orhan (1962). *Bir Mekân Anlayışı*. İstanbul: İ.T.Ü. Mimârlık Fakültesi Yay.
- Karacan Turgut (1974). *Âtâyi, Nevî-zâde Heft-hân Mesnevisi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Koç, Yalçın (1994). *Felsefe Arkivi, Mekân ve Nesne*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tümer, Gürhan (1984). *İnsan-Mekân İlişkileri ve Kafka*. İstanbul: Sanat-Koop.

Different Representations of the Setting in Heft-Hân

Hüseyin Doğramacıoğlu*

Abstract: Heft-hân, which was written by Nev'i-zâde Atâyî in the 17th century, can be considered a prototype of Turkish storytelling. In this work, which tells of seven different stories told by seven different people, the poet has selected the setting carefully and described the characters in a way that suits their psychological condition. In this regard, the setting in this work has been created to give direction to the adventures in the poem. Heft-hân represents a significant milestone for Turkish storytelling, especially when we consider the fact that Nev'i-zâde Atâyî wrote this work at a time when the human-place relationship had not yet been theorized.

Key Words: Heft-hân, human-place relationship, story, setting.

* Kilis 7 Aralık University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature / KİLİS dogramacioglu@kilis.edu.tr

Элементы пространства в Хевт-хан (Heft-hân), который можно считать прототипом турецкого повествования

Хусейн Дограмаджиоглу*

Резюме: Heft-hân, созданный Неви-Заде Атаи в 17 веке, обладает особенностями, которые можно оценить как прототип в процессе формирования турецкого повествования. В семи различных историях из уст семи различных людей, описанных автором, тщательно выбраны места действия, а также герои рассказов изображены в соответствии со своей психологией. В этой связи в произведении места действия сформировали структуру, которая дала направление приключениям в произведении. Заложение основ отношения “человек-место” в стихотворной форме Неви-Заде Атаи в период когда еще не сформировалась теория пространства, является важным этапом в развитии турецкого повествования.

Ключевые Слова: Heft-Han, отношение “человек-место”, рассказ, элементы пространства.

* Университет Килис 7 декабря, факультет естествознания и литературы, кафедра турецкого языка и литературы / Бурса
ustunovak@yahoo.com

The Return of Russia-Africa Relations

Hakan Fidan^{*}
Bülent Aras^{**}

Abstract: Russia-Africa relations have entered a rapid phase of decline in political and economic terms after the collapse of the Soviet Union. Under the imperatives of the post-Cold War era, Russia-Africa relations were in need of a comprehensive stage of reconstruction. In the first decade of the 21st century, Russian foreign policy started to be reconstructed on the principles of economic benefit and pragmatism. At this stage, the perception of Africa in Russia changed within the framework of the new national priorities, and Russia-Africa relations gained a new positive momentum. This article argues that the rising trend of the African continent in the international arena presents a new series of opportunities to Russia in economic and political domains. With the effect of the new foreign policy understanding that depended on the control of economic and energy resources during the Putin period, geo-political relations are gradually supplemented by geo-economic relations. Significant countries of the world that hold political and economic powers currently aim to develop economic interests and political influence on the African continent. Russia uses every opportunity to demonstrate its willingness to acquire its former prestige among world states. Therefore, Russia is willing to come back to the African continent slowly, pursuing a 'brand new' road map this time.

Key Words: Russia, Africa, Russian foreign policy, Africa external affairs, Post-Cold War era.

The decade of the 2000s witnessed a revival of Russia's interest in Africa. This revival emerged within the framework of Russia's new foreign policy, which began developing in the late 1990s and consolidated recently. After experiencing a golden age during the USSR period, particularly the 1960s, Russia-Africa relations regressed considerably with the collapse of the Soviet Union. While the Russian Federation (the Soviet Union's successor) has never withdrawn from the continent, its involvement in Africa declined dur-

^{*} Deputy Undersecretary of the Prime Ministry of Turkey / ANKARA. The views expressed here reflect the views of the author alone and do not those of the Turkish government.
hfidan@basbakanlik.gov.tr

^{**} Department of Humanities and Social Sciences, Istanbul Technical University and Coordinator of Foreign Policy Studies, SETA.
arasb@itu.edu.tr

ing its initial years. The early 1990s were years in which Russia attempted to develop relations with the West while moving away from Africa. Failing to achieve a desired momentum in its relations with the West, Russia began developing a larger-scale, multi-dimensional policy encompassing the former Soviet geography and the Middle East initially, and China, Africa and Latin America afterwards. Y.M. Primakov's attempts to develop this type of multi-dimensional foreign policy during his time as foreign minister failed to fulfill its objectives due to economic problems and the Chechnya crisis. This process, which gained a new momentum during the period of former President V. Putin during the 2000s, has developed radically with the rise of oil prices and the effect of an accommodating international structure. Russia's geopolitical priorities and agenda have expanded to develop a concurrent geo-economical profundity as a result of its growing economy, foreign trade and investments in this new era. These changes in Russian foreign policy were felt in several domains. Russia was accepted as the eighth member of the G-7 club. Negotiations were established with the Organisation of the Islamic Conference (OIC) and Russia achieved observer country status. Relations with the Far East were kept intact by maintaining close relations with China, the predicted super-power of the 21st Century. Friendly relations with Syria, Iran and, to a lesser extent, Hamas indicated that Russia would return to the Middle East as well. Closeness with Venezuela showed that Russian foreign policy-makers considered relations with Latin America important.

In this context, it would therefore be unthinkable for the African continent to remain out of Russia's expanding area of interest. In the old days, the Soviet Union had close relations with the nations of Africa. In this stage, therefore, Africa has emerged as a domain in which the Russian Federation can obtain economic revenue and demonstrate its effectiveness on a global scale. Russia's relations with Africa, first regressing, then stagnating, have taken a new turn. In this article, we will focus on Russia's relations Africa within the contextual framework of its new foreign policy tendencies. In short, we will seek answers to the following three questions. How are Russia's relations with African nations and where have these relations been going recently? What is Russia's new road map for re-developing relations with Africa? Is Russia returning to Africa after a long period of inactivity?

Background and Perspective

The dissolution of the Soviet Union and transition to a market economy brought major economic and political problems and changes for Russia. Russian diplomacy faced major difficulties during the early 1990s. Moscow's more proximate, domestic problems were so exhausting that Moscow had neither the time nor the opportunity to deal with Africa. After the dissolution

of the communist system, Russia inherited a lot of responsibilities from the old Soviet Union, including technical-economic assistance for 37 African countries and trade agreements with 42 countries. The issue of technical-economic cooperation was *de facto* out of the agenda, and several joint projects were left incomplete (Deich and Polikanov 2003a: 52). The Soviet Union-Africa trade volume was \$1.3 billion on the eve of the Soviet dissolution. This volume declined to as low as \$740 million by 1994. Cultural and scientific relations with Africa had been quite active during the Soviet period, but experienced a serious weakening in the post-Cold War period (Deich and Polikanov 2003b: 106).

B. N. Yeltsin, the first president of the Russian Federation at the end of 1991, declared that Russia's policy of foreign aid would be halted and that Russia would ask African countries to repay their debts as soon as possible. In response, African countries demanded that Russia either erase or reduce the debts they owed the Soviet Union (Deich 2007: 28). All this damaged Russia's image in the African continent. The model that Russia had previously developed in its relations with African countries lost validity, and there was no new model at hand (Emelyanov 2000: 314). The African continent disappeared from the Russian radar screen.¹ Africa left the orbit of Russian foreign policy (Deich and Polikanov 2003b: 121). During the 1990s, the African press and discourse referred to Russia as "the land that turned its back on the continent" (Solodovnikov 2000: 6).

Meanwhile, the US, Europe, and Asia were competing for influence on the African continent. Unresponsive to this competition, Russia desperately missed the old days. For instance, during the 1990s, although Russia and China both had interests in the African continent, it was China that achieved great progress while Russian influence was declining (Solodovnikov 2000: 6). By 1992, nine Russian embassies and three Russian consulates in Africa had been shut down, and the number of personnel in the remaining ones had been decreased. The number of representative agencies and trade attachés on the African continent were restricted and Russian cultural centres were closed. In the same way, African countries also reduced the number of their representatives in Russia (Deich and Polikanov 2003a: 50). Russia-African relations were then in a stage of breakdown, so there was an urgent need for extensive and decisive policies. The relationships that were established during the Soviet era had to be protected, developed, and adapted in accordance with the new international system.

It is possible to identify Russia's attitude towards the rest of the world in general, and Africa in particular, during the Yeltsin and Putin periods by means of the "Foreign Policy Concept" documents published in 1993, 2000 and

2008. During the initial years of the construction of the Russian federation, Foreign Affairs Minister A. Kozirev pursued a strategy of maintaining close relations with the West in order to resolve international conflicts. A 1993 document contained a list of the ten most important regions for Russian interests in their order of significance. First on the list were the countries of the Commonwealth of Independent States (CIS). The US was fourth, Europe was fifth, and China was sixth. Africa was the ninth, followed only by Latin America, the tenth and the final region on the list (“Russian Federation’s Foreign Policy Concept” 1993: 6-20).

During the 2000s, disagreements with the West on a number of international issues led Russia to change its foreign policy mentality. The 2000 Foreign Policy Concept document was more pragmatic than its predecessor (1993). There was still a top ten list, but the order of countries had changed. The CIS countries still constituted the first item, but Europe had become the second highest priority. The US was the third, and China had risen to the fourth. Africa was still ahead of Latin America and merited a separate paragraph explaining how Russia wished to see Africa’s regional conflicts end as soon as possible. The document stated that Russia wanted to develop political relations with the Organization of African Unity (OAU) and other regional organisations, and that it was necessary for Russia to participate in multilateral projects by means of using the opportunities provided by such organisations (Ivanov 2002: 210-230).

After the shaky years of the first Yeltsin period, then-Foreign Minister Y. M. Primakov attempted to enforce economic reforms and adopt a multi-dimensional foreign policy line with a special reference to the former Soviet republics and the Middle East. It was during the firm and dedicated years of the Putin period after 2000 that the economy became more stable, increasing oil prices led to a budget surplus, the gross domestic product experienced an upsurge, and foreign debt declined. Encouraged by such developments, Russia started giving indications that it would not recognise or embrace the unipolar world system in the post-Soviet period. Russia’s growing economic and political power led to a change in its approach toward Africa, with which it used to have closer relations. To Russia, Africa’s role in the contemporary system of international politics was important and multidimensional. Africa’s significance in world politics would increase even further if the continent’s bloodshed and violent conflicts could be stopped. Because many countries were already aware of this, they were strengthening and expanding their efforts on the African continent. It was imperative that Russia avoid engaging too late and falling behind them (Gavrilov 2004: 505).

United Kingdom and France were originally the most important players in Africa's destiny. Colonialism and the slave trade left permanent scars on the continent. The bipolar period witnessed the growing interest of the Soviet Union in Africa. When the Cold War ended, the competition for political and economic superiority in Africa slowed. The consequence was a power vacuum, which was soon filled by the US and China. These two were later followed by India, Brazil, some Middle Eastern countries, and the Republic of South Africa, Africa's regional power.

Russia-Africa relations began to become livelier towards the end of the 1990s. Reciprocal visits by the highest ranking officials were initiated. According to the International Relations Committee of the Russian Federation Council, Russia was coming back to Africa by returning to the traces the Soviet Union left on the continent during the Cold War period.² A. Elua, the Madagascar Republic's ambassador in Moscow, summarised the situation with these words: "We had lost one another for a short while after the dissolution of the Soviet Union."³ High-ranking Russian officials started to refer to Africa's importance for Russia's foreign policy in their speeches. The speeches of Yeltsin, as well as prime ministers V. Chernomyrdin and Y. M. Primakov, also showed similar signals and explanations. In the programme of "Dni Afriki" (African Days) organised in Moscow on May 24, 1999, former Foreign Affairs Minister I. S. Ivanov specifically mentioned that Russia perceived Africa as "a years-long tested and reliable ally, which has been actively making its existence better known on world issues."⁴ In his formal visit to Washington in 1999, deputy minister of Russian foreign affairs G. Karasin explained that Russia had not left Africa.⁵

The Russian perception of Africa had begun to change in accordance with the framework of new values and national priorities at the beginning of the 21st Century. Russia started to establish close relations with Angola, its former ally. Deputy Foreign Minister V. Sredin said that Russia-Angola relations were "stepping up to the stage of strategic partnership."⁶ From 2001 to 2005, Russian interest in Africa began growing, and Russia-Africa relations gained positive dynamism. In 2001, the Presidents of Algeria, Gabon, Guinea, Egypt, Nigeria, and Prime Minister of Ethiopia visited Moscow. In his meeting with the president of Gabon, O. Bongo, in April 2001, Putin mentioned that Russia wanted to establish friendly relations with all countries of the world, and Africa was no less important than any other region (Deich and Polikanov 2003a: 53). Russia participated in the African Action Plan, which was accepted by the G-8 countries at the 2002 Kananaskis Summit in Canada. It also participated in the application of the "New Partnership for African Development" (NEPAD) programme (Korendiasov 2003: 97-105).

The “Russia-Africa Business Council” was founded in 2002, with the participation of 60 businessmen who were active in the oil, gas, finance, and tourism sectors of Africa. Organized on October 24-25, 2006, the Russia-South Africa Business Forum took part as one of the organizers of “Expo-Russia.”⁷ Although it fell short of having a serious presence until 2008, this council is reconstructing itself, and G.G. Petrov, Russian Federation Commerce and Industry Chamber Vice-President, pointed to it as an umbrella institution for serving bilateral business relations. Russia’s ambassador to Ethiopia was accredited to the African Union commission in October 2005. Relations were launched with the Southern African Development Community (SADC), where the Republic of South Africa plays a central role, as well as the Economic Community of West African States (ECOWAS), where Nigeria plays a central role.

Growing interest in Africa among Russian political and economic circles was easily observable in 2006 and 2007. Putin visited the Republic of South Africa, Egypt, Algeria, and Morocco in September 2006. These visits were the first of their kind, as Putin was reported to be the first Russian leader who went to the south of the Equator. Putin’s visits to Africa, including South Africa and Morocco, were in fact an open message to the world announcing that Russia is coming back to the region where it traditionally had geopolitical interests, and Russia is doing this in a qualitatively new way. In symbolic terms, because South Africa and Morocco were located on opposite extremes of the African continent, Putin was sending the message that the entire African continent was important to Russia (Shedrin 2006). The Republic of South Africa turned out to be an important pilot region for Russia’s expansion into Africa and its relations with the continent. Russian business circles selected this country as a base for African expansion.⁸

The Russian Federation’s Foreign Ministers visited some African countries. Former Prime Minister Fradkov visited Angola, Namibia, and the Republic of South Africa in March 2007. There were also inter-parliamentary visits between Russia and African countries. In the July 2007 summit of G-8 countries in Heiligendamm, Germany, Putin mentioned that the solution to Africa’s energy problem would pave the way for the continent’s development. Putin sent a message to African presidents and governments on “Africans’ Day” celebrations in May 2007. An international exhibition named “*Mir Afriki*” (African World) and a forum named “*Afrika Sevodnya*” (Today’s Africa) were planned for 2007. However, neither took place. The Russian Foreign Ministry and the Russian Afro-Asian People’s Solidarity and Cooperation Society signed a cooperation memorandum on May 19, 2008.⁹

The Russian Foreign Ministry published a document entitled “A Comprehensive Look at Russian Federation Foreign Policy” on March 27, 2007. The document mentioned that the “policy of developing traditional friendly relations with Africa and cooperation on mutual interests provided the opportunity to use the African factor in such a way as to make progress on our international interests and reach our economic goals.” The document advocated actively participating to resolve conflicts in the African continent, easing the debts of African countries, contributing to the development of trained human capital, and continuing humanitarian assistance to the continent. Political relations were said to be supplemented by better commercial-economic relations.¹⁰ In sum, this document provided a clear answer to the question: “Is Africa still necessary for Russia?”

The 2007 activity report of the Russian Federation’s Foreign Ministry stated that “a new dynamism started to appear in the development of Russia-Africa traditional friendly relations.” The report said that 230 Russian soldiers and police participated in UN-supported peace-keeping operations in the Democratic Republic of Congo, Western Sahara, Sierra Leone, Ethiopia, Eritrea, the Ivory Coast, Liberia, and Sudan. More than 500 students from 16 African countries received practical training in military education centres that were institutionally connected to the Russian Defence Ministry. Seventy-eight persons from the security forces of 17 African countries received peace-keeping training at the Russian Ministry of the Interior. One hundred fifty African experts were educated in Moscow, St. Petersburg, and Volgograd academies, all of which were connected to the interior ministry. Bilateral mixed economic commissions and business councils were formed for the purpose of raising commercial-economic relations to the level of diplomatic relations. The Russian Federation’s Foreign Ministry continued to provide political-diplomatic support to Russian firms operating on the continent. According to 2007 figures, Russian investment in sub-Saharan Africa was as high as \$1.5 billion. Russia’s trade volume with these countries grew by 20 percent, surpassing \$1.3 billion. By the year 2007, 4,500 African students were being educated in Russia, and 50 percent of them were funded by Russia from the federal budget. Eight hundred state-funded fellowships were reserved for African students in the 2007-2008 budget. Assistance was allocated for fighting AIDS and malaria on the continent. Humanitarian and financial aid was provided to Kenya, Sudan, Guinea, Somalia, the Democratic Republic of Congo, Mali, and other countries.¹¹

The 2008 Foreign Policy Concept stated that: “Russia will enhance its multi-pronged interaction with African States at the multilateral and bilateral levels, including through dialogue and cooperation within the G8, and contribute to

a prompt resolution of regional conflicts and crisis situations in Africa. We will develop political dialogue with the African Union and sub-regional organizations, taking advantage of their capabilities to involve Russia in economic projects implemented on the continent.”¹² Africa was again the ninth, followed only by Latin America, on the list of the ten most important regions for Russian interests in the 2008 document. All these developments pointed to Russia’s acknowledgement of Africa’s growing role in the contemporary world as well as Russia’s desire to participate in the resolution of international problems on the continent in order to create a multi-polar world system. Russia was coming back to Africa slowly, but changing conditions invalidated past methods of engagement. Russia now had to draw a brand new road map in Africa.

The New Road Map

Russian experts put forth various opinions regarding Russia’s new road map in Africa. First and foremost, they mention that Russia’s relations with the developing world should rely on three fundamental principles: “economism,” “universalism,” and “pragmatism.” (Simonyan and Avakov 1996: 177-178). The basis of Russia-Africa relations in the post-Soviet period should be shaped by “intelligent pragmatism” (*razumniy pragmatism*) and diplomatic relations should be “economised” (Solodovnikov 2000: 11).

According to S. M. Rogov, director of the Institute for USA and Canadian Studies of the Russian Academy of Sciences, a large portion of Africa and other regions such as Afghanistan have fallen into “black holes” during the globalisation process, becoming centres of instability. In these conditions, Russia should avoid embracing extremism or revealing a radical image, and refuse to embrace “big brother” responsibilities. Rogov recommends that Russia construct interest-based and realist relations with Africa, rather than ideology-based and romantic relations. Rogov acknowledges that Africa has some rapidly-developing countries, like Botswana, and quite wealthy ones, like South Africa, while some regions of Russia, such as Tuva, have levels of development resembling some countries of the mid-Africa. Although Russia’s reconstruction deserves the highest priority, this does not require ignoring other countries of the world. Russia’s resources are limited, but it could still accomplish a lot of things on several domains. If Russia wants to play a significant role in world affairs as an interest-seeking state instead of a superpower, Rogov believes it should not remain isolated from the rest of the world but instead remain continually active.¹³

According to A. B. Davidson, a well-known historian and Africa expert at the Institute for African Studies of the Russian Academy of Sciences, the loss of Russia’s relative advantage in Africa would be a great state-made mistake, as

this advantage was achieved in return for several efforts in the past.¹⁴ A. M. Vasilyev, director of the Institute for African Studies of the Russian Academy of Sciences and Special Representative of the President of the Russian Federation on contacts with African leaders, claimed that Russia should be as active in Africa as it was during the Soviet Union period, but it should abandon its former ideological approach and pursue pragmatic purposes only.¹⁵ Russia should preserve its traditional friendly relations and consider the most recent transitions in the African continent. Most importantly, Russia should not look down on Africa's problems because they are not so different from its own.¹⁶ According to Andrei Maslov, general press director of the *Af-Ro*¹⁷, a journal on Russia-Africa business and commercial relations, Russia should support the existence and independence of African states as well as their regional integration processes. The reason is simple: Regional integration is the most natural response to US and Chinese efforts to establish hegemony in other parts of the world.¹⁸

How should Russia develop good relations with Africa? The list of Africa-friendly countries include the US, United Kingdom, France, China, Japan, India, and Brazil. China, India and Brazil all played a significant role in Africa's recovery from economic and systemic crises during the 1990s. China developed a policy of cooperation with African countries without interfering in their domestic affairs and political structures, focusing on investment in areas that did not require vast resources but returned good revenues. Thus, Russian experts generally argue that Russia should benefit from China's past experience in its conduct of relations with the African continent (Deich 2001: 100-112, Deich et al. 2003: 48-49).

Both positive and negative factors affect Russia-Africa relations. One of the primary negatives is on legal grounds. The international bilateral agreements for arranging relations between Russia and Africa have not yet been signed with the majority of the countries in Africa (Rubinstein 1997: 224). Furthermore, as of yet there is no "Russia-Africa" forum where high-ranking diplomatic bodies and representative agencies can meet. In contrast, Africa has such platforms and institutions currently operating with other countries, such as "US-Africa," "France-Africa," "China-Africa," "Japan-Africa" and "South Korea-Africa" councils or forums.¹⁹

Russia also has an image problem in Africa. The new post-Cold War generation in Africa (those who grew up and were socialised in the aftermath of the Soviet Union) do not know much about Africa's formerly close relations with the Soviets. While other countries have filled African markets with investment and consumer goods, thus promoting positive images of themselves, Russia has not. Furthermore, racially motivated attacks by Russian ultra-

nationalist groups against African students and workers have damaged the image of Russia in Africa. Mutual denunciations by the media doubly damage the images of both sides (Deich 2007: 21-44). Ongoing racist violence continues to seriously damage Russia's image among the African countries and their intelligentsia. In response to the rise in violent attacks against their citizens, almost all African ambassadors in Moscow demanded meetings with the Russian Foreign Affairs Minister on May 18, 2002, urging strong measures against such attacks.²⁰ Despite such protests, diplomatic notes and the efforts of the Russian security forces, racist attacks still continue. From January 2004 to January 2009, attacks against African and the Middle Easterners in Russia resulted in 16 people murdered and 248 beaten and wounded.²¹

In 2007, Russia maintained diplomatic relations with 53 African countries but lacked diplomatic presence in 13. Some Russian embassies in Africa have been attempting to make up for this deficiency by being accredited in a number of countries. Similarly, 14 African countries lack diplomatic representation in Moscow. Embassies in seven of them are accredited jointly with other countries.

Objectively speaking, Russia also has advantages, especially compared to other interested countries on the continent. First and foremost is the fact that Russia has never supported the colonisation of Africa or the slave trade. On the contrary, the former Soviet Union contributed politically and materially to the colonised African people's struggles for independence. It was the defender and supporter of Africa at international fora. In this regard, an important Russian advantage is the 100,000 Africans who received education or practical training at Russian universities and military schools. These students constitute an elite group of politicians and businesspeople in Africa.²² Furthermore, several Russian experts have produced geological maps that picture the under- and above-ground resources of a large portion of the continent, as well as its economic potential. This provides a significant advantage to Russia, especially relative to the US, China, India, Brazil and other countries that work actively on the continent.²³

Geo-economics as a Supplement to Geo-politics

Russian foreign policy-makers imply that they will pursue equality in relations with African countries, refrain from intervening in domestic politics, maintain mutual respect for independence and territorial integrity, and recognise the UN's role in the continent. Russia is willing to develop its commercial-economic relations by means of Russian firms that operate on the continent, have economic cooperation with the relatively developed countries of Africa, and expand these attempts to countries that once fell out of the Soviet Union's scope. Russia shapes these strategies in accordance with

the direct and indirect effects of Africa on world politics. In brief, Russia wants to contextualise its relations with Africa in an entirely pragmatic framework and bring this framework in line with its national interests.

Russia needs Africa as much as Africa needs Russia. According to A. M. Vasilyev, Russia's need for Africa is even greater than Africa's need for Russia.²⁴ In political terms, as Deputy Director of S. N. Kryukov pointed out, African countries can be regarded as Russia's foreign policy reserve. African countries are the first to support Russia in cases when Russia insists on its own stance in the international arena or resists pressure from the West.²⁵ Africa is necessary for Russia's trade as well. Russian products, machines, equipment, and weapons are familiar and easily repairable in Africa. Furthermore, Russia of late has been selling these goods not on credit but for real money.

Africa is also important to Russia because of its rich natural resources.²⁶ Africa's resource wealth provides potential new areas of expansion and opportunity for Russia. Several Russian firms currently work in the aluminium, manganese, and diamond industries. Africa is important as it is the supplier of several goods that Russia needs such as rubber, sea products, fish, cocoa, coffee and tea. Big Russian firms operate in several areas and domains on the continent. For instance, *Gazprom* is willing to establish a \$10 billion gas pipeline between Nigeria and Algeria. *Alrosa* extracts diamond in South Africa, Sierra Leone, Namibia, and Angola, and controls 60 percent of diamonds extracted in Angola. Other big companies that operate in Africa are *Norilskiy Nikel*, *Rusal Boksit*, *Lukoil*, *Tehnopromeksport*, *Stroytransgaz*, *Silovie Mashini*, *Tyajpromeksport*, *Russkiy Aluminiy* and *Renova*. *Lukoil* works in Algeria, Egypt, Libya, Nigeria and the Ivory Coast; *Rusal Boksit* operates in Guinea. *Russkiy Aluminiy* produces aluminium in Guinea. *Renova* administers manganese reserves in South Africa. Russia's aluminium industry is partially run by raw materials from Africa (Lopatov 2007).

Despite Russia's vast territory and its under- and above-ground resources, Russia experiences a shortage of raw materials such as manganese, chrome, mercury, titanium, and aluminium. Imports fill the gap. Russian aluminium-processing companies supply approximately 80 percent of their needs with imported raw materials. Russian facilities that process metals like copper, nickel, zinc, tin, and antimony will probably experience difficulties due to shrinkage of the national reserves. Uranium reserves, which provide the essential component of the nuclear sector, are about to be used up. This means that Russia may soon become an uranium-importer. The Russian Federation Ministry of Natural Resources reports that the country will soon be unable to supply its need of manganese, chrome, bauxite, high-quality kaolin, bentonite, and similar metals from its own reserves (Lopatov 2003: 91).

An essential component of Russia-Africa relations is the domain of military-technical relations. These relations, established during the Soviet Union years, have always been given priority due to the purchase of military equipment and weapons. The militaries of several African countries, including Algeria, Angola, and Ethiopia, are 90 percent equipped with Soviet weaponry and military instruments. According to data provided by the London Strategic Research Centre, by the early 1990s 70 percent of tanks, 40 percent of combat planes, and 35 percent of helicopters in the African continent were Soviet-made (Emelyanov 2000: 326). These weapons and technical supplies require modernisation and spare parts. Because African militaries are accustomed to Soviet weapons and technology, Russia is the only country that can satisfy their need for new weapons purchases and the technical staff and military experts for providing instruction in their use.

The total cost of Russia's weapons delivery to African countries from 1999-2006 is \$1.4 billion.²⁷ Russia erased Algeria's total debt of \$4.7 billion during Putin's formal visit to the country in March 2006. During this visit, Algeria declared that it would purchase weapons from Russia costing a total of \$7.5 billion; the package was to include military planes, tanks, land and air defense missiles, weaponry modernization, and military ship repairs (Bakucharsky 2007: 118). African countries are willing to purchase more modern and advanced weapons from Russia and to convince Russia to help with the modernisation of their arms technology. In return, they propose alternative payback methods such as transferring the shares of their own companies to Russian firms or authorising them for administering their national, modern, valuable mine reserves. This is the reason why military-technical relations with African countries are a driver for Russia's business affairs in the continent.

Looking retrospectively at Russia-Africa relations that began developing at the beginning of the 21st Century, we can clearly put forth the following argument: From Russia's perspective, geo-political priorities are increasingly combined with geo-economic concerns in the relations with Africa. Former Foreign Minister I. S. Ivanov affirmed this situation in a 2001 speech:

Please see how a ruthless struggle has started among strong states for strengthening their existence in the African continent. The majority of interests there are in the economic domain. In this situation, why should Russia remain outside of multilateral economic projects in Africa and of mutually beneficial bilateral commercial-economic relations? Our country played the vanguard role in the decolonisation of the continent, and helped several African countries' independence struggle. They remember that very well.²⁸

Russia's annual commercial-economic relations with the entire continent of Africa were on the level of \$4.45 billion in 2007.²⁹ Algeria, Egypt, and Morocco exemplify the North African countries with which Russia has traditionally had better relations. Among sub-Saharan countries, Russia's priority economic and political partners are Angola, Namibia, Congo, Ghana, Zimbabwe, Botswana, Mali, Guinea, Tanzania, Nigeria, Ethiopia, and most recently, the Republic of South Africa.³⁰

One of Russia's primary instruments for its conduct of relations with Africa is the policy of debt relief. The "Foreign Policy Concept" document of 1993 advocated putting diplomatic pressure on debtor countries to pay their debts. However, this firm strategy changed during the Putin years. Former Russian Prime Minister M. Fradkov mentions that Russia's policy of contextualising its relations with Africa on the basis of economics started off with this debt relief policy.³¹ In 1999, Russia cancelled the debts of poor countries (the majority being from the African continent), totalling \$904 million. The amount of debt relief by Russia reached \$572 million by 2000 (Ivanov 2004: 379). In his visit to Algeria on March 11, 2006, as mentioned, Putin declared that he would erase Algeria's \$4.7 billion debt to Russia. In 2008, Russia announced debt relief worth \$20 billion on behalf of African countries.³²

The most significant factor behind bringing geo-economically based relations alongside geopolitical prerogatives is a foreign policy attitude that relies on the control of economic and energy resources. Engaging in cooperation with African countries in the oil, gas, platinum-group metal, and diamond markets, Russia is attempting to be the world leader in production and market development. Russia's prominent energy companies (such as Lukoil, Gazprom, Sintezneftegaz and Rosneft) actively work in African countries like Angola, Namibia, Egypt, Algeria, and Libya. This subject also has a nuclear face. Uranium extracted from Africa is quite a significant raw material for Rosatom, which wants to compete for global nuclear leadership. Considering that energy resources have recently moved towards the gas and nuclear sectors, Russia-Africa cooperation further increases Russia's chance of becoming an energy super-power (Maslov 2005: 59-66, Maslov 2006: 61-75).

Russia is one of the few countries of the world capable of realising a nuclear-based transformation. It can produce uranium and utilise spent nuclear fuel. Russia signed treaties with some African countries on the peaceful use of nuclear energy. The only active nuclear energy power plant in Africa is the Koeberg plant in the Republic of South Africa, which has periodically had to halt its activities because of technical problems. Russia offered to establish a nuclear power plant in South Africa (currently experiencing an energy shortage) with Russian technology and to cooperate with the country on uranium

production. Sergei Krienko, the president of Rosatom, announced on February 26, 2007 that three Russian companies, “Techsnabeksport”, “Renova” and “Vneshtogbank”, had decided to establish a joint firm for the purpose of extracting uranium in Namibia.³³ On this issue, Yuriy Trutnev, the Russian Minister of Natural Resources, stated that Russia would be willing to help construct a nuclear power plant in Namibia. Nevertheless, negotiations on the construction of nuclear power plant are still in the preliminary stage. Irina Esipova, the representative of Russia’s nuclear power construction company “Atomstroyeksport”, mentioned that countries that are willing to order the construction of nuclear power plants should arrange the legal infrastructure and cooperate with international institutions for this purpose.³⁴ North African countries also announced that they were ready for nuclear energy cooperation with Russia (Deich 2007: 90-91).

Independent of its being an instrument of foreign policy and a matter of economic interest, the uranium issue is a sensitive one for Russia. The country’s nuclear plants are currently operating off of raw materials that were stored up during the Soviet Union period.³⁵ In addition to its domestic consumption, Russia also supplies fuel for about 30 countries with which it has nuclear agreements. The processing and production of uranium are quite expensive in Russia because of low-quality uranium reserves in the country. To maintain its status as a large and reliable provider of nuclear fuel in the world market, Russia has to find uranium resources outside its territory (Deich 2007: 91).

Compared to its rivals, Russia is in a different situation on the energy issue. Russia’s rivals are reluctant to invest in energy production in Africa because they are already in need of energy resources themselves. Among the influential powers that operate in Africa (e.g. Russia, the US, United Kingdom, China, India, Japan, and Germany) Russia is the only energy-exporting country. Considering the rise of energy consumption in Africa, Russia seems to be the only powerful player. This is the reason why Russia is the “naturally responsible” player in the resolution of Africa’s energy problems.³⁶

A. Maslow argues that Russia should cooperate with Germany on the African continent. There are indeed no serious economic or political conflicts between the two countries. Both countries are making progress toward establishing strategic energy alliances. Unlike the US, France, United Kingdom, Italy, the Netherlands, and some others, Germany has no big energy firms that operate abroad. Germany currently purchases gas, oil, and other raw energy materials from foreign companies. This is advantageous for Russia, as Russia and Germany now have the potential to invest in third countries jointly.

Conclusion

The Russian administration struggles for a multi-polar world system against the US pressure for a uni-polar system. Finding new allies in various regions has become quite important to Russia. If Russia-West relations had progressed smoothly, Moscow's involvement in Africa might have remained low (similar to the situation in the 1990s). Nevertheless, several developments damaged, if not destroyed altogether, the bridges between Russia and the West. These include NATO's continuous eastward expansion; Russia's disappointment during the 1998 Balkan Crisis; criticisms about Russia during the second Chechnya war in 1999; Russia's failure to prevent the current war in Iraq; serious Western opposition to Russia-Iran relations on the nuclear field; Kosovo's independence; and most recently, criticisms of Russia's conduct during the Russia-Georgia war in August 2008.

In its efforts to construct a multi-polar world system, Russia is willing to find and maintain friendly relations with countries that would support its cause. Russia attempts to establish close relations with Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan in Central Asia; with Germany in Europe; with Armenia Caucasus; with Iran and Syria in the Middle East; with India in Southeast Asia; with China in the Far East; with Venezuela in South America; and finally, with Algeria, Egypt, South Africa and Angola in Africa. The basis of the close relations with the mentioned African countries is the legacy of prominent relations during the Soviet Union. As an outcome of its pragmatist policy, Russia seems successful in reconciling the diverging interests in different regions with the countries it wants to follow close relations.

Regional integrations are gaining speed in world politics. Africa is no exception to this trend. The most attractive organisation is the *African Union*, though it has yet to prove itself to the world. However, if it reaches its aims in the long run, Africa's weight and influence in international politics and world public opinion will undoubtedly grow. Russia has quite often benefited from the strategy of evaluating all possible scenarios before taking any action in its conduct of foreign policy. Similar to the case with the OIC, Russia has achieved an accredited status in the African Union as well. Russia's attempts to strengthen its relations with the African Union can be regarded as one of its long-term investments in Africa.

Africa is an important place for Russia, which has successfully used its energy as a foreign policy instrument. The upsurge in energy prices contributed to the stability of the Russian economy. Russia seems eager to enable its gradually growing service and industrial sectors to compete in regional and global markets, and to find markets and raw materials for the goods it produces. Africa is able to meet Russia's demands easily, thanks to its under- and

above-ground resources. The heritage of the Soviet Union period provides an even more auspicious atmosphere. Russia's weapons and military technology constitute an important dimension of its economy, and Africa is a significant market for this industry as African armies still predominantly use Soviet-made arms.

Russia's new foreign policy road map requires establishing much better relations with African countries. Therefore, Russia will probably penetrate the continent in a more organised and powerful manner, even though this will never reach the level of the "African explosion" of the 1960s. In doing this, Russia will have to derive lessons from its experience during the 1990s. Russia-Africa relations have the potential to contribute to Russia's achievement of its priority national interests. This situation was summarised in a panel meeting entitled "Russia and Africa in the Short and Middle Future" organised by the Russian Academy of Sciences' Institute for African Studies on February 28, 2006. The message was as follows: "...developing a joint action with the African countries in the international arena would increase the probability of Russia's becoming an influential and independent centre of world politics." The primary justification for this optimism was the closeness of opinion between Russia and African countries on the construction of a new world order, and shared attitudes between the two on major international issues.³⁷

There will be increasing involvement of the politically and economically powerful actors of the world such as the EU, US, Germany, United Kingdom, France, China, Japan, India, and Brazil on the African continent. These countries, with varying degrees, are willing to use Africa's resources, play a major role in African economies, make African countries' policies closer to their own, and be able to intervene in developments as needed. Being left out of the game within the context of this growing African trend would mean being left out of the game in the international stage as well. Because Russia wants to achieve its former prestige among the world's nations, Russia will definitely return to Africa. Recent developments already show this to be true.

Notes

1. Paul Kennedy, 'Russia's Plans in Africa'. available at <<http://www.inosmi.ru/translation/225318.html>> (8 January 2009).
2. Mihail Margelov, 'We Have A Reason to Return to Africa'. *Rossiyskaya Gazeta*, 02 October 2006.
3. "The time to return to the real business". *Diplomat*, 6 (2007) <<http://diplomatus.com/article.php?id=979>> (8 January 2009)

4. *ITAR-TASS*, 24 May 1999.
5. *Echo Planeti*, 03 November 1999.
6. *Puls Planeti* (Moscow), 10 November 2000.
7. See, <http://www.tpprf.ru/ru/main/news/news-torg/news_current.shtml?2008/05/20080516-32402.html> (19 April 2009).
8. N.I. Visotskaya, 'Russia-Africa: The economisation of relations 2006-2007'. <http://www.inafran.ru/ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=76&pop=1&page=0&Itemid=51> (8 January 2009).
9. *Ria Novosti*, 19 May 2008.
10. 'Review of the Russian Federation foreign policy'. Russian Ministry of Foreign Affairs Official Homepage, available at <<http://www.ln.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/d925d1dd235d3ec7c32573060039aea4?OpenDocument>> (8 January 2009).
11. 'Russia Federation's Foreign Policy and Diplomatic Activities: 2007'. The Review of Ministry of Foreign Relations. (March 2008)
http://www.ln.mid.ru/brp_4.nsf/sps/9B6D03B7DC298E37C325741000339BEC
(8 January 2009)
12. Russian Federation's Foreign Policy Concept 2008, available at, <<http://www.kremlin.ru/eng/text/docs/2008/07/204750.shtml>> (14 April 2008).
13. "Is Africa necessary for us? Paper evaluation". *Vestnik Rossissyskoy Akademii Nauk*, 77, 9 (2007), pp. 783-784.
14. "Tropical and South Africa in the 20th Century". *Novaya i Noveyshaya Istoriya*, 5 (October 2000), available at <<http://vivovoco.rsl.ru/VV/JOURNAL/NEWHIST/BLACK.HTM>> (8 January 2009).
15. 'Will Russia's Richness Grow with Africa?'. *FK Novosti*, 19 May 2008.
16. Artur Bilinov, 'Africa's New Discoveries'. *Nezavisimaya Gazeta*, 05 September 2006.
17. This journal ceased publication. All back issues are still available at its website, <http://www.af-ro.com>
18. A.A. Maslov, 'What type of policy is useful for Russia in Africa?' <<http://www.af-ro.com/index.php?productID=251>> (8 January 2009).
19. 'Russia and Africa in the short- and medium-run' <<http://www.tpprf.ru/img/uploaded/2006053017315450.doc>> (8 January 2009)
20. BBC Russian Service, 18 May 2002, available at <http://news.bbc.co.uk/low/russian/news/newsid_1995000/1995686.stm> (15 April 2009).

21. 'Radical Nationalism and Struggle against it in 2008' available at, <<http://xeno.sova-center.ru/29481C8/C84DCA7#r1>> (15 April 2009).
22. The number 100 thousand is declared by Aleksei Mihailovich Vasilyev, the Special Representative of the President of the Russian Federation on contacts with African leaders and the director of the Institute for African Studies. Artur Bilinov, 'Africa's new discoveries'. *Nezavisimaya Gazeta*. 05 September 2006.
23. 'Will Russia's Richness Grow with Africa?'. *FK Novosti*, 19 May 2008.
24. Igor Sid, 'Africa is more necessary than Africa for us'. *Novie Izvestiya*. 08 November 2006.
25. "Is Africa necessary for us? Paper evaluation". *Vestnik Rossissyskoy Akademii Nauk*, 77, 9 (2007), p. 782.
26. "Is Africa necessary for us? Paper evaluation". *Vestnik Rossissyskoy Akademii Nauk*, 77, 9 (2007), pp. 783-784.
27. 'Conventional Arms Transfers to Developing Nations,' available at, <<http://www.fas.org/asmpr/resources/110th/RL34187.pdf>> (16 April 2009).
28. *Komsomolskaya Pravda*, 12 May 2001.
29. Russian Institute of Statistics, 'Russian Foreign Trade'. available at, <http://www.gks.ru/bgd/regl/B08_11/IssWWW.exe/Stg/d03/26-05.htm> (15 April 2009).
30. For the activities of Russian companies in Africa, see, V.V. Lopatov, *Russia's Trade-Economic Relations with Africa at the Late 20th Century and the Early 21st Century*.
31. N.I. Visotskaya, 'Russia-Africa: economization of relations 2006-2007' <http://www.inafran.ru/ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=76&pop=1&page=0&Itemid=51> (8 January 2009).
32. 'The Foreign Policy and Diplomatic Activities of the Russian Federation in 2008,' in, A Survey by the MFA of Russia., (Russian MFA, Moscow, 2009), pp. 90-91, available at <http://www.ln.mid.ru/brp_4.nsf/itogi/B286E140E4B7E48AC325752E002DEF65> (15 April 2009).
33. See, http://www.minatom.ru/news/3870_26.02.2007 (15 April 2009).
34. Aliya Samigullina, 'Future Nuclear [Plans]'. *Gazeta.Ru*, 27 November 2008, available at, <http://www.gazeta.ru/politics/2008/11/27_a_2897516.shtml> (15 April 2009).
35. *Ekspert*, 34 (23-24 October 2006), p. 54.
36. A.A. Maslov, 'What type of policy is useful for Russia in Africa?'
37. 'Russia and Africa in the short- and medium-run' <<http://www.tpprf.ru/img/uploaded/2006053017315450.doc>> (8 January 2009).

Bibliography

Books and Articles

- Bakucharsky, E. M. (2007). "Cooperation between Russia and Algeria". *Russia-Africa Relations and Russia's Image in Africa*. Moscow: RAN African Institute.
- Deich, T., et al. (2003). "African policy of major world powers: USA. Great Britain. France. China". *Africa in Russia's Foreign Policy Priorities*. Moscow: RAN Institute for African Studies.
- Deich, T. L. (2007). "New partners of African countries: effects on the image construction domain on the continent". *Russia-Africa Relations and Russia's Image in Africa*. Moscow: RAN Institute for African Studies.
- _____ (2001). "Russia and China in Africa on the eve of the 21st century". *Africa and Russia-Africa Relations in the Contemporary World*. Moscow: RAN Institute for African Studies.
- Deich, T. L. and D.V. Polikanov (2003a). "Russian-African political relations: contemporary state and prospects". *Africa in Russia's Foreign Policy Priorities*. Moscow: Institute for African Studies.
- _____ (2003b). "Cultural and scientific ties as a component of Russian-African cooperation". *Africa in Russia's Foreign Policy Priorities*. Moscow: RAN Institute for African Studies.
- Deich, T. L. (2007). "Politics as a Factor in Russia's Image in Africa". *Russia-Africa Relations and Russia's Image in Africa*. Collection of Articles. Moscow: RAN Institute for African Studies.
- Emelyanov, A. L. (2000). "Russia-Africa Relations". *Foreign Policy of the Russian Federation*. Moscow.
- Gavrilov, Y. N. (2004). "Russia and Africa". S.A. Proskurina (ed). *International Relations and Russia's Foreign Policy Activities*. Moscow: Institute of Social Psychology.
- Ivanov, I. S. (2002). *New Russian Diplomacy: Ten Years in the Country's Foreign Policy*. Moscow: OLMA-PRESS.
- _____ (2004). *Russia in the Contemporary World. Responses to the Challenges of the 21st Century: Articles and Discussions*. Moscow: OLMA-PRESS.
- Korendiasov, E. N. (2003). "Russia in the framework of "G-8" partnership with Africa". *Africa in Russia's Foreign Policy Priorities*. Moscow: RAN Institute for African Studies.
- Lopatov, V. V. (2003). "The place of African Countries in Russian foreign trade". *Africa in Russia's Foreign Policy Priorities*. Moscow: RAN Institute for African Studies.
- _____ (2007). *Russia's Trade-Economic Relations with Africa at the Late 20th Century and the Early 21st Century*. Moscow: RAN Institute for African Studies.
- Maslov, A. A. (2006). "Russia's Africa Policy". *Af-Ro* 4 (17).

- _____ (2005). "Russia's national economic interests in Sub-Saharan Africa". *Af-Ro* 5 (12).
- Rubinstein, G. I. (1997). "Trade-economic connections and integration problems". *Africa's Tragedy: Lessons from the Past. Current Problems. Silhouette of the Future*. Moscow: RAN.
- Simonyan, N. A. and R.M. Avakov (eds) (1996). *Russia and the South: Possibilities and Limitations of Cooperation*. Moscow: IMEMO RAN.
- Solodovnikov, V. G. (ed) (2000). *Russia and Africa: A Look to the Future*. Moscow: RAN Institute for African Studies.

Newspapers and News

- "The time to return to the real business" (2007). *Diplomat* 6
<<http://diplomatus.com/article.php?id=979>> (8 January 2009)
- Shedrin, Vladimir. (2006). "Open doors of the Land Continent". *Rossiyskaya Gazeta*.
08 September.

Rusya-Afrika İlişkilerinin Geri Dönüşü

Hakan Fidan*
Bülent Aras**

Özet: Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Rusya-Afrika ilişkileri siyasi ve ekonomik anlamda hızlı bir düşüş sürecine girmiştir. Soğuk savaş sonrası dönemin şartları gereği, Rusya-Afrika ilişkilerinin geniş çapta yeniden yapılandırılması gerekmiştir. 21. yüzyılın ilk on yılında Rus dış politikası, ekonomik fayda ve pragmatizm ilkeleri temel alınarak yapılanmaya başlamıştır. Yeni milli öncelikler çerçevesinde Afrika'nın Rusya'da algılanış şekli değişmiş ve Rusya-Afrika ilişkileri yeni ve olumlu bir ivme kazanmıştır. Bu makalede, Afrika kıtasının uluslararası arenada yükselişinin, Rusya'ya ekonomik ve siyasi açıdan bir dizi yeni fırsat sunduğu savunulmaktadır. Putin döneminin ekonomi ve enerji kaynaklarının kontrolü odaklı yeni dış politika anlayışının etkisiyle, jeo-politik ilişkiler yerini yavaş yavaş jeo-ekonomik ilişkilere bırakmaya başlamıştır. Dünyanın siyasi ve ekonomik gücü elinde tutan ülkelerinin yeni politikası, Afrika kıtasından ekonomik menfaatler sağlamak ve kıta üzerinde siyasi hakimiyet kurmaya çalışmak yönündedir. Rusya, dünya devletleri arasındaki eski prestijli konumuna yeniden sahip olmaya çok istekli olduğunu her fırsatta göstermektedir. Bu sebeple Rusya, Afrika kıtasına yavaş yavaş geri dönmeyi arzu etmektedir fakat bu seferki yaklaşımı "yepyeni" bir yol haritası üzerinden olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Afrika, Rus dış politikası, Afrika dış ilişkileri, Soğuk savaş sonrası dönem.

* T. C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı / ANKARA. Bu makalede belirtilen görüşler sadece yazara aittir ve Türk hükümetinin görüşlerini yansıtmamaktadır.
hfidan@basbakanlik.gov.tr

** İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Dış Politika Koordinatörü, SETA.
arasb@itu.edu.tr

Возрождение Российско-Африканских Отношений

Хакан Фидан*
Бюлент Арас**

Резюме: После распада Советского Союза в политической и экономической сферах русско-африканских отношений начался процесс быстрого спада. После окончания эпохи “холодной войны” необходима была крупномасштабная реструктуризация русско-африканских отношений. В первое десятилетие XXI. века, русская внешняя политика начала формироваться на основах экономической выгоды и принципах прагматизма. В рамках новых национальных приоритетов изменилось восприятие Африки в России и русско-африканские отношения получили новый позитивный импульс. В данной статье утверждается, что тенденция роста Африканского континента на международной арене представляет новую серию возможностей для России в экономической и политической областях. Под влиянием нового понимания внешней политики периода Путина, основанной на зависимости от контроля над экономическими и энергетическими ресурсами, гео-политические отношения постепенно уступают место гео-экономическим отношениям. Новая политика мировых держав, обладающих политической и экономической властью направлена на обеспечение экономических интересов и установление политического господства над Африканским континентом. Россия использует любую возможность, чтобы продемонстрировать свое желание возрождения бывшего авторитета среди мировых государств. Поэтому Россия медленно возвращается на Африканский континент, но на этот раз подход России будет совсем иным.

Ключевые Слова: Россия, Африка, русская внешняя политика, внешняя политика Африки, период окончания “холодной войны”.

* Заместитель советника премьер-министра ТР / Анкара. Данная статья выражает точку зрения автора и не отражает взгляды турецкого правительства.

hfidan@basbakanlik.gov.tr

** Кафедра гуманитарных и социальных наук, Стамбульский технический университет, координатор внешней политики, SETA.

arasb@itu.edu.tr

Türkmenistan’da Bir Yağmur İyesi “Burkut Ata”

Ahmet Gökçimen*

Özet: Türk dünyasında çeşitli yağmur iyeleri vardır. Bunlardan biri de Burkut Ata’dır. Olan Burkut Ata, Türkmen halk inanışlarına göre yağmurun ruhudur. O, farklı isim ve sıfatları ile Türkmen, Tatar, Başkurt, Özbek başta olmak üzere Türk dünyası halklarının büyük bir kısmının yağmurla ilgili ortak kültür ögesidir. Elindeki tokmağı ile bulutları döverecek, istediği yere yağmur yağdıran kutsal bir varlıktır. Türkmenler onun peygamber olduğuna da inanırlar. Yağmura ihtiyaç duyulduğu zaman Türkmenler, Burkut Ata’ya adakta bulunur, kurban keserler ve ondan yağmur isterler. Çoğunluğu çöl olan Türkmenistan’da Burkut Ata yağmur yağdırarak sebebiyle halka sağladığı büyük yararlardan ötürü bir bereket ve bolluk sembolü gibi görülür.

Bu incelemede önce Burkut Ata’nın Türk dünyasındaki yeri hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Ardından da Türkmenistan’daki Burkut Ata’nın, kökeni, kim olduğu ve bu coğrafyadaki yağmur yağdırmada üstlendiği görev anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Burkut Ata, Türkmenistan, Yağmur İyesi.

Giriş

Türk dünyasında yağmur yağdırmayla alakalı kimi benzer, kimi farklı çeşitli inanışlar, uygulamalar, iyeler ve araçlar mevcuttur. Yağmur yağdırmada çömçe *gelin* ve *yada taşı* ortak aracı; Burkut Ata ise ortak iye olarak kabul edilir.

Burkut Ata hakkında Türkmen, Tatar, Başkurt, Özbek ve Kazak Türkleri başta olmak üzere birçok Türk boyu arasında bazıları ortak bazıları farklı değişik inanışlar vardır. Kimileri onu eski Türk inançlarının etkisi ile tanı kabul ederken kimileri de kutsal bir kişi olarak algılar. Burkut Ata’nın en bilinen vasıfları yağmur yağdırması, şimşek çaktırması, kamçısı ile bulutları önüne katıp sürmesidir. Bu özellikleri Türkmen ve Tatarlar arasında yaygındır ve birbirine çok benzer.

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edb. Bölümü / ERZURUM
ahmetgokcimen@yahoo.com

Burada öncelikle diğer Türk halkları arasında bilinen Burkut Ata hakkında kısaca bilgi verilecektir. Daha sonra da Türkmenlerdeki Burkut Ata ile ilgili efsanelerin en bilinenlerinden hareketle Burkut Ata'nın kim olduğu, hangi özellikleri taşıdığı meselesi üzerinde durulacak ve onun menşesine ait muhtemel unsurlar incelenecektir.

Tatarlar, Burkut Ata'ya *Börket Ata*, *Börket Divana* ve *Yangır Eyesi* adını verirler. Onlar arasındaki inanışa göre Börket Baba gök katında yaşar. Kamçısını şakırdata şakırdata bulutları önüne katıp sürer ve istediği yere yağmur yağdırır (Gılmanov 1996: 88). Başkurtlarda da aynı inanışlar vardır. Onlar Börket Baba'dan şu şekilde yağmur isterler: "Börket Börket kil kil. Yangır alıp kil kil." (Börket Börket gel gel. Yağmur alıp gel gel.) (Gılmanov 1996: 90).

Özbeklerde "Mama Kuldurak" adı ile anılan kadın bir yağmur iyisi olmakla birlikte "Divana Burh (Burkut Ata)" adlı ile şimşeğe hükmeden ayrı bir kişi mevcuttur (Bayat 2007: 155, Gılmanov 1996: 91). Kazaklarda Burkut Ata, "Divana Burh" adı ile bilinirken, Kazakistan'da yaşayan Tatarlar arasında "Börketke Kan" diye anılır. Kazaklarda yağmur ile şimşek iyeleri farklı kabul edilir. Onlarda yağmurla görevli kişiler Makul ve Makkay'dır. "Burkut'un yağmur yağdırmak işlevini Makul'un ya da Makkay'ın yerine getirdiğine inanırlar" (Bayat 2007: 155). Yağmur sağlama fonksiyonu olmasa da Kazaklarda Divana Burku, önemli bir atadır ve kendisinden medet umulan bir velidir. Kazak bahşılarının yardım dilediği veliler arasında ondan da söz edilir: "Hanlar içinde Abılay, halk içinde Kazıbek, yalın ayak aziz Divana Burku." (Radloff 1994: 79). Kazak ve Özbeklerde yağmur ve şimşek iyeliği farklı görevler olarak görülmüş ve birbirinden ayrılmıştır. Ayrıca bu iki Türk halkı için Burkut Ata'nın yaşam ve ölüm iyeliği görevleri de vardır. Hatta onun şahsında yağmur, yaşam ve ölüm görevleri birbirine karışmıştır. Bir nevi yağmurun hayat sağlama ve şimşeğin ölüm getirmesi fonksiyonları birlikte icra edilmiştir. Ama Tatar ve Türkmenlerde yağmur ve şimşek gibi iki görevi de Burkut Ata yerine getirirken, hayat ve ölüm iyeliği yoktur.

Türkmenlerde Burkut Ata

Burkut ya da Bürgüt, Orta Asya Türk Lehçelerinde olduğu üzere Türkmencede de "kartal" anlamına gelir (*Türkmen Dilinin Sözlüğü* 1962: 117). Türkmenler Burkut Ata'ya "Burkut Baba, Burkut Divana" gibi adlar vermiştir. Bazı Türkmenler onu bir peygamber olarak da kabul eder. Türkmenlerde Burkut Ata, gökyüzünde yaşayan, ara sıra yeryüzüne inen, elindeki tokmağı ile bulutları dövüp, istediği tarafa süren, yağmur yağdıran biridir (Deryayev 1987: 7).

Türkmenler arasında birçok Burkut Ata efsanesi anlatılır. Bunların bazılarını Vladimir N. Basilov¹ derlemiştir. Basilov'un derlediği ve Türkmenler arasında bilinen iki efsaneden birinde bir gün Burkut Ata'dan bir çoban yağmur diler. O da yağmuru yağdırır. Başka bir çoban ise aşırı yağmurdan şikâyet eder ve yağmuru durdurmasını ister. Bunun üzerine Burkut Ata insanların dileklerine göre değil, kendi isteği ile yağmur yağdırmaya karar verir. İkinci efsanede ise bir tacir, Musa Peygamberden tanrının yanına gidince kendisi için varis olacak bir çocuk talep etmesini söyler. Musa Peygamber, isteği yerine getirir ama tacirin kaderinde çocuksuzluk olduğu için talep reddedilir. Tacir başka bir gün aynı dileği tanrıyı ziyarete giden Burkut Ata'dan ister. Musa Peygamber'in dileğini yerine getiremediğini de belirtir. Burkut Ata, tanrıdan tacir için yedi çocuk diler ve dileği kabul edilir. Yıllar sonra tacirin evinin önünden geçen Musa Peygamber çocukları görür. Musa Peygamber, bu durumu tanrıya sorar. Tanrı da "Sen tek çocuk istedin, ben vermedim. Ama Burkut Divane gelip ihlâsla yedi çocuk diledi, ben de dileğini yerine getirdim." cevabını verir. (Söyegov 2007: 30-31).

Türkmenler, Burkut Ata'nın menşei ile ilgili şöyle bir inanışa sahiptir. Çok kurak bir mevsimde Burkut Ata, tanrıdan yağmur ister. Tanrı ona yağmur karşılığında ne adayacağını sorar. O da kırk gün "Kırk gece tek ayağımın üzerinde duracağım." der. Bunun üzerine tanrı onun dileğini kabul eder ve yağmur yağdırır. Bu vakadan sonra Türkmenler Burkut Ata'yı yağmur iyesi olarak kabul eder.

Yağmur yağdırma ve çocuk talebinde yardım istenen Burkut Ata'nın Türkmenler arasında bilinen bir efsanesi de cehennemle ilgilidir. Burkut Ata, şefkatinden ötürü tanrıdan cehennemi ortadan kaldırmasını diler. Ama tanrı bu dileği kabul etmez. Efsanenin diğer bir varyantında ise Burkut'un dileği, cehennemin bir kısmının ortadan kaldırılmasına sebep olur (Bayat 2007: 94).

Efsanelerden anlaşılacağı üzere Burkut Ata, Türkmenlerin değer verdiği kutsal kişilerdendir. Onun şahsında, yağmur sağlama özelliği başta olmak üzere hep şefkat, merhamet ve bereket toplanmıştır. Ayrıca bolluk bereketi sembolize etmesinden ötürü herhangi bir şeyin kıtlığı ya da yokluğu meydana gelince Burkut Ata'dan isterler. Örneğin çocuğu olmayan kadınlar ondan çocuk isterler. Bu dua neticesinde onun tanrıya yalvararak çocuksuz annenin dileğini gerçekleştireceğine inanırlar. Bunu Musa Peygamberle Burkut Ata efsanesindeki yedi çocuk dileği örneğinde görebiliriz. Diğer bir inanışta ise bir ailenin bir çocuğu olup da öleceğini düşünüyorlarsa, bu durumda onun yaşaması için Burkut Ata'ya dua ederler. Ondan çocuğu yaşatmasını dilerler.

Türkmenler bu üstün meziyetlerinden ötürü Burkut Ata'ya büyük bir kutsiyet atfederler.

Yağmur yağmayıp kuraklık baş gösterince Türkmenler toplanıp Burkut Ata'ya "Hudayolu"² denilen bir şölen tertip eder ve adakta bulunurlar. Burkut Ata'dan yağmur yağdırmasını beklerler. Bunun için şölende kurban keserler. Burkut Ata'ya adanan en makbul kurban oğlaktır. Oğlak kesildikten sonra eti kadınlara, erkeklere, çocuklara ve fakirlere ikram edilir. İkrarla birlikte dua edilerek Burkut Ata'dan tanrıya aracı olması ve yağmur yağdırması dilenir. En yaygın yağmur duası şöyledir:

"Senin dek kadirde dilek diliyorum.

Rahim eyleyip yağmur yağdır sultanım.

Garibim, kimsesizim sana yalvarıyorum.

Rahim eyleyip yağmur yağdır sultanım." (Tatlılıoğlu 2000: 165)

Folklorcu ve yazar Ata Govşudov, yağmurla ilgili yukarıda anlatılan uygulamalara Köpet Dağın Eteğinde adlı romanında yer verir: "Bundan birkaç gün önce Küle Girik'in grubundan üç dört kişi "iyi niyet" diye Burkut Ata'nın yoluna oğlak kesip Hudayolu düzenlediler." (Govşudov 1956: 280). Romanda verilen misalde Burkut Ata'ya en çok kesilen kurban oğlaktan ve Hudayolu tertibinden bahsedilir. Böylece Burkut Ata'dan yağmur talep edilir. Türkmenler, bu uygulamaları bazen kendi obalarında bazen de özellikle yakın olanlar Burkut Ata'nın makamının yanında yapar.

Burkut Ata bünyesinde İslamiyet öncesi Türklere ait unsurları barındırır. Onun kim olduğunu açıklamada eski Türk inançları ile ilişkisini incelemek çeşitli ipuçları sağlayacaktır. Zira kartal, gökyüzü, yağmur kavramları Burkut Ata'nın şahsında birleşmiştir. Burkut Ata'da olduğu üzere aynı ortak kavramlar Türklerin inanışlarında kartal için geçerlidir. Türk mitolojisinde kartal kutsal hayvanlardandır. O, gökyüzüyle ilgili olaylarından sorumlu bir varlık olarak kabul edilir. Özellikle çift başlı kartal bunun en açık simgesidir. Çift başlı kartal hakkında Yakut Türklerinde şöyle bir inanış vardır: "Yakutlara göre göğün en üst katında ve göğün yere açılan kapısında, yeri göğü bağlayan Dünya Ağacı'nın tepesinde, çift başlı bir kartal otururdu. Göklerin korunması bu kartalın vazifesi idi" (Ögel 1995: 289). Kartal, aynı zamanda eski Türklere kuşların hakanıdır ve büyük bir öneme sahiptir. Bu fonksiyonundan ötürü kağanlık sembolü olarak da kullanılmıştır. "Eski Türklere totem olan kartal, kuşların da hakanı idi. Kartal mevsimleri değiştirir. Kanatlarını bir çırparsa buzlar erir, iki çırparsa ilkbahar gelir. Yakutlardan bir takımı analarının kartaldan geldiğine inanırlar" (Uraz 1994: 155). Türk mitlerinde gökyüzü olaylarından sorumlu olan kartalın yağ-

mur, yıldırım ve şimşekle de bağlantısı vardır. Altay Türklerinde adı verilirse de yıldırım ve şimşekle ilgili bir kuştan bahsedilir. "Göğün on ikinci katında oturan bu kuş kutsal bir varlıktı. Birçok şey gibi yıldırım ve şimşekleri de meydana getiren yine bu kuştur" (Ögel 1995: 291).

Burkut Ata'ya adını veren kartal, Şamanizmde önemli hayvanlardan biridir. Onun Şamanizm'deki yeri ve özellikleri, Burkut Ata'nın şahsı ve görevleri ile yakından ilişkilidir. Kartalın tüyü ve pençesi, şaman giysisinde, resmi ise davulunda yer alır. Şaman, kartalın kutsallığını bu objelerle üzerinde taşır (Anohim 2006: 51-52). Üstelik bazı şaman davullarına kartal resmedilir ve onun ruhundan yardım istenir. Altaylardaki şaman inancına göre kartal (karakuş) Tanrı Ülgen'in oğullarındandır. Abakan ve Altay Türklerindeki bir inanışa göre şaman tanrıya yükselirken, Ülgen'in oğullarını çağırıp ruhlarını davula aldıktan sonra sema kuşu Merküt'e seslenir. Merküt, Bahaeddin Ögel'in de belirttiği üzere "burkut, bürgüt" anlamına gelen kartal sözünün bozulmuş bir şeklidir ve kendilerinin yıldırım tanrısından türediğine inanan bir Türk boyunun adıdır (Ögel 1995: 288). Şaman, Merküt'e şöyle hitap eder: "Geniş kanatları muhteşem hareketli. Sol kanadı ayı örter. Sağ kanadı güneşi örter" (Radloff 1994: 38). Böylece görkemli gök kuşu Merküt'ün desteği ile bir sonraki aşamada yağmur ve şimşek ilahlarına gider.

Burkut Ata'nın kimliğini tam anlamıyla izah için başvurulması gereken önemli bir dayanak da eski Türk inançlarından Atalar Kültü'dür. Zira atalar, bir Türk boyu olan Türkmenlerde mühim bir yere sahiptir. Atalara büyük saygı gösterilir ve bu kültürün devamı olarak toplumda yaşlılara büyük değer verilir. "Eski Türklerde menşe ile ilgili önemli bir mitolojik kategori Atalar Kültü'dür. Türkler kendilerine ata bildikleri şahıslar için büyük mezarlar yapmış veya temsili mağaraları ecdatlarının mezar yerleri olarak değerlendirmişlerdir" (Bayat 2007: 187). Korkut Ata ardından Burkut Ata, Astane Baba, Mane Baba, Ersari Baba gibi kişiler Türkmen atalarından en bilinenleridir. Türkmenler ataları için mezarlar ve makamlar inşa etmişlerdir. Bilhassa Çarşamba günleri onların kabirlerini ziyaret ederler (Tatlılıoğlu 2002: 42-48). Bir Türkmen atası olarak Burkut Ata'nın da makamı mevcuttur. Onun makamı Aşgabat'ın doğusundadır (Özkan 1995: 473). Yağmur ve bereket talebi ile onun makamı ziyaret edilir. Ona büyük bir saygı gösterilir (Söyegov 2007: 31). Üstelik Burkut Ata'ya oğlak kurban edilir. Onun kutsiyeti yüceltilir. Atalar Kültü'ndeki en önemli ritüellerden biri de saçdır. Burkut Ata'ya kurban kesilmesinin arkasından söz konusu kültten gelen saç inanışı gizlidir. Dolayı-

sıyla ile Atalar Kültü inanişinin etkisiyle Burkut'u bir cet olarak kabul etmenin yanında, saçı yaparak hediyeler sunup ruhunu sevindirmeye çalışırlar.

Eski Türk inanişlarından kaynaklanan örneklere göre kartal gökyüzünde bir ruh ve kutsal bir varlıktır. Bu hususlarının büyük bir kısmı kutsiyet bünyesinde Burkut Ata'da görölmektedir. Zira o, Türkmen inanişinde tanrı ile görüşen, gökyüzünde yaşayan ve insanlara yardım eden biridir. Bu vasıflar Şamanizm'de Şamana yardım eden kartalın özelliklerinin aynıdır. Bütün bu özel vasıflar eski Türk inanişları ile birleşerek Burkut Ata'nın şahsında toplanmış ve onun metamorfozik bir kişi haline gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Burkut Ata'yı Türkmenlerin efsanede belirttiği üzere, kırk günlük tek ayak adağından sonra yağmur iyesi olmuş biri diye değerlendirmek eksik kalır. Bunun yanısıra geçmişi daha eskilere ve derinlere uzanan biri olarak bakmak daha doğru olur.

Sonuç

Yağmur damlasına altın damlası diye ad veren Türkmenler, ona rahmet gözü ile bakar. Pınarların başına kayın dikip bu tür yerleri kutsal bellerler. Ülkenin büyük bir çoğunluğu çöl olduğu için su ve onunla alakalı olarak yağmur çok önem kazanmıştır. Dolayısıyla su kültüne ilişkin öğeler de hep diri kalmıştır. Bunlardan biri de yukarıda incelediğimiz Burkut Ata'dır. Yağmur iyesi Burkut Ata, Türkmenlerin büyük şahsiyetlerinden ve kutsal addettikleri kişilerdendir. Onun yağmur yağdırmadaki büyük fonksiyonu büyük çöllerden oluşan ülkede daha da önem kazanmıştır. Türkmenlerde Burkut Ata, hem yağmurun hem de şimşegin iyesidir. Komşu Türklere olduğu gibi karışık bir şahsiyet değildir. Hayat ve ölüm hamiliği görevleri yoktur. Yağmur yağdırma dışında onunla ilgili diğer bir inaniş da bereket timsali olmasından ötürü çocuğu olamayanlara evlat vermedir. Dolayısıyla yağmurdan başlayarak, kıtlık çekilen birçok meselede Burkut Ata, adak sunulacak biri olmuştur. Onun menşesine ait bazı görüşler sunulsa da kesin deliller yoktur. Ama Burkut Ata'nın bünyesinde, animistik dönemden tek tanrılı dine geçişte, bir ruhun dönüşümü söz konusu olabilir. Üstelik bu dönüşüm sayesinde eski varlık ya da ruh yeni dinin motifleriyle bezenebilir. Böylece eski unsur, mevcut tek tanrılı inaniş ile çelişmeden varlığını sürdürebilir. Burkut Ata'ya bu nazariye ile bakılınca bir veli ya da peygamber gibi kutsal insan tipi ortaya çıkar. Önceleri bir iye diye kabul edilen Burkut Ata, sonraları tek tanrılı inancın motifleri ile kutsal kişiye dönüşmüş denilebilir. Buryatlardan yola çıkarak bir görüş öneren Fuzuli Bayat'a göre Burkut Ata, şaman ruhlarından biridir ya da ilk şamandır. Eldeki mevcut bilgilerin yetersiz olması sebebiyle onun ortaya çıkışı-

nı salt yaşanmış bir Türkmen efsanesine ya da kişisine bağlamak tam anlamıyla doğru olmaz. Zira Burkut Ata sadece Türkmenlerin değil Tatar, Özbek ve Kazak başta olmak üzere birçok Türk halkının müşterek değeridir. Türkmenler arasındaki ehemmiyetinin yanısıra Türk dünyasındaki ortak ve farklı özellikleri ile araştırılmaya değer bir iyledir. Burkut Ata'yla ilgili daha uzun ve derin çalışmalara ihtiyaç vardır. Türkmenlerdeki Burkut Ata'yı inceleme ve tanıtmaya niteliğindeki bu inceleme, diğer Türk halklarındaki Burkut Ata'yla alakalı inanışlar ve uygulamalara katkıda bulunabilir. Burkut Ata'nın kim olduğu, onunla ilgili inanışlar ve ona yüklenen özelliklerin tetkikine yönelik yapılacak mukayeseli çalışmalara veriler sağlayabilir.

Açıklamalar

1. Vladimir N. Basilov, Türkmenler arasına İslamiyet öncesi inanışları araştırmış ve elde ettiği verileri 1967'de Moskova'da bir doktora tezi olarak sunmuştur. (V. N. Basilov, *Perejitki Doislamski Verovaniy v Musulmanskom Kul'te Suyatih Na Materiale Turkmenii (Müslüman Veli Kültünde İslam Öncesi İnanç Kalıntıları, Türkmenistan'daki Materyaller Üzerine)*, Moskova 1967, Basılmamış doktora tezi) Basilov, aynı konuyla ilgili 1975'te Aşgabat'ta Türkmençe bir kitap neşretmiştir. Bu iki eserinde o, Burkut Ata'yla alakalı bazı efsaneleri değerlendirmiştir.

2. Hudayolu: Türkmenlerin yağış niyet yani "iyi niyet diye adlandırdıkları durumlarda, örneğin bir yola çıkarken, bir işe başlarken, bir işe müracaat ederken, işte terfi edince, çocuk dünyaya gelince, çok önemli mutlu bir haber alınca ya da herhangi bir isteğin gerçekleşmesi için vb. tertip edilen yemek şölenidir. Bu yemekte, gelenlerin, şöleni tertip edene niyetinin iyi sonuçlanması için hayır dua etmesi amaçtır.

Kaynaklar

- Anohin, Andrey Viktoroviç (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Çev. Z. Karadavut ve J. Meyermanova. Konya: Kömen Yay.
- Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi. Cilt I, II*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Deryayev, Hıdır (1987). *Eserler Yığındısı 6 "Harasat"*. Aşgabat: Türkmenistan Yay.
- Gilmanov, Galimcan (1996). *Tatar Mifları*. Kazan: Tataristan Kitap Yay.
- Govşudov, Ata (1956). *Saylanan Eserler III "Köpet Dağın Eteğinde"*. Aşgabat: Türkmen Devlet Yay.

- Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamalar ile Destanlar)*. Cilt II. Ankara: TTK Yay.
- Özkan, İsa (1995). “Türkmenistan’daki Adak Yerleri ve Bu Yerlerle İlgili İnançlar”. *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 465-475.
- Radloff, Wilhelm (1994). *Sibirya’dan 3*. Çev. A. Temir. Ankara: MEB Yay.
- Söyegov, Muratgeldi (2007). “Türkmen Mitolojisi’nin Kahramanlarından Burkut Ata Üzerine İki Mitos Hikâyesi ve Kaynağı”. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 252 (Aralık): 30-31.
- Tatlıloğlu, Durmuş (2002). *Türkmenistan’da Dini ve Tarihi Ziyaret Yerleri*. Sivas: Dilek Matbaası.
- _____ (2002). “Türkmen İrımları (Halk İnaçlar)”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1): 151-167.
- Türkmen Dilinin Sözlüğü* (1962). Aşgabat: TSSR İlımlar Yay.
- Uraz, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yay.

A Rain-Provider in Turkmenistan: Burkut Ata

Ahmet Gökçimen*

Abstract: There are various rain-providers in the Turkish world. One of such persons is Burkut Ata. He is a common cultural figure of rain among most peoples of the Turkish world, primarily of the Turkmen, the Tatar, The Baskurt and the Uzbek, with his different names and features. Burkut Ata is the spirit of rain according to the Turkmen folk belief. He is a sacred man who makes rain fall wherever he wishes by beating the clouds with his bat. The Turkmens also believe he is a prophet. When they need rain, The Turkmens make a vow to Burkut Ata, sacrifice an animal and expect rain from him. In Turkmenistan, which is largely a desert, Burkut Ata is regarded as a symbol of abundance and fertility because of the benefits he provides for people with his rain.

This study, gives firstly some brief information about the place of Burkut Ata in the Turkish World. Then the identity of Burkut Ata as known in Turkmenistan and his role in providing rain in this geography are examined.

Key Words: Rain-provider, Turkmenistan, Burkut Ata.

* Atatürk University, Faculty of Science and Letters, Department of Modern Turkish Dialects and Literature / ERZURUM
ahmetgokcimen@yahoo.com

“Властелин” дождя "Буркут Ата" в Туркменистане

Ахмет Гокчимен*

Резюме: В тюркском мире существуют различные “властелины” дождя. Одним из них является Буркут Ата. Он под различными названиями и функциями является предметом общей культуры, связанной с дождем у большинства тюркских народов, прежде всего у туркмен, татар, башкир, узбеков и др. В этой статье сначала дается краткая информация о месте Буркут Ата в тюркском мире. Затем рассматривается личность, происхождение Буркут Ата в Туркменистане, а также его роль в обеспечении дождей на данной территории.

Ключевые Слова: “властелин” дождя, Туркменистан, Буркут Ата.

* Университет имени Атагюрка, факультет естествознания и литературы, кафедра тюркских языков и литературы / Эрзрум
ahmetgokcimen@yahoo.com

Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı¹

Osman Gümüşçü*

Özet: Devlet sınırları, özellikle son yıllarda dünyada kurulan yeni devletler, devletler arası savaşlar ve çatışmalar ile sürekli olarak gündemdeki yerini koruyan bir konudur. Geniş anlamda sınır konusu, aslında mülkiyet ile ilgili olup, ister fertler isterse devletler açısından sahip olanların miktarını/seviyesini gösteren bir unsurdur. İlkçağ’dan beri kurulan devletler, sahip oldukları toprak ve halkı ancak sınırları vasıtasıyla diğer devletlerden ayırmışlar, dolayısıyla, sınır eldekilerin kaybedilmesi için titizlikle korunması gereken bir kavram haline gelmiştir. Geçmişten bugüne kadar kurulan devletlerin sınırları çok çeşitli kriterlere göre tespit edilmiş olmakla beraber, en sağlıklı ve uzun süreli olan sınır, dağlar, akarsular, göller gibi tabii unsurlara göre belirlenenlerdir. İnsanların belirlediği en büyük siyasi ünite olan devletin sınırları, yöneticiler tarafından vergi ve askeri açı başta olmak üzere, halka daha iyi hizmet götürebilmek amacıyla daha küçük idari birimlere ayrılmış ve bu ayırım yapılırken yine mümkün olduğunca tabii sınırlar esas alınmıştır. Türkiye tarihine bakıldığında, konuyla ilgili belge ve bilgilerin bulunduğu Türk dönemi başlarından beri en küçük idari birimin köy olduğu ve köyün de mutlaka sınırlarının bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla, en küçük idari birimin sınırları varsa, doğal olarak daha büyük idari birimlerin de sınırları olduğu ve sonuçta devlet sınırlarının bulunduğu ortaya çıkmaktadır. İşte bu yazıda, ilk bölümde genel olarak devlet sınırları üzerinde durulduktan sonra, ikinci kısımda Türkiye’den örneklerle, köy sınırlarının varlığı ve özellikleri ele alınarak, sonuçta diğer üst idari birimlerin ve nihayet bunların meydana getirdiği devlet sınırlarının özellikleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi coğrafya, siyasi coğrafya, sınır kavramı, devlet sınırları, Türkiye.

Giriş

Siyasi coğrafya açısından *sınır* denildiğinde ilk aklı gelen konulardan biri *devlet sınırları* olup, özellikle son dönemde dünyada kurulan yeni devletler, yaşanan çatışmalar, sınır ötesi hareketler ve savaşlarla sürekli gündemdeki yerini korumaktadır. Durum böyle olunca birçok bilim dalından ilgili bilim adamları, araştırmalarında bu konuya ağırlık vermeye başlamışlardır. Gerek

* Çankırı Karatekin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü / ÇANKIRI ogumuscu@yahoo.com

yurt içinden gerekse yurt dışından kitap ve dergilerin ana hatlarıyla taranması bile konuyla ilgili birçok çalışmanın bulunduğunu göstermektedir. Aslına bakılırsa sınır, sadece siyasi coğrafyanın değil, başta uluslararası ilişkiler, hukuk ve jeopolitik olmak üzere başka bilim dallarının da ilgilendiği bir konudur, ama bizim uzmanlık alanımız olmadığından, bu yazıda, siyasi coğrafya ve tarihi coğrafyayı ilgilendirdiği kadarıyla ele alınacaktır.

Toplumun düzeni, insanların kendi huzurlarını sağlamak amacıyla ailesi ve diğer fertlerle olan ilişkilerinde sorunlardan uzak durmasıyla yakından ilgilidir. Bunun için de toplumu oluşturan bütün fertlerin kişisel ve toplumsal açıdan haklarını ve sahip olduklarını bilmesi, sahip olduğu hakların ve ellerindeki mülklerin sınırsız olmadığını dikkate alarak bu doğrultuda hareket etmesi gerekmektedir. Aksi halde, kişiler arasındaki problemlerden dolayı, kargaşa, anarşi ve terör eksik olmayacak, sorunlar sürekli büyüyerek toplumu da olumsuz yönde etkileyecektir. Bahsedilen açıdan devletler için de durum aynı olup, bu anlamda bireylerle devletlerin durumu birbirinden pek farklı değildir.

Yunanca *sinoron* kelimesinden gelen *sınır* sözlüklerde, iki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut (Pakalın 1993: 205); komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi; bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi, uç (*Türkçe Sözlük* 1998: 1968) gibi ifadelerle tanımlanmıştır. Sınır ile aynı anlamda ve Arapçadan gelen hudut ise, sözlüklerde 'sınır, uç, son' (*Türkçe Sözlük* 1998: 1008) gibi kelimelerle açıklanmıştır. Bu anlamı karşılayan diğer bir terim de, sözlüklerde sınır boyu olarak ifade edilen serhattir. *Serhat*, Osmanlı devletinin, komşu ülkelerle arasındaki sınır bölgesine verilen addır. Başka bir ifade ile, hudut başı, iki devlet toprağının birleştiği sınır yerinde kullanılan bir tabirdir. Farsça olan bu tabirin Arapçası *sugur* da bu manada kullanılırdı (Pakalın 1993: 185). Sınır, hududun uzandığı geçiş bölgesidir. Doğası gereği belirlenmesi güç bir bölgedir. Sınır boyunun nerede başlayıp nerede bittiğine ilişkin açık kurallar yoktur. Militarize bir sınırda sınırın uç noktaları, komşu devletlerin askerleriyle güçlendirilmiş istihkamların varlığıyla belirleniyordu. Arazinin her iki yanı, sınır garnizonlarının akınlarına açık; istihkamların kendileri de, sınır bölgesinin uç noktalarının yer değiştirmesine yol açacak şekilde zapt edilebilir nitelikteydi (Stein 2007: 14).

Elbette Yunan döneminden önce de sınır kavramı vardı ve ifade ettiği anlam bugünkü kadar kesin ve çizgi şeklinde olmasa da önemli bir işlevi bulunmaktaydı. Fakat sınır kavramını, daha ilk dönemlerden bugüne kadar günümüz anlamıyla aynı kabul etmek mümkün değildir. Çünkü, dünyadaki sınır kavramı bugünkü haliyle ancak son 1-2 yüzyıl içinde ortaya çıkmaya başlamış ve zaman içinde hızlı bir gelişim sürecinden geçerek günümüze gelmiştir. Dolayısıyla, İlkçağ'dan itibaren kurulan devletlerin egemenlik sınırlarının çok

geniş ve bir çizgiden ziyade bir şerit halinde uzanan *etki alanları* şeklinde düşünülmesi gerektiğini belirtmekte fayda vardır. Uzun süren İlk ve Ortaçağlar boyunca bu şekilde düşünülen sınır kavramı, Yeniçağ başlarında da bu karakteriyle kalmaya devam etmiştir (Dağtekin 1989: 1460-65).

Dünya nüfusuna oranla toprakların bol sayılabileceği ve insanların çoğunlukla şehir tipi devletlerde yaşadığı çağlarda siyasal sınırlar, bugünkü kadar üzerinde durulan bir konu değildi. Romalılar kurdukları yeni bir şehir ya da koloninin sınırını genellikle saba ile sürerek tespit ederlerdi. Ancak site devletlerinden geniş topraklara dayanan devlet biçimine geçilince sınır çizgilerini daha ciddi ve kesin olarak işaretlemek ihtiyacı doğdu ve bu, Roma kanunlarında da yer alan önemli bir husus haline geldi. Daha sonra özellikle sömürgeciliğin tasfiyesi ve yeni devletlerin ortaya çıkışı gibi olaylar, uluslararası ilişkilerde sınırlara daha da büyük bir önem kazandırdı (Günel 2002: 69).

İlkçağ’da sınır kavramı, insanların ilk defa teşkilatlı bir biçimde yaşamaya başladıkları zamanlarda ortaya çıkmıştır. O zamanlar sınır, belki de sadece ekonomik değer taşıyan, günlük ihtiyaçların sağlandığı alanları çeviriyordu. İlk büyük devletlerin kurulduğu devirlerde, ekonomik değerlere bir de savunma bakımından önem derecesi katılmış oldu. Muhtemelen dağ sıraları ve büyük akarsular olmayan yerlerde belli belirsiz oldukça geniş bir şerit meydana getiriyordu. Dünya nüfusu çoğalıp fertlerin, cemiyetlerin ihtiyaçları artıp devletlerin sayısı fazlaştıkça, sınırlar daha belirli hale geldi, pek çok yerde dikkatle ve hassasiyetle tespit edildi, ufak değişimler dahi devletler arasında büyük meseleler yaratmaya başladı. XX. yüzyıla kadar sınırlar toprak üzerinde bulunuyor, hemen hemen bir çizgi şeklinde uzanıyordu. Pek çok yerde sınırı andıran herhangi bir işaret bulunmuyordu. Nadir yerlerde nöbetçi kulelerine, gümrük teşkilatına ait binalara tesadüf olunuyordu. Bazı milletler, komşularına karşı kendilerini emniyet altına alabilmek için bütün sınır boyunca sağlam yapılı -Çin Seddi gibi- yüksek bir duvar çekmek zorunda kalmıştı (Korkut 1970: 5-6).

Eskiden toprak üzerinde belli belirsiz işaretlerle oluşan sınır çizgileri ya da iki taraf arasında boş bırakılan sınır bölgeleri bugün artık yerlerini çok belirli ve oynatılması güç kesin çizgilere bırakmıştır. XX. yüzyıla kadar sınırlarda genellikle seyrek nöbetçi kuleleri, giriş ve çıkış kapılarında gümrük binaları bulunurken devletler artık bu ayıncı çizgiler üzerinde ulusal savunma, güvenlik, kaçakçılık, gelişigüzel göçleri önleme ve sağlıkla ilgili nedenlerle çok sıkı önlemler almışlardır (Günel 2002: 71).

Siyasal ünitelerin/devletlerin hakimiyet ve sorumluluklarının birbirinden ayrılması, eski tarihlerden beri ya sınır bölgeleri ya da sınır çizgileriyle sağlanmıştır. Sınır çizgisi kuşkusuz geometrik anlamda tek boyutlu bir çizgi olarak düşünülemez. Bu amaçla dikilen ağaç kazıklar, ormanlık bir alanda ağaçların kesilmesiyle açılan bir şerit ve tarlalar arasında uzanan dar bir yol, birkaç

santimetreden birkaç metreye kadar genişliği olan sınır çizgileri oluşturabilir. Sınır bölgeleri ise, iki ülke arasında gerektiğinde insanların yerleşip yaşayabileceği kadar genişliği olan alanlardır (Günel 2002: 69-70).

Bugünkü haliyle sınırlar sadece haritalar üzerinde yer alan ve genellikle kırmızı renkle gösterilen bir çizgi şeklindedir. Gerçekte ise, araziye yani yerine gidildiğinde öyle bir çizgi ile karşılaşmak imkansızdır. Geçmişte, sınırı ifade eden sürekli bir işaret bile kullanılmamış, gerektiğinde sınır taşları ile belirlenmiş olsa da, günümüzde bazen tel örgü, çitler, hatta duvarlar gibi çizgiye çok yakın unsurlar ile sınır belirlenmektedir. Ama bahsedilen unsurlardan ziyade günümüzde genellikle mayınlı bir saha, taştan, ağaçtan arındırılmış veya traktör ile sürülmüş genişliği olan bir kuşak, yani bir bölgeden oluşmaktadır.

Bazı durumlarda devletler, iki tarafa geçişi zorlaştırmak veya gizli geçişler olup olmadığını kontrol edebilmek için sınıra tel örgü çekmişler, kendi taraflarındaki tel örgüye bitişik geniş bir şeridi sürerek izlerin takip edilmesini mümkün bir hale getirmişlerdi. XX. yüzyılın başlarında, silahların tahrip gücünün artması sebebiyle, sınırlar bazı yerlerde yüzeyde birer çizgi olmaktan çıkarak, toprağın derinliklerine gömülmüş müdafaa tesisleri haline geldiler. Fransızların Almanlara karşı yaptıkları *Magino* müstahkem hattı ile bunun karşısında Almanların *Sigfrit* hattı, yere gömülmüş sınır hatlarının en önemli örneklerini teşkil etmektedirler. II. Dünya savaşında ve onu takip eden yıllarda havacılığın son derece gelişmesi sebebiyle, devlet sınırları yeryüzünden 15-18 km. yüksekliğe kadar çıktı. Hatta uyduların icadıyla, devletlerin emniyetini teşkil eden sınırlar feza içine girmiş oldu (Korkut 1970: 6).

Kıyıları olan devletlerin denizlerdeki sınırı uzun zaman söz konusu bile değildi. Kuvvetli devletler denizlerde çok geniş sahaları hakimiyetleri altında buldurluyorlardı. Fakat denizcilik ilerleyince, bilhassa denizaltı madenciliği ve balıkçılık önemini arttırdıkça, kıyısı olan devletler deniz sınırı konusunu ele almaya başladılar, bir takım müşterek esaslar tespit ettiler. İlerleyen zaman içinde memleketlerin, savunma ve denizlerden ekonomik bakımdan faydalanma hususunda değişen görüşleri, denizlerdeki sınır çizgisinin kıyıdan uzaklaşması isteğini doğurdu. Bazı devletler deniz sınırlarının tespitinde ele alınmış kriterlerin değişmesini istedi.² Bazıları da kendilerini antlaşmalara bağlı addetmeyip, deniz sınırlarını istediği kadar ileriye itti. Son zamanlara kadar deniz sınırı, kıyıdan herhangi bir uzaklıktaki çizgi idi. Fakat gelişmiş denizaltıların yapılması ve uçaklar, yüzeydeki bu çizginin denizin derinliklerine inen ve atmosferin yüksekliklerine çıkan bir paravana şeklinde telakki edilmesine sebep oldular (Korkut 1970: 6). Fakat bugünkü anlamıyla sınır, tabii ki sadece toprak üzerinde, atmosferde veya denizlerde insanlar tarafından belirlenmiş, varsayılan işaret veya simgelerden ibaret değildir.

Sınır sözcüğü, çok özgül bazı fikirleri ve imgeleri de akla getirmektedir. Sınır, hudut veya uç gibi terimlerin en kesin tanımı, siyasal coğrafya açısından yapılmaktadır. Bu terminoloji kullanılırsa sınır, iki devlet arasındaki fiili ayırım çizgisidir. Sadece haritalarda yer alan sınır çizgileri, sınırdaş devletler arasında müzakerelerle belirlenip antlaşmalarla tanımlanan kavramsal işaretlerdir. Günümüzde kullanılan sınırların kesin çizgileri, ancak kesin mesaha ve ölçme gereçlerinin geliştirilmesinden sonra ortaya çıkan, daha yeni bir hadisedir. Mesela, bir Osmanlı sınırının çizilmesinde bu tür mesaha çalışmalarının ilki, XVII. yüzyıl sonunda, Kutsal İttifak’ın Tuna bölgesindeki toprakları Osmanlılardan almasının ardından yapıldı. Sınırların akla getirdikleri anlayış ve hususlardan biri de, devlet veya başka bir ünite içerisindeki sahanın hem fiziksel hem de toplumsal yönlerini bütünleştirmelidir. Öncelikle, sınırı bir çizgiden ziyade bir bölge, sınır boyunu kuşatan ve bu hattın her iki yanındaki toprağı da kapsayan bir kuşak olarak görmek gerekir. Bu kuşağın boyutu ve biçimi değişebilir, ama sınır, sınırdaş devletlerin elindeki toprakların uç noktalarını işaretleyen yapılar -kaleler, geçiş kapısı, sınır geçitleri- ile ölçülür. Sınır boyunun her iki yanındaki devletlerin farklılıklarına karşın, sınır kuşağı bir bütün olarak kabul edilmelidir. Burada yalnız bir sınırdan diğerine geçenler arasında bir tür ortaklık bulunmakla kalmaz, aynı zamanda her devletin sınır yakınındaki bölgesiyle iç kesimleri arasında da bir farklılık söz konusudur. Bir yazarın belirttiği gibi, ‘bir devlet, diğer devletlerle sınırları aracılığıyla ilişkiindedir ve bu münasebetle, o devletin sınır bölgeleri, topraklarının iç kesimlerinden farklılaşmış durumdadır’ (Stein 2007: 13-15).

Bahsedilen açıdan sınır, aslında iki ya da daha çok devletin bulunduğu, kaynaştığı ve etkileştiği yerdir ve bu etkileşim, sınırı bir geçiş kuşağı yapar. Burası, toplumların bir araya geldiği, kaynaştığı, gezginlerin ve malların birinden diğerine geçebildiği bir bölgedir. Gelgelelim, bütün bölgeler bir bakıma geçişsel olarak görülebilir. Gerçek sınırı ayırt eden şey, bu bölgenin, ‘yaşamın başat olgusunun geçişkenlik olduğu’ yer olmasıdır. Başka bir ifade ile bu karakter, tıpkı organizma hücrelerinin dış sınırı olan hücre zarı ile hücre zarının geçişken³ özelliğinin hücreye hayat vermesine benzetilebilir. Burası; yerel, toplumsal ve ekonomik koşulların, sınır ötesi etkileşimin hakimiyeti altında olduğu yerdir. Bu sınır tanımı büyük ölçüde coğrafi mekana uygulanabilir, ama aynı zamanda sınır kuşağında yaşayan halkın doğasını da anlatır. Sınırın geçişsel mizacından en çok etkilenen onlardır (Stein 2007: 16).

Literatürde devletler arasındaki bölge, sınır bölgesi olarak da adlandırılmakta olup, *uç ve uç beyliği* terimleri bu konuyla ilgilidir. Bir uç beyliği yarı özerk bir uç beyi tarafından yönetilen sınır bölgesi içindeki askeri bir siyasal mevcudiyet tipidir (Stein 2007: 14). Uç ise, özellikle XI-XIV. yüzyıllarda Anadolu’da, Türk ve Bizans egemenlik alanlarının doğrudan temas içinde olduğu sınır bölgesi kuşağı anlamına gelmektedir. Bu kuşağın karmaşık toplumsal ve

yönetmel dokusunu anlatmak için de aynı terim kullanılmaktadır. Toplumsal niteliğini sınır bölgesinde yerleştirilen göçebe ve yarı göçebe aşiretlerin şefliklerinin yükselme çabası ile yerleşik uygarlığa hükmeden devletin atama ve önlemlerinin bileşimi belirler. Devletlerin yeni yayılma hamlelerinin sıçrama tahtasını oluşturan bu alanlar, bağlı buldukları devletin egemenliği zayıfladığı anda yeni devletçiklerin doğmasına ya da kabileden devlete taze sıçrayışların gerçekleştirilmesine de ortam hazırlardı. Uçlarda yükselen ve fırsat buldukça özerkleşen aristokratik sülalelerin bir sonraki kuşak krallıklarının iktidar ve ittifak odaklarına dönüştüğü görülmektedir (Anonim 1994: 388).

Osmanlı için söz konusu edilen ve Anadolu'da yaşanan uç hayatı büyük tehlikelerle dolu olup şahsi teşebbüs ister. Zira serhaddin öte tarafında aynı ruhla hareket eden Hıristiyan serhad teşkilatı, batı ucunda Bizanslı *akritai*⁴ vardır. Etnik bakımdan uç cemiyeti çok karışıktır. Buraya hareket kabiliyeti büyük göçebelerle merkezden kaçan siyasi muhalifler, Rafiziler, maceracılar kaçıp sığınmışlardır. Hinterlandda hakim muhafazakar yüksek medeniyet şekilleri (teoloji, saray edebiyatı, şeri hukuk) karşısında uçta mistik ve eklektik henüz kalıplaşmamış bir halk kültürü (Rafizi tarikatlar, mistik ve epik bir edebiyat, örfi ve millî hukuk) hakimdir. Hayat görüşü tamamıyla şövaleresk ve romantiktir (İnalçık 1999: 46).

Bu konu aslında, F. Ratzel'in eserinde sınır için yazdıklarını akla getirmektedir. Gerçekten de siyasi coğrafyanın kurucusu büyük üstad F. Ratzel, 1897 yılında basılan ünlü eseri 'Politische Geographie' isimli kitabında, devleti bir organizma gibi mütalaa ederek, bu organizmanın inkişafı, yani saha kazanarak gelişmesinin bir zorunluluk olduğunu ve gerektiği durumda saha kazanmak için kuvvete de başvurabileceğini ifade etmiştir. Ratzel, devletlerin saha kazanma hususundaki şartlarını sıralarken, sınır konusuna da değinmekte ve şu ifadeleri kullanmaktadır: Hudut veya siyasi sınır, devletin kenar organıdır ve bu sebepten dolayı gücünü, gelişmesini ve değişikliklerini aksettirmektedir. Gerçekte sınırlar ve bunların arz ettiği özellikler, bir devletin gelişme ve değişme istikametlerini ortaya koymaktadır. Ratzel'e göre sınırlar, devletin sadece emniyetini değil, aynı zamanda gelişmesini ve saha kazanma istikametlerini belirleyen unsurlardır (Göney 1979: 12-13).

F. Ratzel, organik devlet teorisini beşeri coğrafyaya uygularken 'göçler suretiyle çok çabuk değişen sınırlar vardır. Bu değişme nüfus yayılmasıyla ilgilidir ve görünürde rijit sınır bir hareketin durdurulmasıdır' demekle, nüfus büyümesinin doğurduğu baskı ve göçleri, sınırın fonksiyonunun değişmesinde en önemli faktör olarak belirlemiştir. Bilindiği üzere, bundan sonra determinist bir coğrafi temele oturtulan jeopolitiğin ana ilkesi haline gelen bu görüşten *Lebensraum/Hayat sahası* kavramı geliştirilmiştir. Bu bakımdan, organik bir varlık olan devletin büyüme aşamasında gereksinim duyacağı yeni hayat

sahasına taşması ve sınır tanımaması doğal kabul edilmekteydi (Karabağ 2006: 12-13, Günel 2002: 108).

Bir sınırın her iki yanındaki halklar arasındaki bağlantılara katkıda bulunan başka etkenler de vardır. Sınırlar, özellikle de savaşla ilerletilmiş olanlar, çoğu zaman aynı din, dil ve etnisiteyi paylaşan halkları böler. Macaristan’daki Osmanlı-Habsburg sınırında durum böyleydi. Bu bölge sık sık çatışma halindeki iki imparatorluğu ayıran militarize bir sınır olmakla birlikte, sınırın her iki yanındaki yerli nüfuslar Macarca konuşuyor ve benzer tarımsal hayatlar sürdürüyorlardı. Dolayısıyla, iki farklı varlıktaki resmi bölünmeye karşın, sınır ötesindeki gayri resmi bağlar devam ettiriliyordu (Stein 2007: 16). Başka bir ifadeyle geçmişte olduğu gibi, günümüzün sıkı korunan sınırları dahi, iki taraf arasında geçişken bir duvar gibidir. Gerçekten de sınırlar, ne kadar da engellense iki taraftaki toplumların birbiriyle münasebetlerini hiçbir zaman sıfır seviyesine indirgeyememiştir. Sınırlarda mutlaka karşılıklı ticari alışverişler, bağlantılar, sosyal, dini ve kültürel etkileşimler yaşanmıştır. Dolayısıyla, bu haliyle sınırları, halklar arasında irtibatı sağlayan, yaşayan bir organizma olarak kabul etmek mümkündür.

Sınırlara bazı durumlarda çok daha fazla misyonlar yüklenmiş ve ‘Amerikan serhat ulus karakterinin Amerikan ulusunun şekillenmesinde temel nitelik oynadığını’ ileri süren Frederick J. Turner’in (1921) tezinden hareketle Osmanlı Beyliği’nin imparatorluk haline gelmesinde de aynı niteliğin varlığını iddia edenler olmuştur (Sofuoğlu 2008: 28). Gerçekten de sınır çoğu zaman yeni fırsatlarla -başta ekonomik yükselme fırsatı olmak üzere- yeni bir hayata başlanacak bir yerd. F. J. Turner, ‘her sınır gerçekten de yeni bir fırsat alanı, geçmişin köleliğinden bir kaçış kapısı sunuyordu’ diye yazarken bunu son derece etkili bir biçimde dile getirir (Stein 2007: 16-17).

Sınırdaki yaşamak veya sınıra taşınmak, iç kesimlerde bulunmayan ekonomik fırsatlar -kaçakçılık gibi- veriyordu. Sınırdaki askeri yaşam çoğu zaman yükselme fırsatı da sunuyordu. Bir askerin yaşamı daima, başat olarak devlet hazinesinden düzenli aylık şeklindeki -genellikle tutulmayan- vaatten gelen belirgin bir ekonomik çekiciliğe sahipti. Sınır kaleleri muhafızlığında barış dönemi hizmeti de, ganimet için yapılan akınlar aracılığıyla servet edinme fırsatı sunuyordu. Kale muhafaza birliklerinin sınırı geçip kasaba ve köyleri yağmalayacak silah becerisi, düşman topraklarına yakınlığı, yoldaşları ve zamanı vardı. Devletler genellikle, çapulculuk eylemi sınırın öte yanından ciddi bir tepkiyi kışkırtacak kadar ciddi olmadığı sürece, bu tür akınları görmezden geliyordu. Sınır birlikleri, kendi kazanç arzularını, her iki devletin yetkililerinin fazla gözüne çarpma riski karşısında dengelemek konusunda dikkatliydi. Sınırdaki tam ölçekli savaş, askeri eylem olasılığını yükseltip akın

ve bunun sonucundaki ekonomik çıkar fırsatlarını azaltarak, kale muhafaza askerlerine yeni riskler getiriyordu (Stein 2007: 16-17).

Bu konu, Osmanlı tarihinde uzun süre etkili bir şekilde görev yapmış akıncılar ile serhat kulu adı verilen, bir anlamda sınır bekçileri ile en açık ifadesini bulmaktadır. Bilindiği üzere akıncılar, Osmanlı sınır bölgesi savaşıları olup, yaptıkları faaliyetler ile bir taraftan Osmanlı ordusunun önünde onların işlerini kolaylaştırmışlar, diğer taraftan da Türk kültürünün öncü temsilciliği görevini üstlenmişlerdir.

Serhat kulu, hudutlardaki kalelerde ve hudutlara yakın yerlerde vazife gören askeri kuvvetlere verilen addır (Pakalın 1993: 185). Akıncı ise, keşif, yağma ve tahrip maksadıyla ecnebi memleket arazisine akın yapanlara verilen addı. Osmanlılarda yaklaşık XVI. yüzyıl sonlarına kadar, mücavir devletlerle olan hudutlar layıkıyla tespit edilmediğinden, serhatlarda bulunan eyalet askeri, serhat kulu denen süvariler, barış zamanlarında bile fırsat buldukça civar memleketler arazisine tecavüz ile rast geldikleri köyleri, şehirleri yağma ederler, keşif hareketlerinde bulunurlardı (Pakalın 1993: 35-40). Geçmişte her devlette görülen bu faaliyetler, devletlerin fetihler ve savaşlar sırasında ilerleyecekleri güzergahları öğrenmesi açısından son derece önemliydi.

Akıncılar, sürekli ordu birliklerine mensup değillerdi; bunlar Rumeli'de serhat boylarına yakın yerlerde otururlar ve genellikle yaz aylarında, zaman zaman düşman topraklarına akınlar yaparlardı. Devlet akıncılar için kışla tahsis etmez, onlara maaş vermez, teçhizat ve silah sağlamazdı. Akıncılar silahlarını kendileri temin ederler ve düşmandan aldıkları ganimetle geçinirlerdi. Buna karşılık devlete vergi vermekten muaf tutulurlardı. Akıncı kanununa göre her on akıncıya onbaşı, yüz akıncıya subaşı, bin kişiye ise binbaşı kumanda ederdi. Akıncıların sayısı devletin gücüne göre azalıp çoğalmıştır. Mesela XVI. yüzyıl sonlarında sayıları 40.000 kişi kadardı. Akıncıların yaptığı üç çeşit akın vardı. 100 kişiden az akıncıyla yapılan 'çete veya potera', 100'den fazla kişiyle yapılan 'haramilik', bizzat akıncı kumandanının idaresi altında yapılan ise gerçek manada akın denilirdi. Haramilik ve akın sırasında alınan esirlerin beşte birini, acemi oğlanı yapılmak üzere kanun gereği devlet alırdı. Akıncılar, esas olarak Rumeli'de serhat boylarında bulunmakla birlikte Fatih, II. Bayezid ve Yavuz devirlerinde Anadolu'nun doğusundaki devletlere karşı da kullanılmıştır. Fetihler devrinin sona ermesi ve duraklama devrinin başlaması ile eski akınlar görülmez olmuş, akıncıların sayısı azalmaya başlamıştır. Osmanlılarda akıncılık 1595 yılına kadar yaklaşık 250 sene devam etmiştir (Özcan 1989: 249-50).

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda devlet sınırları, çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Dağ sıralarını, denizleri, akarsularını, gölleri, ormanları, çölleri ve bataklık alanları izleyen sınırlar doğal karakterde; bu engelleri dikkate alma-

dan insanlar tarafından belirlenen sınırlar ise yapay olarak kabul edilmektedir. Öte yandan Fransız devriminden sonra aynı dil, din ve kültüre sahip topluluklar milli devletler oluşturmaya başlayınca etnografik sınır kavramı da ortaya çıkmıştır (Günel 2002: 78-79).

Devlet sınırı çeşitlerinden biri tabii (doğal) sınırlardır. Sıradağlar, akarsular, denizler, göller, ormanlar, bataklıklar dünyanın bazı yerlerinde milletleri birbirinden ayıran tabii sınırları teşkil ederler. Bu durumda sınırın tespitinde, adı geçen tabii unsurlardan faydalanılmıştır. Doğal sınırların doğrultuları, akarsuların ve dağların, uzantılarına bağlı olarak şekillenir. Göller ve bataklıklar üzerinden geçen sınırlar ise, daha çok düz hatlar halinde uzanırlar. Yeryüzünde devlet sınırlarının önemli bir kısmı tabii engellere göre tespit edilmiştir. Dağ sıraları, akarsular mümkün olabilen yerlerde göller, bu bakımdan en çok faydalanılan tabiat elemanları olmuşlardır. Bilhassa sıradağlar aşılması güç manilerdir. Ekseriya, iki taraftaki tabii ve beşeri özellikler, birbirinden farklı halde bulunur. Bu sebeple yüksek sıradağlar, adeta sınırların yaratıcısı olurlar (Korkut 1970: 9-19, Günel 2002: 79-93).

Tabii sınırlar, devletlerin her zaman tercih ettikleri sınırlar olmuştur. Bunda, arada bulunan tabii engelin karşılıklı iki tarafa geçişleri zorlaştırması ve hatta engellemesi birinci derecede rol oynamıştır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, bilindiği gibi, İlkçağ Türkiye’sinde Kızılırmak nehri kavsi, önce Hattilerin ardından Hititlerin yurdu olmuş, Hititlerin toprak açısından genişlediği dönemlerde bile burası çekirdek ülke olarak kabul edilmiştir. Bahsedilen bölgenin bu kadar kesin ve uzun süreli yurt olarak kalması birinci dereceden Kızılırmak nehri ile ilgilidir. Aslına bakılırsa, bu nehrin iki yakası ne iklim ne yer şekilleri ne de diğer fiziki coğrafya elemanları açısından farklı değildir. Ama, dönemin teknolojik imkanlarına göre Kızılırmak nehri tabii ve büyük bir engeldir, dolayısıyla geçilmesi çok zor ve ancak belli yerlerden olabilmektedir. Geçişe uygun az sayıdaki örneklerin en önemlisi Çeşnigir köprüsü olup, bahsi geçen köprü daha İlkçağ’dan beri Kızılırmak’ın geçilebildiği az sayıdaki yerlerden biridir.

Aynı konu Osmanlı tarihinde Osmanlı-İran sınırı durumundaki dağlar için de söz konusudur. 1639 Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla belirlenen bu sınır, bugüne kadar hemen hiç değişmeden kaldığı gibi, aslına bakılırsa daha önceki dönemlerde de zaman zaman devlet sınırı olma özelliği kazanmıştır. Elbette bu durum, bu bölgede bulunan ve bir duvar gibi geçişi engelleyen kabaca kuzey-güney yönündeki yüksek dağ sırası ile ilgilidir. Dolayısıyla bu sınır, Yerasimos’un da belirttiği (2000: 121) gibi ‘1639 yılında imzalanan ve 1746’da bir kez daha onaylanan bu sınır, ufak tefek bazı değişiklikler bir tarafa bırakılırsa bugünkü Irak-İran, Türkiye-İran ve Türkiye-Ermenistan sınırının aynıdır’.

Sınır çeşitlerinden biri yapay veya siyasi sınırlar adı altında toplanabilir. Devletler, savaşların sonuçlarına göre, ekseriya başka devletlerin de etkisiyle ve müzakereler yoluyla aralarındaki sınırı tespit ederler. Bu tip sınırlarda ekonomik kazançlar, müdafaa düşünceleri başrolü oynarlar. Sınırların doğrultuları tamamıyla masaya oturan devletlerin kudretlerine uygun olarak şekillenir. Şüphesiz bu tip sınırlar en az istikrar bulunan sınırlardır ve devletler arası münasebetlerde daima hassas noktayı teşkil ederler (Korkut 1970: 9).

Yapay sınırlar kendi içerisinde düzgün/geometrik olmayan ve geometrik olan şeklinde ikiye ayrılabilir. Aslında her ikisi de devletler arasında anlaşarak masa başında çizilen sınırlardır. Ama geometrik olmayanlar arazi ve insanların durumuna göre düzgün olmayan sınırlar şeklinde iken diğerleri geometrik şekilli sınırlar meydana getirir. Bunlar devletler arasında harita üzerinde tespit edilmişlerdir. Ekserisi nüfusu çok az, bu bakımdan değersiz olan yerlerden geçerler. Hatta bunların bir kısmı, insanların o çevreye gelişinden evvel tespit edilmişlerdir. Doğrultuları düzdür. Bir kısmı meridyenler, diğer bir kısmı paraleller boyunca uzanırlar. Bazıları da paralel ve meridyenlere bağlı olmadan, yeryüzünde tespit edilen belirli noktalar arasında düz hatlar şeklinde uzanmaktadır (Günel 2002: 94-96, Korkut 1970: 9).

Yukarıda da belirtildiği gibi, sınırların diğer bir çeşidine de etnografik sınır adını vermek mümkündür. Diğer sınır çeşitlerine göre oldukça yeni bir dönemde ortaya çıkan bu sınırlar tamamıyla insan topluluklarının özellikleri dikkate alınarak tespit edilmişlerdir. Aynı dili konuşanları veya aynı dinden olanları bir tarafa toplarlar. Bunların bir kısmı, bu esasa göre devletler arasında siyasi konferanslarda, bir kısmı da halkın fikri sorularak plebisitle tespit olunurlar (Korkut 1970: 9, Günel 2002: 96-99).

Türkiye’de Sınır Kavramı

Dünya üzerinde doğada kendiliğinden bulunmayan ve insanlar tarafından belirlenen en önemli ve değişimine/güvenliğine son derece dikkat edilen devlet sınırlarından sonra, üzerinde durulacak konu, devlet içindeki idari ünitelerin/birimlerin sınırlarıdır. Bilindiği üzere, tarih boyunca merkezi otorite kurabilmiş devletler vergi ve asker toplamayı daha düzenli ve etkin bir hale getirmek amacıyla, ülkelerini bazı idari ünitelere ayırmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu da, kendinden önceki devletlerden bu uygulamayı alarak benimsemiş ve başından beri ülkesini bir takım ünitelere ayırmıştır. Bahsedilen ayırım ise, genellikle daha evvelki devletlerde de olduğu gibi yine doğal unsurlar dikkate alınarak yapılmıştır. Gerçekten de tarih boyunca kurulan bütün devlet yöneticileri; vatandaşına daha iyi ve eşit hizmet götürmek, askeri, ekonomik ve diğer uygulamaların daha nitelikli yapılmasını sağlamak ve mümkün olduğunca her bireye ulaşmak için, sahip olduğu ülkenin içerisinde bazı idari üniteler ayırmışlardır. Tarih boyunca yapılan bu ayrımlar, idari

sınırlar vasıtasıyla yapılmış ve bunlar da tıpkı devlet sınırları gibi mümkün olduğunca tabii sınırları takip etmiştir. Tabii sınır elemanının bulunmadığı durumlarda ise, yine anlaşma yolu ile ve eskiden beri kullanılan durumuna göre sınırlar belirlenmiştir.

Anadolu’da sınırların belirlenmesi konusunda, Anadolu yer şekillerinin özellikleri birinci derecede etkili olmuştur. Gerçekten de Anadolu’nun manzarası, birbirinden sıradağlarla soyutlanmış, pek çok birim içeren coğrafi özellikleriyle dikkati çekmektedir. Anadolu yer şekillerinin kütleli dağlar ve dağ sıraları arasında uzanan çeşitli yükseklikteki ovalar, platolar, vadiler ve depresyonlardan oluşması, birbirinden ayrılmış, çoğu defa bağımsız kompartımanlar şeklinde bir yapıyı meydana getirmiştir. Bu birbirinden ayrı kompartımanlara benzeyen yapı, sadece sınırları değil, ekonomiler, kültürler vb. alanlarda da birbiriyle kaynaşmayı ve etkileşimi zorlaştırmış ve genellikle de etkileşim sürecini uzatmıştır (Tunçdilek 1986: 21-23, Sevin 2001: VII).

İlkçağ Türkiye tarihinde devletlerin sınırları ve her devletin idari birim sınırlarının var olduğu bilinmektedir. Özellikle, antik çağda Türkiye toprakları üzerinde bulunan Bithynia, Lydia, Pisidia vb. idari birimlerin sınırlarının varlığını ilgili araştırmaların hepsinde görmek mümkündür. Bu sınırlar, farklı kaynaklarda az çok değişik gösterilmişse de, mutlaka vardır ve yukarıda bahsi geçen birbirinden ayrılmış kompartımanlar, adı geçen sınırların belirlenmesinde birinci dereceden etkili olmuştur. Gerçekten de, konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında, sınırların ana hatlarıyla tabii engelleri takip ettiği hemen fark edilebilir ki, zaten adı geçen sınırların bugüne kadar ulaşması yine tabii sınır olmaları ile alakalıdır.

Türkiye topraklarındaki devlet sınırları ile devlet içindeki idari sınırları daha sonraki dönemlerde de -aynı karakterde olmak üzere- görmek mümkündür. Persler döneminde, idari açıdan *satraplıklar* şeklinde kısımlara ayrılan Anadolu toprakları az çok değişmeyle Roma ve Bizans döneminde de idari birimlere bölünmüştür. Oldukça uzun süre varlığını koruyan Bizans devletindeki durum da farklı değildir. Daha ilk dönemlerden beri Bizans devleti de hem devlet sınırlarını hem de devlet içindeki idari birimleri olan *thema* sınırlarını mümkün olduğunca tabii sınırlar ile belirlemeye gayret etmiştir (Ostrogorsky 1995: 96-97).

Anadolu’ya Türklerin gelişinden sonra da aynı sistem devam etmiş ve sınırlar, iç-dış dinamiklerin etkisiyle evrilerek bugüne kadar ulaşmıştır. Türklerin Anadolu’ya gelmelerinden önce de Türk kültüründe sınır kavramı vardı ve belki de önceki dönemlere göre biraz daha sıkı kurallar altında işletiliyordu. Bizi bu sonuca götüren süreç, devletin elindeki araziye çeşitli kurallar çerçevesinde kayıt altına alarak, işletmeleri amacıyla halka dağıtması idi. Bilindiği üzere, bu uygulama Selçuklularda *ikta* ve Osmanlılarda *timar* adını alıyordu. Bahsedilen sistemlere göre, ülke topraklarının büyük kısmı miri, yani devlete ait kabul ediliyor, bu toprakların halka dağıtılarak tahriri yaptırılıyor ve belli

kurallar çerçevesinde işletilmesi sağlanarak hem vergi hem de askeri sistemin varlığı ve sürekliliği bu uygulamaya bağlanıyordu.

Türk-İslam devlet geleneği ve kültürü gereği çok eski devirlerden beri devam eden nüfus ve arazi tahrirlerinin yapılma sebeplerinden biri de reayanın/halkın yaptığı ekonomik faaliyetlerin türleri, boyutları ve reayanın gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetleri yürüttüğü arazinin miktarını tespit etmekte (Afyoncu 1997: 18-20). Bu amaçla da zeamet ve timar adı verilen toprak parçalarının yönetimi sipahilere bırakılmış ve sipahilerin görevlerini düzgün yapmaları amacıyla, sorumluluk alanlarının sınırını belirlemek için bazı kurallar konulmuştu. Bazı durumlarda aksi uygulamalar görülse de genellikle bir köyün topraklarının bir sipahiye verildiği bu yöntemde, sipahilerin görev ve sorumlulukları ancak köy sınırlarının tespiti ile gerçekleştirilebiliyordu. Bahsedilen uygulamalar Osmanlılardan önce bile mevcut olup, genel çerçevesi sıkı kanunlarla belirlenmişti. Bu şekilde, Osmanlı'dan çok daha önceki dönemlerden beri var olan ve yürütülen ekonomik, idari ve askeri politikalar gereği bulunması zorunlu olan köy sınırları, kadı tarafından belirlenip *sınırname*'lere kaydedilirdi (Gümüşçü 2007: 38-60). Osmanlı'dan önce Beylikler döneminde de köy sınırlarının varlığı konusunda Karamanoğlu İbrahim Bey İmaretı vakfiyesinde yazılı olan birçok kayıttan sadece birisi bile, "Kutlu denilen ve cenuben Canason köyü hududu kısmen İnelevle köyü ve Gazi köyü" (Uzunçarşılı 1937: 102) köy sınırı kavramı ve uygulamasının köklerinin çok geriye gittiğini vurgulamaya yeterlidir.

Osmanlılar'da komşu memleketlerle olan sınırlarla il, köy, vakıf ve mülk statüsündeki toprakların sınırlarını belirlemek üzere kaleme alınan ve resmi bir özellik taşıyan belgelere hududname veya sınırname denmektedir. Bu tür belgeler, ileriki tarihlerde haritalara atfı yapılmakla beraber çizim değil çok tafsilatlı yön tarifleri ihtiva eder. Devletler arası hududu belirleyenler birer ahidnameye bağlı olarak yapılır ve tıpkı ahidnamelerde olduğu gibi iki taraf murahhaslarının bir araya gelmesi ve çizilecek hat boyunca dolaşarak eski sınırların bahis konusu olduğu yerlerde bölgeyi iyi tanıyanların bilgilerinden de faydalanmak suretiyle hududu tespit etmeleri esasına dayanır. Osmanlı toprakları dahilinde il ve köy toprakları, vakıf topraklar ve mülk arazilerin sınırları da dikkatle çizilirdi. Sınırların doğru olarak tespitinin yapılmaması halinde köylüler, timar sahipleri vb. arasında çıkan ihtilafların halli çok güçleşirdi. Sıhhatli bir sınır çizilmesi için hudut hattı üzerindeki belli başlı noktalar belirtilir. Bunlar günümüzde de olduğu gibi nehir, dağ, tepe gibi savunulabilir yerler, köy ve varoş gibi yerleşme yerleriyle palankalar, toprak ve taşla yapılan hudut işaretleridir. Arazi tahrirlerinden sonra çıkan sınır ihtilafları kadılar tarafından mahallinde incelenir ve ilgililere sınırnamereler verilir. Bunlar daha sonra merkeze gönderilerek defterhanede ilgili sancağın defterine işlenirdi. Sınırın çizilmesinde yine o bölgede yaşayan *bi-garaz* ve *ehl-i vukuf*

kimselerden faydalanılırdı. Bu hududnameler de önce hüccet şeklinde mahallinde hazırlanır daha sonra İstanbul’da *hudduname-i hümayunlar/sırmame-i hümayunlar* düzenlenirdi (Kütükoğlu 1998: 303-304).

Şu halde, sınınameler ile belirlenen sınırlar, yerinde yaşayan insanlar tarafından kesin bir şekilde biliniyor ve herkes bu sınıra riayet ediyordu. Ama, geçmişte Osmanlı devletinde harita ve haritacılık yaygın olmadığı ve kullanılmadığı (Gümüşçü 2008: 111-136) için, ne yazık ki Avrupa’daki örneklerinde olduğu gibi, geçmiş dönemler için sınırları gösteren haritalara sahip değiliz. Bu sadece idari sınırlar değil, devlet sınırları için dahi geçerli olup, devlet sınırlarının haritalarını çizmek, ancak geç tarihlerde, özellikle de XVII. yüzyıl sonlarından itibaren uygulanan bir yöntemdir.

Bilindiği üzere Osmanlıda idari yapılanma en büyükten küçüğe, vilayet/eyalet, sancak/liva, kaza, nahiye ve köy olmak üzere beşli bölünme şeklindeydi. Bunlar içinde köy ve dolayısıyla köy sınırı temel hücre/idari birim olup, köyden büyük idari birimlerin hepsi temelde köylerin bir araya gelmesi ile meydana geliyordu. Dolayısıyla, burada diğer sınırlar üzerinde durulmadan, doğrudan köy sınırları ele alınacak ve en küçük idari birim sınırları açıklığa kavuşturulacaktır. Köy sınırları konusu netliğe kavuşturulduktan sonra, köylerin bir araya gelmesiyle nahiye, nahiyelerin bir araya gelmesiyle kaza, kazaların bir araya gelmesiyle sancak ve nihayet sancakların bir araya gelmesiyle de eyaletlerin sınırları kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır.

Osmanlı döneminde köyler sipahinin oturduğu iskan yerleridir.⁵ Fakat hemen hemen bütün faaliyeti ziraate ve hayvancılığa inhisar eden köyler kendilerini çevreleyen ziraat sahasıyla birlikte nazarı itibara alınmak mecburiyetindedir. Bu sebepten köylerin istismar sahaları hudutlarla belli edilmiştir. Sınırları gayri muayyen olduğu takdirde gerek reaya gerekse dirlik sahipleri arasında münazaa eksik olmadığından bu sınırların tayinine hususi bir ehemmiyet verilmekte idi. Yeni yapılan tahrirlerin başlıca vazifelerinden biri, birbirine karışmış olan köy topraklarının, tarla, yaylak, mezraa ve ormanların sınırlarını tayin etmektir. Tahrirden sonra çıkan sınır ihtilafları kadı tarafından mahallinde, reaya ve dirlik sahiplerinin ellerindeki berat ve defter suretlerine göre, tahkik olunur ve padişahın hükmüyle, alakalılara bir *sırmame* (şeklen bir padişah beratı olan özel bir belge) verilirdi. Kadının hükmü, kadıaskerin tasdikiyle defterhaneye gönderilerek orada ilgili defterde yerine iştirilirdi (İnalçık 1987: XXVII-XXVIII).

Osmanlı’daki idari ünitelerin toprakları yanında, idarecilerin ve reayanın haklarını da belirleyen idari sınırların uzun süre işleyebilmesi için genellikle *tabii/doğal sınır* olması gerekiyordu. Bu amaçla köy sınırları da dahil olmak üzere Osmanlı mülki idare sınırları büyük akarsu, göller ile sıradağların ve tek dağların su ayrımları/su bölümü çizgileri ile doruklarına ve halkın bugün bile hala kullandığı *akar-bakar* veya *su akan-göz bakan* (mesela Ankara-Çubuk

çevresinde bu tabir hala kullanılmaktadır) tabirine uygun olarak belirlenmiştir.⁶ Akar-bakar deyimi XVI. yüzyıl Osmanlı belgelerinde dağların, yaylakların ve vadilerin hangi idari bölgeye, hangi yüzünün ait olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Bu deyimın bölge ve sınır tayininde halkımız arasında hala kullanılması da, bunun köklerinin Orta Asya'ya eski Türk-Töresi'ne dayandığını gösterse gerektir. Bu konuyu tahrir defterlerindeki kayıtlardan yaptığı alıntılarla Kırzioğlu (1975: 112-115) açık ve kesin bir şekilde göstermiştir.⁷

Derleme Sözlüğü'nde akar-bakar için, 'bakımlı/mütenazır toprak meyli, haddi fasıllar' açıklaması yapılmıştır. Bunlara bütün Kars, Ağrı, Erzurum ve Erzincan illeri ile sınır ötesindeki Türklük bölgelerinden Ahıska, Tiflis, Revan, Gence ve Hoy ile Tebriz'i de eklemek gerekir (Kars'ta buralardan gelme göçmenler arasında da, sınırlar bu deyimle belirtilmektedir). Bu deyimdeki *akar*, yağmur ve kar suları ile daimi akarsuların akış yönü; *bakar* ile de, dağın veya sıradağların, sırtların bir meskun yere bakış yönü veya bir yerden o dağ ve sıradağların kuşbakışı görünüş yönü anlamlarına gelmektedir (Kırzioğlu 1975: 115). S. Cikiya'nın ayrıntılı haritaları kullanarak hazırladığı ve 1595 Ahıska Vilayeti tahrir defterlerindeki köyleri gösterdiği çalışmada, nahiye ve sancak sınırlarının tabii sınırlara ve *akar-bakar*'a göre çizildiği hemen görülmektedir (Kırzioğlu 1975: 114). Aynı konuya M. A. Erdoğan (1998: 24-30) da temas etmiş, Osmanlı'da sınırların belirleyicisi olarak sıradağlar, yollar, göller ve dağ geçitlerinin kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, bu konu Lowry'nin (1992: 132) yaptığı bir çalışmada çok çarpıcı bir şekilde gözlenmektedir. Lowry'nin Maçka için yaptığı çalışmada, XVI. yüzyıl sınırlarının gösterildiği sayfa 132'deki harita ile günümüz Maçka ilçesi sınırları karşılaştırılırsa her ikisinde de belirleyici unsurun Değirmendere Çayı havzasının su bölümü çizgisi olduğu hemen dikkati çekmektedir.

Yine bu konuyu vurgulamak üzere, halkın günümüzde Çoruh ve Yukarı Kür boylarındaki Kıpçak/Kuman kolundan gelme yerli Türklerin (mesela Allahuekber Çamandar-Baba ve Kısır ile Ulgar dağları çevresinde), bir dağın veya sıradağların kendi buldukları yere göre ötede, yani arkada kalan görünmeyen yönüne *o-yüz/öte-yüz* ve kendilerine bakan yönün de *bu-yüz*⁸ diyerek, köy ve yaylak sınırlarını ona göre tespit ettikleri görülmektedir (Kırzioğlu 1975: 115). Bütün bunların da gösterdiği üzere Osmanlı'da sınırlar büyük ölçüde su bölümü çizgilerinden, akarsulardan geçirilmiş, dolayısıyla idari sınırlar tespit edilirken sahanın jeomorfolojik (topoğrafik) özelliklerine birinci derecede önem verilmiştir (Gümüşçü 2001: 133, Doğru 1992: 87).

Osmanlı İmparatorluğunda en küçük idari ünite olan köyde *sınır kavramı*, timar sistemi ve devletin ekonomik politikası gereğince zaten olmak zorundaydı. Çünkü Osmanlı yöneticileri mümkün olduğu kadar çok vergi toplayabilmek için hakimiyetindeki bütün toprakları, sipahiler yönetiminde reayaaya işlettiyordu. Reaya elin-

deki topraklar ise çift, nim çift, ekinlü, bennak, zemin, dönüm şeklinde tasnif edildiğinden, yerine göre büyüklüğü değişse de mutlaka sınırları belli idi. Toplanan vergiler toprak miktarına göre alındığından toprağın büyüklüğü, geliri toplayan sipahiler arasında karışıklık olmaması için de köylerin sınırları belli olmak zorundaydı. Köylerdeki sınırlamanın sadece mera, orman vb. bakımından reaya için değil, bizzat timar sahibi için de birçok bakımdan büyük bir önemi vardı. Çünkü bir timar sahibi kendisine ait bir köyün sınırı içine hariçten gelip ekip biçenlerden öşür ve dönüm resmi, yahut geçici bir zaman için, mesela sadece kışlayanlardan tütün (duhan) resmi, koyunlarından kışlak resmi gibi vergiler alırdı (İnalçık 1987: XXIX). Bir kanunnameye köy sınırı hakkında “Osmanlı’da bir sınırın belirlenmesi, iki köy halkı arasında mezraa ve meralar bulunduğu bir birine tecavüz etmemeleri içindir” (Uysal 1982: 82) hükmü konularak yukarıdaki ifadeler desteklenmiştir.

Şu durumda hemen hemen bütün faaliyeti ziraata ve hayvancılığa dayanan köylerin, bu yüzden istismar sahaları hudutlarla belli edilmiştir (İnalçık 1987: 38). Çeşitli amaçlar için birçok belgede bulunan konu ile ilgili kayıtlar⁹ köy sınırı kavramının eskiliğini ve yaygın bir şekilde kullanıldığı gerçeğini en güzel şekilde kanıtlamaktadır.¹⁰ Bu amaçla incelediğimiz kanunnamelerden sonra görebildiğimiz tahrir defterlerinde kayıtlı olan ve aşağıda nakledilen alıntılar,¹¹ XVI. yüzyılda bütün köylerin işleyen bir sınırının bulunduğunu şüphe bırakmayacak şekilde ispatlamaktadır.¹²

XVII. yüzyıl sonlarına doğru hazırlanan bir kanun mecmuasında tahrir dışındaki kalan (hariç-ez defter) köyler bahsinde köy sınırları hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vardır. Buna göre:

... bu toprakların tamamında bulunan yerler, kaleler, köyler, mezraalar, ahali ve arazi nice kez yazılmış olup ölçülerek ve sayılarak yazılır. Hudutları, çevresi, içinde bulunan dağları, tepeleri hatta denizleri, timarın eni-boyu, adaları, konakları, evleri Osmanlı Devletinin tarihiyle beraber tamamen deftere alınmıştır. Öyle ki, defterin dışında bir tek çiftçi bile kalmamıştır. Defter dışı deyimini kullanabilmek için iki köy arasında tartışmasız ziraat edilebilen ve ekilebilen boş arazi bulunması gerekir. Öyle ise şimdi bu değerlendirmeye göre, bundan sonra hiçbir yerin defter dışı olmaması lazım gelir. Çünkü her köy ve mezraanın sınırları ikiden az değildir. Ya tam olarak belirlenmiştir veya belirlenmemiştir. Her türlü birdir ki, Osmanlı topraklarında bulunan belde, köy ve mezraalar birbirine bitişiktir. Özellikle sınırları ayrılmamış ve hudutları müşterek olan köylerin ayrılmayan yerleri üzerindeki toprağa ihtiyaçlarından dolayı güzelce yerleşeler, defter dışı olmak için bu iki köy arasındaki açık yerlerin bulunması ve araya girmesi mümkün değilken, birbirlerine bitişik ve sınırları ayrılmamış olan iki köy arasında bir müstakil arazi meydana getirmek ve defter dışı demek nice mümkündür (Uysal 1982: 81-82).

Böyle durumlarda devlet, sınır anlaşmazlıklarının büyümemesi için en kısa sürede görevlileri o karyelere gönderir ve yukarıda belirtilen kurallara göre köylerin sınırları belirlenirdi. Daha önce de söylendiği gibi, bir amacı da sınırları tespit etmek olan tahrirlerden sonra ihtilafli yerlerde tahkikat sonucu ilgililere bir *sınırname* verilir. ¹³ Bu şekilde verilen sınırnameyi vermeye yetkili makamın aslında birçok konuda söz sahibi durumundaki kadı yerine sultanın olması, ¹⁴ kadıya olan güvensizlikten değil, konunun hassasiyet ve öneminden kaynaklanıyor olsa gerekir.

Sadece teorik açıdan değil, uygulama bakımından da oldukça önemli olan köy sınırlarının belirlenme süreci de Osmanlı belgelerinde açıkça belirtilmiştir. XVII. yüzyıla ait bir eserde, tamamen farklı bir bağlamda -vezirlere normalden daha fazla köyün temlik edilmesinin yanlış olduğu ve bu tür hataların bir daha olmaması için nasıl hareket edilmesi gerektiği izah edilirken- kaydedilen bazı ifadeler köy, sınırlarının belirlenme aşamalarının şu şekilde gerçekleştirildiği kaydedilmiştir:

Bu vechle mülk-name-i hümayun yazıldıktan sonra kendilerine tabi olan bir kadıya ve yahud müderrise: ‘Var bu karyenin sınırın tayin eyle’ diyü hükmi şerif ile gönderdükte ol dahi kezalik mansıb ucundan terk idüp, ol karyenün üzerine varup, kadimi sınırı üzerine gitmeyüp, etrafında olan ziamet ve timar karyelerinün ala yirlerin alup: ‘Bu karye sınırındandır’ diyü cebren fuzuli bir yire taşlar diküp ve alametler nasb eyleyüp, mufassalan sicill idüp, suretin imzalayup, ve mühürleyüp, südde-i saadete götürdükte ana göre sınır-name-i hümayun dahi yazdururlar ve ol yirleri alınan ziamet ve timar sahipleri başları havfından dava ve nizaa cüret idemezler (Yücel 1988: 177).

Bu şekilde yürütülen sınır tespit işleminde, köy sınırlarının tayini için öncelikle doğal sınırlar dikkate alınıyor, eğer doğal belirleyici bir unsur yoksa eskiden beri yapılan uygulama ile *dikilitaş/deliktaş/dikmetaş* adı verilen sınır taşları ve duvarlar kullanılıyordu. “Bir sipahinin sınuru bozulup sınırları belürsüz olsa ol karye ahali ile üzerine varılup vaz-ı alaim olan taşları dikmek kanundur” (İnalçık 1987: XXIX). “Böyle açıklayıcı bir kayıt koymadıkları durumlarda kendileri tarafından hudutların belirlenmesi için, sözgelimi kendi anlayışlarına göre vadiye duvar gibi işaretler koyarak aralarında sınır tayin etseler” (Uysal 1982: 82) gibi belgelerde geçen ifadelerden yapılan uygulamaları görmek mümkündür. Köy sınırlarının belirlenmesinde en fazla kullanılan uygulama halindeki *dikilitaş* dikme yöntemini, birçok örneğin bulunduğu tahrir defterlerinden H. 982/M. 1574 tarihli Hüdevendigâr defterine sonradan ilâştirilen bir kayıttan ayrıntılı bir şekilde takip etmek mümkündür. Buna göre 1574 tarihinde tahririn yapıldığı sırada bulunmayan ama daha sonra ihtiyaç hasıl olduğundan bir derbent köyü olarak kurulmasına karar verilen Kurtbeleni köyü sınırlarının dikilitaşlar yardımıyla

belirlenişinin güzel bir izahı 21 Cemaziyelahir 1139 tarihinde (24 Ocak 1727) kaydedilen bu notta yapılmıştır.¹⁵

Köy sınırı tespitinde dikilitaşların kullanıldığı, köy sınırlarının yan yana gelecek kaza ve sancak sınırlarını oluşturduğu konusunun daha iyi anlaşılması için 1500 yılına ait bir tahrir defterinde kaydedilmiş olan Kayseri kazasının hududnamesini aynen buraya almakta fayda vardır:

Kayseriye sınırı ki Karamanoğlu zamanında tasarruf olunmuş Kaya ve Şeyh köyünden Kustere Dağı’na tabi ne kadar mezraa ve yaylak ve kışlak varsa Alaeddin Han’a varınca andan Kazık Deresi başına, andan Kılıç Deresi başına, andan Gedük hududuyla andan Çubuğ hududuyla andan Kurd Kulağı hududuyla andan Ilgun Deresine, Darberne hududuyla andan Ortayol’a, andan Kabadağ hududuyla andan Özekebaşı’ndan Odunluğa varınca andan Eğribel, andan Dere Boğazı’na andan Koramaz hududuyla andan Ortaviran’a varınca andan dikilitaşa andan Pınarlıca Gözü andan Sahurkalesi’nden berisü andan Ağçaçalı eteğinden Su dikine andan Kızılca Irmak’dan Harmancüğe andan Elkin’e andan Tekürtaş hududuyla andan Beşbarmağa andan Omuzugüçlü’ye andan Safataş’a Karahisar’dan gelince uluyola varınca andan Yoran köyünden andan Küçük dikilitaşa andan Çalılar andan Yuve Deresi’ne andan Suvirmez’in orta başına andan Boyaluensesi’nden andan Sivas Irmağı’na geçer. Akpınar’ın anaru (?) yanındaki çaydan İsmail Seferi’nin depesine varır, andan Akarca Pınarı başına andan Göloyuğu andan İkikavağa andan İldilake (?) andan Akpınar başına andan Osman Paşa’ya andan Sungur Köprüsü’ne andan Buladıözü’nün iki geçesinden Rumdiki’ne varur andan Akdağ burnundan Sarvani dibinden andan İğdirözi’nin yukarı başından andan Yüzerlik Geçidi’ne andan Çubuk Boğazı’na varınca ki Malya Ovası’dır Kayseriye sınırındır (İnbaşı 1992: ekler).

Geçmişte köylerin sınırlarını tespit etmek amacıyla *dikilitaş* yöntemi o denli etkili ve yaygın bir şekilde kullanılmıştır ki, bugün dikilitaşların hatırası yer ve mevki isimleri dışında birçok köyün adında da yaşamaktadır. Türkiye çapında dikilitaş adını taşıyan 8 tane yerleşme merkezinden iki tanesi İstanbul ve Niğde’de, birer tane de Kayseri, Konya, Adana, Sivas illerinde bulunmaktadır. Bu isim dışında yine dikilitaş fonksiyonundan gelen Dikmetaş ismi Gaziantep, Malatya ve Urfa illerinde, Dikilikaya ismi Afyon ilinde, Dikili ismi, İzmir, Malatya, Muğla ve Adana illerinde varlığını korumaktadır. Bu isimler dışında Delikkaya (Ankara, Çorum, Kahramanmaraş, Ordu, üçü İçel, ikisi Sivas illerinde), Deliklikaya (İstanbul), Deliklitaş (İzmir, Kayseri), Deliktaş (Balıkesir, Burdur, üçü Erzurum, Kastamonu, üçü Sivas illerinde), Diktaş (Sivas) köy isimleri de burada belirtilmelidir (Anonim 1946: 300-28).

Osmanlı köylerinin sınırları yukarıda ifade edildiği şekilde belirlendikten sonra en küçüğünden en büyüğüne ülkenin bütün idari ünitelerinin sınırları belirlenmiş oluyordu. Bir köydeki reyanın bütün topraklarını düşündüğümüzde o köyün sınırı oluşuyor, köy grupları düşünülürken ise sırasıyla nahiye, kaza, liva ve vilayet sınırları belirleniyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun idari yapısının temelde askeri ve adli olmak üzere iki şekilde ele alındığı bilinmektedir (Akdağ 1974: 82-103, Ünal 1997: 235). Fakat her iki durumda da en küçük ve temel idari birim köy olduğu için, sınırlar açısından bir şey değişmiyordu. Buradan, Osmanlı uygulamasında kaza, sancak ve diğer idari birimlerin sınırlarının hiç değişmediği anlaşılmalıdır. Gerçekten de bırakın erken dönemleri, toprak fetihlerinin durmasından sonraki dönemlerde bile sürekli idari sınır değişikliklerinin yaşandığı bilinen bir gerçektir. Ama ayrıntıya girilir ve köy bazında çizilecek haritalar ile konu incelenirse, değişikliklerin sadece köylerin idari bağılıklarının değiştirilmesi şeklinde gerçekleştiği söylenebilir. Başka bir ifade ile zamanla birçok nahiye, kaza, sancak ve eyalet sınırları değişikliğe uğrasa da, değişen şeyin köyün sınırları olmadığı, bütünüyle belli köylerin önceki bağlı olduğu idari merkezinden başka bir merkeze bağlanması sonucunda ortaya çıkan bir değişiklik olduğu anlaşılmaktadır.

Eskiden beri varlığını koruyan köyler arasında boş arazi kaldığında, ya çevre köyler orayı mezraa olarak değerlendiriyor, ya da devletin şenlendirme politikası gereği oraya yeni bir köy kuruluyordu. Dolayısıyla sadece köyün değil, köyün bağlı olan mezraa, çiftlik, yaylak ve kışlakların bile sınırları belirlenmiş oluyordu. Gerçekten de bu söylediklerimizi destekleyici bir belge Kayseri'ye ait bir tahrir defterinde bulunmaktadır. Osmanlılar Kayseri'yi Dulkadiroğulları elinden alınca, daha önce Karamanoğulları-Dulkadiroğulları arasında geçerli olan Kayseri kazası sınırı, birçok kimsenin şahadeti, Mehmed ve Subaşı Candaroğlu isimli iki görevlinin marifetiyle belgelenecek yeniden uygulamaya sokulmuştur (İnbaşı 1992: 32). Bahsi geçen bu belgeye göre kaza sınırı, köy sınırlarının esas alınması ile belirlenmiş ve kayıtlara geçirilmiştir. Böylece, köy-kaza-sancak ve eyalet sınırları yani, Osmanlı ülkesinin bütün idari birimlerinin sınırları belirlendikten sonra, Osmanlı ile komşu devletler arasındaki sınırlar da yine aynı şekilde belirlenmiş oluyordu. M. Molnar tarafından yapılan bir çalışmada, Osmanlı ile Habsburg devleti arasındaki sınır tespit edilmiş, ama bu defa ilave olarak Habsburg tarafında harita uzmanları da bulunduğu için sınır, haritalar üzerinde çizilmiştir (Molnar 1999: 472-479).

Osmanlıda var olan bu köy sınırı sistemi, uzun süre mükemmel bir şekilde yaşamış ve bazı bozulmalar olsa bile varlığını imparatorluğun sonuna kadar korumuştur. Dolayısıyla bugün Türkiye'de köy muhtarlıklarında bulunan *hudutname*¹⁶ (Özçağlar 1996: 8) adı verilen belgeler yukarıda izah edilen Osmanlı dönemi sınırlarının devamından başka bir şey değildir. Bazı kay-

naklarda, Türkiye’de sınır kavramının XX. yüzyılda oluştuğu söylene de (Hütteroth 1968: 97-98), yukarıda görüldüğü gibi Osmanlı dönemine ait belgelerde ‘köy sınırından, köy sınırı yakınında olmaktan ve sınır anlaşmazlıklarından’ bahseden birçok örneğin olması, o dönemde köy sınırlarının varlığını ve önemini yeterince vurgulamaktadır. Hatta sadece var olması değil, işleyen bir sınır kavramının olması belgelerde bu tarz ifadelerin artmasına yol açmıştır. Aslına bakılırsa, Osmanlıda var olan anlayış nedeniyle sadece köy sınırları değil, onların meydana getirdiği kaza ve sancak sınırları da bazı durumlarda çok fazla değişikliğe uğramamış, hatta Osmanlılar genellikle erken dönemlerde genellikle fiziksel ve ekonomik faktörlerin belirlediği fetih öncesi idari sınırlara bağlı kalmışlardır (İnalçık 2000: 181). Böylece daha önceki dönemlerin idari sınırları, tabii sınırlara uygun yerlerde asırlarca değişmeden kalmıştır.

Uzun Osmanlı döneminden sonra, cumhuriyet dönemine gelinirse, birçok uygulamada olduğu üzere, köy sınırı konusunda da sürekliliğin devam ettiği görülebilir. Bugün ülkemizde yürürlükte olan köy kanununun üçüncü maddesi köy sınırlarının çizilmesine ilişkin hükümler getirmiştir (Arcak-İmsel 1970: 255). Konumuz açısından önemli olan kanunda aynen şunlar belirtilmektedir:

Bu kanunun hükmü başlar başlamaz her köyün sınırı ihtiyar meclisi tarafından bir kağıda yazılır. Sınır için komşu köyler ile aralarında uzlaşamadıkları yerler varsa bu da gösterilir ve yazılan emir kağıdı ihtiyar meclisince mühürlenerek nahiye müdürüne gönderilir. Nahiye müdürü de bu sınır kağıdını kaza veya vilayete gönderir. Oralarda idare meclisince sınır kağıdı tetkik ve tasdik olunduktan sonra tasdikli bir örneği tekrar köy ihtiyar meclisine verilmek üzere nahiye müdürüne yollandığı gibi asıl sınır kağıdı da tasdikli olarak tapu idaresine verilir. İki köy arasında uzlaşılabilen sınırlar için idare meclisleri tahkikat ve tetkikat yaparak sınırı beşinci maddeye göre çizip her iki köye de tasdikli birer örneğini gönderir ve bu katidir. Kazadaki bütün köylerin tasdikli sınır kağıtları tapuca bir deftere yazılıp defterin altı idare meclisine tasdik ettirilir. Ayrıca bu tasdikli defterin bir sureti de tapuca çıkarılıp idare meclisinde saklanmak üzere verilir. Köy sınırlarına ait işlerde Devlet daireleri ve mahkemelerce bu tasdikli defterler esaslır (Anonim 1991: 1).

Eskiden beri bir köyün sayılan bütün tarla, bağ, bahçe, çayır, zeytinlik, palamutluk, baltalık ve ormanlar sınır içinde kalmalı diyerek, bu kanunun 4, 5 ve 6. maddeleri bir köyün sınırının nasıl çizilmesi gerektiği konusuna ayrılmıştır (Anonim 1991: 2-3). Böylece, sadece sınır kavramı değil, sınırın tespiti ve diğer uygulamaları da hemen hemen aynı özellikleri ile beraber cumhuriyet dönemine intikal etmiştir.

Sonuç olarak, buraya kadar verilen bilgilerden anlaşıldığı gibi, sınır kavramı çok eski tarihlerden beri var olmuş ve insan hayatı ile devletler arasındaki

münasebetlerde kullanılmıştır. Önceleri kesin olmayan ve genişçe bir kuşaktan oluşan devlet sınırları, zamanla hayati önem kazanarak kesin ve daha ince şeritler ve hatta çizgilerden oluşmaya başlamıştır. Kaçakçılık, mültecilik, yasa dışı diğer işler ve devletlerin gücü oranında sahip çıktığı toprakları başkasına kaptırmamak düşüncesiyle vazgeçilmez önem arz eden sınırlar, anlaşmazlıklarda günümüzde devletler arasındaki savaflara bile sahne olmaktadır. Dolayısıyla devletler, sahip oldukları sınırların mümkün olduğunca tabii sınırlar olmasına, yani kolay savunulmasına dikkat etmişlerdir. Fakat tabii engellerin bulunmadığı yerlerde, başka önlemler alarak, yine sınırlarının güvenliğini sağlamak adına çeşitli uygulamalar yapmışlardır.

Devlet sınırlarının içerisinde, yönetim tarafından belirlenen daha küçük idari birimlerin de sınırları olmuş ve tarih boyunca yöneticileri uğraştıran önemli bir konu halinde kalmıştır. Osmanlı örneğinde olduğu üzere, en büyük idari birim eyalet, sonra sancak, kaza ve nahiyelerin sınırları tamamen en küçük idari birim köy sınırlarına dayandırılmış, böylece en küçük idari birimler yan yana geldiğinde yukarıda sayılan birimleri meydana getirmiştir. Köy sınırları da tıpkı devlet sınırındaki gibi, mümkün olduğunca tabii sınırları takip etmiş ve yine tabii sınırların bulunmadığı yerlerde yönetimler tarafından kabul edilen işaretler, dikilitaşlar vs. ile köy sınırları belirlenmiştir. Köy sınırları belirlendikten sonra, zamanla nahiyeye, kaza, sancak ve eyalet sınırları değişikliğe uğrasa da, değişen şeyin köyün sınırları olmadığı, bütünüyle belli köylerin önceki idari merkezinden başka bir merkeze bağlanması sonucunda ortaya çıkan bir değişiklik olduğu anlaşılmaktadır.

Köy sınırı, köyü oluşturan meskenler, tarlalar, bağlar vb. bulunması zorunlu vazgeçilmez unsurlardan biridir. Köy sınırı, Türk-İslam gelenekleri, idari, askeri, iktisadi ve kültürel yapı gereği Osmanlı öncesi devletlerde de vardı ve özellikle Osmanlı devleti tarafından iyice geliştirilip yaygınlaştırılmıştı. Osmanlıdan böyle bir mirası devralan Türkiye ise, cumhuriyetin kurulmasını takiben daha 1924 yılında yürürlüğe soktuğu köy kanunu ile konuya sahip çıkmıştır. Geçmişte olduğu gibi bugün de en küçük idari ünite olan köyün sınırlarının varlığı, aynı zamanda onun idari yönden bağlı bulunduğu nahiyeye, kaza, il vb. daha üst idari ünitelerin de sınırlarının varlığını kanıtlamaktadır. Kabulünden günümüze kadar bu kanun yürürlükte olmasına rağmen köy sınırı kavramı, ister kamu kesimi hizmetlerinde isterse araştırmacıların çalışmalarında hak ettiği yere kavuşamamıştır. Konunun yerleşmesi, sadece araştırmacılar için değil köylerde yaşayan insanlar için de oldukça önemlidir. Çünkü cumhuriyetin ilanından sonra köylerden mahkemelere yansıyan davaların büyük bir çoğunluğunu köy sınır anlaşmazlıkları oluşturmaktadır. Bu nedenle, en kısa zamanda köy envanter etütleri ile belirlenen köy sınırları, bütün ülkemiz için oluşturulacak bir projede bütün yönleriyle derinlemesine ele alınmalıdır. Bugün, Köy Hizmetleri Genel

Müdürlüğü’nde tek tek bulunan köy sınırlarının Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından bütünleştirilmiş hali ilgili uzmanlardan oluşturulacak bir heyetçe yeniden ele alınarak bütün ilçe ve illerimizin köy sınırlarının bulunduğu haritalar çizilmektedir. Ancak bu şekilde ülkemizin standart bir idari bölünüş haritası tamamlanacak ve bundan sonra yapılacak bütün araştırmalar ile hizmet çalışmalarında, köy sınırları dikkate alınacaktır.

Açıklamalar

1. Bu çalışma, tarafımızdan yürütülmekte olan “Açıklamalı Türkiye Tarih Atlası ATTAP” isimli TÜBİTAK projesinin giriş bölümünün bir kısmıdır.
2. Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege sorunu esasen bu türden bir anlaşmazlığın sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında var olan ve karasuları, kıta sahanlığı, FIR hattı-hava sahası ve adaların silahlanması olmak üzere dörde ayrılacak sorunlara Ege sorunu denilmekte olup, kıta sahanlığı konumuzla ilgili olan maddedir. Fazla bilgi için bk.: http://strate.blogcu.com/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ege-sorunu_653798.html. 23.09.2008.
3. Hücre zarı ya da hücre membranı, hücrenin dış kısmında bulunan, molekülleri özelliklerine göre hücre içine alan veya dışarı bırakan katmandır. Hücre zarı ve geçişkenliği hakkında fazla bilgi için bk.: http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCcre_zar%C4%B1. 23.09.2008.
4. Akritai, Bizans ordu sisteminde yer alan, Latinlerin İstanbul’u işgalinden sonra İznik’e yerleşen hanedanın kurduğu sınır koruma teşkilatının adıdır. Fazla bilgi için bk.: <http://en.wikipedia.org/wiki/Akritai>. 23.09.2008.
5. Osmanlı dönemi çalışmalarının hepsinde köylerin sipahinin oturduğu iskan merkezleri olduğu vurgulanırsa da belgelerden köylerin tamamında bir sipahinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, köyler sipahilere gelirleri miktarı dikkate alınarak verildiğinden bazen geliri az olan birden fazla köyün tasarrufu bir sipahiye verilebiliyordu. Dolayısıyla her köyde bir sipahinin bulunması söz konusu olmuyordu. Bu konuda İcmal ve Timar defterlerinde çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Mesela bk.: TT 58, 188, 392.
6. Aslına bakılırsa bu durum eşyanın tabiatına uymaktan başka bir şey değildir. Çünkü mesela bir dağın bir yamacındaki yerleşmelerde yaşayan insanların alışveriş ve diğer münasebetler için o dağın diğer yamacındaki yerleşmelerle değil de aynı yamaçtaki yerleşmelerle irtibata geçmesi kadar doğal bir durum olamaz.
7. “Çıldır kazasının tarafı hududu sınuru, Karataş’tan Küçük Akbaba dağının akar-bakarından, Büyük Akbaba dağının dahi akar-bakarından ” Diğer örnekler için bk.: (Kırzioğlu 1975: 112-115).
8. Öteyüz ve bu yüz kelimelerinin aynı anlama gelecek şekilde, kendi memleketimiz olan Sungurlu/Sarıkaya köyü ve çevresinde kullanıldığını yaptığımız arazi araştırmaları sırasında tarafımızdan tespit edilmiştir.
9. “Her karye ve mezraanın cihet-i hudutları ikiden hali değildir. Ya mümtaz-ı muayyen veya meşa-ı gayri muayyendir, ala külli takdirin mukarrerdir ki, memaliki

- mahrusada vaki olan bilad ve kura ve kila ve mezari birbirine mutassıldır, husus-ı meşa ve müşterek ül-hudud olan karyelerin meşaiyyet üzere olmaları arza müzayekaları kemal olup ittisal andandır” (İnalçık 1987: XXVIII), ve ayrıca “sınırı muayyen ve mümtaz olan karyelerin.” (Barkan 1943: 281).
10. Bulabildiğimiz en eski tarihli kayıtlardan biri de, Rikabdar başı İsmail Bey’e verilen Karakur köyünün emre binaen tayin kılınan sınırı hakkındaki bir fermandır. Gayet açık bir Türkçe ile yazılan bu XV. yüzyıl belgesi H. 857/M. 1453 tarihlidir. Fazla bilgi için bk.: (Uzunçarşılı-Baybura-Altındağ 1985: 1).
 11. 1500 tarihli bir evkaf defterinde vakıfların geliri arasında sayılan zemin ve bağları tarif ederken “sinur-ı Kürd, sinur-ı Ağras, sinur-ı Yeniceköy” (TK 565 muhtelif yerler) gibi açıklamalar yapması, yine aynı defterde “Şeyh Halil’in olub karye-i Kürd sinurunda.” (TK 565, s. 75b) şeklindeki kayıtlar bu açıdan önemlidir. 1541 yılında hazırlanan mufassal tahrir defterde yine buna ait birçok örnek vardır. “Mezraa-yı Karabörk ve Alpgazi nezd-i sinur-ı karye-i mezbure (Üzeyir) (TT 415, s. 128), mezraa-yı Avşarcık nezd-i sinur-ı karye-i mezbure ve mezraa-yı Yarımca nezd-i sinur-ı karye-i mezbure (Mervan) (TT 415, s. 129), mezraa-yı Karacakuyu der sinur-ı karye-i Divle” (TT 415, s. 140). H. 1172/M. 1758 gibi daha geç tarihli bir belge ise, sınır ihlali yüzünden anlaşmazlık çıktığı ve ilgili yöneticilerin adı geçen sınırı teftiş ve kontrol etmeleri ile ilgilidir. Bu belgede aynen şu ifadeler kayıtlıdır: “. kendü hudutlarına kanaat itmeyüp ziyadeye tecavüz ile”, “ferman-ı alişan mucubince karye-i mezburun hudud-ı sinur-ı teftiş ve tefahhus olundukda..” (TT 615, s. 26/Ek-1). Buna benzer şekillerde Osmanlı belgelerinin hemen hepsinde köy sınırları konusunda sayısız örnekler bulmak mümkündür.
 12. Mesela 1588 tarihli TK 107 nolu Teke Sancağı defteri, s. 151b’de “Karye-i Kuru, Emin Bekir ve Yusufklar halkı ziraat ider, der sinur-ı karye-i mezbure”, s. 215’te “karye-i mezbure (Örgünt) sinurunda olub kadimden”, s. 225’te “kadimden karye-i mezbure (Burdurcuk) sinurunda olub”, s. 253’te “karye-i mezbure (Nehr-i Kılıç) sinurunda” gibi çok daha fazla artırılabilir kayıtlar da bu meyanda sayılabilir.
 - 13 Bir sınıname örneği (nispeten 1727 gibi geç tarihli) için bk.: (Gümüşçü 2007: 38-60). Bu makalede verilen sınınameler, Osmanlı arşivlerinde yüzlercesi bulunan örneklerden sadece biridir. Tek tek köylere ait sınınamelerin daha geç tarihli için yine aynı makaledeki Paşayığit ve Beğendik köyü örneklerine bakınız.
 14. “ve kuzat ve nüvvab reaya beyninde mera davası için virdikleri hüccet sınıname değildir, sınıname oldur ki emr-i şerifle kesilmiş ola” (Barkan 1943: 282).
 15. Köy sınırlarını belirlemede oldukça yaygın bir şekilde kullanılan dikilitaş yöntemi, dipnotlardaki alıntılar yanında diğer belgelerden de takip edilebilir. TK 80, v. 148a-148b. Bu sınıname Ö. L. Barkan-E. Meriçli’nin çalışmasında da zikredilmektedir. Buradaki açıklamada, H. 1118/M. 1706 ve H. 1139/M. 1726 tarihli iki tane ilam vardır. 1139 tarihli olan ilam, bu köyün sınınamesi olup önceki ilam aynı köyde yapılan tahrir sonuçlarını içermektedir. Fazla bilgi için bk.: (Barkan-Meriçli 1988: 465).
 16. Ülkemiz köylerinde bulunan hudutnameler, daha cumhuriyetin ilk yıllarında çıkan köy kanununu takiben hazırlanmıştır. Bu yıllarda hazırlanan ilk hudutnamelerden iki tanesi için bk.: (Gümüşçü 2007: 38-60).

Kaynaklar

- Tahrir Defterleri*: Ankara. Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü. Kuyud-ı Kadime Arşivi TK 80, 107, 565. İstanbul. Başbakanlık Osmanlı Arşivi TT 322, 415, 615.
- Afyoncu, Erhan (1997). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhane-i Amire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*. M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Akdağ, Mustafa (1974). *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I-II*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Anonim (1991). *Köy İdaresi İle İlgili Mevzuat*. Ankara: Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı. Yayın No: 3.
- _____ (1946). *Türkiye’de Meskun Yerler Klavuzu*. C. I-II. Ankara: İçişleri Bak. Yay. Seri: II. Sayı: 2.
- _____ (1994). “Uç”. *Ana Britannica* C. 30. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Arcak, Ali, Tevfik İmsel (1970). *Mera ve Yayla Davaları Köy Orta Malları İdari Sınır Anlaşmazlıkları*. Ankara: Yy.
- Barkan, Ömer Lütfü (1943). *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*. C. I. Kanunlar. İstanbul: İÜ. Yay. Edb. Fak. Türkiyat Ens. Neşriyatı.
- Barkan, Ömer Lütfü, Enver Meriçli (1988). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Dağtekin, Hüseyin (1989). “Günümüzde Tarih Haritacılığının Durumu ve Biz”, *IX. Türk Tarih Kongresi (1981) Bildirileri*, 1451-1504. Ankara: TTK Yayınları.
- Doğru, Halime (1992). *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Erdoğru, Mehmet Akif (1998). *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*. İzmir: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Göney, Süha (1979). *Siyasi Coğrafya*. İstanbul: İÜ. Edb. Fak. Yayınları.
- Günel, Kamil (2002). *Coğrafyanın Siyasal Gücü*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Gümüşçü, Osman (2001). *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*. Ankara: TTK. Yayınları.
- _____ (2007). “The Concept of Village Boundary from Ottoman Times to the Present”. *Archivum Ottomanicum* 24: 38-60.
- _____ (2008). “Tarihi İncelemelerde Arazi Araştırması ve Harita Kullanımı”. *Erdem* 51: 111-136.
- Hütteroth, Wolf Dieter (1968). *Landliche Siedlungen im Südlichen Inneranatolien in den Letzten Vierhundert Jahren*. Göttingen: Geographisches Instituts.
- İnalçık, Halil (1987). *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*. Ankara: TTK Yayınları.
- _____ (1993). “Adaletnameler”. *Belgeler Dergisi* II (3-4): 49-145.
- _____ (2000). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* C. 1. İstanbul: Eren Yayınları.
- İnbaşı, Mehmet (1992). *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*. Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Karabağ, Servet (2006). *Mekanın Siyasallaşması*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Kırzioğlu, Fahrettin (1975). "Osmanlı Mülki İdaresinde 'Akar-Bakar' a Göre Sınırların Çizilmesi ve Devlet Sınırlarında 'Korgan'lar. 'Deliktaş'lar". *Türk Coğrafya Dergisi* 26: 106-117.
- Korkut, Cevat (1970). *Siyasi Coğrafya Açısından Devlet Sınırları ve Türkiye'nin Sınırları*. İzmir: Karınca Matbaacılık ve Ticaret Koll. Şti.
- Kütükoğlu, Mübahat (1998). "Hududname". *DİA*. C. 18. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lowry, Heath (1992). *Studies in Deftology*. İstanbul: Isis Press.
- Molnar, Monika (1999). "Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı-Habsburg Sınırı (1699-1701)". *Osmanlı*. C. I. s. 472-479. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ostrogorsky, Georg (1995). *Bizans Devleti Tarihi*. Çev. F. Işıltan. Ankara: TTK Yayınları.
- Özcan, Abdülkadir (1989). "Akıncı". *DİA*. C. 2. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özçağlar, Ali (1996). "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler". *AÜ. DTCF. Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 12: 7-25.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*. Ankara: MEB Yayınları.
- Pulaha, Selami, Yaşar Yücel (1988). *I. Selim Kanunnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sevin, Veli (2001) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Stein, Mark (2007). *Osmanlı Kaleleri ve Avrupa'da Hudut Boyları*. Çev. G. Ç. Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tunçdilek, Necdet (1986). *Türkiye'de Yerleşmenin Eurimi*. İstanbul: İÜ. Edeb. Fak. Yayınları.
- Turner, Frederick Jackson (1921). *The Frontier in American History*. New York: Henry Holt and Company of New York.
- Türkçe Sözlük I-II*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uysal, Abdullah (1982). *Zanaatkarlar Kanunu (Kanunname-i Ehl-i Hiref)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1937). "Karamanoğulları Devri Vesikalarında İbrahim Bey'in Karaman İmaretı Vakfiyesi". *Bellekten* I (1): 56-127.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı-Kemal Baybura.-Ü. Altındağ (1985). *Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu, Fermanlar*. I. Fasikül. Ankara: TTK Yayınları.
- Yerasimos, Stefanos (2000). *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu*. Çev. Ş. Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, Yaşar (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar. Kitab-i Müstetab, Kitabı Mesalihil Müslimin ve Menafil-Müminin, Hırzû'l-Müluk*. Ankara: TTK Yayınları.
- http://strate.blogcu.com/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ege-sorunu_653798.html (23.09.2008).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCcre_zar%C4%B1 (23.09.2008).
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Akritai> (23.09.2008).

Borders in Terms of Political Geography and Border Concept over Time in Turkey

Osman Gümüşçü*

Abstract: The concept of state borders has always been a significant issue, and it has especially been on the agenda in the past few years through the emergence of newly established states and ongoing fights between countries throughout the world. Border concept indicates the notion of possession. Either from a personal perspective or state perspective, it shows the size, amount and scale of the property owned. From early ages on, states have distinguished their territories and peoples with borders; thus the border concept has gained a strong ground. Even though state borders have been defined by several different standards, the longest living and healthiest ones have been the ones naturally marked by mountains, lakes and rivers.

Mainly for military and tax-related purposes and also for service facilitation concerns, the borders of the state, the largest political unit established by humankind, were also divided by administrations according to aforementioned natural markers as much as possible. When we look at the Turkish case, we observe that ever since the Turks entered Anatolia the smallest administrative unit has been 'karye/köy' (village), and it has always had borders. Therefore, these small village borders consequently formed the main borders of the state. In the first part of this study state borders are investigated from a broad perspective; in the second part village borders and borders of larger units are studied within the Turkish case with examples.

Key Words: Historical geography, political geography, border concept, state borders, Turkey.

* Çankırı Karatekin University, Faculty of Science and Letters, Department of Geography / ÇANKIRI ogumuscu@yahoo.com

Границы с точки зрения политической географии и концепция границ в Турции в ходе исторического процесса

Осман Гюмюшчу*

Резюме: Государственные границы, особенно в связи с созданием новых государств, межгосударственными войнами и конфликтами, имевшими место в последние годы, постоянно сохраняют свою актуальность на повестке дня. Пограничный вопрос в более широком смысле связан с правом собственности; это фактор, показывающий размеры и масштабы владения государства и физических лиц. Начиная с древнего периода истории создаваемые государства отделяли свою территорию и народ от других государств посредством границ, поэтому тщательная защита границ во избежание потерь стала концепцией. Вместе с тем, что границы государств в прошлом и настоящем определялись по различным критериям, наиболее прочные и длительные границы устанавливались по естественным природным границам, таким как горы, реки, озера. Границы государства как крупнейшей политической единицы, для более лучшего обслуживания населения, особенно с налоговой и военной точки зрения, разделялись правителями на более мелкие административные единицы, и при этом разделении вновь максимально использовались естественные природные границы. При изучении истории Турции и исследовании соответствующих данной теме документов и сведений, выявлено, что начиная с начала тюркского периода наименьшей административной единицей является деревня и каждая деревня имела свои границы. Поэтому, если существуют границы мелкой административной единицы, то конечно же существуют границы более крупных административных единиц и в конечном счете границы государства. В первой части этой статьи рассматриваются границы государства в целом, во второй части на примерах Турции, рассматриваются наличие границ сел (деревень) и их особенности, и как результат особенности государственных границ.

Ключевые Слова: историческая география, политическая география, понятие границы, государственная граница, Турция.

* Университет Чанкыры Каратекин, факультет естествознания и литературы, кафедра географии / Чанкыры ogumuscu@yahoo.com

The Relationship between Islam and Globalization in Turkey in the Post-1990 Period: The Case of MÜSİAD*

Berrin Koyuncu Lorasdağı**

Abstract: The aim of this paper is to elucidate globalization's impact on religion in Turkey in the case of a business association with an Islamic orientation, namely MÜSİAD, whose prominence has increased since the November 2002 elections. It is important to investigate MÜSİAD as a case study within this question because this Association, which has pointed Islam as their economic and cultural identity, acts as a strong internal economic actor of globalization in Turkey in the post-1990 period. The main goal is to find out how and in what terms globalization has affected the democratization and secularization processes in Turkey since the 1990s. This paper challenges the view that globalization and the economic, political and cultural changes it carried have led to the process of secularization or the declining role of religion in the Turkish society. The contention of this paper is that globalization altered the relations between religion, economy and state; however, the change cannot be regarded as secularization. Instead it can be regarded as the sacralization as opposed to secularization with assertion of new (Islamic) identities in the economic and cultural spheres in Turkey.

Key Words: MÜSİAD, Islam, globalization, Turkish political economy, secularization, sacralization, democracy, Turkey.

Introduction

With the globalization processes, the nation-state's "position as the locus of modernity's cultural program and collective identity has lost its grounds" (Bamyeh 2000). In such a context, new political, social, and civilization visions are being developed. As Eisenstadt claims, the contemporary resurgence of religion can be interpreted as an outcome of restructuration of the classical model of the nation-state and the increased global interconnectedness allowing for new interpretations of the cultural programme of modernity as it has developed in Western Europe (Eisenstadt 2001). In this vein, the issue of secularization and the relationship between state and religion has become a contested question. As Thompson asserts, "the function of the concept of secularization as a useful tool to analyze the passage from traditional to modern society has become redun-

** Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration / ANKARA
bkoyuncu@hacettepe.edu.tr

dant in the analysis of culture with the collapse of the meta-narratives at the end of the twentieth century". He claims that, in this context, for this concept to serve any useful function, "it has to be redefined as an ongoing cultural process in a dialectical relationship with its opposite-sacralization-rather than equating it with the decline of the influence and scope of religion as an institution" (Thompson 1990: 161).

For the sake of clarity, I will define what I mean by secularization and sacralization. As Dobbelaere points out, the term secularization is a multidimensional notion. It can refer to "three dimensions, that of societal systems (laicization), that of religious organizations, and that of religious involvement" (Dobbelaere 1981: 3). In this paper, I adopted Lechner's definition of secularization as "a nineteenth-century notion according to which modernity adversely affects religion by taking the wonder and mystery out of the universe-a process of demystification that is supposed to have reduced the credibility of the old traditional forms of religion" (1991: 1107).¹ Relatedly, sacralization here is used to refer to the emergence of new spiritualities which are not only quite different from the traditional forms of religion but are rearticulated in new ways that are not opposed to the modernity.²

In the post-1980 period, Turkish political economy has experienced liberalization efforts with the adaptation of the 1980 structural adjustment and economic reform program and become more open to the influences of globalization, and these influences have had significant social, political, economic and cultural repercussions, particularly in terms of the state-economy-religion relations.³ The impact of the globalization processes and the related changes in Turkish political, economic and cultural life paved the ground for the resurgence of Islam in Turkey in the 1990s. It also altered the nature of Turkish modernity which is staunchly defined within the framework of western modernization that shaped the state's stance against religion as strictly secular.

As Keyman puts it, at the end of the 1990s and the beginning of the 2000s, Islamic identity claims voiced in political terms by the Justice and Development Party (AKP) and in economic terms by MÜSİAD (2007: 216-217), which is consisted of the emerging "Muslim" entrepreneurs, a new urban middle class (Demir, Acar and Toprak 2004: 168). The new class "that consisted of the traditional class of artisans and traders, the small and medium-sized entrepreneurs often originated from provincial towns and their parents were often self-employed small traders, small shopkeepers, merchants and agrarian capitalists" (Narlı 1999, İnşel 2003: 297). They desired to assert their provincial identity and preserve their values and traditions. Therefore, this class consisted of culturally conservative and economically liberal entrepreneurs have been called "Anatolian Tigers" to denote the sharp rise within

Anatolia in terms of economic enterprises due to their own dynamics that were not directly supported by the state (İnsel 2003: 298, Keyman and Koyuncu 2005). Hence, they claimed to be an alternative to the existing hegemonic “secular” Turkish business association namely TÜSİAD (The Turkish Industrialists’ and Businessmen’s Association).

The rise of this new middle class has been advocated by the AKP which became the political representative of them since its victory in November 3, 2002 elections. Thus, 2002 general elections should be regarded a turning point for Turkish politics, the victory of the conservative new middle class who were excluded from the political and economic careers over the traditional westernization-oriented upper class (İnsel 2003: 299, 306).⁴ What is ironic is that this distance from the state, what İnsel calls “as the normalization of politics and democracy” has been achieved by this new middle class rather than the westernizing elite of Turkey (İnsel 2003: 306).

The aim of this paper is therefore to elucidate globalization’s impact on religion in Turkey in the case of a business association with an Islamic orientation, namely MÜSİAD whose prominence has increased since the November 3, 2002 elections.⁵ It is important to investigate MÜSİAD as a case study within this question because this Association, which has referred to Islam as their economic and cultural identity,⁶ acts as a strong internal economic actor of globalization in Turkey in the post-1990 period. In addition to this, as Öniş and Türem emphasize, the fundamental difference between MÜSİAD and TÜSİAD is their different stance against secularism in the sense that while MÜSİAD questions what it conceives as the authoritarian secularism of the Turkish state and demands the extension of rights and freedoms, TÜSİAD is the prominent defender of secularism in Turkey (Öniş and Türem 2001: 101). By focusing on the case of MÜSİAD, the main goal is to find out how and in what terms globalization has affected the democratization and secularization processes in Turkey since the 1990s. This paper challenges the view that globalization and economic, political and cultural changes it carried have led to the process of secularization or the declining role of religion in the Turkish society. The contention of this paper is that globalization altered the relations between religion, economy and state. However, as Thompson argues, the change cannot be regarded as secularization. Instead, it can be regarded as the sacralization with assertion of Islamic identities in the economic and cultural spheres in Turkey.

In what follows, I will briefly touch upon the complex issue of secularization in Turkey to provide a background what has changed or not changed under the impact of globalization in Turkey concerning the relationship between religion (Islam) and Turkish state/society. Then, I will provide a historical background

and development of MÜSİAD to reveal the discourse of the Association in terms of its economic and social development model which enables it to achieve a successful integration into the globalization process. In the following part, I will focus on MÜSİAD's discourse on democracy issue in Turkey. In conclusion, in the case of MÜSİAD, I will try to discuss the implications of globalization in terms of Turkish democratization and secularization processes.

Globalization and Religion in Turkey: The Changing Nature or Crisis of Secularization in Turkey? As Gülalp notes, state-religion relations can take different forms in different historical and social contexts. Turkey is argued to be a peculiar case which is supposed to achieve secularization by remaining as a Muslim country, and in this regard, Turkey is pointed out as an exemplary model of secularization for other Muslim countries (Gülalp 2005: 351). As Gülalp puts it, "Turkish political culture, modernization, development, westernization, and catching up with global civilization are all interchangeable concepts" and they are all associated with de-Islamization of Turkish politics and society (Gülalp 2003: 388). In that regard, it is expected that "the nation's trajectory from Islamic traditionalism to Western modernity is to be replicated in the lives of individual Turks" (Gülalp 2003: 389). Göle thus regards the Kemalist modernization as a civilizational shift from an Islamic to a secular western civilization (Göle 1996: 22-3). The effort was to displace religion from the public sphere and relegate it into the private realm. However, the displacement of religion took place by regulating its public appearance by the state. The most significant measure in this regard is the establishment of the Presidency of the Religious Affairs directly attached to the prime ministry.

However, since the 1980s, there has been massive discussion concerning the nature of secularization in Turkey due to the questioning of the Kemalist modernity-including its economic policies and secularist tenets- which is strictly based on western modernization and heavily tied to the secularization principle. Keyman argues that what has been experienced in Turkish political and cultural life recently "exemplifies the tension between the universal and the particular, where at stake is the clash between the secular national identity as the bearer of cultural homogenization and the revitalization of language of difference through the rise of Islam" (Keyman 1995: 95). According to Keyman (2007), the persistence of Islam in political, cultural, and economic spheres in Turkey and the failure of Turkish secularism to adopt the principles of impartiality and neutrality have pointed to the recent legitimacy crisis of Turkish secularism. He argues that as a result, one can observe the process of sacralization and deprivatization of religion in Turkey. At this juncture, borrowing the distinction between objective and subjective secularization from Berger (1967), Keyman (2007) claims that the crisis does not take place in the objective secu-

larization process, an institutional quality of religion's being removed from the authority and legitimacy of the state. Instead, he contends that the crisis is related to the other functions of secularism concerning the process of subjective secularization, secularization of consciousness of a modern self which refers to the adoption of secular explanations rather than religious dogmas to understand the world. He highlights that this crisis has been voiced by political, cultural, and economic Islamic actors in Turkey and, therefore, economic Islam should be regarded as a resistance to subjective secularization (Keyman 2007: 226). I argue that at this point it is meaningful to concentrate on MÜSİAD as the strongest Islamic economic actor in Turkey to reveal the impact of globalization on secularization.

The Historical Background and the Development of an Islamic Business Association: MÜSİAD, the business association of the small and medium-sized enterprises (SMEs) mainly in Anatolia, was founded on May 5, 1990 in İstanbul by a group of conservative businessmen with the purpose of contributing to the entrepreneurship in Turkey and Turkish economic development by being open to the international economy and by employing an export-oriented free market economy. The Association developed as a network organization based on trust relations claiming to protect and further the interests of SMEs. To achieve this goal, they try to get integrated into the globalization in economic terms by holding onto their Islamic identity in cultural terms. In its former years, they adopted the East Asian model of development because this model “is seen to present a model of transforming political and economic structure to the benefit of Muslim community without creating disruptive tensions in society” (Buğra 2003: 16).⁸

Erol Yazar, one of the founders and the first chairperson of MÜSİAD, explained the reasons for the establishment of MÜSİAD by putting the Association's difference from TÜSİAD. These differences can be gathered under three features of MÜSİAD. The first difference of MÜSİAD from TÜSİAD is its scope of interest which has been directed to receive the support of small and medium-size establishments all over Turkey. Unlike TÜSİAD, MÜSİAD has spread all over Turkey with 28 branches mainly located in Central and South-Eastern Anatolian cities. Yazar contended that MÜSİAD does not aim to be interested in neither the big firms in İstanbul nor the business firms in particular regions of Turkey. At this point, it can be argued that MÜSİAD was formed as a network organization to protect and further the interests of the SMEs. Thus, unlike the elitist and selective view of TÜSİAD towards membership, MÜSİAD advocates plurality and variety in terms of its member profile.⁹ MÜSİAD, with members in small, medium and large size industries is the largest voluntary organization for businessmen in Turkey.

The second difference appears in the priority and worldview of MÜSİAD founders concerning economic, social and cultural life. MÜSİAD criticizes the modern/capitalist civilization for undermining the concepts of morality, family, and cooperation and replacing them with the interests of an individual. Yarar complained that “the beautiful things that were once gained with the Quran were lost one by one as Muslims moved away from it and the degeneration that appeared in political, economic and social life—immorality, self-interest, and injustice—dried up their tree of civilization” (*MÜSİAD Bulletin, Fair-Forum Special Issue* 1999: 31). The hedonistic philosophy, which stands contrary to altruism and creative cooperation between individuals, has deformed the social structure, and turned life into a meaningless play. Thus, they claimed that for a substantially rational reconstruction, they need a vigorous moral foundation with family ties and spiritual values (*MÜSİAD Bulletin, Fair-Forum Special Edition* 1997: 38).

To restore the order, both economically and socially, Yarar claimed that there was a need to provide that “Muslim people” are effective in the business life; that is why MÜSİAD was established. He stated that as Muslim businessmen, as the followers of Muhammad known as “*El Emin*”, they must add a new dimension to the world economic struggle by bringing up trustworthy people and institutions in the industrial, trade and financial fields (Tercan 1993). Therefore, the distinguishing feature of the association is the claim to hold on to unity around morality and spirituality as the utmost significant principles (Yanmaz and Şahin 1994). In this vein, they emphasized the significance of cooperation, the importance of family, and a society that consists of prudent, industrious, and moral individuals.

Thus, they decided to coordinate their trade activities, build solidarity between themselves, communicate information, and lead the businessmen—who had turned inside for many years to international markets—(Special Supplement of the *Turkish Daily News*, 1997: 12). Under the impetus of globalization processes, as Buğra states, MÜSİAD’s activities concerning cooperation and solidarity are very important “because they all take place in a cultural frame of reference where Islam significantly contributes to the establishment of a shared understanding concerning business ethics, corporate responsibility, and commonality of interest” (Buğra 1998: 529). Buğra contends that at this point Islam appears as a binding force as it seems to be compatible with “certain trends in global production and trade patterns that are emphasized by MÜSİAD administration” (Buğra 1998: 530).

The third difference of MÜSİAD from TÜSİAD is MÜSİAD’s overemphasis that it does not owe its rise to the protectionist policies of the state that lasted from the early Republican era to the 1980s and it does not represent a type

of monopolist and oppressive businessmen who have used the sources of the state and country for their interests and tried to influence the policies of the government in that regard.¹⁰ They assert themselves as the representatives of those earning money on the basis of production instead of interest gain.

MÜSİAD criticizes the existing state-businessmen relationship in Turkey by referring to a privileged group of businessmen in İstanbul, who owes their existence to the state and who get, majority of the benefits provided by the state. They complain that although the state supported secular businessmen in Turkey, Turkish state undermined Anatolian businessmen, “an army of dynamic entrepreneurs who are patriotic, industrious, dispersed all over the country, with moral values based on a strong foundation” and regarded those businessmen who can dream a future for Turkey without breaking its ties with its own history as its dangerous rival. Vorhoff claims that at this point, MÜSİAD's criticism is on “the unjust attitude of the state in always favoring the same industrial conglomerates, which in turn feel no need to improve the quality of their products since they monopolize the market in Turkey” and make enormous profit from high inflation by giving expensive loans to the “hopelessly indebted state” (Vorhoff 2000: 168). In addition to this, they stress that there is a polarized relationship between these businessmen-who emerged with the help of state incentives and credit, without taking any risks and by means of a tax-free borrowing system-and these dynamic (Muslim) businessmen in Anatolia. It is contended that the businessmen represented in TŪSİAD perceive themselves as an elite group and their own desires superior to the values and interests of the nation. In that regard, to MÜSİAD, this group constitutes the greatest obstacle to Turkey's becoming a strong country (*MÜSİAD Bulletin*, 1998: 58).

MÜSİAD advocates a competitive market economy but insists on making a distinction between Western capitalist system and free market economy. They perceive capitalism as a system whose operating mentality is based on the maximization of profit and individual interest (*MÜSİAD Bulletin*, January 1995: 9-10, *Çerçeve*, January-February 1994: 33-35). It is argued that for the salvation of humanity, the understanding of “happiness for all human-being” as against to “individual interest” should be consolidated (*MÜSİAD Bulletin*, January 1995: 9). Consuming one's wealth for the well-being of humanity rather than individual interest is one of the characteristics of East Asian form of capitalism. At this point, MÜSİAD proposes the replacement of *Homo Economicus* of neo-liberal capitalist system with *Homo Islamicus* as a solution to the corruption in commercial life. It is believed that *Homo Islamicus*, the man type in Islamic economy, ornamented with the Islamic principles, the orders of God and the advices of the Prophet would behave within the frame-

work of moral values if he were left to market economy (Zaim 1994: 101-102). The difference between two different models of men is stated as that the understanding of interest in Islam is not limited to material benefits in this world; it is also based on spiritual benefits in the other world (Balçı 1994: 113). They claimed that the only thing they desire is the capital's being in the hands of "moral" businessmen; Muslim men who should be brought up with the synthesis of moral values on the one hand, and the technological and scientific information on the other and act according to the "just" principle (*Milliyet* 17 August 1993). Buğra asserts that such interpretation of Islamic economic order provides the ground for MÜSİAD's position against state regulation in "culturally embedded business practices" and in capital and labor markets "which are said to function better on the basis of personal relations governed by Islamic norms of conduct" (Buğra 1998). Here, it should be noted that MÜSİAD tries to protect itself from the "unjust practices of the state".

Influenced by the East Asian economic development which advocates developmentalist state, MÜSİAD argues that the government should adapt and preserve the well-functioning of the market powers (*MÜSİAD Bulletin*, July-August 1998: 58). To MÜSİAD, instead of being a body superior to the people, the state should act as an entity to coordinate and fulfill the basic needs of the people. Regarding the point of representation, the state should take into consideration the NGOs' views on the people's needs and it must orient itself to be a guiding agent which prevents unfair practices and monopolistic tendencies (*MÜSİAD Bulletin*, July-August 1998: 58). At this juncture, they find the function of state too significant in terms of providing the just redistribution of value added, finding out the sectoral priorities by the help of researches, and preventing the abuses concerning resources through supervision (*MÜSİAD Research Reports-6*, 1993: 11).

In terms of its history, there are three turning points. In the first period between 1990 and 1997, they tried to be recognized in Anatolia and to become a brand name. MÜSİAD expanded so that its number of members reached its peak of 2900 establishments and expanded its activities in 1997. The development of MÜSİAD gained impetus by the external and internal dynamics of the time both of which are related to the globalization processes in two ways. The external factor is related to a development in global economy, the dramatic restructuring of production or the shift from the Fordist mass production to flexible customized production. This shift forced companies to locate segments of the production process in lower wage countries or subcontract to local companies. In this new context, the significance of small and medium-size enterprises has increased as they can easily and quickly adapt themselves to the changing conditions. In the 1990s, the reflection of

this shift in the production system on the Turkish economy is the emergence and increasing significance of “small and medium enterprise development in relation to the employment opportunities they provide as well as their contribution to industrial progress and export growth” (Buğra 1997). Then, it can be argued that MÜSİAD owed its emergence to the conditions in the economic terrain created by the globalization processes.

Besides, other important factor, the internal factor that led to the rise of MÜSİAD, is the increasing identity claims which now easily find the fertile ground to flourish with the rise of the Welfare Party (WP) to political power as one of the partners of the then leading *Refah-yol* coalition government. In this regard, MÜSİAD, a business association with Islamic tendencies, attributes a positive quality to globalization. This success story of MÜSİAD in terms of its integration into globalization can be explained by the fact that they see no tension between globalization and Islam.¹¹ On the contrary, they believe that Islam is compatible with globalization.¹² The contention is that MÜSİAD appropriates economic globalization with emphasis on cultural values.¹³ Therefore rather than observing the decline of religion in the social, economic and political spheres, as Sarbay contends, religion continues to perform a powerful source of social identity in the global world as a network society. He argues that particularly in the non-Western societies, religion approaches globalization and directs itself toward shaping the content of globalization (Sarbay 2004: 12).

The second turning point in MÜSİAD history is the “post-modern coup” of February 28, 1997. As Öniş argues, Islamists have been in heavy retreat in Turkey since 1997 under stable pressure following the collapse of the coalition government in which the WP was the dominant partner and the closure of the party in 1998 (Öniş 2001: 13). After “February 28 Process”, Islamist businessmen were also taken under close scrutiny as “conservative entrepreneurs associated with the dramatic rise of Anatolian capital during the 1990s” and they were thought to be the key element in the WP’s constituency (Öniş 2001: 16). Thus, MÜSİAD was negatively affected by the collapse of the *Refah-yol* government and the closure of the WP. According to Öniş, the post-Welfare period represents a period of self-evaluation on the part entrepreneurial groups with an Islamist orientation (Öniş 2001: 17-18). The Islamist businessmen have adopted a strategy of co-existence not to confront with the state which would mean a retreat towards the social and cultural dimension of Islamic business activity, downgrading the overtly political dimension in the process (Öniş 2001: 18) and attracting attention to the shortcomings with regard to democracy, freedom of speech, thought and religious practice (Vorhoff 2000: 163).

The third turning point in MÜSİAD history is the beginning of the 2000s when MÜSİAD aimed at the institutionalization of the Association as a busi-

ness association and civil society organization.¹⁴ At the tenth anniversary of its establishment, Yasar argued that as a businessman association, MÜSİAD has been successful in terms of educating entrepreneurs how to obtain a passport, how to go abroad and how to participate in an international fair; in short, how to integrate themselves to the global economy (*MÜSİAD Bulletin*, April-June 2000: 12). He asserted that on the other hand, most of the time, they have failed to implement what they proposed or presented to the government. Yasar found this failure important as a civil society organization could not be regarded as a civil society organization if it was not successful in making the government take its suggestions and proposals into account (*MÜSİAD Bulletin*, April-June 2000: 12). In terms of this transformation of the Association, the victory of the AKP in 2002 national elections is a supportive development. To understand whether MÜSİAD has achieved to create an opportunity for itself to be an influential civil society organization, one should look at the Association's discourse on democratization and secularization in Turkey. This will also help us to capture the effect(s) of globalization on the relationship between Islam and the Turkish state.

MÜSİAD's Perspective on Democracy Issue: A Changing Discourse?

As stated before, owing its existence to globalization processes, MÜSİAD's appropriation of globalization is positive. They advocate globalization for not being isolated from the global economy and the benefits it will provide economically. Their aim is to integrate themselves into globalization to trade and sell more. Yasar explained the reason for their will to sell and trade more by stating that as Muslim businessmen, they supported globalization because the more their products circulate around the world, the more they would have manpower in the other countries. He argued that today's raiders are businessmen, as the weapon of a country is the well-educated manpower (*MÜSİAD Bulletin*, March-April 1998: 100). He argued that a Muslim should be the one who supports globalization the most, for globalization provides the most significant opportunity for the Muslims to propagate.

But, they try to achieve this while preserving their cultural values. The formula they have developed to be integrated into the globalization is that they will achieve economic globalization through free market economy while establishing solidarity by Islam and advocating morality. As Buğra puts it, "in current political manifestations of Islam, different interpretations often appear together in regional responses to the challenges of globalization. Since they together support and give strength to Islam as a social force, it often becomes difficult to dissociate the appeal of religion to those who seek an alternative economic order embedded in an Islamic society and to others who are seeking integration in the world market" (Buğra 1998). Islam plays an

important role in MÜSİAD's discourse on globalization. At this point, it is important to explore the impact of globalization processes on MÜSİAD's discourse concerning democracy which, it is believed, will provide us hints about whether globalization has changed the nature of secularization in the Turkish context.

MÜSİAD and Turkish Democracy at the Axis of Secularization: In its former years, MÜSİAD's discussions about democracy were restricted to only freedom of expression, religion and belief and human rights, which means that MÜSİAD has a narrow understanding of democracy. Mostly, the debate revolved around the issue of compulsory eight-year-education adopted by the ANASOL-D Government in 1997. They were against compulsory eight-year-education which they regarded as an attempt to restrict the freedom of religion and belief and furthermore to abolish the religious life under the name of westernization. They contended that this law is a violation of democracy and human rights (*MÜSİAD Bulletin*, August-September 1997: 21-4).

The other harsh reaction of MÜSİAD regarding democracy came out to the decision concerning the abolition of the WP in 1998. As noted before, MÜSİAD's demand for improvements in democracy became more vocal after the "February 28" intervention. They conceived this education policy as an outcome of an elitist social engineering project aiming at bringing up one type, uniform human-being, which will harm Turkish democracy (*MÜSİAD Bulletin*, March-April 1998: 5). MÜSİAD evaluated the "February 28" as an intervention to the request of change (*undertook by the new middle class*) under the tide of the globalization processes (*MÜSİAD Bulletin*, January-March 2000: 30). Turkey's EU membership process played a transformative role in MÜSİAD's discourse on democracy.

It is important to make a distinction between two periods -pre-1997 period and post-1997 period- in MÜSİAD history to understand the Association's views on Turkey's integration efforts to the EU.¹⁵ Against a reserved attitude towards EU membership in the former period, MÜSİAD has adopted a pro-EU position in the latter period. It should be underlined that even in the former period, MÜSİAD is not directly opposed to Turkey's EU membership because EU countries provide a big market for MÜSİAD to export its products. MÜSİAD contends that close cooperation between countries and working under unities are the requirements of the globalization process (*MÜSİAD Research Reports* 19, 1996: 121). As Buğra claims MÜSİAD always criticizes the efforts for European integration as a unidirectional foreign policy strategy (Buğra 2003: 9).

As mentioned before, "February 28" constitutes a turning point in MÜSİAD history. Öniş and Türem (2001) contend that MÜSİAD has adopted a positive

attitude towards Turkey's EU membership in the post-1997 period as one can come across MÜSİAD's declarations where the Association clearly states its support for Turkey's EU membership. In one of his speeches, Bayramoğlu stated that being a member of the EU will help Turkey to become a global actor (Bayramoğlu, February 15, 2002). Thus, MÜSİAD is one of the 175 civil society organizations that put its sign under a declaration that demanded not to lose any time on the road towards EU membership on June 7, 2002 (Yuva, June 6, 2002). MÜSİAD also supported the 6th Harmonization Package to the EU which included regulations in 10 laws regarding democracy (www.ekocerceve.com; www.nethaber.com). Hence, in addition to economic benefits, MÜSİAD expected to get from Turkey's EU membership, it can be argued that the Association aims at contributing to the improvement of Turkish democracy which, they believe, will provide them with the necessary platform to express their (Islamic) identity claims that have been considered as threats to secularism as the foundation of the Turkish Republic.

According to MÜSİAD, the symbol law that constitutes an example for the violation of human rights and freedom in Turkey is the 312th article of the Constitution. This article is about the violation of law regarding openly inciting hostility by employing differences in terms of religion and sect as a lot of writers, intellectuals, politicians and “now active businessmen” were convicted by the application of that law (*MÜSİAD Bulletin*, April-June 2000: 37). MÜSİAD is sensitive to this article of the constitution as Yarar was convicted by the State Security Court to one-to-three years' imprisonment for violating this article on the basis of the speech he made in Kızılcahamam. The content of his speech were related to compulsory eight-year-education where he called this type of education as an irreligious education and the 163rd article of the constitution which was repelled before and tried to be made effective. He claimed that if the 163rd article of the Constitution was made effective, even the ritual of circumcision would be considered as religious activity and would be punished (*Sabah*, May 25, 1998). Also, the leader of the closed WP, Necmettin Erbakan, was also sentenced to one-year imprisonment for violating this article. MÜSİAD showed its reaction to this decision by a written declaration that the penalty for Erbakan was too heavy and they proposed the adaptation of this article to the democratic standards or its abolition (*MÜSİAD Bulletin*, July-September 2000: 11).

MÜSİAD defines democracy as a regime where truths were spoken and struggles were made for it but where people were not oppressed under the name of truths (*MÜSİAD Bulletin*, July-September 2000: 11). They claim that those who harm democracy in Turkey were the civil people, some part of the media, business community, the “intellectuals”, and bureaucracy who

should aim at developing it. In fact, they here refer to the segment of Turkish society who is staunchly defender of secularism. They seek to organize a civil initiative to voice those (Muslim) people who have been oppressed under “the guise of democracy”. In that regard, MÜSİAD had a report titled “Constitutional Reform and the Democratization of Governance” prepared and declared it in April 2000. In the preface, the prohibitive system of law and the bureaucracy were criticized because they were regarded as the main obstacles in front of the development of Turkish economy. It was stated that for Turkey to open to the outer world, some improvements should be realized with regard to issues concerning democracy. To them, the most significant changes should be achieved by limiting the fields of activity of the state, decreasing the pressure on civil society organizations, and democratizing the prohibitive system of law (*MÜSİAD Research Reports 37, 2000: 4*). What MÜSİAD endorses is an “optimal state” with a small size. MÜSİAD accepts the idea that there is a need to draw the state into the legal circle for establishment of the law-abiding state appears to be necessary to be competitive in the global market and be in conformity with the global norms. For MÜSİAD members, the most important characteristic of the constitutional state is the respect for the human rights and performance of a democratic management. MÜSİAD contends that, at this point, there are important problems in these areas in Turkey. It is argued that the most important problem related to the state in Turkey is that the principal of the supremacy of law has not been settled yet and that the organizational structure of the state and its operation do not conform to the universal legal rules and norms. MÜSİAD criticizes the authorities of the state in Turkey that in the name of supervising and inspecting people’s lives for security concerns, the state limits individual rights and freedoms in many areas. The Association claims that the number of the lawsuits reflected to the European Human Rights Court illustrates that Turkey has still been experiencing problems related to the freedom of expression and thought (*MÜSİAD Research Reports 39, 2002*).

The other proposals concerning democratization of governance are the establishment of internal democracy within political parties and autonomy of the Presidency of Religious Affairs, the guarantee of the individual and economic rights and freedoms, the establishment of the autonomy of the judiciary, the annulment of the penalty for freedom of thought, the prevention of unjust competition of media (*MÜSİAD Research Reports 37, 2000*). The report was said to be different from other democratization reports published in the past years by MÜSİAD because it included a wide range of issues and was very extensive and it would contribute to democratization in Turkey (www.turkishdailynews.com, 2000). However, it fails to provide a detailed analysis as it only reflects MÜSİAD's priorities for constitutional reform and

democratization of governance. The report does not include any part concerning the issue of civil and cultural rights. Here, the striking point is about individual rights and freedoms. Under this title, they mention freedom of belief by stating that the demand of citizens for taking religious education should be accepted without any age restriction and summer courses for learning the Quran should be open to everybody. Freedom of education is considered to remove the obstacles that exist for professional schools -such as preacher schools- toward university entrance. MÜSİAD raised no demand for the right to learn different languages within the framework of right to education. In terms of freedom of dress, MÜSİAD believes that the prohibition of wearing headscarf in the universities is against the rule of law and violates individual rights and freedoms (*MÜSİAD Research Reports 37*, 2000: 21). But MÜSİAD has not brought any demand regarding the improvements in women's issues. In contrast, Yarar argued that the ideas, which seem to defend the rights of women but in fact only discuss how women can easily get divorced from their husbands, should be fought with as they challenge the "sacred" family institution (*MÜSİAD Report- Internal Service Training Works for Organization and Commissions*, February 1998: 1).

Still, contending that Turkey now faces the task of adjusting to the values dominantly and universally agreed by the effects of globalization processes, MÜSİAD has recently, attempted to broaden its democracy definition. They state that, today, the reference to the human rights, the supremacy of law and the democratization are imposed as a requirement. If Turkey understands this requirement and performs the changes by the consensus within the country not by outside pressures, it will achieve the economic and democratic development rapidly (*MÜSİAD Research Reports 39*, 2002). At this point, it is observed that globalization processes combined with the transformative force of the EU are the most important outer factors that led MÜSİAD to demand more democracy, which is believed to include the universal norms that Turkish business associations should adopt to be integrated with the global world.

MÜSİAD members believe that the Copenhagen Criteria that Turkey tries to adopt for being accepted to the EU do not bring any significant changes in the Constitution. They contend that apart from them, it is a reality that particularly the provisions 146, 159, and 312 of the Turkish Penal Code and provision 8 of the Anti-terrorism Law can be abused and shown as a reference to justify the Turkish democracy as an artificial democracy. They also stated that these provisions created victims in great numbers under the label of "criminal of thought". MÜSİAD believes that in Turkey, it is necessary to move the center of decision-making process to the parliament and to put the political initiative under the Turkish Grand National Assembly's will. The Association expresses

its view that in a democratic country, in which the policies are performed in the normal periods and under the legal conditions, the wishes of the nation dominate the general policies of the state, and the demands of the society finds the equivalent in the constitution with compromise. However, because of the continuation of the abnormal periods in Turkey, the understanding of the dominant state whose interests precede the interests of the nation could not be replaced by the state which serves for the nation. The parliament, the political parties and the civil societies should do their best in order to bring into life a constitution that will leave aside the abnormal periods, and create a balanced, participatory society based upon the principal of living together in peace. In order to arrange a democratic, civil and conformist constitution by uniting the 1000-year-old history depending on the religious and moral values with the possibilities and the experiences of the modern age, all ideas of every people should be utilized. Each individual living in this country whatever their thoughts and beliefs may be should have the right to live in justice and have the same rights as everyone else. Without any discrimination in terms of their beliefs, social class and status, all citizens should have the rights of freedom of thoughts and beliefs, freedom of enterprise, freedom of expression and organization. In order to provide these rights and freedoms, affecting and directing the authorized people is the duty of everybody who is aware of the responsibility (*MÜSİAD Research Reports 39, 2002*).

In autumn 2007 the AKP government intended to propose further changes to the 1982 Constitution. The debate started with the proposal of Zafer Üskül, a professor of law and a member of parliament from the ruling AKP, to overhaul the constitution which at the beginning stresses the significance of the Kemalist principles, secularism being the most prominent one, and taking them out because it refers to an ideology which should not take place in a democratic constitution. In this vein, MÜSİAD released a report on their quest for a more civilian constitution where the military-civilian balance in Turkish politics should be altered so that the influence of military will be minimized. It is striking that they heavily put emphasis on the issue of secularism and the role of military in Turkish politics, the issues which have been determining the trajectory of religion. Ömer Bolat stated that the freedom to express one's belief and perform the requirements of one's religion should be completely secured in the constitution because such freedom of people cannot be limited due to the secularism principle of a state (*Sabah, December 13, 2007*). Hence, the report of MÜSİAD points to the support of the Association for more civil and participatory constitution, which will discard any one ideology, here they refer to Kemalism, and will allow the political competition of different point of views. It is contended that there is a need for a new constitution that will take into account the progress with regard to

democratization during the AKP government and which will advocate the primacy of individual against the state (*MÜSİAD Research Reports 52, 2008*). But this request cannot be associated with individualism of liberalism because they advocate communitarian view with an emphasis on collective rights. Instead, their effort is to realize their Islamic identities freely which have been tried to hold under the state control. In this report, it is obvious that they demanded an overhaul of the state mentality, which, they argue, tries to legitimize any intervention to the private lives of people, particularly in their decisions to what to wear, in the name of providing societal integration (*MÜSİAD Research Reports 52, 2008*). In fact, their point is that the existing secularism principle should be questioned because they argue that any claim related to religion is conceived as reactionary in Turkey and thus, secularism has been interpreted as the limitation of the freedom of religion and, conscience. Hence, this point of view of MÜSİAD is clear evidence that, as Keyman (2007) argues, Turkish secularism has been experiencing a crisis in terms of subjective secularization process.

Conclusion

Throughout this study, I have tried to reveal how MÜSİAD developed as an Islamic business association, and transformed itself under the tide of globalization processes. Instead of pursuing a resistance toward globalization, MÜSİAD has utilized globalization processes as a chance to further their interest. By integrating itself to globalization processes, MÜSİAD has expected to take advantage of economic benefits of globalization which means that they want to sell and trade more. MÜSİAD's strategy is based on the articulation of economic globalization with an emphasis on cultural values and collectivism justified and supported by Islamic principles. It is manifest in the case of MÜSİAD that, as Sarıbay claims, religion continues to function as a powerful source of identity in the global world as a network society (2004: 12) and tries to shape it by holding on to Islamic identity.

However, it should be contended that this is not a one-dimensional process; instead, this reciprocal relationship both feeds and shapes the other side. In that regard, it is argued that globalization processes have changed the relationship between religion, state and economy since the 1980s but more evidently 1990s. On the one side, MÜSİAD pushes the state to broaden the content of democracy in Turkey to include the raising in fact the more and more consolidated (Islamic) identity claims after the strengthening position of the AKP particularly by the overwhelming victory in the last July 22, 2007 national elections.¹⁶ On the other side, globalization and MÜSİAD's effort to be integrated into this process, forced the Association to change its discourse on democracy. While the Association had a narrower understanding of de-

mocracy in the former years of its establishment because their concern for the improvement of democracy comes out when a challenge is felt on the freedom of expression and religion and human rights entailing MÜSİAD members, in the post-1997 period, parallel to its support for Turkey's EU membership, MÜSİAD worked hard to force improvements in democracy, especially, for extending the individual rights and freedoms to include the cultural rights. Until 2002, MÜSİAD, being one of the actors that was negatively affected by the “post-modern” military intervention of February 28, 1997, has requested improvements in Turkish democracy.

Turkey is at the edge of a new period in terms of Turkish democracy and secularism since the spectacular victory of the AKP in the 2007 national elections. The axis of discussions in the election period was predominantly the secularism issue which was regarded seriously under threat by the secularists in Turkey due to the insistence of Prime Minister Tayyip Erdoğan to nominate Abdullah Gül, the ex-minister of Foreign Affairs and whose wife wears a headscarf, to be a president. In this context, the post-election period has been seriously observed to see whether the AKP will obey to their promise that they will protect secularism in Turkey. However their attempt to “solve the ban on the headscarf” by making an amendment to the existing constitution has agitated the secularism-sensitive segment of Turkish society and led to further polarization between the secularists and the Islamists in Turkey. At this point, as stated above, MÜSİAD's views and suggestions asserted in the last report on the constitutional amendment highlight that the Association still define democracy very narrowly. Their emphasis on democracy continues to be restricted into the rights and freedoms concerning religion, particularly the freedom of covered girls to have university education with their headscarves. It is strange that they did not mention the hot and contentious issues of either the Kurdish issue or the Armenian question in Turkey when they talked about the need for the expression of differences. Although they seem to advocate the rights and freedoms of individuals, they did not express their views concerning cultural and minority rights in Turkey. Therefore, their support for democracy in Turkey seems to be very instrumental. In doing so, they reveal that Turkish secularism is in a serious crisis in terms of the subjective secularization process and, as Keyman very rightly puts it, we have been manifestly observing sacralization in Turkey since 2002. Therefore, this study concentrating on MÜSİAD,- an Islamic business association in Turkey - as a case revealed that as Thompson claims, in today's context whose conditions are determined by global developments, it is more helpful to adopt the concept of secularization as an ongoing cultural process with its opposite – sacralization.

Notes

* This paper was presented at the Ninth Mediterranean Research Meeting of the Mediterranean Programme of the Robert Schuman Centre for Advanced Studies at the European University Institute, Florence and Montecatini Terme, March 2008.

I am grateful to the anonymous referees for their valuable suggestions and comments.

1. One has to acknowledge different approaches to and practices of secularism. The French type of laicism connotes a different practice from the American type of secularism. For the differences in the practices of secularism, see Monsma and Soper, 1997. For different approaches to and definitions of secularization see Dobbelaere, 1999: 229-247. For a useful discussion on secularism and laicism see, Davison, 2003.
2. For examples of sacralization as new spiritualities see Partridge, 2005.
3. For the impact of globalization processes on Turkish economy and culture, see Koyuncu, 2003: 66-128.
4. Toprak asserted that as a consequence of republican secularism, two diverge groups emerged. One group was committed to minimize the influence of religion in public life and the second group stood in contrast to the former consisted of the marginalized who were expelled from the centers of political power because of their provincial and religious backgrounds (Toprak, 2005: 171).
5. To indicate this increasing prominence of the Association, the visit request of the IMF at an institutional level to MÜSİAD for the first time in 2003 is meaningful in that regard (Keyman and Koyuncu, 2005).
6. For example, they open their general meetings by reading the Quran and then singing the national anthem. Another example is their decision to suspend their economic relations with Denmark due to the caricature crisis. Ömer Bolat, the current chairperson of MÜSİAD, declared that they cannot continue their relations with such a country who is disrespectful towards Islam (Yeni Şafak, February 5, 2006).
7. The first letter "Mü" in the acronym of the Association's name "Müstakil" (Independent) is mostly spelled as "Müslüman" (Muslim) though the members do not like the name of the Association to be affiliated with Muslim. They explained that they gave the association the name "Independent" to declare their difference from any group in the society (Sadık 1994: 44). In fact, what this independence refers to be free from the state and in that regard, they frequently criticize the secular business elite in Turkey that was supported by the protectionist policies of the state since the early Republican Period.
8. The development experience in the East Asian region is different from the western type of capitalist development. This particular form of capitalism has two distinguishing features: one is the role of the strong developmentalist state which supports industrial sectors for achieving a comparative advantage in the global economy and the other is the significance of culture which directs economic relations to have concern for community and harmonious social order. The East Asian model of development advocates "collective capitalism" in contrast to the individualism of neo-liberalism (Coleman and Underhill, 1998).

9. For a detailed information about the socio-economic profile of MÜSİAD membership, see Alkan 1998: 159-164; Buğra 1999.
10. By doing so, as Buğra argues, MÜSİAD employs certain elements of minority psychology, manifested in the expression of a feeling of being excluded from economic life controlled by a big business community supported by the secularist state (Buğra, 1998: 529). Thus, in the organizing rhetoric of MÜSİAD, such feelings of exclusion and socioeconomic disadvantage have an important place (Buğra, 1997).
About the emergence of the businessmen in Turkey and their close relationship with the state, see Buğra (1994).
11. Özbudun and Keyman argue that “cultural globalization is not a unitary process, but a multi-dimensional process generating different impacts and consequences, which makes possible both the clash and the co-existence of the modern values and Islamic traditional norms, symbols and discourses” (Özbudun and Keyman, 2002: 304).
12. In his opening speech to the Sixth Financial General Assembly, Yazar claimed that the essence of globalization, which refers to openness, erosion of borders and spreading trade, took place in Islam. He argued that with nearly 3,000 members all over Turkey, MÜSİAD has accomplished to integrate itself to the global economy and by doing so, it constitutes the best example for globalization (MÜSİAD Bulletin, June-July 1997: 28).
13. See Koyuncu 2003.
14. Between the period 2004 and 2008, Ömer Bolat, the previous general secretary of the Association, was the chairperson of MÜSİAD. His being elected to this position is one of the attempts of the Association to become institutionalized because whereas the former chairmen were businessmen, Bolat was a professional manager.
MÜSİAD suggests that Turkey’s development needs establishing an effective co-operation between the industrialist, state and university to produce technology, as they believe that high technology and high morality can be the only salvation for Turkey. This means that they should give importance to quality when producing and justice when selling (MÜSİAD Bulletin, February 1997: 11).
15. For a detailed analysis of MÜSİAD's position in terms of European integration, see Keyman 2002.
16. In the national elections held in July 22, 2007, the AKP received the 46,58 % of all votes and obtained 341 seats in the 550 seated-parliament.

References

- Alkan, Haluk (1998). *Türkiye’de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamlı Örgütlenmeleri (Odalar- TÜSİAD-MÜSİAD)*. İstanbul: Marmara University.
- Balçı, Yusuf (1994). “İslam’da Çalışma İlişkileri” (Working Relations in Islam). H. Şencan (ed.). *İş Hayatında İslam İnsanı: Homo Islamicus [Muslim Man in Business Life: Homo Islamicus]*. İstanbul: MÜSİAD. 113-127.

- Bamyeh, Mohammed (2000). *The Ends of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bayramoğlu, Ali (2002). "Aktörlüğe Terfi Ettik". *Yenişafak*. February 15. <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2002/subat/15/ekonomi.html>.
- Berger, Peter (1967). *The Sacred Canopy*. New York: Anchor Books.
- Buğra, Ayşe (1994). *State and Business in Modern Turkey: A Comparative Study*. Albany, N.Y.: State University of New York.
- _____ (1997). "The Claws of Tigers". *Private View* (Autumn): 45-51.
- _____ (1998). "Class, Culture, and State: an Analysis of Interest Representation By Two Turkish Business Associations". *International Journal of Middle East Studies* 30: 521-539.
- _____ (1999). *Islam in Economic Organizations*. İstanbul: Friedrich Ebert Stiftung/TESEV.
- _____ (2003). "An Islamic Approach to Globalization: The Role of Interest Ideology in Business Attitudes Toward International Economic Relations". Paper presented at the *Fourth Mediterranean Social and Political Research Meeting*. March 19-23. Florence.
- Coleman, W. D. and R. D. Geoffrey (eds) (1998). *Regionalism and Global Economic Integration*. London and New York: Routledge.
- Davison, Andrew (2003). "Turkey, a "Secular" State? The Challenge of Description". *South Atlantic Quarterly* 102. 2 (3): 333-350.
- Demir, Ömer, Mustafa Acar and Metin Toprak (2004). "Anatolian Tigers or Islamic Capital: Prospects and Challenges". *Middle Eastern Studies* 40 (6): 166-88.
- Dobbelaere, Karel (1981). "Secularization: A Multidimensional Concept". *Current Sociology* 29 (2): 1-213.
- _____ (1999). "Toward an Integrated Perspective of the Processes Related to the Descriptive Concept of Secularization". *Sociology of Religion* 60 (3): 229-247.
- Eisenstadt, Shmuel (2001). "The Vision of Modern and Contemporary Society". E. Ben-Rafael and Y. Sternberg (Ed.). *Identity, Culture and Globalization*. Leiden, Boston: Brill. 25-47.
- Göle, Nilüfer (1996). "Authoritarian Secularism and Islamist Politics: The Case of Turkey". A. R. Noron (Ed). *Civil Society and the Middle East*. Leiden: E. J. Brill. 17-43.
- Gülalp, Haldun (2003). "Whatever Happened to Secularization? The Multiple Islams in Turkey". *The South Atlantic Quarterly* 102 (2/3): 381-395.
- _____ (2005). "Enlightenment by Fiat: Secularization and Democracy in Turkey". *Middle Eastern Studies* 41(3): 351-372.
- İnsel, Ahmet (2003). "The AKP and Normalizing Democracy in Turkey". *The South Atlantic Quarterly* 102 (2/3): 293-308.

- Keyman, Fuat E. (1995). "On the Relation Between Global Modernity and Nationalism: The Crisis of Hegemony and the Rise of (Islamic) Identity in Turkey". *New Perspectives on Turkey* 13: 93-120.
- _____ (2002). "Globalization, European Integration and Turkey". *Turkish Policy Quarterly* 1:2.
- Keyman Fuat and B. Koyuncu (2005). "Globalization, Alternative Modernities and the Political Economy of Turkey". *Review of International Political Economy* 12 (1): 105-28.
- Keyman, E. Fuat (2007). "Modernity, Secularism, and Islam: The Case of Turkey". *Theory, Culture and Society* 24 (2): 215-34.
- Koyuncu, Berrin (2003). *Globalization and Its Impact on Turkish Business Associations: TÜSİAD and MÜSİAD in a Comparative Perspective*. Ph.D Thesis. the Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Ankara.
- Lechner, Frank (1991). "The Case Against Secularization: A Rebuttal". *Social Forces* 69 (4): 1103-1119.
- Monsma, Stephen V. and J. Christopher Soper (1997). *The Challenge of Pluralism. Church and State in Five Democracies*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- "MÜSİAD in the US". Special Supplement of the *Turkish Daily News on MÜSİAD*, (May 21, 1997).
- "MÜSİAD'ın Anayasa Raporunda Laiklik ve Asker Vurgusu", *Sabah*, December 13, 2007.
- MÜSİAD Bulletin*. January 1995. Vol. 3. No.1.
- _____. February 1997. Vol. 5. No.17.
- _____. June-July 1997. Vol. 5. No.21.
- _____. August-September 1997. Vol. 5. No. 22.
- _____. March-April 1998. Vol. 6. No.28.
- _____. July-August 1998. Vol. 6. No. 30.
- _____. *Fair-Forum Special Edition* 1997. Vol. 5. No.18.
- _____. *Fair-Forum Special Issue* 1999. Vol. 7. No.35.
- _____. January-March 2000. Vol. 8. No. 36.
- _____. April-June 2000. Vol. 8. No. 37.
- _____. July-September 2000. Vol. 8. No. 38.
- MÜSİAD Research Reports 6- The Panel on Investment and Export Incentives* 1993, No. 6.
- _____. *19-The Cotton Union*. December 1996, No. 19.
- MÜSİAD Report- Internal Service Training Works for Organization and Commissions*. February 1998.
- MÜSİAD Research Reports 37-Constitutional Reform and the Democratization of Governance*. April 2000, No. 37.

- _____. 39- *Turkish Economy* 2002. May 2002, No. 39.
- _____. 52-*Views and Suggestions for a New Constitution*. January 2008. No. 52.
- Narlı, Nilüfer (1999). "The Rise of the Islamist Movement in Turkey". *MERIA Journal (Middle East Review of International Affairs)* 3: 3.
- Öniş, Ziya (1997). "The Political Economy of Islamic Resurgence in Turkey: The Rise of the Welfare Party in Perspective". *Third World Quarterly* 18 (4): 743-766.
- Öniş, Ziya and Umut Türem (2001). "Business, Globalization and Democracy: A Comparative Analysis of Turkish Business Associations". *Turkish Studies* 2 (2): 94-120.
- Özbudun, Ergun and E. Fuat Keyman (2002). "Globalization and Turkey: Actors, Strategies and Discourses". P. Berger and S. Huntington (eds) *Many Globalizations*. Oxford: Oxford University Press. 296-319.
- Partridge, Christopher (2005). *The Re-enchantment of the West Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture, and Occulture*. London: T&t Clark Ltd.
- Sadık Abdullah (1994). "MÜSİAD Genel Başkanı Erol Yazar ile MÜSİAD ve Türkiye'nin Meseleleri Üzerine". *Altınoluk* (February): 44-45.
- Sarıbay, Ali Yaşar (2004). *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*. İstanbul: Everest Yay.
- Tercan, Selahaddin (1993). "MÜSİAD Başkanı Erol Yazar: Ticari Ahlak Prensibimiz". *Yeni Asya*, 22 April.
- Thompson, Kenneth (1990). "Secularization and Sacralization". *Rethinking Progress: Movements, Forces and Ideas at the End of the 20th Century*. Jeffrey C. Alexander and Piotr Sztompka (eds.). Boston: Unwin Hyman. 161-181.
- Toprak, Binnaz (2005). "Islam and Democracy in Turkey". *Turkish Studies* 6/2: 167-186.
- Vorhoff, Karin (2000). "Businessmen and Their Organizations: Between Instrumental Solidarity, Cultural Diversity, and the State". *Civil Society in the Grip of Nationalism*. İstanbul: Orient-Institut. 311-356.
- www.ekocerceve.com, May 28, 2003.
- www.nethaber.com, July 24, 2006.
- www.turkishdailynews.com, October 27, 2000.
- Yanmaz, İsmail ve Deniz Şahin (1994). "Para, İman ve Güç". *İntermedya Ekonomi* 1(4): 28-34.
- Yuva, Satfiye (2002). "Sivil Toplum Avrupa Dedi". *Radikal*. June 6.
- Zaim, Sabahaddin (1994). "İslam'da Çalışma İlişkileri". H. Şencan (ed). *İş Hayatında İslam. İnsanı: Homo Islamicus [Muslim Man in Business Life: Homo Islamicus]*. İstanbul: MÜSİAD. 101-112.

1990 Sonrası Türkiye’de İslam ve Küreselleşme İlişkisi: MÜSİAD Örneği

Berrin Koyuncu Lorasdağı*

Özet: Bu çalışmanın amacı, küreselleşmenin Türkiye’de din üzerine etkisini “Müslüman” bir işadami derneği olan ve Kasım 2002 seçimlerinden itibaren önemi artan MÜSİAD (Müstakil İşadamları Derneği) örneği üzerinden incelemektir. Bu sorunsal çerçevesinde MÜSİAD’ı incelemek gereklidir çünkü ekonomik ve kültürel kimliği olarak İslam’ı işaret eden bu dernek, 1990’lı yıllardan itibaren Türkiye’de küreselleşmenin güçlü bir aktörü olarak rol oynamaktadır. Buradaki temel amaç, küreselleşmenin 1990’lardan itibaren Türkiye’de demokratikleşme ve sekülerleşme süreçlerini ne şekilde etkilediğini bulmaktır. Bu makale, küreselleşme ve küreselleşmenin sebep olduğu ekonomik, siyasal ve kültürel değişimlerin sekülerleşmeye veya Türk toplumunda dinin rolünün azalmasına yol açtığı görüşünü sorgulamaktadır. Makalenin temel argümanı, küreselleşmenin Türkiye’de din, ekonomi ve devlet ilişkisini değiştirdiği, ancak bu değişimin sekülerleşme olarak değil, Türkiye’de ekonomi ve kültürel alanlarda İslami kimliklerin ortaya konması nedeniyle sakralizasyon (sekülerleşmenin yerine geleneksel din formundan farklı moderniteyle eklemlenmiş yeni dini kimliklerin ortaya çıkması) olarak değerlendirilmesi gerektiğidir.

Anahtar Kelimeler: MÜSİAD, İslam, Küreselleşme, Türk politik ekonomisi, sekülerleşme, sakralizasyon, demokrasi, Türkiye.

* Hacettepe Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü / ANKARA
bkoyuncu@hacettepe.edu.tr

Отношение между исламом и глобализацией в Турции после 1990 года на примере MUSIAD

Беррин Коюнджу Лорасдагы *

Резюме: Целью данной работы является исследование влияния глобализации на религию в Турции на примере MUSIAD (Независимая Ассоциация Предпринимателей), являющегося ассоциацией бизнесменов-мусульман и значение которого возвысилось после выборов 2002 года. Необходимо исследовать MUSIAD в качестве примера в этом вопросе так как представляющая ислам с экономической и культурной стороны эта ассоциация, с 1990 годов играет роль значительного актера в процессе глобализации в Турции. Основной целью является выяснение влияния глобализации на процессы демократизации и секуляризации в Турции с начала 1990 годов. Эта статья оспаривает мнение, что глобализация и повлекшие экономические, политические и культурные изменения привели к процессу секуляризации или снижению роли религии в турецком обществе.

Основным аргументом статьи является то, что в условиях глобализации изменились отношения религии, экономики и государства в Турции, однако это изменение не может рассматриваться как секуляризация, это нужно рассматривать как сакрализацию (в отличие от секуляризации вместо традиционных форм религии, появление отличной новой религиозной идентичности), связанную с утверждением исламских ценностей в экономической и культурной сферах Турции.

Ключевые Слова: MÜSİAD, ислам, глобализация, турецкая политическая экономия, секуляризация, сакрализация, демократия, Турция.

* Университет Хажеттепе, факультет экономических и административных дисциплин, кафедра политологии и государственного управления / Анкара
bkoyncu@hacettepe.edu.tr

Some Critical Remarks on the “Aruz Rhythmical Poems” in Turkish Minstrel Poetry

Metin Özarslan*

Abstract: This study focuses on examples of minstrel poetry employing “aruz” rhythmical patterns, which are primarily associated with Divan poetry. The study analyzes such poems known as “Aruz Rythmical Poems” (named as “dîvân”, “selîs”, “semâî”, “kalenderî”, “satranç”, “vezn-i âher”) with a view to resolving problems found in theoretical books concerning the form, genre, and rhythm of these poems. In specifying “aruz” rhythmical poems, theoretical books often leave issues of form, genre, and rhythm open-ended. In addition to addressing this problem, the study also counters the commonly adopted argument that these poems were first written in syllabic meter and then adapted to “aruz” meter. For this purpose, the article looks into poems by a variety of minstrel poets, focusing primarily on the work of Âşık Ömer and Gevherî. This analysis reveals that almost none of the poems analyzed exhibit “aruz” flaws especially in the first line, couplet or quatrain. This makes it possible to argue that in these poems the “aruz” meter has been employed intentionally. Additionally, the study argues that “aruz” flaws do not diminish the artistic value of a poet since they have their source primarily in features peculiar to Turkish phonetics. The article also suggests that using a certain meter is a matter of free choice for the poet and that Divan and minstrel poetry have been composed upon the same linguistic and cultural basis although each has followed its own tradition. The study emphasizes that these two traditions have had significant interactions with each other, and one manifestation of this is works commonly known as “Aruz Rhythmical Poems”.

Key Words: Minstrel poetry, divan poetry, aruz dîvân, selîs, semâî, kalenderî, satranç, vezn-i âher, Âşık Ömer, Gevherî, genre, form, rhythm.

Introduction

It is known that the members (representatives) of the Turkish Minstrel Poetry and the Turkish Dîvân Poetry started to form art pieces which were different from their original styles (jargons) as they had an interaction due to the ap-

* Hacettepe University Department of Turkish Folklore / ANKARA
metino@hacettepe.edu.tr

proximation between them in the 17th century. Particularly, the Turkish minstrels tried to prove that they were not inferior to the Dîvân poets and conducted some literary activities (tried to write poems) by using the writing styles and some stereotyped statements or phrases which were peculiar to the Turkish Dîvân poetry, to this end. There is a considerable amount of the above mentioned type of poems which are referred as the “aruz rhythmical poems” [a type of poem which is written with the prosodic meters, *aruz*] in the Turkish Minstrel Poetry (Dizdaroğlu 1969). However, when compared to the already existing syllabic poems, one should acknowledge that syllabic poems are higher in number. The leading aruz rhythmical style of poems in the Turkish Minstrel Poetry are “Dîvân”, “Selîs”, “Semâî”, “Kalenderî”, “Şatrañç” (Şatranç), and “Vezn-i âher”. Although some other poems were formed by the aruz rhythm in the Turkish Minstrel Poetry tradition, they are not as common as the above mentioned types.

The aruz rhythmical poems within the framework of the Turkish Minstrel Poetry have been defined and classified in terms of species and forms in some analytic studies (Onay 1928, 1933, Dizdaroğlu 1969, İlaydın 1963, Dilçin 1983). These definitions and classifications put an emphasis on the fact that the aruz rhythmical poems are accompanied by “a special melody”. However, this emphasis has, unfortunately, not clarified the following question: What is meant by the expression “a special melody”? In other words, it has never been clarified whether this “special melody” refers to “makam” [the musical scale] or “ayak” [the rhyme]. However, some have alleged that this “special melody” is “makam” so far (Dizdaroğlu 1976: 235). On the other hand, there are strong beliefs that these aruz rhythmical poems had not been originally written by the aruz rhythm at the beginning (as stated in the definitions of the literary types) but they had been written with the syllabic [hece] rhythm at first, and then they might have been changed to the aruz rhythm from the syllabic rhythm by using the literary means such as “imâle” [lengthening], “zihaf” [shortening], and “ulama” [feeding] (Onay 1928, Dizdaroğlu 1969, Kaygılı 1937).

The issue of “special music”, which should be taken into consideration as defining aruz poems, will be the subject of another study. The question whether the aruz rhythmical poems were originally written with aruz will be handled as the main problem in this study. I will try to find an answer to this question by analyzing aruz rhythmical poems¹ of Âşık Ömer and Gevherî who are the minstrels of the 17th century. This study has been intended as an essay, thus I will evaluate the conformity between these definitions and poems.

Just before the beginning, I should better take a glance at the definitions of the aruz rhythmical poems within the framework of the above mentioned analytical studies.

1. *Dîvân*: The "gazel" (ode) type of poems which were formed in conformity with the "*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*" pattern in the aruz rhythm are called "dîvân" by the folk poets [âşik] (Onay 1928: 79). Such types of poems are called "dîvân" not only because of their patterns but also of their music (Dizdaroğlu 1969: 123). The Dîvâns are accompanied by some "special melody" while they are recited (Onay 1928: 79, Dizdaroğlu 1969: 123, Dilçin 1983: 354). The Dîvâns are defined as the poems which were written by the 15-syllable rhythmic pattern and which could also be harmonized with the aruz by the help of the "imale"s and "zihaf"s (Onay 1928: 79). However, some others claim and accept the thesis that the Dîvân poem is written in an 11-syllable rhythmic pattern constituted as 6+5 (Kaygılı 1937: 10).

The Dîvân poems were written in the types of "gazel" [ode], "murabba", "muhammes", "müseddes". Besides, some of the dîvâns were written in the form of "musammat". They are also called "vezni âher" (Onay 1928: 80). The Dîvâns are also called "dîvânî" by some of the folk poets, [âşik] (Boratav 1946: 4, Dizdaroğlu 1969: 125). Apart from the above-mentioned types, some lines of the "*fâ'ilâtün fâ'ilâtün*" pattern are added to the end of the main lines of a dîvân. This different and ultimately new type is called "yedekli dîvân" [the affixed dîvân] (Onay 1928: 220-221, Dizdaroğlu 1969: 125).

The rhyme schemas of the Dîvâns might be different. For instance, it is "aa xa xa xa" form in the "gazel"s [ode]; "aaba ccca ddda" in the quadrant-form dîvâns. In conformity with the first quadrant, it is "aaaa bbba ccca", "abab cccb dddb" or "aaab cccb dddb". In dîvâns which were written in the form of "muhammes" and "müseddes", the last lines are rhymed with either the repeating stanzas or the other stanzas. Accordingly, the rhyme schema appears as "aaa aa bbb aa ccc aa" or "aaaa aa bbbb aa cccc aa" or "aaa AA bbb AA ccc AA" or "aaaa AA bbbb AA cccc AA". Thus, the rhyme schema of "yedekli dîvân [the affixed dîvân]" is formed as "aa aa xa xa xa xa xa xa".

2. *Semâî*: "Semâî" is a gazel [ode] type poem (Onay 1928: 81) and it is written according to "*mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*" pattern of aruz. The semâîs are recited with some "special melody" (Dizdaroğlu 1969: 127). The semâîs written in the gazel type of [ode], "muhammes" and/or "müseddes", comply with the 16-syllable rhythmic pattern constituted as 8+8, as well (Onay 1928: 81). The rhyme schema is the same as that of dîvân. The semâî, which could be turned into a "musammat" by the internal rhymes as explained above, has also a different variation, which is called the "yedekli semâî" [the affixed semâî]. The poems of this

type are the same as the “müstezat-ı sudasiye” in Dîvân poetry (Dilçin 1983: 357). The pattern of “*mefâ’ilün mefâ’ilün*” (Dizdaroğlu 1969: 129, Dilçin 1983: 357) or “*mefâ’ilün fe’ülün*” (Dizdaroğlu 1969: 129) is attached to the end of the lines in the affixed semâis [yedekli semâi]. Its rhyme schema is the same as that of the affixed dîvân’s.

3. *Selîs*: The poems (Onay 1928: 78, Dizdaroğlu 1969: 126) and gazels (Dilçin 1983: 360), which are formed in conformity with the *fe’ilâtün (fâ’ilâtün) fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün* those patterns of the aruz rhythm are called “selîs”. Some people have the opinion that *selîs* is written according to the 15 syllable/rhythmic pattern as well (Onay 1933: 220-221). The other opinion on this issue is that this type of poem is called “selîs” just because of its rhythm and its fluency (Onay 1928: 78). *Selîs* also includes the forms of “gazel”, “murabba”, “muhammes” and “müseddes” as in “dîvân” and “semâi”. The most common form is gazel, however (Dizdaroğlu 1969: 127). Its rhyme schema is the same as that of dîvân’s and that of semâi’s. According to a different point of view, “selîs” did not exist in the art pieces of the folk poets [minstrels] who had lived in the period before the 19th century (Dizdaroğlu 1969).
4. *Kalenderî*: The poems, which are written according to the *mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün* pattern of aruz, are called “kalenderî”. They are recited with some “special melody” (Onay 1928: 83, Dizdaroğlu 1969: 131). The folk poets [âşik] also named it as “kalendârî”. The naming of “kalenderî” originates from the music and rhythm. Its name is related to music and rhythm (Onay 1928: 83). *Kalenderîs*, which are given name according to the type and tone of the melody, have some different genres such as “düz kalenderî” [modest kalenderî], “Acem kalenderîsi” [Persian kalenderî], and “Emrah kalenderîsi” etc. (Onay 1928: 83, Salcı 1940: 106, Dizdaroğlu 1969: 131). *Kalenderîs*, like dîvân, semâi, and selîs, could be originated in the forms of gazel, murabba, muhammes, and müseddes. The *mef’ülü fe’ülün* or *mef’ülü mefâ’il* pattern is attached to the end of the lines in *kalenderîs* and so they are called *yedekli* [affixed] or *ayaklı kalenderî* [kalenderî with legs] (Onay 1928: 87). On the other hand, it is widely believed that *kalenderî* is written according to the 14 syllable rhythmic pattern constituted as 7+7 (Onay 1933: 202, Kaygılı 1937: 19, Salcı 1940: 106).
5. *Satranç*: *Satranç* is one of the poetic forms written by aruz, by the folk poets, minstrels. They are written in the *müfte’ilün müfte’ilün müfte’ilün müfte’ilün* pattern of the aruz (Onay 1928: 68, Dizdaroğlu 1969: 137) or they are in the forms of *musammat gazel* (Dilçin 1983: 362). The “*Satranç*”s, recited with some “specific melody”, is written in the type of ode [gazel]. The type of “*satranç*” did not exist before the 19th century (Onay

1928: 68, Dizdaroğlu 1969: 137). *Satranç* is usually a type, which is formed by the 16 syllable musammat couplets. Each couplet makes a stanza. Each musammat couplet consists of 8 syllables (Onay 1928: 68). The rhyme schema of "*satranç*" is *xa xa xa xa*. When the lines of a musammat are written one under the other, they form a stanza and the rhyme schema becomes *abab cccb dddb*. Some others call "*Satranç*" "*Şatranç*", too. Ahmet Talat Onay (1928: 68) puts forward the opinion that "*satranç*" was written in syllabic rhythm and he also claims that there are few examples of "*satranç*".

6. *Vezn-i aher*: The poems, which are written according to the *müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün* pattern of aruz rhythm, are called *vezn-i aher* (Onay 1928: 70, Dizdaroğlu 1969: 140). *Vezn-i aher* is written in the form of murabba (Dilçin 1983: 362). Its rhyme is constituted in conformity with murabba: For example, "*aaab (aaaa abab aaba) cccb dddb*"... etc. Each line in *vezn-i aher* is divided into four equal parts the first three of which are rhymed with each other. Every part is repeated at the beginning of the subsequent lines and the other parts come after one another, in the very same way (Dizdaroğlu 1969: 140). If we mark every part of the lines in a stanza with a different letter, then the repetitions could be shown as follows:

a-b-c-d
b-c-d-e
c-d-e-f
d-e-f-g

Although there are some examples of *vezn-i aher* the couplets of which consist of three lines, that type is not very common (Dizdaroğlu 1969: 141). Their rhyme schema is "*aab ccb ddb*". "*Vezn-i aher*" is written by four *müstef'ilâtün* patterns of the aruz rhythm. Besides, some musammat *divâns*, which are written in *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* pattern of aruz rhythm, are also regarded as "*vezn-i aher*" with respect to the style in which it is written (Onay 1928: 80, Dizdaroğlu 1943, 1969: 143). *Vezn-i aher* has also a different type, which is called "*zincirleme*" (a chain, successive type). The lines in the successive *vezn-i aher* consist of two or four *müstef'ilâtün* patterns (Dizdaroğlu 1969: 143, Dilçin 1983: 364).

A total of 595 poems by Âşik Ömer and Gevherî, who lived in the 17th century, have been analyzed in order to find an answer to the above-mentioned problems in the studies defining the types of aruz.

Âşik Ömer wrote 484 poems and 384 of these poems are in the aruz rhythm. Of these 384 poems, 12 are in the form of *gazel*, 340 are in the form of mu-

rabba, 21 in the form of muhammes, and 11 are in the form of müseddes; however, none of these are in the form of the “affixed dîvâns”. Of 59 poems written in the form of semâî, 51 poems are “gazel”, 5 are “murabba”, 1 is “muhammes”, and 2 are “müseddes”, but none of these are in the form of the “affixed semâî”. By the way, various methods have been used in the theoretical books to define and classify the poems by Âşık Ömer – and also the other products (poems) of the Turkish minstrel poetry. To give an example, some researchers had tried to define and classify three poems by Âşık Ömer. According to them, one of these poems was a dîvân in the form of a murabba (Ergun 1958: 259). One of their two poems was a muhammes (Elçin 1987a: 61) and the other one was a gazel (Elçin 1987a: 93). However, as a result of the following researches, it was recognized that the poems in question were in fact *selis*.

Of 36 poems in the form of *kalenderî*, 31 are *gazels*, 1 is a *murabba*, and 2 are the “affixed *kalenderî*”s. None of these are in the form of “müseddes”. Âşık Ömer found an example of the “*satraç*” type which was claimed not to have existed before the 19th century by some of the researchers, in the poems. Although there is only one example of the “*satraç*” type, such an example is the clear evidence of the existence of this type in the 17th, on the contrary to the widespread belief. Similarly, one of Âşık Ömer’s poems was written in the form of *divan*; however, this poem could also be classified as a “*vezn-i aher*” if the way it was written is taken into consideration (Ergun 1958: 254-255). The above-mentioned poem in the form of “*murabba*”, actually, is a “*vezn-i aher*” rather than a “*dîvân*”.

Gevherî’s 111 poems have been analyzed so far and 85 of these are in the form of “*murabba*” and only 5 of them are in the form of “*gazel*”. This means that 90 of 111 poems written by Gevherî are *dîvâns*. There are not any “*muhammes*”, “*müseddes*”, or “*affixed dîvân*” types among Gevherî’s poems. 7 of 10 “*semâî*”s by Gevherî, are in the form of “*gazel*” and 3 of them are in the form of “*murabba*”. 2 of 11 “*kalenderî*”s written by Gevherî, are in the form of “*gazel*” and 7 of them are in the form of “*affixed kalenderî*”. Despite the diversity of his poems no examples of “*selis*”, “*satraç*” and “*vezn-i aher*” have been seen among Gevherî’s poems so far.

As a result of the analytic studies which I have carried out on Âşık Ömer’s and Gevherî’s poems written by the *aruz* rhythm, I have come to the following conclusions:

1. As stated above, a widespread opinion was voiced during the studies which aimed to define and classify the *aruz* rhythmical poems. This opinion questioned if the analyzed poems might have been written by the syllabic rhythm. However, at the end of the recent analyses, some evidences which are strong enough to eliminate this opinion have been found:

- a. The aruz rhythm was successfully used in these poems and the rate of success is no lower than that of the *dîvân* poems. Although there are few examples of the misuse of aruz in these poems, they are not more than the mistakes encountered in the *dîvân* poems. The aruz meter is not too difficult for the minstrels to use.
 - b. These poems were written in different patterns in accordance with their types. Thus the allegations which put forward the idea that all of these poems were converted to the different aruz types by some reductions such as "imâle", "zihaf" and "ulama" [feeding/attachment] have turned out to be baseless and invalid.
 - c. Nearly no misattribution of aruz exists in the first stanzas of these poems. The only logical and scientific explanation of this fact is that these poems were written by the aruz rhythm on purpose. If this were not the case, then there would be some homogeneous misuses of aruz in the stanzas. Any of the above mentioned reasons is a sufficient evidence that these poems were originally written by the aruz rhythm on purpose. Besides, these reasons are strong enough to reject the allegations that they had been originally written by the syllabic rhythm and then they were converted to the aruz.
 - d. Moreover, the aruz was used with the same rate of success in all of these poems. It could be seen that these poets were as successful as the average *Dîvân* poets on condition that they are not compared with Fuzulî, Bakî, Nefî, Nedîm and Şeyh Gâlib who were the greatest *Dîvân* poets of their ages. Besides, the achievements of Âşık Ömer and Gevherî concerning the proper use of the aruz could be better seen only when their poems are compared with the poems by Kadî Burhaneddin (Ergin 1980), who was a well-known *Dîvân* poet and who did not hesitate to use "imale"s and "zihaf"s freely in order to harmonize the affluent Turkish of his age with the patterns of the aruz.
 - e. If one considers the fact that the misuse or mistakes of the aruz did originate from the structure of Turkish, then he will recognize that the use of aruz was fairly successful.
2. If the analyzed poems are handled in terms of their genres, species, and numbers; it is seen that 80 % of them are in the form of *dîvân*. The type of "murabba" used among these genres is 90 %. The types of "semâî" and "kalenderî" are less in number when compared with the *dîvân*. On the other hand, there are almost no examples of "Satranç", "selîs" and "vezn-i aher". As we see, some types are more common than the others and probably this is because they could be written in an easier way and

could be more commonly recited during the minstrels' "fasil"s². It is a well-known fact that "dîvân", "semâî" and "kalenderî" types used to be recited more than the types of "selîs", "satrañç" and "vezn-i aher" during the "fasil"s in the past centuries³.

3. There are very few numbers of "satrañç", "selîs" and "vezn-i aher" examples and that is why these genres were not usually preferred since they had so many difficulties for the poets. The examples presented in the didactic books about the genres and styles are the same as the above-mentioned explanations and support them as well. It seems that the researchers did not give up looking for such genres among these poems and analyzing them but unfortunately they have not been able to find sufficient examples.
4. Among a great deal of common features of these poems they have one more feature in common, which is, they are all recited by some "special melody". Although this expression is included in the definitions made so far, the matter of "special melody" has not been underlined and it has been regarded as just an expression. For this reason, the mode and measures of this "special melody" which accompanied the recitals of the aruz rhythmical poems are still unknown and deserve to be explained. It is no doubt that the matter of "special melody" requires some detailed knowledge of music. The researchers, who conducted studies on this issue, probably did not have the knowledge of music. That is why they avoided dealing with the musical aspect of the issue and thus, there are still some questions waiting for an answer. The issue of "special melody", however, deserves further research and a scientific explanation.
5. In this studying, in which I have determined that aruz rhythmical poems have got the exact accordance with their defining, there is another matter that ignoring of definition of aruz rhythmical poems and these definitions nearly locking up to the books. As it has been given some poems of any minstrel in the studying and researching books, the researcher has classified these poems according to their own initiative. With general approaching poems have been classified as aruz and syllabic in this type of studies, but it has never been noticed that what differences are between them. Accordingly it is becoming approximately impossible to separate from each other a "musammat koşma" and a "tecnîs" or a "kalenderî" and a "satrañç" (Dizdaroğlu 1980: 14).

Most of researches and scholars in social scenes just have studied individually any subject by their point of view, and that's way it has been occurred more than one defining in a subject. The different points of views have occurred as approaching without common direction of the matter, ignoring

complement regarding to piece, and not to have a clear conception (Günay 1987: 23). This circumstance can be seen easily in Turkish minstrel poetry as well. It has been seen arbitrary classifications rather than properly classifications in some publications about biographic studies and edition critique on Turkish minstrel poetry. In these classifications it has been stacked out forms rather than species. Thus it is possible to say that somewhat the species has been inert in this situation.

To make position for more clear and definite of arüz rhythmical poems of Turkish minstrel poetry is possible by the determining in this article and solving the musical matter. It has been asked for the answer to the questions about defining and classifications, but not entered to the matter of special melody in this study. It is expected that this study, which is thought an essay, will enrich the other studies to be made in the musical framing. So, the current obscure points would become apparent with stronger observations in more extensive fan.

For these reasons stated above, it has occurred an opinion that these poems must be considered to take place between Dîvân literature and minstrel literature, in other words to be in the point of connection of these two literatures. Thus arüz rhythmical poems have to be recognized as works, formed in the point of connection of these two literatures having different characteristic in some ways because it can be said the accumulation of Dîvân literature is also the one of the minstrel literature's resources (Kurnaz 1987). Dîvân literature and minstrel literature have never been apart from each other like as the researchers have often mentioned It must be taken into consideration not there are not only domestic, local, and national materials in the cultural backgrounds of Dîvân poets but also the materials of written literature in the cultural backgrounds of most of minstrels. Because there is not any social class in the Turkish community, their cultural background can not be separated by exact lines.

Rhythm is an individual choice for any minstrel. It might be possible to pose a question if there is a connection between rhythm and theme. That the prejudice about minstrels is "ignorant" usually causes researchers to make a mistake. It never should have been determining the different type of education as ignorance. Some works in Turkey, made in the last years, have displayed that Turkish minstrel literature, we have as the products of medieval Turkish history, has been nourished from written sources. There isn't any art without cultural background. It has been analyzing and evaluating syllabic rhythmical poems of the minstrels, but it has been ignoring their arüz rhythmical poems. Unless all the arüz rhythmical and syllabic rhythmical poems of any minstrel have been evaluated entirely, it can't be possible to get any determining or decision truly (Günay 1992). It can be mentioned a similarity and some close-

ness between Divân poetry and Turkish minstrel poetry, particularly after 17th century. Because of the most of minstrels had an education of medrese they can use aruz naturally as well. So it can be thought that aruz is a collective point of the members of two literatures. This same point is the aruz itself.

Notes

1. For the poems analyzed, see (Ergun 1958, Elçin 1984, 1987a, 1987b).
2. "Fasil" is the name of one of the minstrels' poetic and social activities. At any times, the minstrels used to come together and recite their poems accompanied by some music. These recitals were followed by dinner, conversations on various subjects from art to social matters and entertainment.
3. For further information, see (Günay 1986: 44).

References

- Boratav, Pertev Naili (1946). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Ankara: MEB Yay.
- Dılçın, Cem (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Dızdaroğlu, Hikmet (1943). "Vezni-i Aher". *Doğru Söz Gazetesi* (8 Nisan): 613.
- _____ (1969). *Halk Şiirinde Türler*. Ankara: TDK Yay.
- _____ (1976). "Halk Şiirinde Tür ve Biçim Sorunları". *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*. Ankara: Kb Yay. 229-235.
- _____ (1980). "Türk Saz Şiirinin Sorunları". *Köz* 1(3): 2-18.
- Elçin, Şükrü (1984). *Gevherî Divânı-İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya*. Ankara: Kb Yay.
- _____ (1987a). *Âşık Ömer*. Ankara: KB Yay.
- _____ (1987b). *Gevherî*. Ankara: KB Yay.
- Ergin, Muharrem (1980). *Kadı Burhaneddin Divânı*. İstanbul: MEB Yay.
- Ergun, S. Nüzhet (1958). *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Samih Lütfi Kitabhanesi.
- Günay, Umay (1986). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: TDK Yay.
- _____ (1987). "Folklor Nedir?". *Türk Folkloru Araştırmaları*. Ankara: Kb Yay. 23-31.
- _____ (1992). "Türk Halk Şiirinin Meseleleri/The Problems Turkish Folk Poetry". The Lecture Notes Of Doctoral Dissertation Program in Hacettepe University. Institute of Social Sciences. Turkish Folklore Department [Notes taken by M. Özarslan].
- İlaydın, Hikmet (1963). *Türk Edebiyatında Nazım*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yay.
- Kaygılı, Osman Cemal (1937). *İstanbul'da Semâî Kahveleri ve Meydan Şâirleri*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Kurnaz, Cemal (1987). *Halk Şiiri ve Divân Şiirinin Müsterekliği Üzerine*. Ankara: Akçağ Yay.
- Onay, Ahmet Talât (1928). *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- _____ (1933). *Türk Şiirlerinin Vezni*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Salcı, Vahit Lütfi (1940). "Kızılbaş Şâirleri V". *Halk Bilgisi Haberleri* 9(106): 233-239.

Appendix: The Examples of Aruz Rhythmical Poems

1. Dîvân

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

Dilberâ gülşene doğru gel dedim gelmem dedi

Bezm-i âşikâne doğru gel dedim gelmem dedi

[I have asked my beautiful lady to come to the garden of roses to visit the council of lovers but she has said she can't]

Gel dedim gelmem dedi nedir mûradı dilberin

Yürü bizden yâne doğru gel dedim gelmem dedi

[I have asked her to come and she rejected me, so what's her desire? I have asked her to come closer to me and again she has said no]

Gel ciğer-pârem dedim durdu kadeh nûş etmeye

Sâki-i devrâne doğru gel dedim gelmem dedi

[I have told her "come to me, the apple of my eye" but she has started drinking, then I have told her to "come to the drink of time" but she has said she won't]

Hâtırı uşşâkı gözle şâhım ihmâl eyleme

Ol ulu meydâne doğru gel dedim gelmem dedi

[I have begged my lady to respect her lovers and take care of them/us, I have asked her to visit that holy place and again she has said no]

Dertli can kurbânın olsun bir kadem bas yânına

Nâbedid evvâne doğru gel dedim gelmem dedi (Dizdaroğlu 1969: 125)

"May Dertli die for you if only you came to him" I have begged, and I have told again "come to the invisible garden" and again she has said no

2. Selâs

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

. . _ _ / . . _ _ / . . _ _ / . . _

Gide mi haşre kadar hüzn ile firkat acabâ

Yoksa hâsıl ola mı yâr ile vuslat acabâ

[Will this murk and sadness go on till doomsday, or is it possible to reunite with the beloved again?]

O mürüvetsiz o zâlim o sitemkârenin âh

Ere mi dâmenine dest-i meserret acabâ

[Is it possible for the hand of happiness to grasp, the skirts of the beloved who's inhumane and wild?]

Baksa bir kerre benim hâl-i diğèr-gûnuma ol

Çeşm-i insâf ile etmez mi mürüvvet acabâ

[Will that darling recognize my wretchedness just once, and make me happy with a compassionate glance at my eyes?]

Beni gördükte yüzün döndürür ol âfet-i cân
Ne içindir bana bu rütbe eziyyet acabâ
(When that beautiful beloved sees me she is estranged to turn away from me, and why is the rank of torment for me?)

Kime şekvâ edeyim kimlere feryâd edeyim
Uzanırsa nideyim leyle-i hasret acabâ
[I should complain and cry for whom, and if the night of yearning lengthens, what should I do?]

Mürg-ı dil-dâr-ı heves bir gün olup meyl ede mi
Kona mı Nûri kulun başına devlet acabâ (Dilçin 1992: 361)
[Will the bird of desire of beloved be fond of me, and the unexpected good luck alight onto the head of Nuri?]

3. a. Semâî

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
. _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

Vefâsın görmedim ol şûha meftûn olduğum kaldı
Düşüp sevdâsına âlemde mahzûn olduğum kaldı
[I was fond of that beloved but I never saw her loyalty, and having been in love of her I was sad in the world]

Görüp göz yaşıma rahm etmedi devletlü sultânım
Döküp âb-ı sirişki dîde pür-hûn olduğum kaldı
[Having seen my tears, the most excellent of state of my heart never has been merciful, and I have cried with bloody tears, and drops of blood have fallen down of my eyes]

Cefâ vü cevrine râzî olurum ben o dil-dârın
Âna va'd ettiğim cân işte medyûn olduğum kaldı
[I have taken up that beloved's cross and torture, and died for her but I still stand indebted yet]

Ümidim Dertli'ye dermân edersin der idim hâlâ
Senin derdinle şâhım derdi efzûn olduğum kaldı (Dilçin 1992: 356)
[I have had an expectation that you would solve Dertli's problem, but having been full of your trouble I stayed with sadness]

3. b. Semâî (Musammat)

fe'ilâtün (fâ'ilâtün) fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
.. _ _ / (. _ _) / .. _ _ / .. _ _ / .. _ _

Efendim sevdiğim sizde / kadîmî bû mudur âdet
Cefa vü cevriniz bizde/ nedendir koymadı tâkat
[My dear, is the custom like this on your side, and why do we run out of your torture and unfairness?]

Ne mâdendir acep kânın/ ki tutmuş âlemi şânın
Perî-rûlarda akrânın/ bulunmaz ey sehî kamet
[What kind of mineral ore you are that is very famous in the world, even any of angel
faces haven't got well-figured that you have]

Beni ağlatma Allah'ı/ seversen hûbların şâhı
Uyutmaz kimseyi âh u/ figanım eylemez râhat
[Please do not make me cry for love of God, the sadness of lovers disturbs everyone
and nobody can sleep because of I cry]

Bilinmez çok serencâmım/ gamınla geçti eyyâmım
Anıñün yoktur ârâmım/ benim bir yerde bir sâat
[I have lots of adventure that is unknown and my days passed with sadness about
you, that is why I have no comfort anywhere and any hour]

Der Ömer ey gözü âhû/ yeter cevrin cihandır bu
Vefâdan geçtim ey meh-rû / cefâya çok mudur gayet (Dizdaroğlu 1969: 129)
[Ömer says to his darling that it is enough to get torture, to give up faithfulness and to
be lots of beloved unfairness]

4. *Kalenderî*

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
_ _ / _ _ _ / _ _ _ / _ _

Yâ Rab, beni ol gözleri mestâne kavuştür
Bimâr tenim lûtf edip ol câne kavuştür
[God! Reunite me with my darling who look like sleepy and nurse my sick body back
to health please]

Hasretle koma kûşe-i gurbette ilâhî
Bu hasta dili ol şâh-i hûbâne kavuştür
[My Lord! Do not leave me on the corner of a foreign land, and reunite this ill heart
with the lady of lovers]

Ahvâlimi arz etmeye didâre varınca
Dest-î emelim lûtf ile dâmâne kavuştür
[While I go to my darling to say my feelings, and reunite my hand of desire with her
hemline]

Ahım şerari yaktı gülistân-ı cihânı
Ben bülbülü ol gonce-i handâne kavuştür
[The sparks of my crying fired the rose garden of the world, and reunite this nightin-
gale with smiling rosebud]

Ağlatma benî firkat ile beyt-i hazende
Yâ'kuub-sıfat Yûsuf-i Ken'ân'e kavuştür
[Do not make me cry with bitter grief in that anxiety of home, and reunite me with
my darling as well as Yakup prophet with his son Yusuf in Kenan city]

Ol rûy-i habîbindeki nûr aşkına yâ Rab

Emrah kulunu sevdiği cânâne kavuştur (Dizdaroğlu 1969: 134-135)

[O my God! For love of light on your prophet's face, reunite your man Emrah with his sweetheart]

5. a. Vezn-i Aher

müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün

__ . __ / __ . __ / __ . __ / __ . __ /

Üftâden oldum / gül gibi soldum / sor bana noldum / cevrinle cânan

Gül gibi soldum / sor bana noldum / cevrinle cânân / oldum perîşan

Sor bana noldum / cevrinle cânan / oldum perîşan / ey fitne devrân

Cevrinle cânân / oldum perîşan / ey fitne devrân / âhir zamânsın

[I was your lover, I got pale like rose, ask me darling how I was? I was wretched, hey you the time of confusion, you are the last term]

Bir hûb-edâsın / pek dil-rübâsın / lîk pür-cefâsın / sırrın bilinmez

Pek dil-rübâsın / lîk pür-cefâsın / sırrın bilinmez / nakşın alınmaz

Lîk pür-cefâsın / sırrın bilinmez / nakşın alınmaz / mislin bulunmaz

Sırrın bilinmez / nakşın alınmaz / mislin bulunmaz / bir nev-civânsın

[It is you, have nice behavior, steal lots of heart, and very tormenter

Nobody knows your secret, resembles, and equals to you, you are a new young beauty]

Ettimse âhı / feth etti mâhı / aşk-ı ilâhî / var sende gâyet

Feth etti mâhı / aşk-ı ilâhî / var sende gâyet / Hak'tan hidâyet

Aşk-ı ilâhî / var sende gâyet / Hak'tan hidâyet / Nûrî nihâyet

Var sende gâyet / Hak'tan hidâyet / Nûrî nihâyet / sâhib-divânsın (Dilçin 1992: 363)

[If I sighted my sigh conquered that is moonfaced, you have celestial love, Nuri had a poetry book / divan the right way of God]

5. b. Vezn-i Âher:

müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün

__ . __ / __ . __ / __ . __ / __ . __ /

Ey cân-ı âlem / bir ince belsin / her sırta mahrem / sen bî-bedelsin

Ey cân-ı âlem / her sırta mahrem / vay gonca gül-fem / gayet güzelsin

Gayet güzelsin / sen bî-bedelsin / bir ince belsin / tûl-i emelsin

[Hey you the spirit of feelings, your waist is slim, every confidential of you is hidden, and there is nobody like you. Hey you your mouth is like rosebud, you are beautiful and you are an infinite desire]

Ey çeşm-i fettan / anladım bildim / yok sende îmân / beyhûde geldim

Ey çeşm-i fettan / yok sende îmân / katlime ferman / ben revâ kıldım

Ben revâ kıldım / beyhûde geldim / anladım bildim / âhir ecelsin

[Hey alluring look you are, I got and knew it you are unbeliever, and I came uselessly, I think fit the order that is for my dying, and you are my death time indeed]

Çok derde düştüm / var söyle yare / aşkınla piştim / yandım ne çare
Çok derde düştüm / aşkınla piştim / yandım tuttuğum / bir şivekâre
Bir şivekâre / yandım ne çare / var söyle yâre / durmasın gelsin
[I got the blues so much, go and say to that beloved I was fired hopelessly, I became covered with a rash about her, and say her again to not stand and let her come]

Bir vasla ermek / hûbların şahı / yüz yüze sürmek / diller penâhı
Bir vasla ermek / yüzyüze ermek / yok mudur görmek / sen hüsn-i mâhı
Sen hüsn-i mâhı / diller penâhı / hûbların şahı / burc-i hilâlsın
[Lord of lovers; arriving to joining you and touching face to face are the happiness of hearts. You beautiful face, is it possible not to see you, and you are the half of the sun]

Durdunsa bensiz / âferin Nûrî / gülsüz dikensiz / etme gurûri
Durdunsa bensiz / gülsüz dikensiz / istemem sensiz / cennât ü hûrî
Cennât ü hûrî / etme gurûri / âferin Nûrî / sâhib-gazelsin (Dizdaroğlu 1969: 142)
[If you stood without me, it is good for you, Nuri, but do not perk it without rose and prick and I don't want any heaven and angel without you, but it is good for you Nuri, and you have gazel]

6. Satranç

müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün
_ . _ / _ . _ / _ . _ / _ . _

Medhine meddâh olalım hüsrev-i hûban güzele
Vasfına sözler bulalım dinleye yâran güzele
[Let us be laudatory speech for the compliment of chef of beauty, find some words to descript her beauty]

Benzeyemez hûrî melek hizmetine çektik emek
Dişleri zer-şâne gerek zülfü perîşan güzele
[We worked hard for the maintenance of beloved, more beautiful than an angel it requires a golden comb for her hair]

Dayanamam nazlarına tûti gibi sözlerine
Çekme sezâ gözlerine kuhl-i Sifâhan güzele
[I can die for her caprice and words, like a parrot, her making eye up like kohl of Isfahan]

Söyleme efsâne gibi bakması bîgâne gibi
Şem'ine pervâne gibi yan güzele yan güzele
[Her words is like legend, her looking is like stranger; burn down for beauty like that butterfly turning round of the candle]

Söylese diller dolaşır bakmaya gözler kamaşır
Sırmalı kaftan yaşarır serv-i hirâman güzele
[As she talks all the tongues are mumbled, and all the eyes are dazzled to look to her; that beloved, long tall is good in the caftan, embroidered with silver]

Yüzüne zer hızma ile cebhe zeheb düzme ile
Başta oya yazma ile yakışır elvan güzele
[That beloved is very beautiful with golden piercing on her face, necklace with pendant on her neck, and pinked kerchief on her head]

Rûları gül gonca femi kendi aşîret Hatem'i
Gezseler Rûm u Acem'i olmaya akran güzele
[Her cheeks are like rosebud and she is the best of her tribe; neither in the East nor in the West there is not anybody equal to this beloved]

Serv-i sehî kâmetime kâmet-i kıyâmetime
Gelse eğer da'vetime kesmeli kurban güzele
[That we are the same statue is so nice, and it means the end of my world life if she comes to my invitation I should kill an animal as a sacrifice for her]

Emrine tâ'at edelim cevrine gâyret edelim
Hâneyi halvet edelim bir gece mihman güzele
[Let us comply with her order and break her torture, and go her home in a night and let's be her guest]

Câm ile mey süzdürelim bezme şeker ezdirelim
Seyr ederek gezdirelim bâğ ile bostan güzele
[Let us have strain the wine by the help of glass, and let's show around the beloved watching the vineyard and orchard]

Dertli-i efkenderiz vasfını gûyendeleriz
Can baş ile bendeleriz şimdi Âlî-şan güzele (Dilçin 1992: 362)
[Hey Dertli we are describing her qualification, we are exhausted, and die for that beloved]

Türk Halk / Aşık Şiirinde Aruzlu Türler Üzerine Bazı Dikkatler

Metin Özarslan*

Özet: Bu incelemede yoğunlukla Divan şiirinde kullanılan aruz ölçüsüne ait kimi kalıplarla aşık tarzı şiir geleneğinde yaratılan şiirler ele alınmıştır. Aruzlu Türler olarak bilinen ve dîvân, selîs, semâî, kalenderî, satranç, vezni-âher adlarıyla anılan bu şiirler hakkında teori kitaplarında yer alan şekil, tür, ezgiye dair bilgilerin barındırdığı problemlere bizzat bu tarz şiirlerin incelenmesiyle cevap aranmıştır. Bahse konu teori kitaplarında aruzlu türlerin belirlenmesinde şekil tür ve ezgi konularının ucu açık bırakıldığı görülmektedir. Bunun da ötesinde aruz vezni ile yazılan bu şiirlerin önce heceyle yazılmış ve fakat sonradan aruz vezniye uydurulmuş olduğuna dair yaygın kanaate, doğrudan bu türde şiirlerin analizi ile cevaplandırılmıştır. Bu ve benzeri problemler için Aşık Ömer ve Gevherî'nin şiirlerinin yer aldığı Divanları odak olmak üzere muhtelif aşıklara ait kimi şiirler analiz edilmiştir. Analiz edilen şiirlerin tamamında özellikle ilk mısra, beyit veya kıtalarında hemen hemen hiç aruz kusuru görülmediği tespit edilmiştir. Bu tespit söz konusu şiirlerin bilinçli olarak aruz vezniyle yazıldıklarının delili olarak sayılmıştır. Aruz kusurlarının bir şairin sanat gücüne nakısa getirmeyeceği, zira bu kusurlar aruzun Türkçenin ses yapısından kaynaklanan özelliklere bağlı olarak ortaya çıktığı fikri üzerinde de durulmuştur. Veznin âşık/şair için özgür bir tercih olduğuna temas edilerek, gerek Divan şiiri, gerekse âşık tarzı şiirin aynı dil ve kültür zemininde kendilerine has bir gelenek içinde oluşturulduğu vurgulanmıştır. Ancak bu iki geleneğin bir birinden su geçirmez iki boru şeklinde akmadıkları, birbirlerinden etkilendikleri ve birçok yönden ortaklıkları -bu ortaklıkların birinin de Arzulu Türler olarak adlandırılan şiirler- olduğuna dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık şiiri, divan şiiri, aruzlu türler, dîvân, selîs, semâî, kalenderî, satranç, vezni-âher, Aşık Ömer, Gevherî, tür, şekil, ezgi.

* Hacettepe Üniversitesi, Türk Halk Bilimi / ANKARA
metino@hacettepe.edu.tr

Некоторые особенности турецкой народной любовной поэзии, написанной в стиле аруз

Метин Озарслан*

Резюме: В этой статье исследуется широко применяемая в диванной поэзии любовная поэзия, созданная в стихотворной форме аруз. Форма, жанр и ритм таких стихов, как "Диван", "Селис", "Семаи", "Календери", "Сатранч", "Везни ахер", известных как стиль аруз в теоретических трудах исследовались посредством анализа самих таких стихов. В упомянутых теоретических книгах при определении стихов аруз вопрос формы, вида и жанра оставался открытым. Более того, ответ на распространённое мнение о том, что стихи в стиле аруз, сначала пишутся по слогам, а потом адаптируются под аруз, дан посредством анализа подобных стихов. Для решения этой и аналогичных проблем были проанализированы стихи Ашык Омера и Гевхера, где основное внимание уделено диванам. Анализ этой поэзии, особенно первых стихов, куплетов показал отсутствие недостатков аруза. Это определение показано в качестве доказательства того, что стихотворения с самого начала написаны в стиле аруз. Недостатки аруза не умаляют художественной ценности поэта; рассмотрено мнение, что недостатки аруза своим источником главным образом имеют особенности, присущие турецкой фонетике. Особое внимание уделяется тому, что любовная поэзия являлась свободным выбором и создана в единых языковых и культурных традициях. В исследовании подчеркивается, что эти две традиции оказались в значительном взаимодействии друг с другом, и одним из проявлений этого являются стихи, созданные в стиле аруз.

Ключевые Слова: любовная поэзия, диванная поэзия, виды аруза, диван, селис, семаи, календари, сатранч, Ашык Омер, Гевхери, вид, форма, жанр.

* Профессор кафедры турецкого фольклора университета Хажеттепе / Анкара
metino@hacettepe.edu.tr

Türkiye'nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı

Nasuh Uslu*

Özet: Türkiye'de 2002 yılında iktidara gelen AKP hükümetinin yeni Orta Doğu yaklaşımı, eskinin bölgeden uzak durma ya da bölgeye Batı adına yaklaşma politikasından uzaklaşarak, komşularla sıfır sorun hedefi çerçevesinde her alanda ilişkileri geliştirmeyi, bölge ülkeleriyle ilişkileri stratejik üstünlük ve artı değer haline getirmeyi ve bu şekilde Türkiye'nin etrafında stratejik bir derinlik ve güvenlik çemberi oluşturmayı öngörmektedir. Belli çevrelerin ve ülkelerin tepkisini çeken yeni yaklaşım, Türkiye'yi bölgede eskisinden çok daha etkili ve kabul gören bir devlet haline getirmiştir. Eski önyargıları yıkan Türk yetkililerin bölgeyle ilgili girişimleri ve düşünceleri, bölge devletlerince belli derecede dikkate alınmakta ve bölgede olumlu yönde gelişmeler ortaya çıkarmaktadır. Yeni yaklaşım, kökleşmiş bölgesel sorunları ve tarihsel düşmanlıkları bir anda ortadan kaldırmayacak olsa da bölge ülkeleri ve dünya güçleri açısından doğru yönü işaret etmektedir. Türk dış politikası bakımından da bağımsız dış politika izlemenin sıkıntılarını, sınırlarını ve gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'nin Orta Doğu Politikası, Orta Doğuda Reform, AKP'nin İsrail Yaklaşımı.

1. Giriş

Türkiye, cumhuriyet tarihi boyunca Orta Doğuyu genellikle bir yük, tehdit üretici ve kendinden mümkün olduğunca uzak durulması gereken bir bölge olarak görmüştür. Bölgeyle kurulacak her tür ilişkinin, bölgeye yönelik olarak gerçekleştirilecek her tür girişimin, Türkiye'nin Batılı karakterine zarar vereceği ve Orta Doğu devleti olarak algılanmasına neden olacağı düşüncesi, Türk yöneticileri mümkün olduğunca bölgeden uzak durmaya itmiştir. Diğer taraftan Orta Doğunun cumhuriyet yönetiminin silmeye çalıştığı belli özelliklerle özdeş görülmesi ve Arap halkların Osmanlıya ihanet ettikleri inancı, bu uzaklaşmayı daha da güçlendirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ise Türkiye, tamamen Batıyla bütünleşmeyi seçerken, Batının her tür kurumunun içinde yer almaya çalışırken, Orta Doğu ülkelerinin, İsrail sorunu ve sömürgeciliğin tasfiyesi çerçevesinde Batı ülkeleriyle ciddi problemler yaşaması iki tarafın ayrılışını ciddi anlamda keskinleştirmiştir.

* Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü / KIRIKKALE
nasuhslu@gmail.com

Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye, Batıyla yaşadığı problemler çerçevesinde zaman zaman Orta Doğu ülkelerine yaklaşmış ve onların desteğini almaya çalışmıştır, ama hiçbir zaman Orta Doğuyu yönelinecek bir alternatif olarak görmemiştir. 1964 yılındaki Kıbrıs krizlerinde Batıdan beklediği desteği alamayan Türk yetkililer, Doğu Bloku ülkeleriyle belli bir yakınlaşmaya girerlerken, Orta Doğu krizleriyle ilgili olarak uluslararası platformlarda Arap tezlerini destekler tutum takınmışlar ve Türkiye'deki üslerin ABD tarafından Orta Doğu gelişmelerine müdahale için kullanılmayacağını açıkça belirtmişlerdir. 1980 ihtilalinden sonra da Batıdan genel dışlanmışlığa paralel olarak Orta Doğu ülkeleriyle siyasi ve ekonomik açıdan yakınlaşma devam etmiş ve yakın müttefik olan ABD'nin Türk topraklarını olası Orta Doğu müdahaleleri için kullanması konusundaki hassasiyet sürdürülmüştür. Ancak Türk dış politikasının temel ekseninin Batıyla işbirliği ve bütünleşme olduğu Soğuk Savaş sonrası gelişmelerle de ispatlanmıştır. Türk yöneticiler, Batıdan kopmama ve Batı gözündeki stratejik önemi kaybetmeme adına 1990'lı yıllar boyunca Orta Doğu gelişmelerinde kendi güvenlikleri için tehlikeler yaratma pahasına Batı, daha doğrusu Amerikan politikalarını desteklemekte tereddüt etmemişlerdir. Bu genel eğilime karşı Soğuk Savaş döneminin kalıplarının ortadan kalkmış olması, temel düşman Rusya'yla ortak sınırın kalmaması ve bağımsız Türk kökenli devletlerin ortaya çıkması gibi unsurlar Türk yöneticilerde dış politikada daha bağımsız hareket etme isteği doğurmuştur. Ancak bu yöndeki çabalarda bile gözetilen, desteği aranan ve çabalar sonucunda Türkiye'yi önemseme düzeyi yükselmesi beklenen hep Batı olmuştur.

2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), başlangıçta ABD ve AB nezdinde gerçekleştirdiği girişimlerle geleneksel Batı yönelimli dış politikada ciddi bir sapma gerçekleştirmeyeceğini göstermeye çalışmıştır. Liderlerinin geleneksel Türk eliti ve Batılı çevreler tarafından kabullenilmesi zor İslami eğilimli politikacılar olduğu düşünüldüğünde bu normal bir durumdur. Ancak AB'ye üyelik çerçevesinde demokratikleşme konusunda kararlı davranan (ki bu, onların iç siyasal sistemdeki durumlarını legalleştirecektir), siyasi reformlar gerçekleştiren ve önemli bir ekonomik kalkınma oranı yakalayan AKP hükümeti yetkilileri, dış politikada Batıyla ilişkilere ciddi bir zarar vermeden Batı gözünde stratejik önemi artırma yerine Batının Türkiye'yi dışlaması durumunda güçlü şekilde devreye girecek ya da Batı karşısında Türkiye'nin elini güçlendirecek yapısal ilişkiler kurma çabası içine girmişlerdir. Bu biraz da şartların zorlamasıyla ortaya çıkan bir durumdur ve 1990'lı yıllardaki dış politika atılımlarının bir devamı olarak görülebilir. ABD'yle ilişkiler istense de Soğuk Savaş dönemindeki kalıplara sokulamamaktadır. İki ülkenin özellikle Türkiye'nin etrafındaki bölgede öncelikleri birbiriyile uyuşmamakta ve birlikte hareket her iki ülkeye de zarar vermektedir. AB'nin önde gelen aktörleri, Türkiye'nin üyelik süreci olması gereken sona doğru yaklaştığında Tür-

kiye'yi üye olarak alamayacaklarını hissetmekte ve bunu açıkça vurgulamaktadırlar. Kısaca Batı ve Türkiye, hâlâ birbirine ihtiyaç duysalar da, işbirliği ve ortaklık yollarını arasalar da ayrı aktörler olduklarını daha fazla hissetmektedirler. Bu noktada Batı içindeki yeri hiçbir zaman garanti olmayacak olan Türkiye açısından mantıklı olan şey, bir taraftan Batıyı güçlü kılan yönlerle ilgili reformları kendi geleceğini güçlendirmek için gerçekleştirirken, diğer taraftan dış politikada yine Batının benimsediği ilkeler çerçevesinde temelde kendi konumunu ve çıkarlarını gözeterek girişimlerde bulunmaktır. Yeni tutum, bağımsız adımlar atılırken bile Batıyı gözeterek, Batı gözündeki stratejik önemi artırmayı hedefleyen ve şartlar uygun gözüktüğünde yeniden her açıdan tamamen Batıya dönmeyi öngören tutumdan farklı olacaktır. Türkiye'nin genişleyen iç ve dış imkanları, çevresindeki bölgenin gereklilikleri, bölgesel aktörlerin beklentileri ve Batıyla ilişkilerde son 60 yılda yaşananlar böyle bir tutumu bir anlamda empoze etmektedir.

2002 yılından beri geliştirilen Orta Doğuya yönelik yaklaşım, Türkiye'nin dış politikasındaki söz konusu dönüşümün bir örneği olarak ele alınabilir. Yeni dönemde Türkiye'nin bütün komşularıyla normal ilişkiler içine girmesi, onlarla sorunlarını çözerek etrafında bir güvenlik çemberi ve stratejik derinlik oluşturması ve kendi bölgesinde güven içinde bir ülke olarak dış politikada daha rahat hareket etmesi öngörülmektedir. Bölgeyle sahip olunan tarihsel, kültürel ve sosyal bağlar harekete geçirildiğinde önceden yük olarak görülen bölge ülkeleriyle ilişkiler stratejik üstünlük ve artı değer haline gelebilecektir. Bu şekilde Türkiye, bölgedeki konumunun sağlamlığıyla büyük devletlerle ilişkilerinde hem daha güçlü olacak, hem de onların bölgeye yönelik politikalarında vazgeçilmez bir ülke haline dönüşecektir. Diğer taraftan yeni yaklaşımın geleneksel dış politikadan ayrılmak anlamına gelip gelmediği, iç sistem ve Batıyla yapısal ilişkiler bakımından önemlidir. Bir aşırı uçtaki olasılık, içeride rejim mücadelesinin yaşanması ve dışarıda Batı dünyasından kopmaktır. Dış politikada sınırlayıcı kalıpların kırılması, Türkiye'nin kendi kimliğiyle bölgesine damgasını vurması ve Batının gerçek anlamda vazgeçemediği bir ortak haline dönüşmesi diğer olasılıktır. Her şey sürecin nasıl yönetileceğine ve girişimlerin nasıl sunulacağına bağlıdır.

2. Türkiye'nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı ve Niteliği

Başbakanlık başdanışmanı ve daha sonra dışişleri bakanı olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun oluşumunda büyük rol oynadığı AKP hükümetinin yeni Orta Doğu stratejisine göre Türkiye, coğrafi derinliğini harekete geçirerek, bunu stratejik derinliğe dönüştürebilmek için komşularıyla sıfır problem ilişkisine geçmek durumundadır. Yeni strateji çerçevesinde düşünülen şey, yakın komşularla ilişkilerde ekonomik ve kültürel olarak insan hareketliliğini artırmak ve Türkiye'nin çevresinin ürettiği değer ve ilişkilerin Türkiye'ye doğru

akmasını sağlayacak bir politika izlemektir (http://www.turkishtime.org/27/66_tr.asp 26.04.2006).¹ Hükümet yetkililerine göre, ‘çevremiz düşmanlarla çevrili’ psikolojisi, şimdiye kadar, Türkiye’ye çok şey kaybettirmiş, onun bölgenin olanaklarından faydalanmasını engellemiş, komşularıyla işbirliği içine girmesinin önüne geçerek uluslararası alanda onların desteğinden faydalanmasını önlemiş ve bu yüzden onu belli devletlere gereğinden fazla bağımlı kılmıştır. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün bu noktada vurguladığı şey, Türk yöneticilerin “çevreyle işbirliği ve diyalog ortamının kurucu aktörü” psikolojisini benimsemek zorunda oldukları, çünkü büyük ülke idealinin, ancak böyle bir özgüven psikolojisiyle gerçekleştirilebileceğidir (<http://abdullahgul.gen.tr/TR/19.04.2006>).² Ona göre, “hiçbir bölge ve hiçbir ülke, çevresinde güven ortamını oluşturmadan ve düşmanlık tohumlarını temizlemeden ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştiremez, halkına huzur sağlayamaz, halkını refah içinde yaşatamaz” (<http://abdullahgul.gen.tr/TR/19.04.2006>).³

Yeni yaklaşım çerçevesinde Türk yetkililer, Orta Doğuda eskisine göre daha aktif ve farklı politika izledikleri ve bölgeye yönelik sorumluluk ve görevlerinden kaçmadıkları izlenimi vermekteler. Yaptıkları, dünyanın bu karmaşık ve kritik bölgesinde gelişmelere karışmamaları ve yönlendirmemeleri halinde gelişmelerden Türkiye’nin zarar göreceğinin bilincinde olarak, devletlerin ve devlet dışı aktörlerin davranışlarının ortaya çıkardığı fırsatları ve meydan okumaları gerçekçi bir şekilde değerlendirmektedir (Gruen 2004: 453). Türk liderler, bölgesel gerçekleri, dengeleri ve bölge içi ve dışı devletlerin bölgeyle ilgili niyetlerini ve girişimlerini yakından takip etmeye, olayların ve dengelerin nabzını tutmaya ve kritik noktalarda yerinde müdahalelerle yönlendirici devlet konumunda olmaya özel önem vermekteler. İslam Konferansı Örgütü genel sekreterinin ilk defa gerçek seçim yoluyla seçilmesini başarmaları ve seçim aşamasında Suudi Arabistan, Mısır, İran, Tunus, Bangladeş ve Malezya gibi devletlerin destekledikleri diğer iki aday yerine kendi adaylarını seçtirmeleri (Gruen 2004: 443-444), bu çerçevede örnek olarak verilebilir. Yeni yaklaşımın bir sonucu olarak Türkiye, İKÖ çerçevesinde bölge ülkelerine belli mesajlar verebilmiş ve mesajlarına tepkiler alabilmiştir; Suriye ve İran gibi bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmiştir; bölgesel krizlerde en önde rol alan ülkelerden olmuştur (Jung 2005: 13) ve önemli sorunlarda kendisinin arabuluculuğuna başvurulmuş, hatta ABD’nin etkisiz kaldığı sorunlarda (Lübnan devlet başkanının seçimi gibi) çözüm üretebilmiştir.

Türkiye’nin Orta Doğudaki yeni aktif tutumunun, dinî yönü ağır basan, Arap ve Müslüman ülkelerle dinî, tarihsel ve kültürel yakınlığı önemseyen muhafazakâr bir partinin geleneksel Batı eğilimli dış politikadan ayrılması olarak ortaya çıkma ihtimali bulunmaktadır. Ancak söz konusu partinin liderleri,

şimdiye kadar ortaya koydukları davranış ve faaliyetlerle bu yönde hareket etmediklerini göstermiş ve kendilerinin komşu ülkelerle işbirliği içinde istikrar ortamını geliştirme çabalarının büyük devletlere meydan okuma anlamına gelmediğini vurgulamışlardır. Onlara göre, kendilerinin yeni aktif tutumu, başlangıcından beri Helsinki sürecinin bir parçası olan Türkiye'nin uluslararası sorumluluğunu ve görevlerini yerine getirme bilincini taşıdığına bir göstergesi olarak yorumlanmalıdır. Türkiye, taşıdığı potansiyelle, bölge ülkeleri ve Batı devletleriyle sahip olduğu ilişkilerle, bölgede işbirlikçi güvenlik kavramını öne çıkartılabilecek ve bunun oluşturulmasında aktif rol oynayabilecektir. Ancak Türkiye'den, 1950'lerdeki Bağdat Paketi örneğinde olduğu gibi, tamamen Batının çıkarları adına ve Batıların isteği ve yönlendirmesiyle hareket etmesi beklenmemelidir.

Türk yöneticilerin yeni Orta Doğu yaklaşımında PKK tehdidinin ve Avrupa Birliği perspektifinin etkisinin olduğu söylenebilir. Türk yöneticiler, komşu ülkeler tarafından Türkiye'ye karşı kullanılmaya elverişli bir araç olan Kürt sorununu, bu ülkelerle ilişkileri geliştirmede kullanılabilecek duruma getirmenin Orta Doğuda aktif olmakla mümkün olduğunun farkındadırlar. Kürt sorununun kökten ve kalıcı bir şekilde çözülebilmesi için halkın sosyal, ekonomik ve kültürel durumunu dikkate alan kapsayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği konusunda Türkiye'de gittikçe belirginleşen bir görüş birliği ortaya çıkmaktadır. İran, Suriye ve Irak gibi ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve Kürt sorunuyla ilgili ortak tutum oluşturulması, içerideki sosyal, ekonomik ve kültürel reformları destekleyici ve tamamlayıcı nitelikte olacaktır. Diğer taraftan içeride sorun halledildiğinde komşu ülkeler sorunu Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanamayacaklar ve kullanmaya kalktıklarında sorunun yüzlerinde patlayabileceğini dikkate almak zorunda kalacaklardır.

Türk yöneticiler, AB boyutunu ise Türkiye'nin geleceğini garantiye almak ve bölgedeki konumunu güçlendirmek için takip edilmesi gereken davranış yolu ve bölgeyi dönüştürmenin gerekliliği çerçevesinde değerlendirmektedirler. Onlara göre, AB perspektifine ve AB'nin desteğine sahip olan ve AB'nin temsil ettiği demokratik meşruiyet ilkesini benimseyen bir Türkiye (Keyman 21-22 Şubat 2006), bölgeye yönelik dış politikasında askerî araçlara ve zor metotlarına başvurma yerine, sorunların kökenine inmeyi ve sorunları sosyal, kültürel, ekonomik, siyasî ve diplomatik girişimlerle çözmeyi tercih edecek ve değişik alanlarda işbirliğine giriştiği muhataplarında güven oluşturarak bölgenin aktif ve etkili aktörü haline gelebilecektir (Jung 2005: 12). Diğer taraftan güvenlik ağırlıklı saf güç politikası uygulaması halinde Türkiye, bölgede aşırı tepki ve dirençle karşılaşacak, bölgenin istikrarsızlık unsurlarından biri haline dönüşecek ve bölgenin karmaşık sorunları içine çekilerek kendisi açısından tehditleri ve problemleri artıracaktır. Bilinçsiz bir şekilde bölgenin ve

sorunların içine dalmak, belli ideolojilerin ve duyguların etkisi altında kalarak körü körüne hareket etmek ve böylece başka devletleri kıskırtmak da Türkiye'ye zarar verecek davranış tarzları arasında bulunmaktadır.

Türk yöneticileri etkileyen diğer faktörler arasında Batılı ülkelerin davranışlarının bölgedeki durumu kötüleştirilmesi karşısında bölge sorunlarını bölgesel düzeyde ele almanın gerekliliği konusunda bölge ülkeleriyle anlayış birliğinin ortaya çıkması, gelişen iletişim olanaklarının bölge halklarının birbirleriyle bağlantı kurmalarını ve birbirlerini anlamalarını kolaylaştırması, artan temasların ticaret ve yatırım şeklinde karşılıklı somut faydalar getirmesi de sayılabilir. Bu noktada akla gelen şey, farklı hükümetlerin başta olması halinde de benzer politikaların izlenecek olmasıdır. Ancak bu, yeni yaklaşımın öncekinden farklı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Türkiye, genel olarak dış politikasında bir çeşitlenme ve açılım içine girmiştir. Soğuk Savaş sonrasında dünyanın her yerindeki barışı koruma operasyonlarına katılmasının belki bir devamı olarak Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Afrika gibi bölgelerde aktörlerle karşılıklı anlayış ve çıkar çerçevesinde temaslarını yoğunlaştırmakta, bölgesel sorunların çözümünde katkılarını sunmaya çalışmakta ve farklı yaklaşımını gösterebildiği oranda muhataplarından olumlu tepkiler almaktadır. Burada hayati olan nokta, yeni girişimlerin Batıya yönelik dış politikanın alternatifi olup olmamaları çerçevesinde değerlendirilmemeleridir. Geçmişte bu noktanın ön plana çıkması, Türk yöneticilerin çeşitlendirme girişimlerine samimi şekilde sarılmalarını engellemiş ve muhatapların da girişimlere ihtiyatlı ve mesafeli bir şekilde yaklaşmalarına neden olmuştur. Her bölgeye yönelik mutlaka bir Batı tutumu bulunmaktadır ve bu tutumun dikkate alınması gerekmektedir. Fakat asıl ön plana çıkartılan, Türkiye'nin söz konusu bölgelerle fayda elde etme ve sorunları çözme çerçevesinde gündeme gelen karşılıklı çıkarlarıdır. Örneğin Türkiye, Orta Doğuda Batıdan ayrı olan çıkarlarını gözetmek zorunda olduğu gibi, bölgesel işbirliği ile bölgesel sorunlara çözümler arayarak kendisi açısından tehlike ve tehditleri kökeninde kurutma ihtiyacı da hissetmektedir. Girişimlerini bağlamından kopararak Batıyla ayrı düşme çerçevesinde değerlendirmeye kalkması, Türkiye'nin sadece işini zorlaştıracaktır.

3. Yeni Yaklaşımın Sorunları

AKP hükümeti, Refah Partisinin, iktidar ortağı olduğu 1996-1997 döneminde, iç ve dış çevrelerin tepkisini çeken dini ağırlıklı ve Batıdan kopmayı ima eden politikalar izlemesinin yükünü taşımaktadır, çünkü liderleri Refah Partisini ortaya çıkaran siyasi gelenekten gelmektedirler. AKP'nin yeni açılımı, Orta Doğunun tamamen göz ardı edilmesiyle bölgeye sadece İslamî görüşler çerçevesinde yaklaşılması arasında dengeli bir siyasî realizmi (Jung 2005: 13) temsil etmektedir, ama AKP hükümetinin, Orta Doğuda attığı, geçmişten

biraz farklılık gösteren her adım, liderlerinin sicili yüzünden hemen içeriden ve dışarıdan belli kesimlerin eleştirisini çekmekte ve tecrübesizliğinden kaynaklanan hataları krizlere neden olabilmektedir. Örneğin Washington Institute görevlisi Soner Çağaptay'a göre, AKP'nin İslamcı boyutu, Türk dış politikasını olumsuz olarak etkilemekte ve birçok parti yetkilisinin Müslüman Orta Doğuya derin kültürel ve dinî yakınlık duyması, geleneksel Türk dış politikasını yanlış yöne doğru sürükleyebilmektedir (Gruen 2004: 440). Çağaptay'ın düşüncesinde AKP yetkilileri, iyi ilişki kurdukları Suriye ve İran gibi devletlerin Türkiye'nin rejimiyle ilgili fikirlerini değiştirmediklerini göz ardı etmişlerdir; ayrıca Filistin'de iktidara gelen Hamas'ın temsilcisi Meşal'ı kabul ederken Türkiye'nin stratejik çıkarları aleyhine olacak şekilde diğer Müslüman ülkelere, hatta İslamcı terörist gruplara yardım etme arzusunun etkisinde hareket etmişler, geleneksel Türk dış politikası çizgisinin tamamen dışına çıkmışlardır (Çağaptay 16 Şubat 2006).

Diğer taraftan AKP hükümetinin Orta Doğuya yönelik aktif politika izlemesi ve İran ve Suriye gibi devletlerle ilişkilerini normalleştirilmesi, ABD'nin bu ülkelerin rejimlerini hedef haline getirdiği bir zamana rast gelmiştir. Türk yetkililer, bölge ülkeleriyle ilişkileri iyi olan bir Türkiye'nin, Batının bu ülkelerle problemlerini çözmesine aracı olabileceğini söyleseler de özellikle Amerikalılar, Türkiye'nin bu ülkelerden uzak durmasını tercih etmektedirler. ABD, uluslararası alanda en etkili güç olduğu ve Orta Doğuda neredeyse tekeli eline geçirdiği için onun Türkiye'nin hareketlerinden memnun olmaması, birçok çevreyi etkilemekte ve Türk hükümetine çok değişik yönlerden eleştiriler yöneltmesine neden olmaktadır.

Türk yöneticilerin İsrail'in Gazze saldırısına verdiği sert tepkiler ve Türkiye başbakanının 29 Ocak 2009 Davos toplantısını İsrail başbakanına karşı sert bir çıkışta bulunarak terk etmesi, en yoğun Batıdan kopma tartışmasına neden olmuştur. Bu olaylarda ileri sürülen iddia, Türk yöneticilerin kendi tabanlarına ve halklarına mesaj verme ve onların duygularını okşama uğruna Batıya meydan okumaya kalktıklarıdır. Batının, kendini gözden çıkarmış bir Türkiye'yi fırsat bulduğu her durumda cezalandırmaya kalkacağı ve dış politika sorunlarında Türkiye'yi yalnız bırakacağı, hatta tersi yönde sıkıştıracağı hemen bir uyarı olarak ortaya konmaktadır. Ancak Batının kendisi, Türk halkının gözünde olumsuz imaja sahip olma sorununun farkındadır ve bunu çözmenin yollarını aramaktadır. Türkiye'nin ekonomik ve demokratik alanlarda gerçekleştirdiği atılımlar ve bölgesinde sahip olduğu etki, onun bir çırpıda gözden çıkarılmasını engellemektedir. Davos krizinden kısa bir süre sonra Amerikan Başkanı Obama'nın Türkiye'ye sembolik değeri çok yüksek olan bir ziyaret gerçekleştirmesi, Türkiye'nin Batıyla yollarını ayırdığı iddialarını pek doğrulamamıştır. Diğer taraftan Türk geleneksel çevreler de geçmişte

benzer durumlarda benzer sert tepkiler vermişlerdir; son örnek olan Davos krizinde de halkla birlikte muhalefet başbakanın tutumunu genel olarak desteklemiştir. Bölge yönetimlerinde ve halklarında Türkiye'ye karşı olumlu hislerin yoğunlaşması ve güçlenmesi de Türkiye'nin bölgesel politikasında bir artı değer olarak ortaya çıkmıştır.

Batıdan kopma eğilimi taşımakla suçlanan Türk hükümetine zıt yönde yöneltilen bir eleştiri, Orta Doğuda Batının taşeronluğunu yaptığı ve özellikle Amerika'nın bölge politikalarının aracı haline dönüştüğüdür. Bu çerçevede genel olarak iddia edilen şey, ABD'nin Orta Doğuya kendinin tercihi olan ılımlı İslam modelini yerleştirmeye çalıştığı ve bu konuda temel görevi Türkiye'ye verdiği- dir. Türkiye'nin medeniyetler ittifakı bağlamında üslendiği rol ve gerçekleştir- meye çalıştıkları, önceden gündeme getirilmiş olan Büyük Orta Doğu projesi- nin hayata geçirilmesi olarak algılanmakta ve bu şekilde Türkiye'nin kendi laik yönetiminden uzaklaşma eğilimi içerisine girdiği iddia edilmektedir. Batıya ve İsrail'e meydan okuyan aynı yöneticilerin, Kıbrıs'ta Batıyı memnun etmek için her türlü tavizi vermeye kalkmaları, Suriye sınırındaki mayınların temizlenmesi- ni bir İsraili firmaya temizlenen alanların 44 yıllığına kiralanması karşılığında vermeyi düşünmeleri ve güneydoğu bölgesindeki GAP alanı da dahil olmak üzere Türk mülkünün yabancılar tarafından alınmasına imkan vermeleri, diğer ters örnekler olarak ortaya konmaktadır. Bir anlamda yeni yaklaşımın, Batıyla ilişkilerin bozulmasına neden olurken aynı anda Türkiye'nin hayati çıkarlarının satılmasını da beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuçta 2002'den beri iktidarda bulunan Türk yöneticiler de belli kısıtlama- lar altında bulunmakta ve zaman zaman politikalarının koordinasyonunda sorunlar yaşadıkları gibi, hatalar da yapmaktadırlar. Orta Doğuya yönelik takınılacak tutumun beraberinde ciddi riskleri getireceği açıktır. Bölgede or- taya çıkacak gelişmeleri, aktörlerin ne tür tutum takınacaklarını ve ne tür tutum değişikliğine gideceklerini önceden kestirmek mümkün değildir. Örne- ğin Türkiye'nin ilişkilerini geliştirdiği İran, Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde Türkiye'nin en önemli rakiplerinden biri haline dönüşebilmekte ve Rusya ile birlikte Türkiye'ye zarar verecek girişimler gerçekleştirebilmektedir. Türki- ye'ye şu anda muhtaç gözükən Suriye'nin, İsrail'le ve ABD'yle sorunlarını halledip su gibi sorunlarda Türkiye aleyhine dönmesi çok da yabana atılacak bir olasılık değildir. Davos gibi krizlerde Türkiye'ye destek veren Orta Doğu yönetimlerinin ve kamuoylarının İsrail'le bağlarını bahane olarak kullanarak tamamen Türkiye aleyhine dönmeleri her zaman olabilecek olan bir şeydir. Kısaca kaygan zeminde istenmeyen durumlarla karşılaşmak, her Türk hükü- metinin başına gelebilecek bir olasılıktır ve ihtiyatı empoze etmektedir. Ancak ihtiyat adına pasifliği seçmek ya da Batı politikalarının peşine takılmak, geç- mişte Türkiye adına pek olumlu sonuçlar doğurmamış, sadece ulusal çıkarları

açısından bölgesel sorunların daha da birikmesine ve büyümesine neden olmuştur.

Türkiye'nin Orta Doğuya yönelik yeni yaklaşımı açısından diğer bir sorun, Türk ve Orta Doğulu halkların I. Dünya Savaşından beri birbirlerine karşı güvenlerini kaybetmiş olmaları ve birbirleri hakkında olumsuz imaja sahip olmalarıdır. Zaman içerisinde Türkiye iç ve dış politikasını her alanda Batının bir parçası haline gelmesine dayandırırken, Arap ülkeleri sömürgeciliğin tasfiyesi ile İsrail sorunu yüzünden sürekli Batılı devletlerle mücadele içinde olmuşlardır. Bu genel eğilime paralel olarak Türkiye'nin İsrail'le kurduğu ilişkiler, Orta Doğu halkları ve yönetimlerinin Türkiye'yi algılayışlarını derinden etkilemiştir. Son dönemde Orta Doğu ülkelerinin Türkiye'ye yönelik güvenlerini sarsan ve onu yabancı bir unsur olarak görmelerini pekiştiren husus, Türkiye-İsrail ilişkilerinin 1990'lı yıllarda askerî alana kaymasıdır. Orta Doğu kamuoyu, Türkiye'nin İsrail'le ilişkisinin şeklini, neredeyse tamamen İsrail'in çıkarlarına hizmet eden, Arap ve Müslümanları dışlayan ve onların çıkarlarına zarar veren stratejik müttefiklik olarak görmektedir. Arap akademik çevrelerinde de İsrail'in Türk toprağını, halkını ve askerî kaynaklarını Arap devletlere karşı kullanma fırsatı sağlayan ve Irak ile Suriye gibi devletlere doğrudan tehdit oluşturan bir Türkiye-İsrail ekseninden bahsedilmektedir (Jung 2005: 10-11). ABD'nin Orta Doğuda tek yanlı müdahaleler içine girdiği, İsrail'in Filistinlilere karşı şiddeti artırdığı ve Türkiye'nin İsrail-ABD ekseninde hareket ediyor izlenimi verdiği durumlarda, bölge halkları ve yönetimleri gözündeki tarihsel kötü Türk imajı güçlenmektedir.

Diğer taraftan İsrail faktörüyle alakası olmaksızın Arapların hafızasında bir 'korkunç Türk' imajı yerleşmiştir. Arap halkları, Osmanlı Türkünü baskıcı, Arap bağımsızlığını ve milliyetçiliğini engelleyici zalimler olarak algılayarak, milliyetçi Arap tarihçileri de genellikle Osmanlı dönemini atlama ya da bu dönemi hâkimiyet altında olunan pek hoş olmayan bir dönem olarak görme eğilimi içinde olmuşlardır (Jung 2005: 3-4). Arapların Osmanlı dönemiyle ilgili algılayışlarının kemikleşmesine ve yerleşmesine neden olan olgu, Türkiye'de 1923 yılında kurulan rejimin, İslam ve Orta Doğu geçmişiyle bağlarını koparma çabası içine girmesidir. Türkler açısından modernleşme, çağın gereklerine uyma ve geçmişin yüklerinden kurtulma manasına gelen devrimler, Araplar açısından Türkiye'nin İslam âlemiyle yollarını ayırması ve sömürgecilerin tarafına geçmeye başlaması anlamına gelmekteydi. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Arapların mücadele ettiği Batının çıkarlarının savunucusu olarak gözükmesinin ardından, Soğuk Savaş sonrasında Kafkasya ve Orta Asya devletlerini yanına alarak birleşik bir Türk dünyası oluşturmakla ilgilenen Türkiye'nin, Irak'a operasyonlar düzenlemesi, Suriye'yi tehdit etmesi ve su konusunda Arapların çıkarlarını dikkate almıyor izlenimi vermesi bölgedeki olumsuz Türk imajının devamını sağlamıştır (Jung 2005: 3, 7, 9, 10).

Türk tarafının gözünde de Araplar, Osmanlı Devletinin yıkılması aşamasında İngiltere ve Fransa ile işbirliği yaparak kendi kaderlerini belirlemişlerdir. Güvendikleri Batılıların sözlerini tutmamları karşısında paramparça olmuşlar, uzun süre bağımsızlıklarından yoksun bir şekilde sömürge yönetimleri altında yaşamışlar, İsrail gibi küçük bir varlığın ortaya çıkmasını ve büyümesini engelleyememişler, en hayati konularda bile kendi aralarında birlik sağlayamamışlar, Filistin sorununu sadece ulusal çıkarları için kullanmışlar, sosyalizm ve komünizm gibi zararlı ideolojilerin ağına yakalanmışlar, zamanında SSCB'nin bölgede etki kurmasının yolunu açmışlar, gerektiğinde ABD gibi baş düşman olması gereken devletlerle çıkar ilişkisine girmekten çekinmemişler, kısaca güçsüzlükleri ve beceriksizlikleri ile bölgenin mevcut kötü durumuna düşmesinin en büyük müsebbibi olmuşlardır. Türk yöneticilerinin ve halkının gözünde kendi içlerinde bile anlaşamayan ve güçlü, istikrarlı yapılar oluşturamayan bölge devletlerine uzun vadede güvenilmesi mümkün değildir.

Ocak 2001 ile Ekim 2003 tarihleri arasında Tahran, Amman, Beyrut, Kahire ve Şam'da akademisyenler, gazeteciler ve resmî yetkililerle Türkiye'nin Orta Doğu'daki rolünü tartışan Dietrich Jung'un gözlemlerine göre, bütün ideolojik farklılıklara rağmen İran'da Türkiye'ye yönelik bir ilgi ve saygı mevcutken, Arap dünyası genelde Türkiye'yi görmezden gelmektedir. Türkiye'yi tamamen strateji ve dış politika çalışmalarının bir süjesi durumuna dönüştürmüş olan Arap akademik dünyası ise kendisine Batı politikasının bir aracı olarak yaklaşmaktadır (Jung 2005: 3). Ancak 1 Mart 2003'te Türk Parlamentosunun Irak'la yapılacak savaşta Türk toprağının Amerikan askerlerince kullanılmasını öngören tezkereyi reddetmesi, Arap dünyasında Türkiye'yle ilgili oluşan geleneksel imaja zıt bir etki doğurmuştur. Türkiye'nin AB tam üyelik takviminin en son aşamasına geçmesiyle de Orta Doğu liderleri arasında Türkiye'yi, Amerika'nın bölge ajanı olmaktan çok, AB ile ilişkilerde kendilerine yardımcı olabilecek saygın bir ortak olarak görme eğilimi iyice ağırlaşmaya başlamıştır (Jung 2005: 13-14). Diğer taraftan Türk halkı da ABD'nin bölgede yaptıkları ve AB'nin bunlara sessiz kalması karşısında bölge halklarına gittikçe artan bir sempati duymakta ve bölge ülkelerine Batılı devletlerden daha fazla güven duymaktadır. Geleneksel Türk yöneticiler arasında da İran, Rusya gibi ülkelerle ilişkileri geliştirmeyi alternatif olarak sunanlar çıkmaktadır. Yeni gelişmelerin gösterdiği şey, Türkiye'nin Orta Doğu halklarının gözündeki ve Orta Doğu ülkelerinin Türk halkının gözündeki olumsuz imajın değiştirilemez bir kader olmadığıdır. Türkiye'nin bölge halklarının hassasiyetlerini dikkate alan ve bölge gerçeklerine dayandırılan politikaları bölgede olumlu tepki alabileceği gibi, mantıklı hareket etmeleri halinde Türk halkı da bölge ülkeleriyle ilişkileri destekleyebilecektir.

4. Yeni Yaklaşımın Destekçisi: AB Boyutu

Aslında Avrupa Birliği'nin önde gelen ülkeleri, zamanında Orta Doğuda sömürgecilik yaptıkları ve bölgenin mevcut sorunlarının ortaya çıkışında rol aldıkları için bölge halkları ve yönetimleri gözünde pek iyi bir imaja sahip değillerdir. Ancak 1960'lardan beri ortaya çıkan gelişmeler çerçevesinde İngiltere haricindeki Avrupalı aktörler, İsrail sorununa ve bölge meselelerine yaklaşımlarında ABD'ye göre daha tarafsız ve dengeli oldukları izlenimi vermektedirler. Günümüzde AB'yi Orta Doğu ülkeleri açısından daha tercih edilir kılan şey, sorunların çözümünde daha tedricî nitelikteki, askerî olmayan seçeneklere başvurma eğilimi taşıması, çatışma ve çevreleme değil, yapıcı ilişkiyi ve diyalogu benimsemesi ve yumuşak gücü çerçevesinde siyasî, ekonomik, ticarî, kültürel alanlarda önemli faydalar sunmasıdır. Türkiye'nin, böyle bir AB'yle ilişkilerini kurumsallaştırmasının, Orta Doğu ülkeleri gözündeki kabul edilebilirliğini artıracığı ve bu ülkelerle karşılıklı tarihsel önyargının ortadan kalkmasına katkıda bulunacağı açıktır.

AB ile bütünleşmesi derinleşen bir Türkiye'nin, ABD'nin yanında müdahalelerde yer almak yerine, kendisinin ve bölgenin sorunlarını çözmede sosyal, ekonomik stratejiler üretme ve bölgesel aktörlerle yapıcı diyalog kurma yoluna gideceği düşüncesi Orta Doğu ülkeleri açısından önemlidir. Orta Doğular, Türkiye'deki bu değişimi Irak Savaşına dâhil olmayı reddedişinde ve İran ve Suriye ile sorunları ele alışında görmüşlerdir (Çağaptay 9 Ocak 2004). Diğer taraftan Türkiye'nin, AB üyelik sürecinde geçireceği köklü ekonomik, sosyal ve siyasî dönüşüm, AB ile sınırdış durumuna gelecek olan İran, Suriye ve Irak gibi ülkeleri içine çekebilecektir. Türkiye'nin modern Batı dünyası içinde İslam'ın bir temsilcisi olarak yer alması ve demokrasiyle İslam'ı uzlaştırmayı, Orta Doğu ülkeleri açısından önemli bir örnek oluşturacaktır (al-Fakih 30 Aralık 2005). Bunlardan başka AB üyelik süreci ilerledikçe Orta Doğu ve AB arasında aracı olabilecek olan Türkiye, tarafların birbirini anlamalarını ve ortak çabalar içine girmelerini sağlayabilecektir.⁴ Türkiye'nin AB'nin bölgeyle yakından ilgilenmesini sağlaması da Orta Doğu açısından ABD'yi dengeleyebilecek dünyanın en önemli yumuşak gücünün bölgeden uzak durması talihsizliğini ortadan kaldıracaktır. Bu faktörlerin farkında olan Orta Doğu ülkelerinin Türkiye'nin AB üyeliğine ilgisinin ve desteğinin arttığı görülmektedir. Türkiye'yle tam üyelik görüşmelerinin başlangıç tarihinin belirlendiği AB'nin Aralık 2004 Brüksel zirvesinde Müslüman ülkelerin gazetecilerinin ve televizyon ekiplerinin sayısı, konuyla doğrudan alakalı AB üyesi devletlerin gazeteci ve televizyoncularının sayısından daha fazlaydı (Tuygan 14 Nisan 2005).

Tersinden bakıldığında Türkiye, AB üyeliğinin Orta Doğu politikalarında getireceği değişiklik gereklerini ve yükleri dikkate almak durumundadır.

AB'nin Türkiye'den beklediği, Orta Doğuya yönelirken geleneksel dış politika çizgisini terk ederek tamamen Batı karşıtı bir güç haline dönüşmemesi ve AB yerine Orta Doğuyla bütünleşmeyi tercih etmemesidir. Bu hassasiyet karşısında Türk yöneticiler, Batı karşıtı sloganlar kullanmaktan kaçınmışlar; AB yetkililerine, Batı eğilimli dış politikadan ve laik, demokratik devlet yapısından taviz vermeyecekleri (Jung 2005: 13) yolunda güvence vermişler ve AB'ye üye olmakla Müslüman komşularla ilişkileri demokrasi, istikrar, insanî gelişme amaçları çerçevesinde ve meşruiyet temelinde iyileştirme arasında herhangi bir zıtlık olmadığını vurgulamışlardır (Gruen 2004: 440-441, Keyman 22 Şubat 2006). Zaten Orta Doğulu ülkelerin AB'yi terk eden bir Türkiye'den çok fazla beklentilerinin olmayacağı açıktır. Diğer taraftan Türk yöneticiler, kendilerinin sorumlu Orta Doğu politikalarının AB'ye önemli katkılar sağlayacağını belirtmektedirler. Türkiye'nin dâhil olduğu bir Avrupa Birliği'nin, farklı bir dünya ve uygarlıkla bağlantı kurma yoluyla dünyada ve bölgede barış, uyum, istikrar ve refaha daha fazla katkıda bulunabileceği, vurguladıkları bir noktadır (<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/> 19.05.2006).⁵ Başbakan Recep Tayip Erdoğan, Türkiye'nin AB üyeliğinin, Avrupa-Atlantik camiasının, çevresiyle barışık ve yapıcı bir etkileşim halinde, olumlu değişimlere katalizör olmasını sağlayacağına işaret etmiştir.⁶ Bu çerçevede Türkiye'nin, AB üyeliği için İslam Konferansı Örgütündeki siyasî liderlik rolünü kullanabileceğinden ve AB'nin de Orta Doğuda etkili olan Türkiye'nin üyelik talebini geri çevirmede zorlanacağından bahsedilebilir (Gruen 2004: 444).

5. Türkiye'nin Yeni Yaklaşımının Yeni Boyutu: Reform Çağrıları

Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerindeki rejimlerin yapısından ve halkın demokrasiyle bağdaşmayan tutumundan memnun olmaması, kendi güvenliği ve bölgesel istikrar bakımından bu çerçevede bölgede dönüşümler beklemesi ve bu dönüşümler için çaba göstermesi, onun geleneksel bölge politikasından uzaklaşmasını temsil etmekte, fakat onun Batıyla bağlantılarına uygun düşmektedir. Bu konuda Türkiye'nin Batının avukatlığını yaptığı, onun görüş ve beklentilerini Orta Doğuda uygulamaya çalıştığı ve böylece Orta Doğu rejimlerini rahatsız edici bir tutum takınmayı göze aldığı söylenebilir. Bir başka deyişle Türkiye, uzun vadeli çıkarları çerçevesinde bölgedeki olumsuzlukları görmezlikten gelmemekte ve Batılı yetkililere niyetlerinde ve girişimlerinde samimi olma çağrısında bulunurken bölge aktörlerine de belli adımlar atmaları gerektiği mesajını iletmektedir.

a) Orta Doğuda Mevcut Durum

Sömürgeci güçlerin etkisiyle bölgede ortaya çıkan devletler, etnik açıdan heterojen, devlet olma bakımından sunî ve hem kendi hataları hem de sömürgeci devletlerin müdahalesinden dolayı ekonomik açıdan geridirler (Gordon 2003:

162). Bu ülkeler, yaşadıkları belli sömürge deneyimlerinden ve bağımsızlık sonrası muhatap oldukları dış müdahalelerden dolayı normal bir demokratikleşme ve toplumsal gelişme süreci yaşayamamışlar, hep otoriter yönetimlerle yönetilmişler ve bu yönetimlerin yapısal ve kurumsal miraslarının ağırlığını taşımışlardır (Hobson 2005: 44). Bölgedeki devlet tipleriyle ilgili araştırma yapan Kamrawa'ya göre, bölgedeki dışlayıcı devletler, ister istihbarat (muhaberat) servislerine, ister doğrudan askeriye dayansınlar, siyaset yapmanın kendilerine büyük kayıplar getireceği korkusunu halk arasında yayarak toplumu depolitize etmeyi başarmışlardır. Halkı dışlamayan rejimler ise caddeleri ve meydanları siyasî arena haline dönüştürerek halkın siyasî enerjisini, kendilerinin tek kişi ya da aile sultanlığı şeklindeki rejimlerinin devamını ve güçlenmesini sağlayacak projelere yöneltmişlerdir. Bunların içlerinde sadece önemli miktarda petrol zenginliğine sahip ve nüfusu az olanlar, siyasî katılım ve hesap verebilirlik taleplerini etkin bir şekilde yatıştırabilmektedirler. Vatandaşlarının kabulünü daha fazla önemser gözükten Ürdün ve Fas gibi monarşiler ise sadece kendilerini ayakta tutma stratejisinin bir gereği olarak çok sınırlı, fakat gürültülü bir siyasî liberalizasyon süreci başlatmışlardır. Diğer Orta Doğu ülkelerinde değişik devlet tiplerinin yapısal görünümü, onları liberalleşme baskılarının dışında tutmaktadır (Kamrawa 1998: 63).

Orta Doğu ülkelerindeki yönetici gruplar ve onların Batılı müttefikleri, demokrasinin oluşturulup yerleştirilmesi için gerekli olan yeni orta sınıfların, işçi örgütlerinin ve benzeri her tür liberal, reformcu ve ilerici unsurların ve akımların ortaya çıkışını ve etkin hale gelmesini engellemişlerdir (Sandra 2005: 1151-1152). Bu yüzden Orta Doğu ülkelerinde bağımsız medya, sivil toplum kuruluşları ve laik nitelikli muhalefet partileri yok denecek kadar azdır ve toplum içindeki destekleri de çok düşüktür. Bu ülkelerde hukukun üstünlüğü yerleşmemiştir. Sivil toplum, aşırı derecede zayıftır, yönetimlerin icraatlarını takip etmekten ve eleştirmekten aciz olduğu gibi, yönetimler tarafından milliyetçi söylemler çerçevesinde kolayca yönlendirilebilmektedir. İktidarda olanların, demokrasiye olan ilgisi yok denecek düzeydedir. İlginç bir şekilde halkların da demokrasiyi güçlü bir şekilde istedikleri ve demokrasi mücadelesine girişme niyeti taşıdıkları da pek söylenemez. Toplumun demokrasi konusunda en istekli olması beklenen medya bile demokratikleşmeyi daha çok bir dış politika konusu olarak değerlendirmekte ve daha çok ABD'nin bu konudaki girişimiyle gerçekte ne yapmaya çalıştığını tartışmaktadır (Hobson 2005: 45). Diğer taraftan Orta Doğuda belli düzeyde barışçıl değişim, reform ve çoğulculuk yanlısı liberal, modernist çevrelerin bulunduğu ve bu çevrelerde değişim, reform, demokrasi ve insan hakları konusunda canlı tartışmaların yaşandığı da söylenebilir. İslamcı olarak bilinen, fakat başkalarını kendileri gibi inanmaya ve yaşamaya zorlama yerine özgürlüklerin genişletilmesini savunan bu çevreler ve onların iş dünyasındaki temsilcileri, baskıcı politikaların,

radikalleşmenin ve şiddetin, en çok kendilerine zarar verdiğinin, çoğulculuk ve demokratikleşmeden ise en çok kendilerinin faydalandığının farkındadırlar (Öniş 2001: 283-290).

Orta Doğuda reform ve demokratikleşmeye destek veren Türk yöneticiler, mevcut durumun zorluklarını bilmektedirler. 2002 sonrasında yeni yaklaşımın benimsendiği dönemde başbakan ve dışişleri bakanı olarak görev yapmış, cumhurbaşkanı olduktan sonra da çizgisini korumuş olan Abdullah Gül, 1998 yılında bölge rejimleri için oldukça ağır ifadeler kullanmış, hatta Suriye'ye karşı güç kullanmayı bile teklif etmişti. Ona göre, mazlum ve masum halklarının oylarıyla ve arzularıyla değil, olağanüstü yollarla iktidara geldikleri için Orta Doğu ülkelerinin rejimleri, halklarının refah ve saadeti için çalışmak yerine, kendi kişisel, grupsal çıkarları için halklarını sefalet, imkânsızlıklar ve acılar içinde kıvrandırmakta, baskı, zulüm ve diktatörlüklerine karşı direnç gösterildiğinde de halklarına karşı düşmana karşı kullanmadıkları silahları, uçakları ve tankları kullanmakta ve her tür zulme başvurmaktaydılar. Diğer taraftan bölge ülkeleri arasında birçok konudaki beraberlikler ve ortak paydalar, işbirliği yolunda bir avantaj olması gerekirken, halktan kopuk olan bu rejimler, bölgede kin, nefret ve düşmanlıkları körükleyen politikalar izlemekte, bu da Türkiye'nin bölgedeki komşularıyla normal ilişkiler içine girmesini, onlarla birlikte hareket etmesini engellemekteydi (<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/19.06.2006>).⁷ Gül ve diğer yöneticiler, günümüzde bir taraftan sağlıklı bir demokratikleşme süreci yaşanması için mevcut rejimlerle iş yapmanın gerekliliğini görmekte, diğer taraftan onları mutlaka değişmeleri, yönetim alanını başkalarına açmaları gerektiği konusunda ikna etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü onlar, rejimlerin mevcut yapılarını devam ettirmelerinin, Türkiye'nin etrafındaki bölgede iç karışıklıklara ve dış müdahalelere davetiye çıkardığının farkındadırlar.

b) Türkiye'nin Reform Çağruları

Türk yöneticilerin düşüncesinde Orta Doğu ülkeleri daha iyi konumda olmayı hak etmektedirler. Davutoğlu'nun ifadesiyle, "Orta Doğu, en zengin doğal kaynaklara sahip olduğu halde ekonomik refaha ulaşamamış, kültürel olarak tarihin en derinlerine giden mirasın sahibi olduğu halde Batının karşısına alternatif bir kültür sunamamış ve çok eski, köklü ve ciddi siyasî geleneklere sahip olduğu halde siyasî rejimler açısından sınıfta kalmıştır."⁸ Bu talihsizliklerin tersine çevrilebilmesi için bölgedeki çatışmalara son verilmeli, İslam dini ve kültürünün öngördüğü şekilde uzlaşmadan yana olunmalı⁹ sorunların barışçıl yol ve yöntemlerle çözülmesine çalışılmalı, petrol gibi doğal zenginlikler bölge halklarının refahına katkı sağlayacak şekilde kullanılmalı ve dünya güçleriyle çıkar ittifakları yerine insanî gelişme üzerine odaklanılmalıdır. Ayrıca insanî, doğal ve maddi kaynaklardan ve yeteneklerden tam olarak yarar-

lanılmasını engelleyen ve terörizmin yeşerip serpilmesine neden olan yolsuzluk, yoksulluk, gelir adaletsizliği, sosyal imkânlardan mahrumiyet gibi faktörlerle mücadele edilmelidir.¹⁰ Bu konularda bölge devletlerinin işbirliği yapmasıyla halkların yaşam standartlarında önemli ilerlemeler sağlanacağı ve demokratikleşme için uygun bir zemin oluşturulacağı düşünülmektedir.

Türk yöneticilerin son tahlilde üzerinde durdukları temel şeyler reform ve değişimdir. Davutoğlu Orta Doğuda değişim, reform, demokratikleşme projelerinin istikrarı koruma adına büyük devletlerin de yönlendirmesiyle 15 yıl geciktirildiğine işaret ettikten sonra değişim taleplerinin dışarıdan geliyor diye artık göz ardı edilemeyeceğini vurgulamıştır.¹¹ Abdullah Gül dışişleri bakanı olduğu dönemde kolay olmasa da değişimin ertelenemeyeceğini sık sık dile getirirken (Gruen 2004: 444), Mayıs 2003 tarihindeki İKÖ'nün Tahran zirvesinde İslam dünyasının ilk önce kendi evini düzene koymasına gerektiğini belirtmiş, bölgede iyi yönetim ilkelerinin, şeffaflık ve hesap verebilirliğin hâkim olması, temel hakların, özgürlüklerin ve cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi ve boş sözlerden, sloganlardan kaçınılması gerektiğine dikkat çekmiştir (Tuygan 14 Nisan 2005). Türk yöneticilerin, yine bekledikleri arasında, kadın ve çocuk hakları da dâhil olmak üzere insan haklarına saygının ve hukukun üstünlüğünün yerleştirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin toplumsal yaşamın her alanında uygulanır hale getirilmesi, dinsel ve kültürel çeşitliliğe saygı gösterilmesi ve serbest pazar ekonomisine geçilmesi gibi hususlar da bulunmaktadır.¹² Ayrıca Türk liderler, bölge ülkelerinin, Avrupa'yı örnek alarak demokrasi dışı baskıcı, totaliter eğilimleri aşmaları, kendi demokratikleşme perspektifini ortaya koymaları ve demokrasi yolunda ilerlemek için üçüncü ülkeler ile uluslararası örgütlerin tavsiyelerinden faydalanmaları üzerinde durmuşlardır. Onlara göre, demokratikleşme gibi Batının benimsediği değerler, İslam kültürüyle bağdaşmaz değildir,¹³ aksine İslam ülkelerinin ortak kültür ve gelenekleri ile uyum içindedir. Bu ülkelerin, anayasal özgürlükleri, kurumsallaşma, özgür ve rekabetçi seçimler ve sivil toplum örgütleriyle siyasî partiler arasında oluşturulacak işlevsel kanallar yoluyla sağlaması ve güvence altına alması önemlidir (Akçapar vd. 2004: 14).¹⁴

Türk yöneticilerin, Orta Doğuda gerçekleştirilecek reformlarla ilgili dikkat çektikleri bazı hususlar şunlardır: Dışarıdan güce dayanılarak ve üstün taraf olma psikolojisiyle Batı tarafından empoze edilen projeler, ne kadar olumlu unsurlar içerirlerse içersinler bölge halklarının tasvip ve desteğini kazanamayacaktır. Bölge insanında dışarıya, özellikle de Batıya karşı bir güven sorunu bulunmakta, bu, bölgede dışardan gelen girişimlere karşı bir direnç yaratmakta ve radikal unsurları beslemektedir. Bu yüzden reform dinamiği bölgeden kaynaklanmalı ve bölge ülkelerinin, öngörülen projelere asli ortaklar olarak gönüllü ve aktif katılmaları sağlanmalıdır. Projeler, bölge ülkeleriyle birlikte, bölgenin hassasiyetleri yanında her bir ülkenin kendine özgü iç dinamikleri ve sosyal gelişme düzeyi dik-

kate alınarak oluşturulmalı ve uygulamaya konmalıdır. Projelerde dikkatli planlama, ortaklık ve muhatapları benimsemenin gözetilmesi yanında, çok fazla güvenlik üzerinde vurgu yapma yerine ülkelerin kültürel ve sosyal faktörlerinin üzerinde daha fazla durulması faydalı olacaktır. Halkların müzmin ekonomik sorunlarının halledilmesi yolunda uluslararası ekonomik düzende belli değişikliklerin yapılması ve bölgede istikrarı sağlama adına bölge ülkelerinin kendi katılımlarıyla bir ortak güvenlik mekanizmasının oluşturulması oldukça önemlidir (Akçapar vd. 2004: 18). Bunlara paralel olarak demokrasinin bölgede adım adım inşa edilmesi, sürecin samimi, kararlı ve tedrici bir şekilde yürütülmesi ve gelişmenin ileri doğru aşamalar şeklinde ortaya çıkartılması da büyük önem taşımaktadır. Demokratikleşme projeleri oluşturulurken ve uygulanırken de Birleşmiş Milletler Anayasasındaki ilkelere uygun davranılması, meşruiyet ve ahlakiliğin gözetilmesi ve zor tedbirlerinden uzak durulması, Batının savunduğu değerlerin de bir gereğidir. Demokratikleşme ve reformlar, çıkar araçları olarak değil, gerçekten ihtiyaç duyulan şeyler olarak sunulduğunda ve uygulamaya konduğunda bölge insanının faydasına olacak gelişmeler ortaya çıkartılabilecek ve bölge halklarının sempatisinin kazanılması mümkün olacaktır.

Türk yetkililer, dış dayatmalara karşı olsalar da sürecin sağlıklı ve hızlı bir şekilde işleyebilmesi için dış yardımın ve teşvikin gerekli olduğuna da inanmaktadırlar. Onlara göre, bölgedeki demokrasi talebinin siyasî bir iradeye ve somut bir değişim sürecine dönüşmesine uluslararası toplumun da yardımcı olması gerekmektedir. Bölge ülkelerine demokratikleşme ile kalkınmanın, ilerleme ile istikrarın aynı anda gerçekleştirilebileceğinin gösterilmesi önemli bir noktadır. Bu süreçleri daha önce yaşamış olan ABD ile AB, sadece kendi çıkarları çerçevesinde değil de iyi niyetle hareket etmeleri durumunda, Orta Doğu ülkelerine maddî ve manevî önemli destekler sağlayabilirler. Aslında bu, bölgenin sorunlarının ortaya çıkışında rolü olan bu aktörlerin sorumluluğu olarak da değerlendirilebilir. Başbakan Erdoğan'a göre, Batı, İslam dünyasının sesine açık kalplilikle ve dikkatle kulak vermeli ve bölgede değişim için yumuşak gücüyle örnek ve destek olmalıdır. "Batının gelişmişlik düzeyi, daha âdil bir küresel düzenin kurulması ve medeniyetler arasında uyum aranması noktasında bu ülkelere özel bir sorumluluk yüklemektedir." Örneğin ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında nasıl Avrupa'nın dönüşümünü başarılmasında kilit rol oynamışsa, Orta Doğuda da aynı tarihi katkıyı sağlayabilir.¹⁵

Türkiye'nin, Orta Doğunun dönüştürülmesi konusundaki konumuna gelince, AKP'li yetkililer, Türkiye'nin kendine özgü bir duruş sergilemesi ve bağımsız olarak kendi kararını vermesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.¹⁶ Türkiye, belki Batılı ülkelerin hep birden benimser gözüktükleri Büyük Orta Doğu Projesi gibi projelere doğrudan karşı çıkıp kendisi tamamen farklı bir proje ortaya

koyamaz. Fakat diğer taraftan onların projelerinin sadece uygulayıcısı ve taşeronu durumuna düşmesinin, zaten Batı karşıtı olan bölge halklarının ve yönetimlerinin kendisine olumsuz yaklaşmasına neden olacağı açıktır. Türkiye, bölgenin güvenliğini sağlama bakımından ciddi bir askerî güce ve stratejik bir konuma sahip olmasının yanında, demokratikleşme, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve modernleşme gibi konularda mevcut yapısı, tecrübesi ve bilgisiyile Orta Doğu ülkelerine ışık tutabilir, onlar için ilham verici bir örnek olabilir ve ihtiyaç duyulduğunda onlara somut katkılar sunabilir (Keyman 22 Şubat 2006, Tuygan 14 Nisan 2005). Başbakan Erdoğan'ın ifadesiyle, Türk demokrasisinin, Avrupa ile Orta Doğunun keşiştiği noktada rüştünü ispat etmiş ileri bir demokrasi olarak örnek oluşturması ve bunun da ötesine geçerek Türkiye'nin, kendi çevresinde bir işbirliği kuşağı oluşturma yönünde tarihî adımlar atarak demokrasinin yeşerebileceği bir zemin hazırlaması, gerçekten kayda değer katkılardır.¹⁷ Türkiye örneği, ayrıca demokratikleşme sürecinde içten ve dıştan gelen etkilerin nasıl birleştirilerek kullanıldığını, dış örnekleri körü körüne reddetme yerine, ondan faydalanmanın süreci nasıl hızlandırdığını ve sağlıklı hale getirdiğini göstermesi bakımından da değerlidir (Akçapar vd. 2004: 3).

Sağlayabileceği somut yardımlara gelince, AB üyeliği yolunda Kopenhag kriterlerini yerine getiren bir ülke olarak Türkiye, Orta Doğuda demokrasinin yerleşmesi için belli ölçütlerin, standartların konulmasına, çıpalama ve gözetleme sisteminin yerleştirilmesine ve Müslüman dünya ile diğer uygarlık temsilcileri arasında yakınlaşma sağlanmasına katkı sağlayabilir. Gerçekte Türkiye, bölgesel kaynaklı olduğu düşünülen reform dinamiğinin sürdürülmesi ve geliştirilmesinde destekçi olmaya karardır. Bir taraftan reform taraftarlığını sürdürürken, aynı zamanda bölgede bir uzlaşî kültürünün oluşturulması ve yerleştirilmesi için somut çabalar sarf etmekten, belli roller üslenmekten kaçınmamaktadır. Ayrıca Türkiye, zamanla komşularının saygı ve güvenini kazanan, onların motivasyonlarını ve isteklerini daha iyi anlayan bir ülke olarak, bölgesel sorunların çözümünde ara buluculuğunu hem bölge ülkelerine hem de Batılı devletlere yönelik olarak sunabilmektedir (Tuygan 14 Nisan 2005). Bunlardan başka Türkiye, son yirmi yıldır piyasa ekonomisi kurma çerçevesinde yapısal ekonomik reformlar yapılması, KOBİ'lerin ekonomik hayattaki yerinin geliştirilmesi, yabancı sermayenin cezbedilmesi, sanayi-ticaret ağlarının kurulması, bankacılık hizmetlerinin geliştirilmesi ve kamusal şirketlerin özelleştirilmesi gibi alanlarda elde ettiği deneyim ve birikimi Orta Doğu ülkelerine aktarabilir. Ayrıca devlet organları dışında Türk işadamları da Orta Doğu coğrafyasındaki yerel şartlara kolayca uyum sağlayabildikleri için, yerel zorlukların aşılarda küresel iş ortamına uygun ekonomik/ticarî dinamiklerin harekete geçirilmesini kolaylaştırıcı yönde rol oynayabilirler (Keskintepe 2006).

Türkiye'nin Büyük Orta Doğu Projesi çerçevesinde sağladığı katkılar ve yaptığı uyarılar da büyük önem taşımaktadır. Türkiye, G-8 girişimi olarak ortaya çıkan Büyük Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesiyle İlerleme ve Ortak Gelecek için Ortaklığa baştan itibaren somut destek vermiş, Orta Doğunun demokratikleşme projesine (Demokrasi Destek Diyaloguna) sponsor olmuş ve İtalya ve Yemen ile birlikte grubun eş başkanlığını üstlenmiştir (Akçapar vd. 2004: 5, 21). Haziran 2004'teki G-8 zirvesinde Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika girişimi adıyla ortaya çıkan ve spesifik programlar ile yeni fonlar öngörmeyen taslak (Hobson 2005: 42), Türkiye'nin de desteklediği hususları içeriyordu: demokrasi, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan haklarına saygı, pazar ekonomisi ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde toplumların bilgilendirilmesi, halklara daha geniş ekonomik fırsatlar sunulması, olası seçimleri gözlemleyebilecek bağımsız seçim komisyonlarının oluşturulması, seçimle görev alınan pozisyonlarda çalışmak isteyen kadınların desteklenmesi, yasal reformları gerçekleştirmede bölge parlamentolarına yardımcı olunması ve sivil toplum kuruluşlarının doğrudan finanse edilmeleri (Akçapar vd. 2004: 8). Yine Haziran 2004'te Orta Doğu bölgesinden 100'den fazla sivil toplum kuruluşu üyesinin, gazeteci ve siyasi parti temsilcilerinin bir toplantıda bir araya gelmeleri ve Daha Fazla Demokrasi ve Reform Deklarasyonunu yayınlamaları, Türkiye'nin arzu ettiği bir şeydi (Akçapar vd. 2004: 11). Proje çerçevesinde 1 Ekim 2004'te Washington'da G-8 ülkeleri ile bölge devletlerinin maliye bakanları arasında gerçekleştirilen, G-8 Reform Destekleme Planı mekanizmalarının ele alındığı ve KOBİ'lerin geliştirilmesi için Uluslararası Finans Kurumu (IFC) bünyesinde oluşturulması kararlaştırılan fon için katılımcı ülkelerden katkılar istendiği toplantıya Türkiye demokratik ortak sıfatıyla katılmıştır. Ayrıca Türkiye, OECD çerçevesinde oluşturulan Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) girişiminde aktif rol alma yoluna gitmiş ve vergi reformu ve teşvik yasaları konulu çalışma grubunun Ürdün'le birlikte eş başkanlığını üstlenmiştir (Keskintepe 2006). Türkiye, daha da aktif davranarak Barış için Ortaklık Eğitim Merkezi ile Akdeniz Diyalogu ve İstanbul İşbirliği Girişimi için önerilen Mükemmeliyet Merkezini sağlayabilir ve kendisinin sivil örgütlerinin ve bürokrasisinin demokratikleşme ve modernleşme konusundaki deneyimlerini Orta Doğu ülkelerine aktarması için farklı ortamlar yaratabilir (Akçapar vd. 2004: 21-22).

6. Türkiye'nin Yeni Yaklaşımının Örnekleri

a) Suriye, İran ve Irak'a Yaklaşım: Suriye, Hatay, su ve PKK sorunlarından dolayı Türkiye'nin de uzun süre kötü ilişkilere sahip olduğu, hatta neredeyse geleneksel düşman olarak gördüğü bir ülkedir. Günümüzde Suriye ile ilişkilerin savunucularından Abdullah Gül, 1998 yılında Meclis'te yaptığı bir konuşmada Suriye'yi terörizme destek olmakla suçlamıştı: "Şam yöneti-

mi, sadece Türkiye'ye karşı terör ve terörist grupları destekliyor değildir. Dünyanın birçok köşesindeki illegal terör odaklarına da açıkça destek verdiği, bütün kamuoyu tarafından bilinmektedir." Tabi Gül'ün en fazla önemseydiği, Suriye'nin PKK'ya verdiği destekti: "15 senedir ortaya çıkan bölücülük akımının da en büyük körükçüsü ve destekçisi maalesef Şam yönetimi olmuştur. PKK terör örgütünün başı Abdullah Öcalan'ın on beş senedir Suriye'de güvenlik içinde korunduğu alenen tüm dünya tarafından bilinmektedir." İlginç olan, Gül'ün Suriye'ye askerî müdahale önerecek kadar ileri gitmesiydi: "Suriye'nin pişkinlik ve vurdumduymazlığı kesinlikle kabul edilemez... Bu belayı yok etmek için, askerî müdahale de dâhil olmak üzere, her türlü operasyonu yapmak kabiliyeti Türkiye'de vardır."¹⁸

2002'de iktidara gelen Türk hükümetinin daha önceden başlamış bir sürecin devamı olarak Suriye'ye yönelik olarak sıfır sorun ve bölgesel sorunlarda işbirliği politikası izlemesi, biraz da mevcut konjonktürün dayattığı bir durumdur. Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından Suriye ile ilişkilerdeki en önemli pürüz ortadan kalkmıştır. Suriye, artık terör örgütü PKK'ya destek vermemekte, bu konuyu Türkiye'ye karşı koz olarak kullanmayı düşünmemektedir. Diğer taraftan Türkiye ile Suriye ABD'nin diğer dünya güçlerini dışlayarak İsrail'le birlikte bölgede gerçekleştirdiği girişimlerden benzer kaygılar duymaktadırlar. Türkiye, bölge ülkeleriyle işbirliği yaparak Amerikan girişimlerinin getireceği zararları en aza indirmeye çalışırken, Suriye, ABD'nin çevreleme ve sindirme politikası karşısında Türkiye'nin desteğini elde etmeyi önemsemektedir. Türk yetkililer, tamamen ABD'ye cephe alarak Suriye'nin yanında yer alamayacaklarını bilseler de ABD'nin de kendi çıkarları çerçevesinde Suriye'ye yönelik politikalarını zaman zaman değiştirdiğinin bilincinde olarak bölgede yalnız kalmamanın çarelerini aramaktadırlar.

Amerikan yönetimi, birinci Körfez Savaşı sonrasında artık terörle ilişkilendirmekten vazgeçtiği Suriye yönetimi ile yakın ilişki içine girmiş, söz konusu yönetimi İsrail'le diyaloga yöneltmiş, bu arada savaşta kendisine en fazla destek veren ülkelerden olan Türkiye'yi unutmuş, Suriye'yi memnun etmeye çalışırken Türkiye'nin su gibi konulardaki çıkarlarını göz ardı etmeyi bile düşünmüştü. Suriye hükümeti de buna karşı 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'yle ileri derecede işbirliği yapmış, el-Kaide'yle ilgili önemli istihbarat sağlamış ve Körfez'de gerçekleştirilecek planlanmış bir terörist saldırından Washington'u haberdar etmişti. Buna rağmen ABD, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerini geliştirdiği 2002 yılı sonrasında, İsrail'in de katkısıyla Suriye'yi hedef tahtasına koymuş, Suriye'nin rejimini ortadan kaldırma amacına yönelmiş, Amerikan Kongresi de İsrail yanlısı Amerikan lobi gruplarının etkisi altında Suriye'ye yönelik ağır hükümler içeren yasalar çıkartmıştır (Mearsheimer vd. 38). ABD ile İsrail'in aşırı Suriye karşıtı politikalar izlemesi, Irak örneğinde olduğu gibi bölgesel istikrara

zarar verebilecek ve Türkiye aleyhine sonuçlar doğurabilecektir. Türkiye açısından, ABD'nin müdahaleci politikasının peşine takılmanın ne kadar riskli olduğu ortadadır. Bu yüzden Türk yetkililer, Amerikalıların ve İsraililerin Suriye'yle ilişkilerini düzeltebileceklerini de dikkate alarak ve AB'nin genel tutumunu benimseyerek Suriye ile normal ilişki ve diyalog içine girmeyi tercih etmektedirler. Onların Suriyelilerle belli temaslara girmeleri, kriz zamanlarında işe yaramakta ve uluslararası diplomasi ile ikna metodunun kullanılması, Suriyelileri belli yanlış hareketlerden döndürebilmektedir (Alpogan 31 Ocak 2006). Son dönemde İsrail ile Suriye arasında Türkiye'nin ara buluculuğunda görüşmeler gerçekleştirilmesi buna bir örnek olarak verilebilir. Burada Türk yetkililer açısından önemli bir tehlike, kendilerinin ABD ile İsrail'in Suriye'ye karşı planlarının aracı konumuna düşmeleridir.

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tutumu için söylenenler İran'a karşı tutumu için de söylenebilir. ABD ile İsrail'in kendi çıkarları çerçevesinde İran'a karşı baskı ve güç kullanmayı da içeren girişimlerinin bölge ve Türkiye için olumsuzluklar getirme ihtimali oldukça yüksektir. İran'ın nükleer silah üretme olasılığı, şüphesiz Türk yetkilileri de rahatsız etmektedir. Bütün bölge ülkelerinin üreteceği her tür kitle imha silahı, sonuçta Türkiye'ye karşı kullanılma olasılığı bulunduğu için bu alandaki silahlanmaya Türk yetkililerin karşı çıkması normaldir. Diğer taraftan İran'ın nükleer alandaki çabalarıyla ilgili sorunun, uluslararası toplumun müdahalesiyle barışçıl bir şekilde çözümlenmesi, Türk yöneticiler açısından tercih edilen seçenektir. Kendileri de başvurmayı düşündüğü için Türk liderler, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımına karşı değildirlere, yalnız bunun Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuyla işbirliği içinde, onun onayının alınarak ve onun gözetimi altında yapılmasını istemektedirler (Tuygan 14 Nisan 2005). Belli bir denetim olmadığında ya da büyük güçlerin kendi çıkarları çerçevesindeki izni altında yapıldığında, durumun çığırından çıkacağını ve çatışma ve gerginliklere kapı açılacağını düşünmektedirler. Bu yüzden onlar, nükleer silah sahibi bir İran'ı Türkiye açısından temel tehdit olarak gördükleri gibi, İsrail'in de nükleer alandaki teamüllere uymasını beklemektedirler.

2000'li yılların başında Türk yöneticilerinin ve halkının aşırı derecede Amerikan karşıtı haline gelmesine neden olan faktör, ABD'nin 1990'lı yıllar boyunca takip ettiği Irak'ın fiilen bölünmesi sonucunu doğuran politikaların Türkiye'nin güvenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik kuzey Irak kaynaklı Kürt tehdidini ciddi boyutlara taşınmasıydı. 2003'te Türkiye'nin ABD'nin Irak savaşına katılması ve destek vermesi söz konusu olduğunda hükümet, kerhen ABD'yle birlikte hareketi savunmak durumunda kaldı, fakat 1990'daki kamuoyundan ve yönetici kesimden gelen tepkileri hatırlayarak ve sonuçta ne elde edeceğinden emin olmadığı için partisini tezkere oylamasında serbest bırakarak savaşa dahil olmama yönünde hareket etmiş oldu. Bu tutum, mu-

halefet ve kamuoyu tarafından da güçlü bir şekilde desteklenirken, AB çevrelerinde ve bölge ülkelerinde Türkiye adına çok olumlu yankılar uyandırdı. Tezkere yanlılarının uyardığı şekilde Türkiye, belki sonraki dönemde Irak'la ilgili gelişmelere müdahil olamamış ve Kürtlerin konumlarının güçlenmesini ve Türkmenlerin ikincil konumda tutulmalarını seyretmek zorunda kalmıştır. Ancak ABD yanında hareket etmesi halinde aksi sonuçlar elde edeceğine dair garanti bulunmamaktadır.

Türkiye'nin Irak konusunda ABD ile çıkarlarının uyuşması hala çok zordur. ABD, zayıf bir federal yapıyı uygun görünürken Türkiye merkezi yönetimin güçlenmesini tercih etmektedir. ABD, Kürtleri önemli bir ortak olarak algılayarak Türkiye Kürtlerin güçlenmesinden rahatsızlık duymaktadır. ABD, Türkmenleri önemsemezken Türkiye Türkmenlerin durumlarının güçlendirilmesini öncelikleri arasında görmektedir. Türkiye, PKK'ya darbe vurabilmek için zaman zaman kuzey Irak'a müdahale ihtiyacı hissetmekte, ABD ise Türkiye'nin müdahalesinin Irak'taki durumu daha da kötüleştirdiğini düşünmektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin Irak'a yönelik müdahaleci tavrı, başta Irak olmak üzere bölge ülkelerini ve AB'yi rahatsız ederken, Irak'ın toprak bütünlüğünü destekleyici tavrı yine aynı çevrelerin sempatisini kazanmaktadır.

Türkiye'nin yeni Orta Doğu yaklaşımı, Irak'la ve Irak'taki gruplarla ilişkilerin geliştirilmesini ve bu arada ABD gibi güçlerin tepkisinin çekilmemesini öngörmektedir. Türk yöneticiler, Iraklı meslektaşlarıyla terörizm sorununun aşılabilmesi için işbirliği çabaları içerisine girebilmekte ve Kürt liderlerle de teması koruyabilmektedirler. Bölge ülkeleriyle Irak'ın geleceğine yönelik ortak çabalar da sürmektedir. Türkiye'yi bölgesel aktörlerle bir araya gelmeyen zorlayan faktör, karşılıklı çıkar ve kaygılardır. Çözumsuzlük ve iletişimsizlik bütün taraflara zarar verirken, işbirliği girişimleri belli ilerlemeler sağlayabilmektedir. ABD gibi dış güçler de bu bölgesel işbirliği çabalarına ihtiyaç duymaktadırlar çünkü yabancı güçler olarak tek başlarına Irak'ta istikrar sağlamaları mümkün değildir. Bölgesel dinamikler devreye sokulmadan şiddetin ve gruplar arası çatışmaların önüne geçilmesi de söz konusu olamayacaktır. Bu bakımdan Türkiye'nin takip ettiği bölgesel aktörlerle küresel aktörlere meydan okumadan temas halinde olması, mevcut şartlarda en uygun yol olarak gözükmektedir.

b) Filistin Sorununa Yaklaşım: İsrail'in Lübnan ve Gazze saldırıları sırasında bir üçüncü dünya savaşı olasılığında bahsedilmesi ve Orta Doğu ülkelerinin sınırlarının değiştirilmesinin gündeme getirilmesi, Filistin ve İsrail'le ilgili sorunların Türkiye dâhil bölgeyi ve tüm dünyayı ne kadar ilgilendirdiğini göstermiştir. Filistin meselesi çerçevesinde çıkacak ve İsrail, Suriye ve İran gibi devletleri içerecek, belki nükleer ve kimyasal silahların kullanımını da gündeme getirecek geniş çaplı bir çatışmanın, Türkiye'yi ne derece yakından ilgilendire-

ceği ortadadır. Bu bakımdan Orta Doğunun istikrar kazanması ve bölgeden kaynaklanan ve Türkiye'yi de etkileyen sorunların çözümlenmesi çerçevesinde Türkiye'nin, sorumluluk üslenmesi ve yönlendirici politikalar izlemesi gerekmektedir. Diğer taraftan Filistin sorununa ve İsrail'e karşı takındığı tutum, Türkiye'nin Batı ve İslam dünyası karşısındaki konumunu yakından ilgilendirmektedir. Taraflardan birine doğru meyleder izlenimi veren davranışları, karşı tarafa kendisinin ve temsil ettiği dünyanın terk edilmesi olarak algılanabilmekte, dolayısıyla yoğun eleştirilere neden olabilmektedir.

Filistin sorununda her iki tarafla iyi ilişkileri olan bir devlet olarak Türkiye'nin arabuluculuk gerçekleştirmesi ve belli roller oynaması gündeme gelmektedir. Ancak mevcut Türk yöneticilerin, yoğun bir İsrail karşıtlığı geçmişine sahip olmaları, dayandıkları tabanda İsrail karşıtlığının belirgin olması ve Müslüman olmaları nedeniyle daha çok Filistin tarafına sempati duymaları, hem İsrail tarafında belli kaygıların devamına neden olmakta hem de onların olaylar karşısındaki tutumunu belli derecede etkilemektedir. Ayrıca İsrail'in Filistinlilere yönelik eylemleri çok aşırı boyutlara vardığında, televizyon ekranları ölen, çaresiz hale düşen insanların ve yıkılan binaların görüntüleriyle dolduğunda, Türk yetkililer, kendi insanî duyguları ve kamuoyunun etkisinde kalarak, İsrail'e yönelik, bazı aşırı açıklamalar yapmak durumunda kalabilmektedirler. Diğer taraftan Türkiye'nin İsrail'le ve ABD'yle karşılıklı çıkara dayanan ve müttefikliğe varan ilişkileri ve geleneksel yapının İsrail'le ilişkiyi laik devletin bir sembolü olarak görmesi Türk yöneticiler açısından frenleyici rol oynamaktadır.

Sonuçta Türk yetkililer, Filistin sorununda belli çağrılar yaptıklarında ve belli girişimler gerçekleştirdiklerinde iki tarafa da eşit mesafede kalmaya dikkat etmekte ve meşruiyet ve ahlakîliği ön plana çıkarmaktadırlar. Filistin sorunuyla ilgili açıklamalarında Türk liderler, bir taraftan İsrail devletinin var olma hakkının kimse tarafından tehdit edilmemesinin önemine dikkate çekerken, diğer taraftan Filistin devletinin de tanınmış, güvenli sınırlar içinde yaşaması, Filistin halkının güvenlik ve refahının garanti altına alınması ve Filistin'le ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması gerektiğini belirtmektedirler (<http://arsiv3.hurriyet.com.tr/haber/0,,sid~@w~3@tarih~2004-01-31-m@nvid~364989,o0.asp> 19.05.2006).¹⁹ Onlara göre, İsrail ile Filistin, mâkûl ölçüler içinde çizilmiş güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yan yana yaşamalıdır; bu çerçevede taraflarca daha önceden kabul edilmiş olan Yol Haritası kaçırılmaması gereken bir fırsattır (<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/19.05.2006>)²⁰ ve sorunla ilgili bulunacak herhangi bir çözüm, Suriye ve Lübnan gibi ülkeleri de içermeyen sürece tam bir çözüm olmayacaktır (Gruen 2004: 438-439). Yaptıkları uyarılar konusunda da Türk liderler dengeli olmaya çalışmaktadırlar. Onlara göre, Filistin yönetimi, terör altyapısıyla mü-

cadelede Yol Haritasından kaynaklanan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmekten sorumludur; İsraili sivillerin ölümüne yol açan intihar saldırılarının durdurulması için çaba göstermeli ve terörizmi yüceltmeden terörist unsurlarla kararlı bir şekilde mücadele etmelidir. İsrail de Yol Haritasının gereklerini tam olarak yerine getirmeli, çok sayıda Filistinli sivilin ölümüne yol açan ağır yıkım ve yıldırma hareketlerinden vazgeçmeli ve terörle mücadelesini meşru zeminde tutacak, terörle mücadeleyi destekleyecek ve Filistinlilerin yaşam koşulları başta olmak üzere, ortamı rahatlatacak yaklaşımlar ortaya koymalıdır ("Orta Doğuda Gerçekleştirilen Şiddet Olaylarının Kınanması", Gruen 2004: 452, Gruen 2002: 307, <http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/19.05.2006>).²¹ Filistin'de Hamas iktidara geldiğinde de Türk liderler, bir taraftan Hamas'ın demokratik bir seçim kazandığını, dünyanın Filistin halkının tercihine saygı duyması gerektiğini vurgulamışlar, diğer taraftan da Hamas yetkililerine, demokratik kurallara göre siyaset yapıp ülkelerini yönetmeleri ve İsrail'in var olma hakkını tanımaları gerektiğini söylemişlerdir (Yetkin 23 Şubat 2006).

İsrail'in Gazze saldırısı sırasında yaşananlar ve Davos'ta ortaya çıkan krizin de gösterdiği gibi Türkiye, neredeyse Filistin sorununda en fazla İsrail'i eleştiren devlet durumuna gelmiştir. İsrail eylemleriyle Filistinli grupları ve özellikle Hamas'ı köşeye sıkıştırırken ve el-Fetih ile Hamas arasındaki iç mücadele gittikçe şiddetlenirken Türkiye'nin kaybedenin yanında olması ve tasvip görmeyen Hamas'ın savunucusu durumuna düşmesi gibi bir olasılık gündeme gelmektedir. Ancak İsrail'in güç politikasıyla istediğini elde eder gözükmesi karşısında Türkiye'nin mağdur olanın yanında yer alması bölgesel ve ulusal düzeyde olumlu tepkiler almasına ve bölgedeki etkinliğini artırmasına neden olmaktadır. Ayrıca ABD gibi Batılı güçler de adil bir iki devletli çözüm formülü üretilmeden sorunun tamamen ortadan kaldırılamayacağını farkındadırlar. İsrail kısa vadede istediğini elde etse bile Filistinlilerin ve Arapların kabul ettiği bir Filistin devleti kurulmadan asla güvende olamayacaktır. Bu bakımdan Türkiye'nin müdahaleleri belli bir dengenin kurulmasını sağlamakta ve Batılı güçlerin de Türkiye'yi önemsemesine neden olmaktadır. Bölgesel halklar gözünde artan önemi ve İsrail'le süren yapısal ilişkileri dikkate alındığında Türkiye, sorunun çözümüne yardımcı olabilecek önemli ülkelerden biri olmayı sürdürecektir.

c) İsrail'e Yaklaşım: Türkiye'nin İsrail'e karşı tutumu Orta Doğu politikasının düzenlenmesi en zor, en hassas boyutunu oluşturmaktadır. Bir taraftan Türkiye'nin İsrail'le yakınlaşması, bölge ülkeleriyle ilişkilerini bozmakta ve onun bölgedeki konumuna zarar vermektedir. Türk yetkililer, İsrail'in ABD'yle birlikte bölgede Türkiye'ye zarar verici tek yanlı girişimler içine girmesinden ve aşırı sert eylemler gerçekleştirmesinden rahatsız olmakta ve onu

aşırı derecede eleştirmektedirler. Diğer taraftan İsrail, bölgenin bir gerçeği haline gelmiştir, Türk dış politikası açısından da belli bir ağırlığı bulunmaktadır ve Türkiye'nin Batıya yönelik dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin İsrail'le ilişkileri belli bir düzeye varmış, ulaştığı boyut itibariyle de geri döndürülemez hale gelmiştir. Bölge ülkelerinin de bu devletle belli derecede ilişki kurduğu, hatta bazılarının ikili ilişkileri oldukça ilerlettiği bir ortamda, Türkiye'nin, İsrail'i tamamen göz ardı ederek ya da ona meydan okuyarak bölgeye yönelmesi, pek gerçekçi bir davranış tarzı olmayacaktır. Bu yüzden Türk liderlerin İsrail'e karşı tutumlarını olumlu ve olumsuz olanlar olmak üzere ayrı ayrı ele almak faydalı olacaktır.

Zamanında Osmanlı Devletine ait olan Filistin topraklarının Batının oyunu ve baskılarıyla Müslüman Filistinlilerden alınıp Yahudi İsrail'e verildiği ve İsrail'in yine Batılılar sayesinde Müslüman Filistinlilere karşı her tür kötülüğü yaptığı ve yapmakta olduğu algılaması, Türk insanında Filistinlilere karşı ileri derecede bir sempati, İsrail'e karşı da soğukluk doğurmuştur. Bu durumun daha fazla hissedildiği dindar kesimden gelen AKP'li liderler, zamanında aşırı İsrail karşıtlığını hem samimi hislerinin bir yansıması olarak ortaya koymuşlar, hem de bu şekilde kendi seçmen tabanlarına hitap etme imkânı bulmuşlardır. Abdullah Gül'ün 1996 yılında İsrail'le ilgili yapmış olduğu tanım, bunun güzel bir örneğidir: “Müslümanların hâkim olduğu bu bölgede İsrail, yabancı bir güç ve kültür olarak, uluslararası destekle bölgeye yerleştirilmiştir; işgalci ve yayılcı bir devlettir. İsrail, bugünkü konumuna gelmek için yakın geçmişinde, terör dâhil her türlü aracı kullanmış bir ülkedir” (<http://www.abdullahgul.gen.tr/TR/19.05.2006>).²² Gül'ün, dışişleri bakanlığı sırasında İsrail'in başbakanı olarak kendisiyle resmi ilişkiye girmek zorunda kaldığı Ariel Sharon için 2002 yılında kullandığı ifadeler de çarpıcıdır: “Şaron'u bütün dünya Sabra ve Şatilla katliamlarındaki sorumluluğu ile tanımaktadır. Bugün dünya üzerindeki pek çok saygın insan, bu ismi, insanlığa karşı işlenmiş suçların adresi olarak görmektedir.”²³ Gül, kendi siyasî tabanının temsilcisi olarak 1996'da Türkiye'nin İsrail'le yaptığı anlaşmaya kesin şekilde karşı çıkmış, 2002'de de İsrail'in Filistinlilere yaptıkları karşısında, İsrail'le tank modernizasyonunun askıya alınmamasını şiddetli şekilde eleştirmiştir. Ona göre, İsrail'le ilişkilerin askeri alanda geliştirilmesi, Orta Doğunun tabii dengeleri ve dinamikleri ile Türkiye'nin uzun vadeli çıkarlarına ters düşmekteydi ve bölgede yeni ittifakların oluşmasına yol açma ve bölge halkının Türkiye'ye olan sevgisini yıpratma potansiyeli taşımaktaydı.²⁴

İktidar oldukları dönemde de AKP'liler, birçok durumda İsrail'i eleştirmişler ve İsrail karşıtı bir tavır sergilemişlerdir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, 3 Haziran 2004'te İsrail gazetesi *Ha'aretz*'e verdiği ve İsrail'i aşırı derecede eleştirdiği mülakat (Gruen 2004: 444, 451) buna örnek olarak gösterilebilir.

İslam Konferansı Örgütü toplantısından hemen önce verilen mülakatın arkasında şu faktörler tespit edilebilir: AKP'li liderler, İsrail'in yaptıklarına göz yumarak Orta Doğu yönetimleri ve halkları gözünde prestij kaybetmek istememektedirler. İsrail'le askeri ilişki içinde olan bir devlet olarak Türkiye, bir de İsrail'in aşırı güç kullanımına sessiz kalırsa iyice İsrail ve ABD tarafını tutan, bölge halklarının durumunu dikkate almayan bir ülke olarak görülecektir ki, bu haliyle bölgede etkili olması, sözünü dinletmesi mümkün değildir. Diğer taraftan İsrail'in yaptıkları, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi bakımından kötü bir örnek oluşturmaktadır. Herkes İsrail gibi sorununu kaba güç kullanarak çözmeye kalktığında bölgede düzen diye bir şey kalmayacaktır. Ayrıca İsrail'in yaptıkları, bölgede ve dünya genelinde terörizmle yapılan mücadeleye de zarar vermektedir. İsrail, terörizmin kökenlerini dikkate almadan, kendi başına kimin terörist olduğuna karar verip onu şiddetli cezalandırma yoluna gittiğinde, terörizm, kaynağı kurumak bir yana daha da güçlenmekte ve teröristlerin davalarına sempati besleyen ve onlara katılanların sayısı artmaktadır.

Bundan başka Türk yetkililer, İsrail'in, ayrı bir devlet olarak kendi çıkarlarının gerektirdiği durumlarda Türkiye'ye zarar verecek eylemlere girebileceğinin farkındadırlar. Su satışı, silah alım satımı gibi konularda zaman zaman yaşanan problemlerin dışında İsrail'in Türkiye'nin hayati çıkarlarını ilgilendiren konularda olumsuz hareket etmesi söz konusu olabilmektedir. Yakın geçmişte Türkiye-Suriye ilişkilerinin krize girdiği bir dönemde İsrail Suriye'ye güvence verecek şekilde davranabilmiş ve İsraili yetkililer Ermeni soykırımından bahsedebilmiştir. Türkiye-İsrail çıkarlarının çatışabileceğini gösteren en ciddi olgu ise İsrail'in, Kuzey Irak Kürtleriyle, onların bağımsızlığını teşvik edecek şekilde sıcak ilişkiler içine girmesidir. İsrail, Arap dünyasını ve komşularını zayıflatma adına bağımsızlık yolunu seçecek azınlıkları destekleme stratejisi çerçevesinde, Kürt bağımsız kimliği taraftarı gözükmekte, Kuzey Irak'ta ekonomik faaliyetler içine girmekte ve Irak'ın bütünlüğünü önemsemez bir tavır sergilemektedir (Inbar 2005: 603). İsrail adına düşmanlarını dolaylı zayıflatmayı içeren bu yaklaşım, Türkiye'nin hayati çıkarlarını doğrudan ilgilendirmektedir.

Diğer taraftan İsrail'in bölgenin bir gerçeği haline gelmiş olması, onun başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle ve dünyanın diğer ülkeleriyle belli ilişkilere sahip olması ve Türkiye'nin bu devletle belli derecede karşılıklı çıkar ilişkilerinin bulunması, AKP'li liderler açısından bu devlete karşı körü körüne muhalif politika izlemeyi imkânsız kılmaktadır. Bu çerçevede AKP liderlerinin, İsrail karşıtlığı geçmişlerine rağmen devletin geleneksel politikalarını devam ettirdikleri gözlenmektedir. AKP'li liderler, içte ve dışta belli çevreleri ürkütmemek, kendilerini bu çevrelere kabul ettirmek, geçmişleriyle ilgili şüpheleri ortadan kaldırmak ve ideolojik değil, çıkarlara dayalı politikalar izleyeceklerini göstermek için İsraililere ve

İsrail dostlarına açıklamalarıyla güvenceler verdikleri gibi, eylemlerinde de İsrail’le ilişkileri gözetir bir yaklaşımla bir taraftan bölge ülkeleriyle ilişkileri geliştirme ve daha bağımsız politika izleme peşinde koşarlarken, diğer taraftan ABD ve İsrail gibi aktörleri teskin etmeye ve onlara dış politikada Pan-İslamist duygular çerçevesinde değil, Türkiye’nin çıkarları doğrultusunda hareket edeceklerini göstermeye çalışmaktadırlar (Gruen 2004: 444).

AKP’lilerin, İsrail’e yönelik olarak, ön yargıdan uzak, ihtiyatlı bir tutum içinde olduklarını ispatlamaya yönelik tavırlarına örnekler bulmak zor değildir. Parti lideri Erdoğan, seçim zaferi elde ettikten sonra çıktığı Amerika gezisinde Yahudi örgütlerinde yaptığı konuşmalarda İsrail’le bağları devam ettirme yanlısı olduğunu, hatta Türkiye-İsrail ilişkilerini daha da geliştirmek için çaba göstereceğini özellikle vurgulamıştır. Daha sonra değişik vesilelerle yaptığı açıklamalarda da Türkiye’nin ulusal çıkarlarına hizmet ettiği için İsrail’le ilişkilerde herhangi bir değişiklik yapılmayacağını belirtmiştir (Inbar 2005: 599, 602). Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 27 Nisan 2004 tarihinde Türk Amerikan Derneği ile Amerikan Dış Politika Ulusal Komitesinin ortak toplantısında yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır: “Bizim İsrail’le ilişkilerimiz, geleneksel, özeldir ve güçlüdür. Bölgedeki iki demokrasi rejimi olarak Türkiye ile İsrail arasındaki işbirliğinin, bütün bölgenin barış ve istikrarı bakımından gerçekten önemli yansımaları bulunmaktadır. Bu çerçevede Türk ve İsrail halkları arasındaki dostluk, Türkiye ile İsrail arasında yakın ilişkiler bakımından sağlam bir zemin sağlamıştır” (Gruen 2004: 452-453) Gül, 25 Mayıs 2004’te TBMM’de yaptığı konuşmada ise “Türkiye-İsrail ilişkilerinin, karşılıklı çıkarların yanı sıra, bölgedeki barış, istikrar ve diyalog çabalarına hayati bir katkı yaptığını bütün taraflar kabul etmektedir” demiştir.²⁵

AKP hükümetinin İsrail’le somut ilişkilerine bakıldığında, önceki yönetimler zamanında da görülen İsrail’in Filistinlilere saldırılarına sert eleştiri getirilmesi dışında, resmî ilişkileri normal şekilde devam ettirdiği görülmektedir. İsrail’le imzalanan askeri anlaşmalarda herhangi bir değişiklik getirilmediği gibi, silah satışı ihalelerinde her zaman görülecek cinsten bazı tatsızlıklar yaşansa da, İsrail’le yapılmış askeri modernizasyonla ilgili anlaşmalara sadık kalınmış, örneğin tankların geliştirilmesi anlaşması askıya alınmamıştır. Hatta askeri alan dışında iki tarafın polislerinin işbirliği yapmasını öngören bir anlaşma, 25 Aralık 2003’te İsrail Kamu Güvenliği Bakanı Tsahi Hanegbi ile Türkiye İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu tarafından imzalanmıştır. Anlaşmayla daha önceden istihbarat ve savunma alanında işbirliği yapan iki ülke, bundan sonra polis konularında da çalışmayı, polisler için ortak eğitim programı düzenlemeyi kabul etmiş oluyordu. İsraili bir muhabirin belirttiğine göre, böylece Türkiye ile İsrail terörizmle mücadele adına güçlerini bir araya getirecekler, İsrail istihbarat teşkilatı Mossad, böl-

gede el-Kaide militanlarını yakalamak için Türk istihbaratıyla birlikte çalışacaktı (Gruen 2004: 451, Inbar 2005: 603).

Türk yetkililerin, terörizmle mücadele ve savunma konusunda İsrail'le iş birliği yaparak bu ülkenin bu alanlardaki tecrübe ve bilgisinden yararlanmayı ve Türkiye'ye karşı düşmanca niyetler besleyecek bölge ülkelerini caydırmayı düşündükleri söylenebilir (Gruen 2002: 313). Bölgedeki her devletin sonuçta Türkiye'ye düşmanca niyet taşıyabileceği gerçeği çerçevesinde Türkiye'nin İsrail gibi bir kozu elinde tutması rasyonel bir davranış olabilir. Fakat Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerini iyi ayarlayamaması, belli düzeyde tutamaması ve birçok zaman kural dışı hareket eden bu ülkenin her zaman yanında görünmesi durumunda, hem diğer devletlerin hepsini düşman haline getirme gibi bir tehlikeyle karşılaşacak, hem de İsrail'in Türkiye karşıtı hareket etmesi durumunda elinde kullanılabilecek fazla bir alternatifi olmayacaktır. Başbakan Erdoğan'ın İsrail'i aşırı derecede eleştirmesinden sonra Dışişleri Bakanı Gül'ün Ocak 2005'te, başbakanının kendisinin de Mayıs 2005'te İsrail'e resmi ziyarette bulunması örneğinde görüldüğü gibi Türk yetkililer, İsrail'i aşırı derecede gücendirdiklerinde ilişkileri tamir etme adına belli adımlar atmaktadırlar (Inbar 2005: 603). Fakat İsrail'i gücendirmeme, Türk dış politikasının sınırlandırılması şekline dönüştüğünde Türkiye açısından zararlı hale gelmektedir.

7. Sonuç

2002 yılında iktidara gelen AKP hükümetinin eskinin Orta Doğudan uzak durma ve bölgeye Batı adına yönelme yaklaşımlarını terk ederek getirdiği yeni açılım, Türkiye açısından önemli faydalar getirdiği gibi aşılması zor engelleri ve sorunları da su yüzüne çıkarmıştır. Yaşanan süreçte görülen şey, Türkiye'nin kendine ait bağımsız niteliğe sahip bir Orta Doğu yaklaşımına ihtiyaç duyduğudur. Bu yaklaşımın bölgeyle ilgilenen büyük güçlere meydan okumak ya da tamamen onlardan bağımsız bir şekilde bölgede girişimde bulunmak anlamına gelmediği ortadadır. Yeni yaklaşımın öncekilerden farkı, Orta Doğuya yönelik girişimlerin, Batıya alternatif olup olmayacakları çerçevesinde algılanmaları yerine, Türkiye'nin ve bölgesel aktörlerin konumlarının ve ortak çıkarlarının dikkate alınarak ortaya konmasıdır. Bu anlamda Türkiye, Batıyla bağları koparıp Orta Doğuyla bütünleşmeyi asla bir alternatif olarak düşünmeyecektir. Fakat diğer taraftan bölgesel aktörlerle ilişkileri Batıyla ilişkilerin bir dolgu malzemesi olarak kullanma ve ilk fırsatta bölgeyi unutup tamamen Batıya dönme yoluna da gitmeyecektir. Önemli olan bölgesel ve global gerçekliklerin dikkate alınarak tutarlı ve çok yönlü politikaların izlenmesidir. Küresel güçlerin hassasiyetleri dikkate alınarak atılan bağımsız nitelikli adımların, Türkiye açısından olumlu gelişmeler ortaya çıkardığı ve onun uluslararası etkisine katkıda bulunduğu görülmüştür. Türkiye'ye yönelik ön yargılar belli ölçüde kırılmış ve bölgedeki geleneksel ilişkiler belli ölçü-

de değişime uğramıştır. Türkiye, artık bölgede dikkate alınan bir devlettir. Kriz durumlarında Türkiye'nin ara buluculuğu aranmakta ve Türkiye'nin katkısıyla çözümler üretilmektedir. Birbirlerine düşman olan devletler Türkiye'nin gözetiminde bir araya gelmektedirler. Küresel ülkeler, Türkiye'nin etkinliğinden hoşnut olmasalar da onun olumlu katkılarını takdir etmek durumunda kalmaktadırlar.

Diğer taraftan Türkiye'nin bağımsız politika izlemeye çalışmasından rahatsız olanların ve kaygı duyanların olduğu da açıktır. Batılı ülkeler, doğal olarak Türkiye'nin kendilerinden bağımsız hareket etmesini ve kendi etrafında bölgesel bir birlik oluşturmasını istememektedirler, çünkü çıkarlarının zarar görmesinden ve Türkiye'nin Batıdan kopmasından endişe etmektedirler. Bölgesel ülkeler de Türkiye'nin geçmişteki tutumlarını hatırlayarak ihtiyatlı davranmakta ve onun Batı adına bölgeye yaklaşıyor olmasından çekinmektedirler. Bu çerçevede Türkiye açısından söz konusu olan riskler, Batının Orta Doğu girişimlerinden dolayı onu cezalandırmaya kalkması ve bölgesel güçlerin de eski Türkiye düşmanlıklarına dönerek rakip blok ya da gruplara yönelmeleridir. Burada önemli olan nokta, Türkiye'nin kendi çıkarlarını da dikkate alarak Helsinki ve AGİT ruhuna uygun bir şekilde uluslararası ve bölgesel güvenliğe ve barışa katkı çerçevesinde tutarlı ve istikrarlı politikalar izlemesidir. Bu konuda muhataplarında kesin bir kanaat oluşturduğunda ve olumlu girişimlerde onlara her zaman destek vereceğini gösterdiğinde dost, düşman herkes tarafından belli bir kabul ve saygı görecektir. Bölgenin kilit ülkesi olduğunun bilincinde olarak ve tarihsel birikimleri harekete geçirerek Türkiye tarafından bilinçli bir şekilde atılacak adımlar, bölgede belli bir ses getirecek ve etki doğuracaktır.

Türk yetkililerin, geçmişte yapılan Orta Doğuda başkası adına politika izleme ya da ön yargılı bir şekilde bölgeden uzak durma şeklindeki hataları Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine yönelik olarak tekrar etmemesi, bu bölgelerde de Orta Doğudaki son dönemdeki etkinliğine benzer bir etkinlik kurması bakımından önemlidir. Elbette bu şekilde davranmak kolay değildir. Gerçekleştirilecek girişimler, belli çevrelerin tepkisini çekecek ya da en azından belli çevrelerde endişeler doğuracaktır. Türkiye'nin tarihsel ve kültürel birikimlerinin ve avantajlı yönlerinin farkında olanlar, onun iyi niyetli girişimlerine olumsuz yaklaşacaklardır. Çıkar çatışması içinde olan devletleri uyuşturmak, onlarla aynı anda ilişkilere sahip olmak, gruplar arası dengeleri gözetmek, olayların nabzını tutmak ve gerekli manevraları yapabilmek kolay olmayacaktır. Ancak devletlere ve gruplara körü körüne yaklaşmak yerine esnekliği ve başkaları adına hareket etme yerine bağımsız politika izlemeyi seçen bir Türkiye, eskisine göre çok daha etkili olacak ve dost, düşman herkes tarafından saygı görecektir.

Açıklamalar

1. "İş Dünyası Artık Dış Politikanın Öncülerinden", (Ahmet Davutoğlu ile söyleşi), Turkish Times, 15 Mayıs 2004.
2. Abdullah Gül'ün 22 Aralık 2003'te bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşma.
3. Abdullah Gül'ün Suriye ile ilişkilerde yaşanan gelişmeler ile ilgili açıklama yapan Başbakan Mesut Yılmaz'ın konuşmasına ilişkin 7 Ekim 1998 tarihli TBMM konuşması.
4. 4 Eylül 2008'de gerçekleştirilen, Türkiye Başbakanı Erdoğan ve Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'in yanında Fransız Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin AB dönem başkanı ve Katar Emiri Şeyh Hamad bin Halife El Tani'nin Körfez İşbirliği Konseyi dönem başkanı olarak katıldığı 'Diyalog İçin Şam Zirvesi' buna örnek olarak verilebilir.
5. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 25 Ekim 2005'te Ankara Palas'ta İKÖ ülkeleri büyükelçileri onuruna verilen iftar yemeğinde yaptığı konuşma.
6. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 30 Ocak 2004'te Harvard Üniversitesinde "Orta Doğuda Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" başlıklı konferansı, Hürriyet, 31 Ocak 2004.
7. Abdullah Gül'ün Suriye ile ilişkilerde yaşanan gelişmelerle ilgili açıklama yapan Mesut Yılmaz'ın konuşmasına ilişkin 7 Ekim 1998 tarihli TBMM konuşması.
8. "Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu MÜSİAD'ta Konuştu", 26 Nisan 2006.
9. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 30 Ocak 2004'te Harvard Üniversitesinde "Orta Doğuda Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" başlıklı konferansı, Hürriyet, 31 Ocak 2004.
10. "Gül İslam Dünyasına Siyasi Reform Önerdi", 29 Mayıs 2003, Yeni Şafak
11. "Büyük Orta Doğu ve Transatlantik İlişkilerinin Geleceği", Ahmet Davutoğlu'nun konuşması, 19 Mart 2004.
12. "Gül İslam Dünyasına Siyasi Reform Önerdi", 29 Mayıs 2003, Yeni Şafak, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 25 Ekim 2005'te Ankara Palas'ta İKÖ ülkeleri büyükelçileri onuruna verilen iftar yemeğinde yaptığı konuşma.
13. Başbakan Erdoğan'ın Harvard konuşması, Yeni Şafak, 1 Şubat 2004.
14. Yazarların, Orta Doğuda sivil toplum veya kadınların güçlendirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının çoğaltılması gibi kaçış niteliğindeki olgular yerine sivil toplum kuruluşlarıyla parlamento arasında iletişim kanallarının kurulması ve güçlendirilmesi üzerinde vurgu yapmaları dikkat çekicidir.
15. Başbakan Erdoğan'ın Harvard konuşması, Yeni Şafak, 1 Şubat 2004.
16. "Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu MÜSİAD'ta Konuştu", 26 Nisan 2006.
17. Başbakan Erdoğan'ın 30 Ocak 2004'te Harvard Üniversitesinde "Orta Doğuda Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" başlıklı konferansı, Hürriyet, 31 Ocak 2004.

18. Abdullah Gül'ün Suriye ile ilişkilerde yaşanan gelişmeler ile ilgili açıklama yapan Başbakan Mesut Yılmaz'ın konuşmasına ilişkin 7 Ekim 1998 tarihli TBMM konuşması.
19. Başbakan Erdoğan'ın 30 Ocak 2004'te Harvard Üniversitesinde "Orta Doğuda Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" başlıklı konferansı, Hürriyet, 31 Ocak 2004.
20. Abdullah Gül'ün Meclis Konuşması, "Irak ve Orta Doğu", 25 Mayıs 2004.
21. Abdullah Gül'ün Meclis Konuşması, "Irak ve Orta Doğu", 25 Mayıs 2004.
22. Abdullah Gül'ün Türkiye'nin hava sahasını İsrail savaş uçaklarına açmasına ve Türkiye'deki askeri üslerden yararlandırmasına ilişkin gündem dışı TBMM konuşması, 11 Nisan 1996.
23. Abdullah Gül'ün TBMM'de grup konuşması 3 Nisan 2002.
24. Abdullah Gül'ün 11 Nisan 1996 tarihli TBMM konuşması.
25. Abdullah Gül'ün TBMM konuşması, "Irak ve Orta Doğu", 25 Mayıs 2004

Kaynaklar

- Akçapar, Burak vd. (2004). "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Demokratikleşme Tartışması: Türkiye'den Sivil bir Tespit". *İstanbul Çalışması #3*. İstanbul. 25-27 Haziran. <http://www.tesev.org.tr/eng/events/istanbulpaper3turkce.doc/> (19.05.2006).
- Alpogan, Yiğit (31 Ocak 2006). "Turkey Between the West and the Middle East". *Policywatch #1074*. Special Forum Report, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2438>, (25.04.2006).
- Bağış, Egemen (2006). "NATO, Iraq and the Greater Middle East: Implications for the US-Turkish Relationship". (WINEP'te konuşma), *Policywatch #871*, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=1749/>, (26.04.2006).
- Çağaptay, Soner (9 Ocak 2004). "A Turkish Rapprochement with Middle East Rogue States". *Policy Watch #825*, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=1703>, (26.04.2006).
- _____ (16 Şubat 2006). " Hamas Visits Ankara: the AKP Shifts Turkey's Role in the Middle East". *Policy Watch #1081*, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2445>, (25.04.2006).
- _____ (30 Aralık 2005). "Arab Pres Views of Turkey's EU Accession". *Policywatch #1067*, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2428> (25.04.2006).
- Gordon, Philip H. (2003). "Bush's Middle East Vision". *Survival* 45(1): 155-165.
- Gruen, George E. (2002). "Recent Developments in Turkish-Israeli Relations". *American Foreign Policy Interests* 24: 301-321.

- _____ (2004). "Turkey's Strategic Mideast Regional Initiatives". *American Foreign Policy Interests* 26: 435-456.
- Hobson, Christopher (2005). "A Forward Strategy of Freedom in the Middle East: US Democracy Promotion and the War on Terror". *Australian Journal of International Affairs* 59(1): 39-53.
- Inbar, Efraim (2005). "The Resilience of Israeli-Turkish Relations". *Israel Affairs* 11(4): 591-607.
- Jung, Dietrich (2005). "Turkey and the Arab World: Historical Narratives and New Political Realities". *Mediterranean Politics* 10(1) 1-17.
- Kamrawa, Mehran (1998). "Non-Democratic States and Political Liberalisation in the Middle East: A Structural Analysis". *Third World Quarterly* 19(1): 63-85.
- Keskintepe, Reha (2006). "Ekonomi Gözlüğüyle Geniş Orta Doğu Projesi ve Türkiye". *Dışişleri Bakanlığı Ekonomik Sorunlar Dergisi* 15. <http://mfa.gov.tr/MFA-tr/Yayinlar/DisisleriBakanligiYayinlari/EkonomikSorunlarDergisi/Sayi15/Sayi15-RehaKeskintepe.htm> (25.05.2006).
- Keyman, Fuat E. (2006). "Yapıcı-Aktif-Çok Boyutlu Dış Politika". *Zaman*. 21 Şubat.
- _____ (2006). "Sorun Çözücü-Aktif Dış Politika (II). *Zaman*. 22 Şubat.
- Mearsheimer, John J. ve Stephen Walt (2006). "The Israel Lobby and US Foreign Policy". *John F. Kennedy School of Government. Harvard University. Working Paper, No. RWP 06-011*. <http://keynotes1.harvard.edu/Research/wpaper.nsf/rwp/RWP06-011> (6 Haziran 2006).
- Öniş, Ziya (2001). "Political Islam at the Crossroads: from Hegemony to Coexistence". *Contemporary Politics* 7(4): 281-298.
- Sandra, Halperin (2005). "The Post-Cold War Political Topography of the Middle East: Prospects for Democracy". *Third World Quarterly* 26(7): 1135-1156.
- Tuygan, Ali (14 Nisan 2005). "Turkish-US Relations: the Past, the Present and the Future". (WINEP'te konuşma). <http://www.washingtoninstitute.org/templateC07.php?CID=231> (25.04.2006).
- Yetkin, Murat (23 Şubat 2006). "Davutoğlu Yemeğinin Daveti Eski". *Radikal*. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=179512>, (26.04.2006).

İnternet Kaynakları:

- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Abdullah Gül'ün Türkiye'nin hava sahasını İsrail savaş uçaklarına açmasına ve Türkiye'deki askeri üslerden yararlandırmasına ilişkin gündem dışı TBMM konuşması, 11 Nisan 1996, (erişim: 19.05.2006).
- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Abdullah Gül'ün Suriye ile ilişkilerde yaşanan gelişmeler ile ilgili açıklama yapan Başbakan Mesut Yılmaz'ın konuşmasına ilişkin 7 Ekim 1998 tarihli TBMM konuşması (erişim: 19.04.2006).
- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Abdullah Gül'ün TBMM'de grup konuşması 3 Nisan 2002, (erişim: 19.05.2006).
- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Abdullah Gül'ün 22 Aralık 2003'te bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşma (erişim: 19.04.2006).
- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Abdullah Gül'ün Meclis Konuşması, "Irak ve Orta Doğu", 25 Mayıs 2004, (erişim: 19.05.2006).

- <http://abdullahgul.gen.tr/TR/>, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 25 Ekim 2005'te Ankara Palas'ta İKÖ ülkeleri büyükelçileri onuruna verilen iftar yemeğinde yaptığı konuşma, (erişim: 19.05.2006).
- <http://arsiv3.hurriyet.com.tr/haber/0,,sid~@w~3@tarih~2004-01-31-m@nvid~364989,o0.asp>, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 30 Ocak 2004'te Harvard Üniversitesinde "Orta Doğuda Demokrasi, Avrupa'da Çoğulculuk ve Türkiye Perspektifi" başlıklı konferansı, Hürriyet, 31 Ocak 2004 (erişim: 19.05.2006).
- <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSEŞİ/212/AND3.htm/>, "Büyük Orta Doğu Projesi", (erişim: 16.05.2006).
- http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2003/Ekim/No171_6Ekim2003.htm/ "Orta Doğuda Gerçekleştirilen Şiddet Olaylarının Kınanması", (erişim: 25.05.2006).
- <http://www.musiad.org.tr/detay.asp?id=156/> (26 Nisan 2006), "Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu MÜSİAD'ta Konuştu", (erişim: 26.04.2006)
- http://www.turkishtime.org/27/66_tr.asp (15 Mayıs 2004), "İş Dünyası Artık Dış Politikanın Öncülerinden", (Ahmet Davutoğlu ile söyleşi), *Turkish Times*, (erişim: 26.04.2006).
- http://www.tusiad.org/dpolitika/raporlar/odogu/dp_duyuruno2.pdf/ (19 Mart 2004), "Büyük Orta Doğu ve Transatlantik İlişkilerinin Geleceği", Ahmet Davutoğlu'nun konuşması, (erişim: 26.04.2006).
- <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2003/mayis/29/politika.html/> (29 Mayıs 2003), "Gül İslam Dünyasına Siyasi Reform Önerdi", *Yeni Şafak*, (19.05.2006).
- <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2004/subat/01/p01.html/> (1 Şubat 2004), Başbakan Erdoğan'ın Harvard konuşması, *Yeni Şafak*, (19.05.2006). Summary.

Turkey's New Middle Eastern Approach

Nasuh Uslu*

Abstract: The new Middle Eastern approach of the AKP government represents the abandonment of the former Turkish policy of avoiding involvement in the region or being active in the region on behalf of the West. It stipulates improving relations with the neighboring countries in every field with a zero-problem goal, turning relations with the regional countries into a strategic supremacy and advantage and thus creating a strategic depth and security belt around Turkey. The new approach, which has attracted the enmity of certain circles and countries, has made Turkey a much more effective and respected country in the region. The initiatives and views of Turkish authorities, which destroy former prejudices, are supported by regional countries to a certain degree and bring about positive developments in the region. Although the new approach will not eradicate deep-rooted regional problems and historical enmities in the near future, it points to the right direction for regional countries and world powers. It also demonstrates the problems, limitations and indispensability of pursuing an independent foreign policy for Turkish policy makers.

Key Words: Turkey's Middle Eastern Policy, Reforms in the Middle East, AKP's Israeli Approach.

* Kirikkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations / KIRIKKALE
nasuhuslu@gmail.com

Новый подход Турции к Ближнему Востоку

Насух Услу*

Резюме: Новый подход к Ближнему Востоку пришедшего к власти в 2002 году правительства партии справедливости и развития (АКП) в Турции представляет собой отказ от бывшей турецкой политики избегания какого-либо участия в этом регионе или представления интересов Запада, решение всех проблем и улучшение отношений с соседними странами во всех областях, предусматривает возведение связей со странами региона в область стратегически важных и преимущественных отношений, и тем самым создание прочного стратегического пояса безопасности вокруг Турции.

Новый подход, который вызвал враждебную реакцию со стороны определенных кругов и стран, сделал Турцию гораздо более влиятельной и уважаемой страной в своем регионе. Инициативы и предложения турецких властей, которые разрушают бывшие предрассудки, в определенной степени поддерживаются странами региона и способствуют позитивным изменениям в регионе. Хотя новый подход не искоренит вмиг застарелые региональные проблемы и историческую вражду, он указывает правильное направление развития стран региона и мировых держав в ближайшем будущем. Также показаны трудности, ограничения и необходимость проведения независимой внешней политики с точки зрения турецкой внешней политики.

Ключевые Слова: ближневосточная политика Турции, реформы на Ближнем Востоке, отношение АКП к Израилю.

* университет Кырыккале, факультет экономических и административных наук, кафедра международных отношений / Кырыккале
nasuhslu@gmail.com

Giresun’da Yaşatılan Sacayağından Geçme Geleneğinde ‘Sacayağı’ ve ‘Üç’ Ne Anlatıyor?

Kerime Üstünova*

Özet: Bu çalışmada Karadeniz yöresinde uygulanan bir geleneğin dilini gösteren-gösterilen bağlamında çözmek, farklı kültürlerin izini saptamak amaçlanmıştır. *Sacayağı* motifi, yurdun pek çok yerinde çeşitli geleneklerde karşımıza çıkar. Bunlardan biri de “Uluslararası Karadeniz Aksu Festivali”nde yaşatılan “sacayağından geçme ritüeli”dir.

Bir toplumun geçmişe yönelik maddi ve manevi kültür ürünlerinin incelenmesi, onlara anlam yüklemekteki amacın ve gerekçenin ortaya çıkarılması, tarih içindeki yolculuğun kesinleşmesi, ‘ben’ düzleminde ele alınan geleneklerdeki zaman ve mekân değişikliklerini aydınlanması, dil, halkbilimi, sosyoloji ve tarih adına önem taşımaktadır.

Geleneklerde önemli olan, gösterilen adını verdiğimiz yanla halka sunulmak istenen iletidir. Asıl anlam, dil ile ifade edilmeyen yalnızca izlettirilen gösterilende saklıdır. Sacayağından üç kez geçme geleneği, soyu sürdürmenin bir toplum için ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Sacayağının kullanılmasında ana rahmine benzerliği etken olmalıdır. Ana rahmi; dişliliği, doğurganlığı, yeni bir yaşamı, devamlılığı simgelemektedir. Çünkü doğum, bir başlangıçtır. Bu geleneğin üç ayaklı bir kaide üzerine oturtulan ve bereketi, üremeyi, doğurganlığı simgeleyen Kybele adına dikildiği var sayılan Hamza Taşından başlayıp yine orada tamamlanan bir turla son buluşunda aynı bakış açısı geçerli olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kybele, sacayağı, üç, doğurganlık, devamlılık.

Giriş

Gelenek kavramı, uzmanlarca “Toplum içerisinde davranış kümesini yönlendiren, belli davranış kalıpları üreten ve insanları bu kalıplara göre davranmaya zorlayan örf, adet ve töre” (Ersoy 2002: 149). biçiminde tanımlanır. Topluma damgasını vuran bu örf ve törelerin çoğu, toplumlarda kuşaktan kuşağa geçerek gelenekselleşmiştir. Geleneklerin hayata geçirilmesinde uygulanan seremoniler de bir takım inançlar ve pratiklerden ibarettir.

Toplumlar, tarihi süreçte farklı görüntüler verirler. Bu durum, folklor ürünlerinin sürekli ve dinamik özellik kazanmasını zorunlu kılar. Bir toplumun geçmişe yönelik maddi-manevi kültür ürünlerinin incelenmesi, onlara anlam

* Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı / BURSA
ustunovak@yahoo.com

yüklemedeki amacın ve gerekçenin ortaya çıkarılması, tarih içindeki yolculuğun kesinleşmesi, 'ben' düzleminde ele alınan geleneklerdeki zaman ve mekân değişikliklerinin aydınlanması, dil, halkbilimi, sosyoloji, tarih adına önem taşımaktadır. "Maddi-manevi kültür unsurlarının çok önemli bir bölümünü meydana getiren, insanı geniş ölçüde kucaklayan bir bilim olan folklor, insanı tanımaya, bir şeyin neden, niçin yapıldığını anlamaya yardımcı olmaktadır" (Duvarcı 2002: 286).

Her nesnenin, öznenin iç varlığını oluşturan karmaşık bağıntılara göre kavranması, zamana ve coğrafyaya göre değişir. Çünkü nesnenin başka bir yere yansıtılması ve başka bir düzleme katılması yüzünden insanların algıladıkları gerçekte olduğundan farklı bir kimlik kazanabilmektedir. Genellikle geleneklerine bağlı yaşam süren insanımız, çoğu kez bunları niye yaptığını, bunlarla ne anlatmak istediğini ya da bunlara hangi anlamları yüklediğini düşünmez; bunları sorgulamaksızın uygulamaya sokar. Oysa bir resmin, heykelin, kalıntının, yaşam biçiminin yorumlanması, geleceğimiz adına önemlidir. İnsanoğlu, geçmişini aydınlatmak, geleceğini yönlendirmek için bu yolu kullanır. "Bir eserin çağına ve ortamına göre değerlendirilmesi, insanlığın ulaştığı düşünce ve beğeni aşamasındaki yerinin belirlenmesi, yani gerçek anlamda algılanıp, estetik bir bütünlük içinde yaşanması, insanın öteki etkinlikleriyle uyum içinde bir ilişkiye sokulmasının sağlanması için uygulanan işleme ikonolojik yorum" (Cömert 1980: VI) adını verir bilim adamları. Biz de bu çalışmada Karadeniz yöresinde uygulanan bir geleneğin dilini gösteren-gösterilen bağlamında çözerek, gelecekte kullanılan araçların farklı coğrafyalarda, farklı kişilerce hangi amaçlarla kullanıldığı saptamayı amaçladık. Çünkü gelenekler, sosyo-kültürel ortamda oluştuğundan onu hayata geçirenle ilgili nitelikleri yansıtmaması düşünülemez. Öcal Oğuz, "Halkbilimi ürünleri teatral ortamda yaratılmakta ve yaşatılmaktadır. Bu teatral ortamın bir unsuru metindir ancak teatral, metinden ibaret değildir. Burada hareketi, seyirciyi, dekoru ve doğal olarak tiyatroyu yani gösterim yerini dikkate almalıyız" (Oğuz 2002: 551) diyerek gelenekleri yaratıcıları ve yaşatıldığı coğrafyayı anlamamız gerektiğini belirtir.

Geleneklerde kullanılan her malzeme, insanın hayata bakışı, inancı, coğrafyası, tarihi, sosyal grubunun yapısı hakkında bilgiler veren folklorik malzemelerdir. Onlar, üstlendiği sembolik niteliği, geleceğe taşıyarak onun manevî derinlik kazanmasına, can bulmasına, kimlik kazanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla gelenekleri birer soyut dil olarak görmek mümkündür. Mustafa Aksoy, *Semboller ve Damgalar Neyi Anlatır?* başlıklı makalesinde, "Sanat, bir zihniyetin, bir duygunun, sosyo-kültürel yaşantının çeşitli sembollerle yansıtılmasıdır. Bu nedenle sanat eserleri sosyo-kültürel tarihin anlaşılmasında birer belge olarak değerlendirilmelidirler" (Aksoy 2008: 38) sözleriyle konunun önemini ortaya koyar. Aslında sembollerin insan yaşamındaki önemi bilinmektedir. Bir çeşit iletişim aracı olan bu dil ürünleri, tarihin derinliklerinden süzülüp gelen sosyo-kültürel etkileşimlerin birikmesiyle ortaya

çıkılmaktadır. Bu nedenle geçmişin, tarihin hafızası, beyni konumundaki semboller, kayıtlı ama sessiz, soyut dil malzemeleri olarak görülür. İşte hiçbir zaman bize açıkça söylenmeyen, dolaylı olarak kanıtlanan gösterilenleri doğrudan anlatıma çevirip kalıcılık özelliği kazandırmak, ancak bu tür çalışmalarla olacaktır. Çünkü bir geleneği tabanda besleyen ilke ve gerekçeler anlaşılrsa ancak o zaman, içimize yeni kapılar açılabilir ve yinelenen yinelenen bizlere ulaşan, bir çeşit alışkanlık biçimini alan, sorgusuz sualsiz uygulanan ya da anlaşılamadığından terk edilen ritüelleri daha sağlıklı, gerçeğe yakın biçimde kabullenebiliriz. Ayrıca toplumların maddi ve manevi kültür ürünlerinin incelenmesi, bugün zenginlik olarak gördüğümüz değerlerimize anlam yüklemek için amacın ortaya konması, geleneklerdeki zamana ve mekâna bağlı değişikliklerini aydınlanması, genel kültür, sözlü tarih, halk bilimi, sosyoloji, felsefe, psikoloji vb. başka alanlar için de değerli bilgiler içerecek, farklı disiplinlere inceleme, araştırma malzemesi çıkaracaktır.

Sacayağından Geçme Geleneği

Sacayağı motifi, yurdun pek çok yerinde çeşitli geleneklerde karşımıza çıkar. Bunlardan biri de “Uluslararası Karadeniz Aksu Festivali”nde yaşatılan “sacayağından geçme töreni”dir.

1977 yılına kadar “Mayıs Yedisi”, 1992 yılına kadar “Aksu Şenlikleri”, o tarihten itibaren de “Uluslararası Karadeniz Aksu Festivali” adıyla sürdürülen etkinliklerde yaşatılan geleneğe her yıl 20 Mayıs günü Giresun’un doğusunda bulunan Aksu Deresi’nin deniz ile birleştiği yerde insanların toplandığını gerek yerel basından, internet sayfalarından gerek yöre insanlarıyla yaptığımız görüşmelerden öğrenmekteyiz.¹ Özellikle hastalar, dertliler, çocuğu olmayanlar, dilekleri olanların bel bağladığı, umut kapısı olduğu bu törenler üç ana bölümden oluşmaktadır:

- 1- Dere taşlama
- 2- Sacayağından geçme
- 3- Adanın etrafını dolaşma

Gelenek ana hatlarıyla şöyle uygulamaktadır: Eline yedi çift, bir tek taş alan halk, sırtını dereye dönerek “derdim belam suya” diyip elindeki taşları dereye atar.² Ardından dilek tutup dua ederek iki kişinin tuttuğu, özel olarak yapılmış demir sacayağından üç kez geçer. Sacayağından geçme geleneği, motorlara binilip Hamza taşından başlayıp yine orada son bulmak koşuluyla adanın etrafının dolaşılmasıyla tamamlanır. [(Giresunplatformu.com); (görel.gen.tr), (giresun.turizm.gov.tr), Orhan Baba, Halise Akçin, Emine Aksu, Fatma Korkmaz, Hamit Külekçi]

Törenlerin amacı; görüştüğümüz Giresunlular tarafından soyun sürdürülmesi, belaların denize atılması, döllemenin bu mevsimde başlaması ve toprağın bereketlenmesi biçiminde belirtilir. Bu gelenekle soyun sürdürüleceği umul-

duğundan sacayağından geçen kişinin ertesi yılki şenliklere bebeği kucağında geleceğine inanılır (adı geçen kişiler).

Geleneğin tamamında taş kültü, su kültü, ocak-aile kültü, Hızır-İlyas kültü, soyun sürdürülmesi kültü vb. pek çok unsur dikkati çekmekle birlikte bu gelenekte bizi ilgilendiren, çalışmamıza konu olan “sacayağından üç kez geçme” konusudur. Dolayısıyla sacayağı ve üç kavramı incelemenin ana konusunu oluştururken diğer kültür unsurları ışık tutma amaçlı değerlendirilecektir.

Neden sacayağından geçilmektedir?

Geleneğin soyu sürdürme amaçlı yapıldığını hemen herkes bilmektedir. Çünkü Türk kültüründe soyun devamı önemlidir. Soylarının devamına önem veren Giresun halkının da eskiden beri süregelen ilginç yöntemleri vardır. Bunlardan biri de çocuğu olmayan kadınların, sacayağından dilek tutup dua ederek üç kez geçmesidir. Ancak neden sacayağı seçilmiştir, neden Hamza taşından başlayıp Hamza taşında biten bir turla uygulama tamamlanmaktadır? Neden sacayağından üç kez geçilmektedir? Bu soruların cevaplarını görüştüğümüz Giresunlulardan alamadık. Bozkurt Güvenç'in, “Evrensel olarak bütün toplumlar, çaresizlik ve ümitsizlik karşısında inanç sistemlerine başvururlar” (Güvenç 1991: 261) sözlerinde işaret ettiği gibi Giresunlular da yalnız inandıkları kutsal güce sığınma gerekçelerini, yani bu seremoninin hangi amaçla yapıldığını bilmektedirler.

Folklor ürünlerinin sosyal iletişim aracı olduğu, iletişimin verici ile alıcı arasında kodlama ve kod çözmeye dayandığı gerçeğinden yola çıkarsak Aksu deresiyle denizin birleştiği yerde yapılan sacayağından geçme seremonisinde geleneği (sacayağından geçme), gösterge olarak adlandırabiliriz. Bu durumda gönderici / verici, tarih; alıcı, insanlıktır diyebiliriz. Geleneğin gözümüzle gördüğümüz uygulandığı, gösteren yan; yüklendiği anlam, topluma verdiği ileti ise gösterilen yandır. Dilde de önemli olan gösterilen adını verdiğimiz boyuttur, bununla halka sunulmak istenen iletidir. Asıl anlam / içerik, dil ile ifade edilmeyen yalnızca izlettirilen ve algılamamız istenen gösterilende saklıdır. Sacayağından geçme geleneği, soyu sürdürmenin bir toplum için ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak bizce bu amaç için niye sacayağının seçildiği, niçin üç kez geçildiği soruları da yorumlanmalıdır.

Yaptığımız araştırma ve elde ettiğimiz verileri değerlendirdiğimizde bu törenlerde demirden yapılmış sacayağının üretkenliği simgelediği düşünüldüğü için kullanıldığı sonucuna vardık. Demirin kutlu bir madde olarak saygı ve korku konusu olması birçok inanışta yer alır (Boratav 1973: 66, Kalafat 2005: 73, 115). Sacayağını ocağın simgesi olarak gören Öcal Oğuz, bunu Türk kültüründe olduğu gibi birçok kültürde var olan ateş kültüyle ilişkilendirip döllenme, çoğalma, bereket simgesi olduğunu bildirir (Oğuz 2006: 10). Dolaylı bağlantıyı gösteren bu görüşe katılmakla birlikte sacayağının üretkenliği, doğurganlığı simgeleğinde ana rahmine benzerliğinin de dikkate alın-

ması gerektiğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla sacayağının gösterileni, “ana rahmi” olarak yorumlanmalıdır. Bu sonuca varmamızda Kybele adına dikilen heykellerin belden aşağısının üçgen biçiminde oluşu ve Kybele'nin bereket tanrıçası olarak doğumu, üremeyi simgelemesi yol gösterici olmuştur. Bu yaklaşım, ocak / aile kültürünün unsurları olarak gördüğümüz sacayağı-Kybele-Hamza taşı arasında organik bağ kurulmasına yol açar. Üçgen biçiminde resmedilen ana rahmi, dişliliği, doğurganlığı, yeni bir yaşamı, yeni bir başlangıcı, devamlılığı simgelemektedir. Çünkü doğum, bir başlangıçtır. Bu geleneğin üç ayaklı bir kaide üzerine oturtulan ve bereketi, üremeyi, doğurganlığı simgeleyen Kybele adına dikildiği var sayılan Hamza Taşından başlayıp yine orda tamamlanan bir turla son buluşunda aynı bakış açısı geçerli olmalıdır.

Hamza taşı, Giresun adasında bulunan dört bin yıllık geçmişi olduğu ileri sürülen, siyah renkli antik taştır. Latince “doğum” anlamındaki *Humuza* sözcüğünün günümüzde Hamza biçimine dönüştüğü ileri sürülür. Kaidesi sacayağı gibi üç ayak üzerine oturtulmuştur. *Ocak* / aile kültürünü, üremeyi, doğurganlığı ve bereketi simgeleyen ana tanrıça *Kybele* için dikildiğine inanılır. Bu dikit, geçmişten bugüne mistik güç kaynağı olan bir dilek taşı özelliği kazanarak gelmiştir. Hamza Taşına duyulan bu inanç, eski kültürlerin izini taşıyan Kybele için dikildiğinin sanılmasıyla kendini netleştirir. Erman Altun'un “Anadolu pek çok kültürel çevreyi ve onların kültürel yapılarını içinde barındırmıştır. Bu kültür zenginliğini kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Anadolu coğrafyasında iç içe yaşayan bu kültür zenginliği pek az ulusa nasip olmuştur. Bu bir kültür mozaiki değildir; yurt tutulan Anadolu coğrafyasında kültürlerin yarattığı alaşım; yeni bir Anadolu kültürüdür” (Altun 2002: 5) sözleriyle dikkat çektiği gibi antik dönemlere kadar inen Anadolu'nun folklorik zenginliği, kendini Hamza taşının niteliğinde de göstermektedir. Kaynakların bildirdiğine göre taşın gücü, Anadolu'nun ilk halkları kabul edilen Luvi ve Hattilerden Ceneviz, Roma, Bizanslılara ardından Oğuzlara kadar tüm halklarda benzer şekilde görülmüştür. (<http://www.gorele.gen.tr> / <http://www.giresun.turizm.gov.tr>) Benzerlikleri antik çağlara kadar gitse de ritlerin hangi amaçla uygulandığı ve sonraları hangi amaçları yüklendiği, geleneklerimizde gördüğümüz motiflerin Anadolu yerli kültüründen mi kaynaklandığı yoksa Asya'dan gelen Türk toplulukları aracılığıyla ya da İslamiyetle birlikte mi geldiği konusunu kesin olarak bilmek mümkün değildir. Bu, ancak özel araştırma konusu olabilir. Bu nedenle bu çalışmanın böyle bir amacı olmadığını, yalnız benzer niteliklerin farklı uygarlıklarda da görüldüğüne dikkat çekmek olduğunu ve sacayağı, üç kavramlarının seçilme nedenini yorumlamak, dilini çözmeye çalışmak olduğunu belirtmeliyiz. Mitolojik unsurlarla ilişkisini göstermemizde ya da arkaik dönemlerin öne çıkarılmış gibi duruşunda Hamza taşının Kybele adına dikildiği inancı ile Kybele'nin mitolojik devirlere ait olmasının etken olduğunu belirtmeliyiz.

Demek ki sacayağının gösterileni, *üreme-çoğalma* olarak tarihin derinliklerinden günümüze kadar gelmiştir. Sacayağı, bu işlevi rahme benzer oluşu nedeniyle üstlenmiş olabilir. Sonuçta çocuk isteyen kadınlar, niyet edip sacayağından geçtiklerinde ilahi güce sığınarak amaçlarını göstermiş olmaktadır.

Sacayağından neden üç kez geçilmektedir?

Günlük yaşamımızın her anında bir gelenekte, masalda, destanda, görsel sanatlardan edebiyata kadar her alanda karşımıza çıkan üç, en uğurlu ve hayırlı sayı olarak görülür, bolluk ve bereketi simgelediğine inanılır.³ Batı kültürlerinde olduğu gibi Doğu kültürlerinde de üç sayısının kutsallığı ve üçleme alışkanlığı önemli yer tutar.

Üç sayısı, çok tanrılı dinler döneminden beri eski toplumlarda gök-yer-yeraltı üçlemesi ile kutsal sayılmıştır. Mısır mitolojisinde İsis-Osiris-Horus⁴ (anne-baba-oğul) şeklindeki üçleme, Yunan mitolojisinde Zeus-Poseidon-Hades⁵; Hıristiyan inancında ise Baba-Oğul-Kutsal Ruh biçimine dönüşür.

Türk mitolojisinde de üçlü sınıflandırmalar önemli yer tutar. Gök sözcüğünün Şamanizmde üç anlam içerecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Altay şamanının, Tanrı Ülgen'e hitaben söylediği "ulaşılmaz mavi gök", "erişilmez ak gök" ve "dönen yıldızlı gök" terimlerinin gökyüzünü ve uzayı ifade etmek üzere kullanıldığı ileri sürülür (İnan 1995: 13-21). H. Avni Yüksel, Şaman dininin esaslarına göre âlem; yeryüzü, yer altındaki karanlık dünya ve gökyüzü olmak üzere üç bölümden meydana geldiğinin benimsendiğini belirtir (Yüksel 1981: 47). Ziya Gökalp, "Şamanizm, yukarıdaki semayı önce üç kat olarak tasavvur etmiştir. Oğuzun sağ kolu üç oktan oluştuğu için, yukarıdaki semanın üç oktan olması tabii olarak kabul edilmektedir. Yakutlardaki ateşin üç çeşitten olmasının sebebi de, kâinatın üç bölümden meydana gelmesi yüzündendir" (Gökalp 1992: 107) sözleriyle Şamanizmde üçün kutsal sayılma gerekçelerini açıklar.

Alevilerin kutsal kitaplarında Alevi yolunun temelini uyulması zorunlu olan üç sünnet, yedi farza dayandığı belirtilir. Ayrıca Alevilerin yaşamları boyunca uymaları zorunlu ahlak sisteminin adeta simgesi olan "eline, diline, beline sahip olma" kuralı üç öğüdü içerir. Alevilikte üçe yüklenen kutsallık, can-canan-çocuk (çoban) üçlemesiyle anlatılır. Yaşar Kalafat, bugün Güney Azerbaycan'da yaşayan Giresunlu ya da Kiresunlu Türkmen-Oğuz toplumunun Karadeniz'in Giresun bölgesinden giden Çepni Türkmenleri olduğunu, gerek Güney Azerbaycan aydını arasında gerek bazı araştırmacılar arasında Giresun boyunun Anadolu'daki kesiminin birkaç asır öncesine kadar alevi inanlı oldukları düşüncesinin hakim olduğunu ve Çepnilerin eski aleviler olduklarını ileri sürer (2005: 105-117). Acaba Aleviliğin inanç, kültür ve yaşam biçimiyle üç boyutlu bir öğreti olarak benimsenmesi, kısaca Alevilerde

kutsal sayılan üç sayısı, izini bu geleneğe sacayağından üç kez geçmek biçiminde göstermiş olabilir mi?

Üçlemenin bir sembolik yanı da kutsal birleşme ve doğan çocuktur, bir başka deyişle baba-anne ve çocuk da bir üçlemedir. Bir başka üçleme de bedencan-ruh üçlemesi olarak gösterilebilir. Günümüz bilimine göre Tanrı-insan-evren üçlüsü, bir üçgenin köşeleri gibi birbirlerinden ayrı ve kopuk değildir.

Üç sayısı, sembolik anlamlarının bir bölümünü üçgen şekline devretmiştir. Üçgen sembolizmiyle üç sayısının sembolizmi arasında benzerlikler vardır. İnsanoğlunun, bazı geometrik şekillere kutsallık yüklediği bilinmektedir. Kutsal geometri anlayışında dini geleneğe varoluşumuzun üç seviyesini (ruh, zihin ve beden) simgeleyen, kozmosun özgün uyumunu gösteren üç geometrik şeklin (daire, üçgen ve kare) temel alındığı ileri sürülür. Kutsal mimarinin temellerinden biri olan üçgen, daire ve kare arasındaki geçiş formu olarak görülür. Zamanla tanrılar ve tanrıçalar arasında bir üçleme haline gelir. Kutsalılığı ilan edilen bu üç geometrik şekilden biri olan üçgen, tüm dünyada en çok tartışılan sembollerden biridir. Masonların gizli işareti, masonluğun belirtisi olarak görülür.⁶ Kendisini "Alegori perdesi arkasına gizlenmiş sembollerle tasvir edilen bir ahlak sistemi olarak" tanımlayan Masonlukta "üç"ün özel bir anlamı vardır. Bu yüzden Masonik semboller arasında en sık rastlanan şekillerden biri de "üç nokta"dır. Musevi mistik düşüncesinde *b* (boaz) *j* (jakın) *g* (genese) üç harf (B.J.G.) üreme, çoğalma, doğuş ve zürriyeti simgeler. İddialara göre, Mısır Piramitlerinin yanlarının üçgen olması mimari tesadüf değildir. Eski Mısır'da eşkenar üçgenin, Tanrı ile Nur'un sembolü oluşunun ve İsis-Osiris-Horus üçlemesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Mısırlıların mimaride oranlama konusundaki başarıları, sanatsal ifade biçimlerinin hepsinde ortaya çıkmakta ve sayı sembolizmine verdikleri önemi vurgulamaktadır. Bu oranların belli dini kavramları ifade eden anlamlar taşımaları yüksek olasılıktır (Ayrıntılı bilgi için bk. Tamer 1998: 18-19).

Demek ki söz konusu geleneğe sacayağından üç kez geçmenin nedeni için tarih boyu kutsal bir sayı olarak görülmesinin yanı sıra üretkenliği simgelemesidir. Ayrıca sacayağının ayaklarının yere değen noktalarıyla üçgeni oluşturduğu unutulmamalıdır.

Sacayağı – üç – Hamza taşı - su birlikteliği

Kybele'den Artemis'e kadar bütün ana tanrıça imgelerinde belden aşağı kısmın üçgen biçiminde olduğu ve bununla analığın, dişiliğin simgelendiği bilinir. Kybele adına dikilen bir taşın üç kaide üzerine oturtulması, hem ana rahminin üçgen biçiminde oluşu hem de üç sayısının arkaik dönemlerden itibaren pek çok dinde kutsal sayılmasından kaynaklansa gerek. Sacayağının ayakları, üçgen biçiminde yere değer. Bu nedenle sacayağı, rahmi simgeler. Çocuğu olmayan kadınların, üçgen biçimindeki sacayağından üç kez geçerek üç kaide üzerine oturtulan ve belden aşağısı üçgen biçiminde resmedilen

Kybele adına dikilen Hamza Taşı etrafında tur atmaları, boşuna değildir. Öyleyse bahar şenliklerinde sacayağının, Hamza Taşının kullanılması, tarih öncesi dönemlerin de izini taşımış olmalıdır.

Ana rahminin üçgen biçiminde oluşu, benzetme yoluyla ayaklarının oluşturduğu üçgen nedeniyle sacayağına da doğurganlık, üreme simgesi olma niteliğini kazandırmıştır. Sacayağına yüklenen bu anlam, evrensel bir durumdur. Sacayağından üç kez geçişte “üç”e yüklenen anlamın izlerini de yine mitolojik dönemlerde bulabilmekteyiz. Üçün yüklendiği doğurganlık, üreme, soy sürdürme anlamı, tanrı-evren-insan simgesiyle buluşup farklı bir coğrafyada mitolojik döneme ait özelliğini yitirip ait olduğu kültürel değerlerin, inanç sisteminin etkisiyle yeniden anlamlandırılmış olmalı. Öyleyse sacayağı, üç, su ve Hamza Taşı, Giresun’da yaşatılan gelenekte şu iletiyi vermek amacıyla kullanılmaktadır: “Soyumu sürdürmek, baba-anne-çocuk üçlemesini tamamlamak amacıyla çoğalmak istiyorum. Bu nedenle üretkenliğin simgesi olan sacayağından yine üremeyi simgeleyen üç sayısı kadar geçerek, bereketin, doğurganlığın sembolü olan Kybele adına dikilmiş dişiliği simgeleyen bir taşın etrafında denizde tur atarak ilahi gücün yardımını bekliyorum.” Burada dikkatimizi çeken bir başka şey de çoğalmayı simgeleyen beş sembolün, iç içe geçirilerek bir arada kullanılmasıdır: Sacayağı-ateş, üç, taş, Kybele ve su. Eski Türklerde suyun bereket ve çoğalma kültürüne, ateşin ocak-aile kültürüne dayandırıldığını biliyoruz (Ayrıntılı bilgi için bk. İnan 1995, Ocak 1990, Gökalp 1992, 1995). Sonuçta su, taş, ateş kavramları ocak / aile kültürünü işaret etmektedir. Nermin Erdentuğ, su kültürünün köklerini Şamanizmde aramak gerektiğine, suya ilişkin ritlerin yorumunda Şamanist inançları hatırlamak ve söz konusu ritleri de Şamanist kalıntısı olarak kabul etmenin yerinde olacağına dikkat çeker. “Gerçekten M.S. VIII. yüzyılda Kök-Türkler zamanından beri ve çağdaş Şamanist Altay ve Yenisey Türklerinin yer-su kültürüne verdikleri önem hatırlanırsa, bu rit üzerine dikkatle eğilmek gerekir. Hele Orta Asya Türklerinin İslâmiyeti kabul ettikten sonra bile su kültürünün izlerini uzun süre korumuş oldukları dikkate alınır, suya ilişkin ritlerin kökeninde, Türk boyları ile Anadoluya geçmiş Şamanist bir unsur görmemek imkânsızdır” (Erdentuğ 1990: 247-248). “Altay ve Yenisey Türklerinde de yer-su kültürü ve ayinlerinde yer-su’ya hitaben ilâhiler okunur. Ve işte Türklerde geniş ölçüde hâkim olan su kültürü islâmiyeti kabul ettikten sonra da devam ede gelmiştir” (Erdentuğ 1990: 267).

Bu geleneğin, uygulama tarihiyle olan bağıntısı Hızır-İlyas kültürünü de düşündürmektedir. Ayrıca 1977 yılına kadar “Mayıs Yedisi” adıyla anılan törenlerin hidrellezde yapılması, bu geleneğin Hidrellez Bayramı kutlamaları olarak algılamamıza yol açmaktadır. “Hızır’ın hayat verici, diriltici, yapıcı ve canlılık kazandırıcı hassası çok eski dönemlerden beri çeşitli inanç sistemlerinde su kültürü şeklinde kendini göstermiştir” (Ocak 1990: 124). Hızır’ın suyla olan ilgisi, geleneğin

denizde tur atarak tamamlanmasıyla özdeşleşmektedir. Zor durumda olanlara yardım eden Hızır, çocuğu olmayan kadınların da imdadına yetişecektir.

Sacayağı-ateş, üç, taş, Kybele ve su: Yaklaşık aynı şeyleri (üreme-çoğalma-soyu sürdürme) anlatan beş sembolün tek bir dilek için kullanılması, acaba dileğin tutku derecesinde oluşuyla bir ilgisi olabilir mi? Eğer düşüncemiz doğruysa bu da Türk toplumu daha doğrusu Giresunlu için çocuğun, daha doğrusu ailenin ne anlama geldiğinin göstergesine dönüşecektir.

Geleneklerdeki değişim

Geçmişle gelecek arasında köprü niteliği gören gelenekler, halkın ortak ürünüdür. Geleneklerin sürekli birbirlerinden etkilendiğini ve bu yolla beslendiğini, bunun sonucunda da değişiklikler gösterdiğini biliyoruz. Gelenekler, bünyesinde geçmişin izini taşıdığından bir çeşit kültürler mozaiğidir. Her gelenekte başka toplumlara, başka kültürlere ait izleri görmek mümkündür. Çünkü gelenekler, farklı alıntıların eritilerek yeni biçime dönüştürülmesi olayıdır çoğu kez. Daha önce uygulananlar, yeni coğrafyaya, yeni yaşam biçimine, yeni gereksinimlere uydurularak yeniden sürdürülür. Aynı geleneğe kullanıcılar tarafından farklı anlamlar yüklenebilir. Geleneğin, kullanıcılar tarafından yeniden anlamlandırılması, geçmişi yeniden kurgulamak amacıyla öznel olarak ele alınması demektir. Bu durumda zamanın ve mekânın değişmesi kaçınılmazdır. Hem geçmişe hem şimdیه bağlı; hem bilinmeyen bir mekâna hem şimdiki mekâna bağlı, ancak bunların hepsini aşan, sınırsızlık niteliğine bürünen bir zaman ve mekân anlayışı olmalıdır. Geleneği yaşatanlar, zamanda ve mekândaki bu sınırsızlığın farkında olarak geleneği kendi mekânları ve zamanları içine taşımaktadır. Gelenekler de sosyo-kültürel değişimin sonucunda, farklı biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Bu durumu Bozkurt Güvenç, “Kültürel değerler ve gelenekler, ekonomik ve toplumsal hayatın koşullarından doğarlar ve bu koşullardaki değişmelere paralel olarak zamanla ve yavaş yavaş değişirler” (Güvenç 1991: 261) biçiminde açıklarken Mustafa Aksoy, “Etkileşimci ekole göre nesnelere, kendiliklerinden değil sembolik etkileşimin sonucunda anlam taşırlar. Bundan ötürü nesnelere aynı olsa da, taşıdıkları anlamlar farklı farklı olabilecektir” (Aksoy 2008: 40) biçiminde açıklar. Nitekim Giresun'da doğurganlığı simgeleyen özel yapım sacayağı içinden üç kez geçip denizde tur atmak, Sinop'ta zincirle birbirine bağlı iki sacayağının arasından geçmek (Sevim Gümüş), Bulgaristan kökenli soydaşlarımızda sacayağı üzerinden üç kez atlayarak odada bulunan kadınlarından en fazla çocuğu olanın elinden su içme biçimine dönüşür (Fatma Şengül). Aynı sacayağı, Sivas yöresinde düğünlerde gelinin yemek pişirme becerisini ölçen araç olarak karşımıza çıkar. Düğünden sonra evlerine getirilen gelinle damat, içeri girmeden gelin, kayınvalidenin kapı önüne koyduğu demir sacayağından atlayıp arkasında duran bakır leğene basmak zorundadır. Bu gelenekte demir-bakır ilişkisi önemlidir. Her ikisi de gücü simgeler. Sacayağından atlayan gelin, yemek pişirme konusunda becerikli olduğunu; bakır leğene basan gelin de ev işlerinde hamarat, usta olduğunu ve her ikisiyle evine bağlanacağını göstermiş olur (Mü-

rüvvet Eğri). Kültür modelleri arasında rastlanan bu benzerlikler, Balkanlarda yaşayan gruplar ile Anadolu hatta Doğu Türkistan'da yaşayanlar arasındaki tarihi ve sosyo-kültürel ilişkileri gösterir (Türkdoğan 1990: 226).

Sonuç

Zengin bir yapıya sahip olan, köklerini tarihin derinliklerinden alan Türk kültürü, birçok uygarlığı etkilediği gibi kendi de birçok uygarlıktan aldığı öğeleri bünyesinde barındırmaktadır. Toplumu birbirine bağlayan, ortak paydalarda buluşturan kültürel değerlerimiz bir yandan da sürekli ve dinamik niteliğiyle kültürün korunmasında aktif rol oynar. Bu bağlamda kuşaklar arasında köprü görevi üstlenen, yaşatıldığı yörenin dili, kültürü, rengi olan gelenekler, halkın beklentilerinin, umutlarının simgeleşmiş biçimi olarak karşımıza çıkar. Köklü bir geçmişe sahip, siyasi ve sosyal bakımdan birçok olay yaşamış, birtakım değişimlere tanık olmuş insanımız, bu durumu kişiliğine, geleneklerine taşımayı bilmiştir. Bunun sonucunda geleneklerine bağlı olarak yaşamayı benimsemiş; onlardan kopmamış; yaşamına sonradan katılan, asırlar öncesinin izlerini taşıyan, zaman içinde biçim değiştiren gelenekleri de dışlamamıştır. Ancak küreselleşmeye bağlı yaşamsal değişiklikler, zorluklar, özellikle şehir hayatında gelenekleri unutulma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Onları kalıcı kılmanın yollarından birinin geleneklerin dilini çözmek olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü eğitim düzeyi yükselen, okuyan, düşünen insanlar ne için, niye yapıldığını bilemediği, kullanılan malzemenin işlevinin ne olduğunu çözemediği unsurlardan uzaklaşmaktadır. İnsanımızın kültürel değerlerine sahip çıkması için geleneklerin dilinin çözülmesi, geleneklerde karşımıza çıkan maddi-manevi kültür ürünlerinin ne anlama geldiğinin, neye işaret ettiğinin sosyal yaşamın mantığına yerleştirilmesi kaçınılmaz görülmektedir. Öyleyse hangi amaçla sacayağından üç kez geçtiğini bilen insanımızın bu ritüel için sacayağının seçilme nedenini, niçin üç kez geçtiğini, bunların seçiminde nelerin etken olduğunu da bilmeye hakkı olmalıdır. Demirin gücü simgeleyişi, sacayağının ateş, dolayısıyla ocak kültürüyle ilişkisi göz ardı edilmemekle birlikte sacayağının rahme benzerliğinden dolayı üremeyi simgelemiş olabileceği, üç sayısının seçiminin toplumların inanç sisteminden kaynaklandığı gibi rahmin üçgene benzerliği, sacayağı ile üçgen arasında biçimsel bağ kurulduğu dikkate alınmalıdır.

Açıklamalar

1. Ayrıntı bilgi için bk. Oğuz 2006: 5-14.
2. Abdülkadir İnan, nezir olarak suya bir şey atmanın eski bir dini ayin kalıntısı olabileceğini, bu Şamanist geleneğin XVI. yüzyıla kadar İslâmiyeti kabul eden Bulgar Türkleri arasında yaşatıldığını bildirir (1995: 207)
3. Üç sayısının yaşamımızın pek çok alanında karşımıza çıktığı bilinir. Yaşam deneyimi, ansiklopedik bilgi vb. dil dışı göndermelerden hareketle kısaca şunları söyleyebiliriz: Dinde "Tanrıyı bilmek, dinini bilmek, peygamberi bilmek" biçiminde üç temel esastan

- söz edilir. Şaban ayında üç gün oruç tutana Cennette bir yer hazırlandığına, peşpeşe üç gün oruç tutanın Ramazan orucunu tutması gerektiğine inanılır. Masalların sonunda gökten üç elma düşürülür. Ayrıca istenen şeyin üç vakitte olacağına işaret ettiği var sayılır. Günü sabah-öğle-akşam biçiminde üç dilime ayırmak, yarışları bir-iki-üç diye başlatmak, üç temel (kırmızı, mavi, sarı) rengin varlığını benimsemek, güzel sanatlarda, reklamcılıkta, edebiyatta üç boyut- üç birlik kuralından yararlanmak yaşamımızda “üç”ün yerini göstermesi bakımından dikkate değerdir.
4. Mısır pantheonunun üç büyük tanrısı. Osiris: Baba, yer altı dünyasının hakimi, bolluk-bereket getiren doğa tanrısı, İsis: Anne, hayat verici ve ölümün gıdası olarak gösterilen, tanrılarla insanoğlu arasında bağlantı kuran Mısır'ın en büyük tanrıçası, Horus: oğul, gök tanrısı.
 5. Zeus, gök ve yer tanrısı, Poseidon, deniz tanrısı, Hades, yer altı tanrısı.
 6. Masonluk, Hıram Usta Efsanesiyle başlar. Asıl adı Horemheb olan Hıram Usta, Mısır'da Süleyman peygamber tarafından tek tannı inancını simgelemek amacıyla yaptırılan Süleyman mabedinin mimarıdır. Tapınağın yapımında çalışan yirmi bin işçiyi çıkar-kalfa-usta olmak üzere üç dereceye ayırır ve her bir dereceye mimarlığın sırlarıyla birlikte gizli sözcükler öğretir. Hıram Usta, bir gece tapınakta gezinirken ustaların gizli sözünü öğrenmek isteyen üç kalfa tarafından üç darbeyle öldürülür. Bunu duyan dokuz usta, Hıram Usta'nın adını yaşatmak üzere yemin ederek dokuz ayrı yere dağılırlar. O günden beri de yaptıkları her esere imzalarını atarlar; bazen açık bazen gizli masonluk sembollerini yerleştirirler. (Ayrıntılı bilgi için bk. Ayan 1998:18-19)

Kaynaklar

- Aksoy, Mustafa (2008). “Semboller ve Damgalar Neyi Anlatır?”. *2003 Dergisi* 82: 38-40.
- Altun, Erman (2002). “Küreselleşmenin geleneksel Türk Halk Kültürüne Etkisi”. *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Küreselleşme ve Geleneksel Kültür Seksiyon Bildirileri*. Ankara: KB Yay. 5-14.
- Ayan, Tamer (1998). “Bilinen En Eski Masonik Kuruluş İskoçya Royal Order”. *Mimar Sinan Dergisi* 110: 18-19.
- Boratav, Pertev Naili (1973). *Türk Halkbilimi II, 100 Soruda Türk Folkloru* (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar). İstanbul: Gerçek Yay.
- Cömert, Bedrettin (1980). *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay.
- Duvarcı, Ayşe (2002). “Folklorun Sosyo-Kültürel İşlevleri Hakkında Görüşler”. *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*. Ankara: KB Yay. 285-289.
- Erdentuğ, Nermin (1990). “Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri”. *Aile Yazıları 4-Evlilik Kurumu ve İlişkileri*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. 241-271.
- Gökalp, Ziya (1992). *Türk Töresi*. İstanbul: Toker Yay.
- _____ (1995). *Türk Medeniyet Tarihi*. İstanbul: Toker Yay.

- Güvenç, Bozkurt (1991). "Türkiyede Gebeliğin Önlenmesine İlişkin Gelenekler, Değerler ve Tutumlar". *Aile Yazıları 6-Nüfus ve Aile Planlaması*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. 61-265
- İnan, Abdülkadir (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. 2. baskı. Ankara: TTK Yay.
- Kalafat, Yaşar (2005). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları II*. Ankara: Babil Yay.
- Ocak, Yaşar (1990). *İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Oğuz, Öcal (2002). "Metin ve Anlatım Ortamı Merkezli Kuramların Türk Halkbilimi Çalışmalarına Uygulanması Üzerine Bazı Dikkatler". *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*. Ankara: KB Yay. 549-553.
- _____ (2006). "Türkiye'nin Doğu Karadeniz Kıyısında Mayıs Yedisi Bayramı" *Millî Folklor* 69: 5-14.
- Türkdoğan, Orhan (1990). "Doğu Anadolu'da Ana-Çocuk Bakımı ile İlgili Kültür Kalıpları". *Aile Yazıları 2, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. 217-226.
- Yüksel, H. Avni (1981). "Türk Folklorunda Sayılar". *Millî Kültür* 3(4): 46-49.
- Zelyut, Rıza (2002). *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. İstanbul: Berdan Matbaası.
- <http://www.görelle.gen.tr> (15.05.2008).
- <http://www.giresun.turizm.gov.tr> (16.05.2008).
- <http://www.Giresunplatformu.com> (20.05.2008).

Kaynak Kişiler:

- Adanur, Bahtışen, 1972, Giresun, Öğrenim durumu: Ortaokul mezunu, ev kadını.
- Akçin, Halise, 1944, Giresun / Alucra-Çamoluk, Öğrenim durumu: Yok, ev kadını.
- Aksu, Emine, 1955, Giresun / Keşap, Öğrenim durumu: İlkokul mezunu, ev kadını.
- Baba, Orhan, 1960, İstanbul, Öğrenim durumu: Üniversite mezunu, emekli asker.
- Eğri, Mürüvvet, 1953, Sivas, Öğrenim durumu: Öğretmen okulu mezunu, öğretmen.
- Gümüş, Sevim, 1951, Sinop, Öğrenim durumu: Öğretmen okulu mezunu, emekli öğretmen.
- Korkmaz, Fatma, 1952, Giresun, Öğrenim durumu: İlkokuldan terk, ev kadını.
- Külekcî, Hamit, 1950, Giresun / Keşap, Öğrenim durumu: Lise mezunu, iş adamı.
- Şengül, Fatma, 1949, Bulgaristan / Eskicuma, Öğrenim durumu: Ortaokul mezunu, emekli.

What do “Trivet” and “Three” Signify in the Giresun Tradition of Walking on Trivet?

Kerime Üstünova*

Abstract: The purpose of this study is to trace different cultures and to analyze the language of a tradition of the Black Sea Region through the use of signifiers and signifieds. The trivet motif is encountered in different regions in Turkey in a variety of traditions. One of these traditions is “walking on trivet”, which is commemorated in the “International Black Sea Aksu Festival”.

It is essential for language, folklore, sociology, and history that the worldly and spiritual cultural products of a society dating back to ancient times be examined, the purpose why they are rendered significant be identified, their voyage through history be clarified, and the temporal and spatial changes in the traditions handled on a first-person basis be illuminated.

What is important in tradition is the message given to the people through signifieds. The real meaning lies in the signified, which is only shown and which cannot be expressed through language. The tradition of “walking on trivet” draws attention to how important it is to maintain lineage. The reason behind the use of the trivet must be its similarity to the womb. The womb is the symbol of femininity, fertility, a new life, and continuation. Birth is a beginning. This perspective should also apply when we consider that this tradition begins at the Hamza stone erected on a three-legged pedestal in the name of Cybele - the symbol of fertility, reproduction, and fruitfulness - and ends full circle at the same point.

Key Words: Cybele, trivet, three, fertility, continuation.

* Uludağ University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature / BURSA
ustunovak@yahoo.com

Что означают “сadjаяг(sacaуađı)” и “три” в существующей традиции перехода через сadjаяг(sacaуađı) в Гиресуне

Кериме Устюнова*

Резюме: Целью этой работы является исследование языка традиции, существующей в Черноморском регионе и определение признаков различных культур. Мотив сadjаяг(sacaуađı) встречается во многих регионах страны в различных традициях. Одним из них является ритуал перехода через сadjаяг(sacaуađı) на "Международном Черноморском фестивале Аксу".

Исследование материальной и духовной культуры общества имеет важное значение в установлении целей и причин придания определенного смысла, точности на протяжении истории, освещении временных и пространственных изменений в традициях, основанных на "я", а также в языкознании, фольклоре, социологии и истории. Наиболее важным в традиции является послание, которое посредством отображения передается народу. Реальный смысл, который не может быть выражен с помощью языка, передается посредством показа (демонстрации). Традиция перехода через сadjаяг(sacaуađı) три раза обращает внимание на важность для общества продолжения рода. Влиятельным фактором в использовании сadjаяг(sacaуađı) является его сходство с материнской утробой. Утроба матери символизирует женственность, плодородие, новую жизнь и преемственность. Поскольку рождение это есть начало. Эта традиция, посвященная богине плодородия Кыбеле (Kybele) и основанная на трех компонентах, символизирующих плодородие, рождаемость и воспроизводство, начинается и завершается у камня Хамза.

Ключевые Слова: Кыбеле, сadjаяг(sacaуađı), три, рождаемость (плодородие), преемственность.

* Университет Улудаг, факультет естествознания и литературы, кафедра турецкого языка и литературы / Бурса
ustunovak@yahoo.com

Yirminci Asra Girerken Rusya ve Rusların Türklere Yaklaşımı

Memet Yetişgin*

Özet: Yirminci asra girerken Çarlık Rusya dünyanın en büyük devletlerinden biridir. Aşırı merkezîyetçiliği, yayılmacı emelleri ve modernleşme çabaları dikkate değerdir. Hanedanın kutsal ve dokunulmazlığına dayalı mutlakîyet idaresi, farklı milletleri asimile ederek Ruslaştırma politikaları ve Ortodoksluğun tüm Rus tebaa için tek din yapılması gayretleri resmî çevrelerin ve çarlık hükümetinin ana hedefleriydi. Ancak, batıdaki devrimci ve değişimci çevrelerden etkilenen, Rusya'daki ekonomik, sosyal ve kültürel geriliğin sıkıntılarında bıkan geniş Rus kitleleri merkezi hükümetin aksine farklı arayışlar içerisindeydi. Rusya bir yandan dış ilişkilerde yayılmacı büyük devlet anlayışı sergilerken, diğer taraftan içeriden gittikçe artan ayrılıkçı ve devrimci çevrelerin baskısına maruz kalmaktaydı. Böylece yirminci yüzyıla, geniş topraklar üzerinde hâkimiyet kurmuş olan Rusya, eski kurumlarının varlığını sürdürme çabası ile devrimci çevrelerin arzuladığı düzen anlayışının çatıştığı kargaşa ortamında girmiştir.

Rusların Türklere yönelik geleneksel davranışları yirminci asır başlarında da devam etmektedir. Osmanlı Devletini bölüp parçalama ve stratejik yönden önem verdikleri yerlere sahip olma politikalarını sürdürürken, Rusya içerisindeki Türklerin asimile edilmesine çalışmakta, onlara medeniyette, kültürel gelişmede ve aydınlanma yolunda yeterli destek vermeyerek geri bırakmaktaydı. Tüm olumsuz durumlara rağmen imparatorlukta Türkiye Türkler kültürel gelişimleri ve siyasî haklar için mücadele ediyorlardı.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu, Ruslar, Rusya, Türk Dünyası, Türkler.

Giriş

On dokuzuncu asır boyunca Rusya birçok bölgede yeni yerler elde ederek genişlemesini sürdürmüştür. Uzak Doğu'da Pasifik Okyanusu'na ulaşmış, hattâ burasını aşarak 1866'da Amerika Birleşik Devletlerine sattığı Alaska'yı müstemlekesi içerisine katmıştır. Türkistan'da 1864'ten 1881'e kadar yaptığı savaşlarla son bağımsız Türk Hanlıklarını ve Türkmenleri yenmiş, geniş toprakları ilhak ederken, Buhara ve Hive Hanlıklarını kendisine bağımlı devlet-

* KSÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / KAHRAMANMARAŞ
memyet@yahoo.com

çıklar haline sokmuştur. Osmanlı Devleti'ne yönelik baskıcı ve yayılcı politikalarını sürdürmüş ve birçok savaş –1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı– yapmıştır. Bu savaşlar sonunda doğuda Kars, Ardahan ve Batum'u ele geçirmiş, Avrupa tarafından ise Baserabya dâhil Romanya sınırına kadar yerleri ilhak ederken, Balkanlar üzerinde nüfuzunu kuvvetlendirmiştir.

Avrupa'nın büyük devletleri arasında yer alan Rusya on dokuzuncu asır boyunca Avrupa'daki tarihi gelişmelerde önemli roller oynamıştır. Önceleri Fransız Devrimi'nin ve I. Napolyon'un yol açtığı savaşlara katılmış, 1812'de Napolyon Bonapart'ın Rusya'yı işgalini geri püskürterek Paris'e kadar askerî işgallerde bulunmuştur. 1815'te Viyana Kongresi ile oluşturulan ve genellikle Fransız Devrimi'nin yol açtığı değişimi tersine döndürmek olarak algılanan Avrupa düzeninin şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Avrupa'nın en kalabalık kara ordularına sahip olması, sıcak denizlere inme politikası ve yayılcı emellerinden dolayı Avrupalı büyük devletlerle, özellikle de İngiltere, hem Yakın Doğu'da hem de Orta Doğu'da rekabete girişmiştir. Asrın sonunda sıcak sulara ulaşamamışsa da Türkistan ve Karadeniz'e iyice yerleşmiştir.

Çarların tahtta kaldıkları süreler göz önüne alındığında Rusya on dokuzuncu asır boyunca başarılı bir seyir izlemiştir. Dönemin çarlarının hepsi de mutlak idareden taviz vermek istememişleridir. Dinî yönü ile I. Aleksander (1801-1825), baskıcı kişiliği ile I. Nikola (1825-1855), reformcu kimliği ile II. Aleksander (1855-1882), Ruslaştırma politikaları ile III. Aleksander (1881-1894) ve son çar ünvanı ile II. Nikola bu dönemde Rusya'yı yönetmiştir.

Yirminci Asra Girenken Çarlık Rusyası

Yirminci asra çarlık idaresi altında giren Rusya dünyanın en geniş topraklarına sahip ülkelerden birine, kalabalık ve etnik-dinî yönden çeşitlilik gösteren nüfusa, Avrupa'nın büyük devletleri arasında sayılsa da teknik-teknoloji ve modernlikte Avrupa'nın gerisinde kalan bir gelişmişliğe, dış politikada yayılcı anlayışa, iç siyasette kuralcı ve baskıcı bir geleneğe ve ekonomik yönden Avrupa'ya bağımlı olan bir yapıya sahip devlet idi. Osmanlı Devleti'ne yönelik ilişkilerinde Boğazlar ve azınlıklar konusu ile özellikle ilgilenmekte ve müdahaleci bir tutum içerisinde bulunmaktaydı. Rusya içerisindeki Türk toplumlarını kontrol altında tutmaya çalışmakta, bunun için ise bir yandan eritme politikaları uygularken, diğer taraftan bu toplumların kendi geleneksel ve durağan yapısını koruyarak bunların sistem için tehdit olmasını en aza indirmeye çalışmaktaydı.

Çarlık Rusyasının son döneminde hükümlerlik süren çarlar genellikle uzun yıllar Rusya'yı yönetseler de devletin yıkılmasını önleyememişlerdir. 1855'te

reformcu çar olarak bilinen II. Aleksander (1855-1881) tahta çıkmış, onun 1881’de kökleri on dokuzuncu asır ortalarında “sosyal ve entelektüel hareketliliğin doğurduğu, Kırım Harbi’nin yenilgisi ile güçlenen, 1880’lerin başlarında en güçlü konumlarına çıkan, bir doktrin tarafından organize olmuş bir birlikten ziyade geniş çaplı radikal hareketleri” temsil eden (Berlin 1865: 1) popülistler (narodnikler) tarafından öldürülmesi üzerine de “çok kaba ve cahil bir kimse” olan (Kurat 1993: 359) III. Aleksander (1881-1894) çar olmuştur. Son çar II. Nikola 1894’ten 1917’ye devleti yönetmiştir. II. Nikola “kısmi entelekte” sahip, siyasetten ve hükümet işlerinden yeterince anlamayan, “Dar görüşlü, önyargılı” bir kimse idi ve “kendince ‘gerçek Rus’ olarak görmediği hiç kimseye itibar etmezdi” (Ascher 2004: 2). III. Aleksander dönemi “otoritelerin imparatorluğun yüz yüze kaldığı problemleri çözmede son şanslarının olduğu bir dönemdi.” Ancak, “Onlar bunu yapamadılar. 1890’ların ortasından itibaren sosyal, politik, etnik ve dinî gerginlik çığ gibi büyüdü ve üstesinden gelinmez krizler doğurdu. Yirminci asrın başlarındaki devrimci karmaşa Romanov mutlakiyetini mezara gömdü” (Polunov 2005: 174). III. Aleksander gibi gelenekçi ve tutucu bir zihniyete sahip olan Rusya’nın son çarının en yakınında Kostantine Pobedonostsev, Sergei Witte, Peter Stolypin gibi ileri gelen devlet adamları devlet idaresinde ve siyasette etkili olmuşlardı.

Rus devlet adamları devlete ve “Tanrının yeryüzündeki gölgesi” olarak algılanan çarlarına karşı oldukça bağlıydılar. Bunda sadakatin ve “kulluğun” devlet kademelerinde aşama sağlamada etkin rolünün ve bu bağlamda da üst görevlere gelmede çoğunlukla “kişisel başarılarından ziyade çarların şahsi tercihlerinin” etkili olduğu kabul edilmiştir (Polunov 2005: 158). Devrin devlet adamlarından Sergei Witte ve Peter Stolypin “resmî-tutucu-yenilikçi” olarak tanımlanırken, Pobedonostsev kökten statükocu ve derin otokrasi yanlısı bir tutucu idi. II. Nikola “mürteci” Pobedonostsev’in gözetimi altında büyümüştü ve “zayıf karakterli, başkalarının tesirine çabuk kapılan, şahsi teşebbüsü olmayan bir kimse idi.” (Kurat 1993: 364). “Basit bir zekâyâ ve sıradan davranışlara sahip” II. Nikola “hayatı boyunca mutlakiyetin Rusya için üstünlüğüne ve gerekliliğine” inanmıştı (Kohn 1957: 56). Pobedonostsev’in “Halk iradesine dayalı parlamentarizm çağımızın en büyük yalanıdır” sözüne uygun olarak Çar II. Nikola da, Çar Korkunç İvan gibi, “Rus yöneticileri hiç kimseye karşı sorumlu değildir” demekteydi (Halpern 1954: 102).

1861’de serflik müessesesini ortadan kaldırarak reformcu çar ünvanını alan II. Aleksander ülkenin Kırım Harbi (1853-1856) ile kaybettiği prestiji yeniden kurtarmaya çalışmış ve Rusya’nın Türkistan ve Uzak Doğu üzerinde yayılmasını teşvik etmiştir. Onun devrinde İtalyan ve özellikle Alman birliklerinin

doğmasında etkili olan “pan” akımına bağlı olarak Rusya’nın “büyük ağabeyliği” altında Slavları bir çatı altında toplamayı amaçlayan “panslav” politikalar ön plana çıkmıştır. Panslav düşünceler önceden felsefi ve edebi cereyanlara dayalı “slavyanofil” düşüncesinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bünyesindeki Slavların ayrılıkçı isteklerinden ve bu isteklerin Rusya içerisinde yaygın destek bulması ile siyasî bir hüviyet kazanmıştır. Böylece “dinî ve ruhani” duyguların birleştirdiği “slavcıların” politik ve siyasî bir aşamasını belirten “panslav” fikirler Chomyakov, Kiriyeveski, Katkov, İvan ve Kostantine Aksakov kardeşler tarafından bir ideoloji haline getirilmiştir. “Panslav” fikri, Nikola Danilevsky’nin *Russia and Europe, an Inquiry into the Cultural and Political Relations of the Slav World and of the Germano-Latin World* (1869) adlı eserinde genişçe bahsedilmiş ve tarihî anlamı kazandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre “Bizans-Rus” kültürünün batıdaki “Alman-Latin” kültürüne üstün olduğu ilkesi savunulmuştur. Çarlık mutlakiyeti ve Rus milliyetçiliğine dayanan panslav fikirler gittikçe daha mutaassıp “Rusçuluk” akımına dönüşmüştür. Panslavcılar “Rusların zaferle çıkacağı Avrupa ile Rusya’nın kaçınılmaz savaşının” yaşanacağına inanmışlardır (Kohn 1957: 45, Kurat 1993: 343-345).

Panslavcıların devletin merkezîyetçi, otoriter ve mutlakiyet yapısının korunmasına yönelik korumacı kaygıları, güçlü bir Rusya öncülüğünde uluslararası kazanımların kolay elde edilmesi, Rus Devleti’nin dünya genelinde emperyalist mücadelenin yaşandığı bir dönemde yayılmacılıkta başarılı bir dünya gücü olma amacını taşımaktaydı. Çarlık Rusyası’nın var olan büyük gücünü daha da büyütme, bunu yaparken dışarıdaki kendilerine benzer dinî ve etnik yapıları çıkarlar doğrultusunda harekete geçirmek düşüncesi panslavcılar için hâkim düşünce olmuştur. Rusya’nın ağabeyliğinde tek bir Slav devleti için tüm Slavları bir araya getirmek hevesi güçlü şekilde kendisini göstermiştir. Birçok panslavist devlet adamı yetişmiştir: aralarında Kont İgnatiev, General Cherniaev ve General Skobelev bulunmaktadır. Panslav fikirleri savunanlar Rusya’nın devletçi idealine, Rus çarının gücünün korunmasına, Rus devletinin merkezîyetçi ve güçlü kalması ve devletin öncülüğünde harekete geçirilen geniş Rus kütlelerinin Rusya’nın iç ve dış gelişmelere karşı mücadelesinde başarılı çıkmasına hizmet etmesi amaç ve umutlarını taşımışlardır.

Oysa Çarlık Rusyası’nın son dönemi çetin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasî, etnik ve askerî olayların yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Rusya’da panslavcıların kutsal olarak gördükleri bir hanedan etrafında daha merkezîyetçi ve daha güçlü bir merkezi devlet isteyenlerin sayısı, insanî hakların, ekonomik durumların, yaşam kalitesinin geliştirildiği ve güçlendirildiği bir devlet özlemi içerisinde olanlardan daha az olmuştur. Batıda sosyal, siyasî,

kültürel ve ekonomik hayatı kökünden etkileyen Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi, milliyetçilik akımları ve sosyalist hareketler gibi devrimler ve yenilikçi-değişimci hareketler Rusya üzerinde etkili olmuş, Rusya içerisinde ciddi sosyal, ekonomik, politik, kültürel, siyasî ve entelektüel gelişmelere katkıda bulunmuştur. Rusya’da birçok devrimci ve hükümet karşıtı örgütler kurulmuştur. Bu örgütlerin saldırı ve eylemleri Rus Hükümeti’nin işleyişini zora soktuğu gibi toplumun kargaşa içerisinde kalmasına yol açmıştır. Hükümetle örgütlerin savaşı Çarlık Rusyası’nın son yıllarının önemli gelişmelerine yön vermiştir.

III. Aleksander, tutuculuğu, Rus olmayan milletleri Ruslaştırma politikaları, kilise-devlet anlayışının yönetimde etkinliğini artırma gayretleri ve mutlakiyetin güçlenmesine yönelik çabaları ile tanınan aşırı tutucu bir çar olmuştur. Ona politikalarında yardımcı olacak devlet adamları bürokrasinin üst kademelerinde yer almıştır.

Döneminin en etkili isimlerinden birisi Rus kilisesi işlerine bakan müessesenin (Holy Synod) başında bulunan Kostantine Petrovich Pobedonostsev idi. Çarlık Rusyası’nda kilisenin halk üzerindeki etkili konumu ve çarların da kiliseyi kontrol etmedeki gücü göz önüne alındığında Pobedonostsev’in önemi daha belirginleşmekteydi. Pobedonostsev, “parlamenter demokrasi, basın özgürlüğü ve hukukun üstünlüğünü” reddetmekle birlikte kendisini “sıradan insanların vazgeçilmez şampiyonu” ilan etmişti (Kohn 1957: 49). III. Aleksander’ın tek devlet (çarlık), tek millet (Rus) ve tek din (Ortodoksluk) görüşünü ve Rusçuluk siyasetini destekleyen, farklı milletleri Rus potası içerisinde eriterek Ruslaşmalarını ve Ortodoks mezhebini seçmelerini sağlayan politikalara Pobedonostsev ile birlikte yazar Tolstoy, koyu panslavist Katkov gibi kimseler destek vermişlerdi (Kohn 1957: 49, Kurat 1993: 360-361). Pobedonostsev’e göre Rusya’nın kurtuluşu geleneksel kurumların korunması, çarların otoriter gücünün devamı, kilise-devlet dayanışmasının sürekliliği, toplumun dinî-gelenekçi bir çizgide kalması ile mümkündü. Pobedonostsev Moskova Üniversitesinde hukuk eğitimi almış, profesörlüğe yükselmiş, II. Aleksander (1855-1881) döneminde devlet kademesinde üst görevlere gelmişti.

Birçok broşür, yazı, kitap kaleme alan Pobedonostsev “*caesaropapist ve traditionalist*” olarak tanınmıştır. 1880’den 1905’e kadar Senato Yüksek Yargıcı (Over-Procuror of the Holy Synod) olan Pobedonostsev, bu görevde iken kendisine bakanlar kuruluna katılma hakkı verilmiştir. Bu dönemde Rusya’da o “en etkili, tek kişi” olarak bilinmektedir (Kohn 1957: 50). Çabalarının başında tutucu bir hükümeti sürdürmek, kilisenin gücünü artırmak, kilise ve tutucu çevrelerin ortak desteği ile çarların otoriter gücünü destekle-

mek gelmiştir. Basında sansür uygulamasını destekleyen Pobedonostsev, reform hareketlerine de karşı çıkmıştır. 1881’de İçişleri Bakanı “Loris-Melikov anayasası”nın ilan edilmesini isteyen II. Aleksander’ın öldürülmesi üzerine, III. Aleksander’ın bu anayasayı ilan etmesini engellemiştir. Pobedonostsev’e göre anayasal haklar yersiz idi ve batıda “özgür irade mevcut değildi,” oyları “dalavere yoluyla elde eden” kimselerden oluşan “parlamentar despotizm” bulunmaktaydı. Rusya’da dinin verdiği güce ve otokrasinin adaletine dayanan bir yönetim yeterli idi. Pobedonostsev’in müdahalesi içişleri bakanının istifa etmesine, yeni içişleri bakanı olarak da tutucu ve panslavist bir kimse olan N. P. Ignat’yev’in seçilmesine yol açmıştır. Ancak, Ignat’yev’in, gidişatın bir devrimi doğurabileceği tehlikesine karşı çarı uyarması ve bunu önlemek için ise temsili bir meclisin açılmasına yönelik tavsiyeleri Pobedonostsev tarafından sonuçsuz bırakılmıştır. Pobedonostsev Ignat’yev’in görevden alınmasını sağlamış ve “güçlü yönetim” ilkesi ile devamda karar kılmıştır. 1881’de geçici olarak üç ay için uygulanan ve resmî görevlilere suçlu gördükleri kimseleri mahkemeye sevk etmeden ceza verme yetkisi tanıyan “geçici polis rejimi” Pobedonostsev sayesinde 1917’de Çarlığın yıkılmasına kadar sürekli bir hal almıştır. III. Aleksander’dan sonra tahta çıkan II. Nikola’nın liberal eğilimlerini de eleştiren Pobedonostsev, Rus toplumunun bir avuç entelektüel ve küçük bürokrasi elinde “sorumsuz” yığınlar olduğunu, bunlara gösterilen gevşekliğin büyük sorunlara yol açacağını, bunun önlenmesi için ise gerekenin güçlü ve disiplinli bir idare tesis etmek olduğunu savunmuştur (Kohn 1957: 51, Adams 1965: 44-47).

Rusya imparatorluğunun “kültürel ve ruhani kurumlarının yalnız Rus milliyetçiliği ile Ortodoks kilisesi olması gerektiğine inanan” Pobedonostsev Ukrayna, Beyaz Rusya ve Litvanya dillerinin konuşulmasını ve bu dillerde kitap basımının yasaklanmasını istemiştir. Dahası, bu ülkelerde Rus öğretmenler dışında öğretmen çalıştırılmasına karşı çıkmıştır. Ona göre “Rusya homojen tek bir bloktan” meydana gelmeli, ülkede tek din, tek dil, tek kanun ve tek hükümdar hâkim olmalıydı (Kohn 1957: 51).

Pobedonostsev’in tutucu, değişmez ve güçlü yönetim düşüncesi 1905’de Japonya ile yapılan savaşın ağır sonuçları ve gündün güne güçlenen hükümet karşıtı örgütlerin eylemleri ile geçerliliğini büyük oranda yitirmiştir. 1905’te yayınlanan bir *ukaz* (ferman) ile temsili bir meclis kurulması dile getirilmiştir. Buna rağmen Pobedonostsev “tüm Rus toplumlarının temsil edildiği bir meclisin, kendilerine kaderin gönderdiği ölümcül bir hediye” olacağını belirtmiş, “bunun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini” söylemiştir. Ancak, 17 Ekim 1905’te güçleri genişletilmiş bir “Devlet Meclisi–Duma” açılmış, Pobedonostsev de görevinden uzaklaştırılmıştır (Adams 1965: 48).

Rusya'nın yirminci asır başlarındaki önemli devlet adamlarından birisi S. I. Witte idi. O, memuriyette ve özel işlerde geniş tecrübeye sahipti ve 1889'da Maliye Bakanlığı bünyesinde demiryollarına bakan bölümün başına getirilmişti. "Parlak fikirli ve aşırı gururlu" Witte 1892'den 1903'e kadar Rusya'nın Maliye Bakanı olarak görev yapmıştır. "Mutlakiyet rejimini en yüksek hükümet şekli" sayan ve kralın her zaman "bilge ve sorumluluk sahibi" olduğuna inanan Witte, Rus tutucu ve mutlak idaresinin devamı için modernleşmeye ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir (Adams 1965: 49). "Ekonomide millî sistemi" savunan Witte, "merkezi ve diktatörce bir kontrol, doğru planlanmış gelişmeci bir ekonomiyi doğurur" düşüncesine inanmıştır (Kohn 1957: 53). Witte, "Endüstri sermayeyi doğurur; sermaye yatırımları ve öğrenme aşkını yükseltir; ve bilgi, şirketler ve sermaye birlikte yeni endüstriler doğurur. İşte sonsuz ekonomik hayatın dönüşümü..." şeklinde belirtmiştir (Witte 1965: 53).

Modernleşme ve makineleşmeye önem veren Witte hızlı değişim yanlısı bir devlet adamıdır. Yabancı sermayeyi cesaretlendirmiş, ülkede altın standardına geçilmesine çalışmış, yerli sanayinin gelişmesi için ithalat ürünlerine yönelik yüksek gümrük uygulamasını savunmuştur. Bu politikaların yükü ise özellikle köylü ve sabit gelirliye çektirilmiş, yüksek fiyatlarla mal alan bu kesim tütün, petrol ve şeker gibi ürünlerin yüksek dolaylı vergilerini de ödemek zorunda kalmıştır. Devletleştirme politikasına öncülük eden Witte, yirminci asır başlarında Rus devletinin demiryollarının üçte ikisine, geniş topraklara, petrol sahalarına, ormanlara ve metal üretim fabrikalarına sahip olmasını sağlamıştır. On bir yıllık maliye bakanlığı döneminde Witte Rusya'yı dünyanın beşinci büyük endüstriyel devleti haline getirmiştir. Demiryollarının uzunluğu ikiye katlanmış, kömür üretimi 1890'da 183 milyon *pood* (bir *pood* yaklaşık 18 kilogram) iken 1900'de 671 milyona *pood*'a yükselmiştir. Aynı dönemde demir ve çelik üretimi 8.6 milyon *pood*'dan 75.8 milyon *pood*'a çıkmıştır. Pamuk ipliği üretimi de ikiye katlanmıştır. Ancak, kişi başına düşen millî gelir Batı Avrupa'nın çok gerisinde kalmaya devam etmiştir (Ascher 2004: 5). Fakat köylülerin fakirleşmesi, şehirlerde işçi sınıfının doğuşu, işçilere siyasî haklar tanıma konusunda ayak diretilmesi devrimci düşüncelerin güçlenmesine yol açmıştır. İlk organize işçi grevleri 1890'da görülmeye başlanmıştır (Kohn 1957: 53-54).

Çarlık Rusyasının son dönemine damga vuranlardan birisi Stolypin idi. Peter Arkadiyevich Stolypin 1862'de toprak aristokrasisinden gelen bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Değişik görevlerden sonra 1906'da içişleri bakanlığına atanan Stolypin Duma'ya ve devrimcilere karşı duruşu ile çarın gözüne girmiş ve aynı yıl başbakan atanmıştır. Stolypin'in ulaşmak istediği önde gelen hedefler arasında otokrasiye karşı olan devrimci ve liberalleri sindirmek

ve sivil düzeni sağlamak; seçilmiş bir meclisin hükümet işlerine yardımcı olmasını gerçekleştirmekle birlikte monarşinin devamını garantilemek; Rusya'yı modern bir devlet haline getirmek–bunun için köylüleri *mir*'den kurtarmak, geleneksel toprak sahipliğinden uzaklaşmak, vatandaşlık haklarını köylüler ve başka etnik gruplar için genişletmek ve sosyal kanunlar için hükümetin aktif çalışmasını sağlamak; etnik ayrımcılık yaparak Rus olanların siyasî, ekonomik ve sosyal yönlerini geliştirmeye öncelik vermek; ve içeride düzeni sağlayabilmek için saldırgan olmayan bir dış siyaset izlemek– bulunmaktaydı (Ascher 2001: 391). Devrimcilere karşı çarın tahtını kurtarmada gözüpek davranan Stolypin, Rusya'da çok sayıda insanın ölümü ile sonuçlanan teröre karşı mücadele etmişse de Kasım 1905 ile Ekim 1906 yılları arasında 3611 hükümet görevlisi teröristlerce öldürülmüştür (Strakhovsky 1965: 60-61). Mutlakıyetçi ve baskıcı yönetimin devamı için çaba göstermiş olan Stolypin 12 Eylül 1911'de gizli polis olarak çalışmış bir Yahudi olan Mordka Bogrov tarafından vurulmuş ve bundan beş gün sonra hayatını kaybetmiştir.

On dokuzuncu asır biterken Rusya'da geziler yapmış, yerinde gözlemlerde bulunmuş ve notlar almış olan Julian Ralph, *Harper's New Monthly Magazine*'de (1898: 3-10) yer alan "The Czar's People" başlıklı makalesinde Rusya ile ilgili ilginç ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Buna göre Rusya dünya karalarının yüzde yedisine ve toplam yüzeyinin de yüzde yirmi altısına sahip "büyük bir çiftlik" görünümünde dünyanın en geniş ülkesi idi. 119 milyonluk nüfusa sahipti ki bunun büyük kısmı Avrupa'nın "en cahil, en kaba ve en az kararlılık gösteren" köylü kısmı idi. Köylülerin "entelektüel kapasitesi kendi köylerinin, aile çiftliklerinin veya çalıştıkları yerin" ötesini pek geçmemektedir. Her yerde gerilik gözleniyordu. St. Petersburg halkın geneli tarafından istenmeyen "sunî ve Avrupa taklidi" bir şehirdi. Moskova "bir Avrupa şehri için ümit kırıcı" idi. Odessa ise "oldukça canlı, modern bir ticaret ve *kosmopolitan* başkentti." Nijni-Novgorod hariç tüm diğer şehirler "az veya çok, ilkel, pejmürde, pis, yerli, *Asiatic*" idi. "Şehirler, şehirlerin görüntüsü, halkı ve halkın davranışları Avrupalılığa benzememekteydi." Baskı ve bezdirici kontrol her yerdedi. "Bir Rus ile bir Amerikalının şehirlerarası dolaşımında bir fark yoktu. Rusya hükümeti her Rus vatandaşı için kendi şehrinin dışına çıktığında ve geri döndüğünde pasaport istemektedir." Ülkede jurnalcılık ve polis baskısı kendini oldukça ağır hissettirmektedir. Hükümet üyeleri dışındakilere politika konuşmak yasaklanmıştı. Rus hükümetine yönelik baskı ve değişim "davranışlarında ve giyimlerinde Avrupalı tarzı gösteren" az bir kesimden gelebilirdi. Rusya'nın her yerinde "ümitsizce fakir milyonların görüntüsü" görülmekteydi. Rusların her kesiminin ortak ve en iyi tarafları ise "alçak gönüllü" ve yardımsever olmalarıydı. Her yerde "gülümseyen, dostça ve arkadaşça yüzler" görmek mümkündü.

Rus Dış Siyaseti

Dış siyasette Rusya'nın geleneksel ve süreklilik gösteren belli başlı bazı politikaları vardır ki bunlar yirminci asır başlarında da önde gelmektedir. 1480'de Altın Ordu devletinden bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusların sürekli yayılmacılık politikası izlediği bir gerçektir. Rus yayılmacılığı kendi ana yaşam alanları olan Karpедыa'dan Kuzey ormanlarına doğru uzanan denizlerden uzak bölgeden başlayarak öncelikle denizlere ulaşmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda hem batıdaki Katolik devletlerle ve hem de doğu ve güneydeki Müslüman Türklere ve İranlılarla savaşlar yapmışlardır. Batıda Baltık Denizi'ne ulaşmak, batılı devletlerin medeniyet seviyesine varmak amacına yönelik Rus yayılmacılığı, doğuda Karadeniz'e ulaşmak ve doğudan gelecek tehlikelere karşı genişlemek amacına yöneliktir. Müslümanları genellikle düşman gören Ruslar, Karadeniz ve Balkanlar üzerinde Ortodoksluk, Slavlık ve Panslavlık politikaları güderek, sıcak denizlere inme amacına yönelik siyasî, ekonomik çıkarlar ve toprak kazanımları peşine düşmüşlerdir. Rusların Sibirya ve Türkistan üzerindeki yayılmacılığı on altıncı asır son çeyreği içerisinde Rus Kazaklarının öncülüğünde başlamış, kolay ve bol kazanımlı olmuştur. Öyle ki bu yayılmacılık on dokuzuncu asrın ortalarında bu bölgeleri ve Pasifik'i aşarak Amerika kıtasındaki Alaska'yı kapsamış, Kaliforniya'ya kadar uzanmıştır (Yetişgin 2007: 671-702). Rusların yayılmacılık hedeflerinin son halkasını sıcak denizlere–Akdeniz, Basra ve Hint Okyanusu–ulaşmak amacı oluşturmaktaydı (Calchas 1901: 125).

Yirminci yüzyıla girerken on dokuzuncu asrın doğurduğu sosyal, siyasî ve askerî gelişmeler Rusya'da derin bunalımlara yol açmıştır. Fransız devriminin siyasî sonuçları ile sanayi devriminin ekonomik sonuçları öncelikle Avrupa'yı ve genelde dünyayı kökünden değiştirirken (Hobsbawm 1962: 3, 52, Rudhart 1986: 2-3), sosyalist, liberal, Darwinist ve benzeri hareketler Avrupa hükümetlerini ve halklarını derinden etkilemiştir. Bu dönemde Avrupa nüfusu hızla artmış, sanayileşme sonucu toplu üretim çok gelişmiş, emperyalist yayılmacılık hızlanmış, askerî teknolojilerdeki ilerlemeler ile bu gelişmeler birleşince Avrupa'da büyük sorunlar ve kutuplaşmalar ortaya çıkmıştır (Neil 1970: 162). “Tanrılar ve geçmiş, devrin işadamları ve buhar makinesi önünde güçsüz” (Hobsbawm 1962: 52) diye anılan bir dönem–yeni emperyalizm–yaşanmıştır.

Bu dönem Uluslararası ilişkilerde sert realist anlayışın yaşandığı bir dönemdir. Emperyalist yarış, silahlanma, modernleşme, makineleşme ve “hayatta kalma” yarışının sınır tanımaz dinamizminin çok canlı bir zaman dilimidir. Rusya “reformcu” Çar II. Aleksander ile 1861'de serfliği kaldırmış, orduyu yeniden düzenlemiş, Karadeniz'in kuzeyinde, Kafkaslarda demiryolları açtı

döşetmiştir. III. Aleksander ve II. Nikola döneminde Türkistan ve Sibirya üzerinde demiryolları ve telgraf ağları kurulmuştur. III. Aleksander “panslavik ideolojiyi” savunmuş ve her şeyin “Rusçası’ni” istemiştir. Aşırı milliyetçi ve Ruslaştırma taraftarı olan III. Aleksander “Her olayda yapılması gereken Rusya’nın ihtiyacını ve Rusya’nın yararını düşünmektir” ve “Sadece saf millî ve Rus politikalar izlemek zorundayız” ifadeleriyle uluslararası ilişkilerinde de tamamıyla Rusya’nın faydasını amaçlamıştır (Jelavich 1964: 190). “Modası geçmiş ve yarı-doğulu III. Aleksander mutlakiyeti dönemin ekonomik gelişmeleri ile keskin zıtlık göstermektedir. Bu dönemde daha ziyade askerî modernizasyon amacına yönelik modern kapitalizm ve endüstriyel ekonomi Rusya’ya taşınmıştır.” Teknik, teknolojik ve endüstriyel gelişmede düzenli bir gelişmeye sahip olan Rusya’da “toplam endüstriyel değer 1871’de 541.000.000 *ruble* iken bu rakam 1912’de 6.000.000.000 *ruble*’ye yükselmiştir” (Kohn 1957: 52-53).

1870’lerin başlarında İtalyan ve Alman birliklerinin sağlanması Avrupa siyasetinde olduğu kadar dünya siyasetinde de etkili sonuçlar doğurmuştur. Bu yeni devletler, özellikle Almanya, askerî gücü, modernliği ve dinamizmi ile Avrupa’nın geleneksel “güçler dengesi”ni büyük ölçüde etkilemiştir. Bismarck’ın akılcı ve çıkarıcı olduğu kadar “kompleks ve on parmağında on marifet” siyaseti, II. Wilhelm’in 1888’de tahta çıkması ve Bismarck’ın 1890’da görevinden istifası ile yerini “daha saldırgan, yayılcı ve emperyalist dış politika” anlayışına bırakmıştır (Fulbrook 1990: 135-137).

1878 Berlin Anlaşması öncesi Rusya 1856’da Paris Barışı ile kısıtlanmış hissettiği Karadeniz’in silahsızlığı ilkesini, 1870’te Fransa ile Prusya arasında cereyan eden savaşın Prusya lehine sonuçlanması, bunun Avrupa dengesini bozması, Rusya’ya isteklerini elde etme fırsatı vermiş, 1871’de Londra’da Paris Barışına katılan devletler arasında bir konferans toplanarak, Karadeniz’in tekrar tersane yapımına ve savaş gemisi bulundurulmasına açılması kararlaştırılmıştır (Uçarol 2000: 310-311).

Almanya 1870’de Fransa karşısındaki askerî ve diplomatik kazanımını sağlam temellere oturtmak için Avusturya ve Rusya ile iyi ilişkiler kurma ihtiyacı doğrultusunda 1872’de Avusturya, Rusya imparatorları ile Almanya bir araya gelerek “Üç İmparatorlar Birliği”nin kurulmasını sağlamıştı. 1879’da Avusturya’nın Balkan politikasında Rusya ve ayrılıkçı Slavlara karşı güvensizliği İkili İttifak’ı doğurmuş, Fransa’nın 1881’de İtalya’nın göz diktiği Tunus’u ele geçirmesi ise İtalya’yı İkili İttifak bloğuna itmiştir (Armaoğlu 1999: 352). 1882’de Avusturya, Almanya ve İtalya “Üçlü İttifak”ı gerçekleştirince Rusya kendisini tehdit altında görerek Fransa’ya yaklaşmıştır. Dahası, Alman imparatoru II. Wilhelm’in 1889 ve 1898’de Osmanlı Devleti’ni ziyaret etmesi, Al-

man generali Von der Goltz'un Osmanlı Ordusu'nu eğitmesi ve Alman ticarî ve ekonomik kurumlarının Yakın Doğu'da çıkarlar peşinde olması, bir başka deyişle Almanya'nın bölgedeki ihtirasları Ruslar ile İngilizleri yakınlaştırmıştır (Vucinich 1955: 89).

Berlin-Bağdat demiryolu hattının imtiyazlarını elde eden Almanların Osmanlı Devleti'ne yönelik kendi politikaları mevcuttu. Birliklerini geç kurmanın ve coğrafi keşiflerden zamanında yeterince yararlanamamanın doğurduğu zayıflığı telafi etmek isteyen Almanlar kendileri için yeni yerler ve koloniler kurma peşine düşmüşlerdir. Afrika'daki müstemlekelerinin kolonileştirmeye elverişli olmaması nedeniyle Almanlar için Anadolu ve Osmanlı topraklarının cazibesi artmıştır. Almanların amacı "Alman halkının gücüne ve ihtiyacına uygun topraklar" üzerinde koloniler kurmak olmuştur (Barton, July 1918: 2-3). Rusya'nın ise böyle bir gelişmeye taraf olması söz konusu değildi çünkü eskiden beri Boğazlar ve Anadolu üzerinde ihtirası vardı. Amacı sıcak denizlere inmekti. Almanya'nın araya girmesi bu amacın hâsil olmasını önleyebilirdi.

1891-1892'de Rusya'da baş gösteren kıtlık ve ekonomik bunalımın aşılmasında Fransız sermayesi ve yatırımları etkili olmuş, Fransa'nın yardımı ile Rusya ekonomik bunalımdan çıkabilmiştir. Rusya gittikçe Fransız ekonomisinin ve siyasî emellerinin etkisi altına girmiştir. Karşılıklı anlaşmalarla 1894'te Rus-Fransa ittifakı şekillenmiş, Almanya'ya karşı bu iki yayılmacı devlet birlik oluşturmıştır (Kurat 1993: 363).

Almanya ve Avusturya-Macaristan devletlerinin hem Balkanlarda ve hem de Orta Doğu'da ekonomik, siyasî çıkarlar ve toprak peşinde olması Rusya'nın geleneksel "Ortodoks hamiliği", "slavcılık" ve "panslavcılık" politikaları ile perdelediği yayılmacı hevesleri ile çatışmaktaydı. Pangermen düşüncesi de panslav düşüncesinin doğmasına katkı sağlamıştı. 1880'lerde birçok Rus ileri gelen asker ve devlet adamı gelecekte Slavlarla Germenlerin büyük bir savaşa tutuşacağını düşünmekteydi. "Beyaz General" olarak bilinen, Kont Ignatiev ve Aksakov kardeşler gibi panslavcı kimselerle aynı fikri savunan, General Skobelev, Gök Tepe'nin işgalinin yıl dönümünde yaptığı konuşmada "geleceği şekillendirecek ve kaçınılmaz olan" Germen-Slav mücadelesinden bahsetmişti (*The Times*, 8 Mart 1882). Panslav ideoloji Çarlık Rusyasının son dönemlerinde Rus politikalarını etkilemeye devam etmiş, *Ruskiy Vestni* ve *Moskovskiye Vedomosti* editörü Katkov gibi kimselerin sürekli yazıları ile gündemde kalmıştır. Katkov, Rus çıkarları bağlamında panslav ideolojiyi desteklemiştir (Morrison 1968: 422).

Rusların İngiltere ile ilişkileri on dokuzuncu asır boyunca sürekli gergin mücadele ortamında geçmiştir. Rusya'nın sıcak sulara-Akdeniz ve Hint Okyanusuna- inme politikasını kendi ekonomik, ticarî ve askerî çıkarlarına aykırı

bulan İngilizler, buna karşı hem Yakın Doğu'da Osmanlı üzerinde ve hem de Orta Doğu'da Türkistan üzerinde rekabete girmiştir. Bu bağlamda İngilizler Osmanlı toprak bütünlüğüne yönelik politikalar peşinde giderken, Türkistan'da Afganistan ve İran'ın Rus hâkimiyetine girmesini engellemiştir. Jelavich'e göre Ruslar hiçbir zaman Hindistan'a ciddi bir saldırıda bulunmayı düşünmemişlerdir. Bunu yapacak güç ve kapasiteden yoksun bulunmaktaydılar. Her şeyden önce İngilizlerle denizlerde mücadele edecek ölçüde bir deniz güçleri yoktu. Amaç Hindistan'a saldırır görünerek başka yerlerdeki dış politika hedeflerine ulaşmaktı (Jelavich 1964: 201). Bu yüzden Ruslar Osmanlı Devleti'ne, Balkanlara ve Avrupa'ya yönelik politikalarında İngiltere ile zıtlışıklarında Orta Asya üzerinden Hindistan'ı tehdit etmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Türkistan Genel Valisi General Kaufman'ın 30.000 kadar Rus kuvvetini Afganistan sınırına konuşlandırması ve Rusların Afgan başkenti Kabul'de diplomatik entrikalar içinde olması bu politika hedefinin gerçek ortamda desteklenmesine yönelik idi. Dolayısıyla, İngilizler 93 Harbi sırasında daha az etkin kalmışlar ve 1878'de Afganistan'ı aynı yüzyıl içerisinde ikinci kez işgal etmişlerdir (Yetişgin 2000: 208-209).

On dokuzuncu asır sonlarında geçmişin “maceracı” Fransasının yerini alan Almanya'nın tehditkâr bir şekilde emperyalist yarışa girmesi ve özellikle Berlin-Bağdat demiryolu projesini Kuveyt'e kadar uzatma düşüncesi Ruslar kadar İngilizleri de kaygılandırmaya başlamıştır. Aynı zamanda Lord Beaconsfield'in “Russophobe” (Rus-düşmanı) liberal hükümetinin 1880'de “Russophile” (Rus-seven) Gladstone hükümetine yenilmesi, Rusya'nın İngiltere için tehdit olma özelliğini zayıflatmıştır (Calchas 1901: 1031-1032).

1870'te Fransa'nın Almanya'ya yenilmesi Rusya'yı birçok noktada etkilediği gibi askere alma geleneğini de etkilemiştir. 1874'te çıkarılan bir yasa ile her Rus erkek 21 yaşına gelince ya dört yıl orduda ya da sekiz yıl donanmada askerlik yapmakla yükümlü kılınmıştır. Zaten dünyanın en kalabalık ordularına sahip olan Rusya bu yasa ile yeni güç kazanmıştır (Polunov 2005: 158). Önde gelen Rus devlet adamlarının hem düşüncede ve hem de eylemde destek verdiği panslav ideoloji de Batı nazarında Rus tehdidini derinleştirmiştir. Avrupa ile yaklaşan “kaçınılmaz” mücadeleye, Avrupa medeniyetinin son bularak Rus medeniyetinin onun yerini alacağı fikrine ve Rusya'nın “insancıl” yayılmacılığına –buna göre batı insanları köleleştirmekte ve duyarsız yapmakta, Rus yayılmacılığı ise onları özgürleştirmekteydi– inanan panslavcılar, Rus yayılmacılığını “insancıl” bir zemine oturtmuşlardı. Bu düşünceyle panslavistler “Avusturya-Macaristan ve Türk imparatorluklarındaki Slavları özgür kılma kutsal misyonuna inanmışlardı.” 1879'da Almanya ile Avusturya-Macaristan arasında imzalanan İkili İttifak (Dual Alliance) büyük oranda kendisini panslavların tehdidi altında hisseden Avusturya-

Macaristan'ın Alman desteğine muhtaç olmasının bir sonucu idi (Kohn 1957: 46, 48).

Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı kendi ekonomik ve müstemleke siyasetine uygun bulan İngiltere Kırım Savaşı öncesi Çar I. Nikola'nın İngiliz Elçisi Sir Hamilton'a sarfettiği "İngiltere ile Rusya bir olur karar verirse ötekiler (diğer büyük devletler) hiçbir şey yapamaz" sözlerini fırsat sayarak Osmanlı Devleti'ni parçalama fikrine karşı çıkmış hattâ Osmanlı Devleti'ni bu savaşta desteklemiştir. Ama asrın sonlarında Ruslar hâlâ Osmanlı Devleti'ni parçalamak niyetindeydi. Ancak şimdi karşılarında İngiltere'den ziyade Almanya durmaktaydı. "Doğu meselesi"ni bir "vuruşta" çözecek anlaşma artık İngiltere ile Rusya arasında değil de Almanya ile Rusya arasında yapılabildi. Dönemin en can alıcı dış siyaset gerçeği, "Adriyatik'ten Basra Körfezi'ne uzanan Türk İmparatorluğunun kaderinin Almanlar ile Slavların ya anlaşmaları ya da çatışmaları sonucu belirlenecek" olmasıydı. Almanların Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri oldukça genişti. Almanca İstanbul'daki tüccarlar arasında en fazla konuşulan dil haline gelmişti. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in amacı Anadolu'yu "moral olarak ilhak etmekte." Bağdat Demiryolu projesinin Almanya için ulaşacağı son hedef Anadolu'nun Almanlar tarafından "kolonize" edilmesiydi (Calchas, July 1901: 127-129).

Yirminci asra girilirken Rusya; yayılmacı emellerini tatbik için modernize olmak, askerî gücünü geliştirmek, dış devletlerle anlaşmalar yaparak bloklar içerisinde yer almak, iç sorunlarını örtmek için dış politikada saldırgan bir tutum izleyerek halkının dikkatlerini dışa yöneltmek, Osmanlı Devleti'ni tasfiye etmek, Türk Boğazlarına hâkim olarak sıcak sulara inmek, Orta Asya ve Uzak Doğu'da yeni yerler ele geçirerek hem dünya ticaretinde ve hem de sıcak sulara ulaşan diğer coğrafyalar üzerinde egemenlik tesis etmek gibi hedeflerin peşindeydi. Rusya'yı aşırı emellerinde frenleyen İngiltere ile rekabeti olsa da bu dönemde Almanya ile rekabeti daha etkin bir konuma gelmişti. Osmanlı ve Türk Dünyası ile ilişkilerinde saldırgan, yayılmacı ve rencide edici bir tavır takınmıştı. Ruslar için Osmanlı "Avrupa'nın Hasta Adamı" konumundaydı. Rusya'daki Türk toplulukları ise siyasî bağımsızlıklarını kaybetmiş, kendi kültürel, dinî ve sosyal yapılarını zaman içerisinde kaybetmeye yüz tutmuştu. Kaybettikleri değerler yerine Ruslarınkini almaya zorlandıkları bir ortam içerisinde düşmüşlerdi.

Çarlık rejiminin son yıllarında resmî çevrelerce politik hedef olarak seçilen, içeride Ruslaştırma politikaları ile dışarıda aşırı yayılma eğilimi ve Rus devrimcilerinin iç ve dış meselelerin çözümüne yönelik farklı ideolojik arayışları Rus milletinin beyin sarsıntısı geçirmesine yol açmıştır. İmparatorluğun milletlere yönelik yönetim prensipleri, geniş topraklar üzerinde dağınıklık doğurur-

ken, Rus millî kimliğinin gelişmesinde ve olgunlaşmasında aksamalar meydana gelmiştir. Bir bakıma “Ruslar Rus İmparatorluğunun mağduru olmuşlardır.” Tarihin yükü Ruslara “dağınık ve az gelişmiş bir millet anlayışı” bırakmıştır (Miller 2005: 27).

Rusya’da Siyasî Düzen Arayışları

1861’de Çar II. Aleksander’ın serfliği (köleliği) kaldırmasıyla –Azarbaycan’da serflik 1870’te kaldırılmıştır (Devlet 1999: 23)– Ruslar sınıfsız bire toplum görünümü kazanmıştı. Rusya’nın gidişatını olumlu gören yaklaşımlara göre Rusya doğru yoldaydı. Buna göre on dokuzuncu asır kapanırken sınıf farklılıkları kalkmış, Rus sosyal yapısı “yönetenler ve yönetilenler” olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı. Bu iki sınıfın ilişkisi “efendi ile köle şeklinde olmayıp baba ve çocuk” ilişkisine benzemekteydi. Rusya ekonomisi hem yer altı ve üstü kaynakları hem de insan gücü ile büyük bir potansiyele sahipti. Moğol sınırına kadar “her şehir elektrik ışığı, tramvay, lüks oteller ve ‘medenî zevklerin’ alınabileceği opera evleri ve balo salonları gibi imkânlarla bezenmişti.” “Muhteşem” Sibiryaya ve Hazar ötesi demiryolları yolcuları uzak diyarlara, Çin sınırına kadar ucuza taşımaktaydı. Rus Hükümetinin “gelişmeci aksiyonu” insanlara yön vermekte ve “yeni bir ruh” doğurmaktaydı (Speaker, 1902: 461). Oysa gerçekte ülkenin içerisinde sefalet, açlık, tedirginlik, gerilik ve kargaşa hali her yerde görülmekte, birçok siyasî oluşum bu sıkıntılardan faydalar sağlayarak köklü değişimler yapmak için örgütlenmekte, eylemlerde bulunmakta ve bu yolda mesafe kaydetmekteydi.

Avrupa’da on sekizinci asırda yoğunlaşan devrimci hareketlerin, özellikle de 1789 Fransız Devriminin, Ruslar üzerinde büyük etkileri olmuştur. “Eleştirel düşünebilen bireyselleşmiş Ruslar” Fransız Devrimini derinlemesine çalışmış ve edindikleri bilgileri geniş tabana yaymaya gayret göstermiştir. 1905 Devrimi öncesi birçok “iyi bilinen” Rus entelektüeli ve düşünürü –Herzen, Bakunin, Kropotkin, Lavrov, Plekhanov ve Helfand– analizleri ve yaklaşımlarıyla Rus halklarını etkilemiştir. Rusya’daki devrimci çevrelerin toplum üzerindeki etkisi gelişerek sürmüştür, Sosyal Devrimciler (SR) kurdukları etkili iletişim yolları ile ülkenin her köşesine seslerini duyurmuşlardır (Preobrazhenskii 2006: 295). Toprak istekleri ile sürekli ayaklanma içerisinde olan “saf” köylülerin ayaklanma nedenleri arasında genellikle devrimci çevrelerin propagandaları etkili olmuştur (Ascher 2004: 140).

Yirminci asra yaklaşırken, Çarlık Rusyasına karşı eylemlerini yoğunlaştıran birçok siyasî örgüt ortaya çıkmıştır. Genellikle bu örgütler Batı Avrupa karşısında Rusya’nın ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik geriliğinden şikâyetçi olmuş ve farklı beklentiler içerisinde bulunmuşlardır (Ascher 2004: 4). Rusya’da faaliyette olan örgütlerin en önemli eylemlerinden birisi 1881’de

Çar II. Aleksander'ın arabasına konulan bombanın patlaması ile çarın hayatını kaybediştir. Rusya'nın karşılaştığı ve hükümeti etkilemeye çalışan siyasî akımlar içerisinde Halkçılar (Populists-Narodniki), Marksist gruplar, liberaller ve aşırı otokrasi taraftarı “resmî-tutucular” bulunmaktaydı (Adams 1965: viii). Norodnikler “bir siyasî parti değildi ve belirgin bir doktrinleri de yoktu, fakat yaygın radikal hareketleri savunan” kimselerdi. Kökleri 1820'lerdeki “Dekambrist”lere, 1830 ve 1840'lı yıllardaki Herzen ve Belinski hareketlerine dayanmaktaydı. Popülistler “kendi hükümetlerini ve sosyal yapılarını eskimiş, barbar, aptal ve sıkıcı bulmaktaydı. Hayatlarını bunların kökten yok edilmesine adanmışlardı.” Amaçları “sosyal adaleti ve sosyal eşitliği” sağlamaktı (Berlin 1965: 1-3). Kurat (1993: 344)'a göre “Halkseverler” (Narodničestvo-Populizm) hareketi Lavrov tarafından Rusya'ya özgü bir sosyalist hareket haline getirilmeye çalışılmıştı. Avrupa'da sosyal eşitsizlik ve sınıflar ayrılığına dayalı doğan sosyalizmin Rusya'da dayandığı temel, Rus köy hayatıydı. Rus köylüsünü “idealize” eden ve köylülerin oluşturduğu ve köylüleri siyasî, sosyal ve ekonomik bir bütün olarak algılayan “mir” teşkilat esaslarını sosyal devlet anlayışının temelini yerleştiren bir siyasî akımdı.

Sosyalist, batıcı, anarşist ve Marksist görüşler Rus örgüt mensupları arasındaki yaygın ideolojik görüşlerdi. Bunlar arasında Nihilistler ayrı bir yere sahipti. Bu grup Marksist görüşe dayanmakla birlikte müspet bilgilerle tabii ilimlerin dışında var olan ahlâk anlayışını, idare sistemini ve sosyal yapıyı reddetmekteydi. Bu akım Rus sosyalizminin temellerini attığı gibi Rus aydınları arasında Marksist düşüncenin yayılmasına katkıda bulunmuştu (Kurat 1993: 343). Rus M. A. Bakunian (1814-1876) önceleri popülist iken sonradan Proudhon'un etkisi ile anarşist olmuştu. 1872'de Marks'ın *Kapital*'i Rusçaya çevrilince Marksizm Rusya'da yayılmaya başlamıştı. Soylu bir aileden gelen G. V. Plekhanov (1856-1918) Marksizm'in yayılmasında etkili olmuştu. 1883'te “Sosyal Demokrat”un partiyi kuran Plekhanov'un az sayıda katılımcısı vardı, ama V. I. Ulyanov (Lenin) katılması ile parti etkinliğini artırmıştı.

Lenin 1870'te Volga vadisindeki Simbirsk (Ulyanovsk) şehrinde, asiller sınıfına ulaşmış bir çiftçi çocuğu olarak doğmuştu. Muhtemelen Tatar kanı taşıyordu. Büyük kardeşi Aleksander Petersburg Üniversitesinde öğrenci iken “Halk İdaresi” (Halkçıların tedhişçi kolu) örgütü içinde yer almış, 1887'de III. Aleksander'a karşı bir suikast girişimi ile suçlanarak asılmıştı (Kohn 1957: 55). Bu olayın da etkisi ile devrimci bir yol seçen Lenin, Marx ve Engels'in eserlerini okumuş, diyalektik materyalizmi benimsemiştir. Kazan Üniversitesine devam etmiş, ancak ihtilalci olması gerekçesiyle buradan atılmıştır. Petersburg Üniversitesinde ise hukuk eğitimi almıştır. 1897'de Sosyal Demokrat parti içerisinde ihtilalci suçlaması ile Sibirya'ya sürülmüş ve daha sonra buradan Avrupa'ya gitmiştir. Avrupa'da ihtilalci fikirlerini geliştiren

Lenin Sosyal Demokrat Partinin yayın organı olan *İskra*'yı (Kıvılcım) çıkar-
mıştır.

Önemli simaları arasına girdiği Sosyal Demokratların 1903 kongresinde parti merkezini mutlak otoritesini savunan ve tam bir Marksist devrim yanlısı olan Lenin'in başını çektiği Bolşevikler, az bir farkla, Martov'un başını çektiği Menşevikler karşısında başarı sağlamıştır. Bolşevikler hiçbir şekilde liberal veya başka bir grupla işbirliğine gitmek istemeyerek direk "işçi sınıfı egemenliğine dayalı" sosyalist bir devrimi amaçlarken, Menşevikler sosyalizme gitmeden önce liberallerle birlikte "demokratik cumhuriyet" kurulabileceğini kabullenmişlerdir. Aşırı merkezizetçi, az sayıda lider kadronun öncülüğünde, devrim için doğru zamanın gelmesini bekleyen Bolşevikler gizli olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Kohn 1957: 58-59).

1881'de II. Aleksander'ı öldüren Norodnikler 1902'den itibaren Sosyal Devrimciler (Sosyal-Revölüsyoner-SR) adı altında ileri gelen devlet görevlilerine karşı suikastlar düzenlemişlerdir. 1902'de İçişleri bakanı Sıpyagin bunların kurşunu ile can vermiştir. Böylece yirminci asır başlarında Çarlık rejimi Marksist, sosyalist, liberal ve popülist gruplarca yıkılma amaçlı planlı ve örgütlü bir mücadeleye maruz kalmıştır (Kurat 1993: 367-369).

1861'de serflik sisteminin ortadan kaldırılması ile birlikte dört milyon köylü işsiz kalarak geçimini şehirlerde ve fabrikalarda aramaya çıkmıştır. Köylüler 1906'ya kadar "Köy Komünlerine" bağlı kalmak zorunda kalmıştır. Ziraî üretimdeki gerilik, mekanik yetersizlik, toprak dağılımındaki dengesizlik Rus köylüsünü sürekli ezmekteydi. Şehirlerdeki işçilerin durumu da kötüydü. Uzun çalışma saatleri, düşük gelir, örgütlenme yasakları ve daha birçok olumsuzluklar nedeniyle hayatlarından memnun değillerdi. Sanayinin Petersburg, Moskova ve belli başlı yerlerde kümelenmesi işçi eylemleri için elzem bir ortam oluşturmaktaydı. Dahası Rusya, burjuvazinin oluşmadığı ve dolayısıyla demokratik geleneğin gelişmediği bir yerdi. Kendi sermayesi ile yatırım yaparak öncülük eden zenginler yok gibiydi. İşçiler ya yabancı sermayenin ya da devletin işçisi idi. Hal böyle olunca da köylü ve işçilerin içersine düştükleri kötü durum onları devrimciler için kolay kıskırtılır bir kitle haline getirmekteydi (Green 1994: 9-10).

Rus hükümetinin ülke içerisindeki "çatışmacı ortamı ve ekonomik geriliği" giderici düzenlemeler ve yenilikler yapmak yerine emperyalist yayılma peşinde koşarak, içerideki sıkıntıyı dışarıdaki kazanımlar ile aşmaya çalışması Rusya için daha büyük sıkıntılar doğurmuştur. Rusların bir yanda yeni emperyalist yarış içerisinde özellikle uzak doğuda yayılmacı politikalar üretmesi, askerî modernleşmeye ve silahlanmaya öncelik vermesi çarlık Rusyası'nın sonunu hazırlayan gelişmeler olmuştur. Dönemin Rus hükümeti saldırgan ve yayıl-

macı dış siyaset izlediği bir dönemde tuhaf bir şekilde “dünyada silahsızlanma” politikalarına da öncülük etmiştir. İlk “uluslararası silahlanmayı azaltma” konferansı Rusya’nın öncülüğünde Hollanda’nın Lahey (The Hague-La Haye-Den Haag) şehrinde 1899’da yapılmıştır. İkincisi de yine Rusya’nın öncülüğünde aynı yerde 1907’de tekrarlanmıştır. Ancak, her iki atılımda da somut bir kazanım elde edilemediği gibi dönemin savaşlarında Ruslar etkin rol oynamışlardır (Kohn 1957: 62).

1905 Rus-Japon Savaşı

Dünya’daki emperyalist ve yayılcı devletler içinde en başarılı iki devlet başta gelmektedir: İngiltere ve Rusya. Yayılcılık İspanya ve Portekiz’in 1480’lerde yoğun olarak giriştikleri coğrafi keşiflerle başlamış olsa da on altıncı asrın ikinci yarısından itibaren Hollanda, on yedinci asırdan itibaren de İngiltere ve Fransa müstemleke kazanımında İspanya ve Portekiz’i geçmişlerdir. Çar I. Petro (1682-1725)’nun batılılaşma ve modernleşme çabalarına bağlı olarak yükselen Rusya Avrupa ve Asya’da karalar üzerinde genişleyerek geniş bir imparatorluk olmayı başarmıştır. Yirminci asra geldiğinde asırlardır süren yayılcılığın gerçek şampiyonları Büyük Britanya ve Rusya olmuştur. İngiltere “üzerinde güneşin batmadığı” bir imparatorluğa kavuşurken, Rus imparatorluğu tek parça ve dünya karalarının altıda birini kapsayan bir büyük devlet haline gelmiştir.

Rusların 1891’de başladığı “Transsibirya” demiryolları projesi Rus topraklarının Asya üzerindeki güvenliğini, yönetim kolaylığını amaçladığı gibi uzak doğuda zengin müstemlekeler kazanma amacını da taşımaktaydı. Tarihi zenginliği ile Batı’nın her zaman ulaşmak istediği Çin’den pay almak isteyen Ruslar Japonlarla rekabete girmişti. Japonya 1850’lerden itibaren ülkelerini sömürgeleştirmeye çalışan yabancılara karşı mücadeleye başlamıştı. “Barbarlar dışarı, İmparator tahtına” sloganı ile Meiji (Işık) reformcuları 1867’de Meiji İmparatorunu tahta çıkarmış ve “göz kamaştırıcı modern gelişme” çağını başlatmışlardı (Esler 1992: 565). Meiji döneminde (1867-1912) modernleşme yolunda olağanüstü başarı gösteren ve yayılcı devletler safına geçen Japonya, Rusya’nın doğudaki ihtiraslarına set çekmeye aday idi. Rusya ise Uzak Doğu’daki ihtirasları için tüm gayretiyle çalışmaktaydı. 1878’de Berlin Konferansı’nda “diplomatik yenilgi” nedeniyle Yakın Doğu’da Bizans’ı gerçekleştirme hayalinden uzaklaşmış, 1891’de Kraliyet veliahdı II. Nikola’nın Uzak Doğu’yu ziyareti ile bu bölgede, Çin üzerinde ve kendi “tarihi misyonuna” uygun olarak eski “Moğol başkentinde” bir imparatorluk kazanımı peşine düşmüştü (Kohn 1957: 62-63).

Japonlar 1894-95’te Çin ile yaptıkları savaşta göz kamaştırıcı başarılar elde ettiler ve Şimonoski Anlaşmasını (1895) imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Çin

Kore'yi, Mançurya'da Liaotung yarımadasını ve Port-Arthur'u Japonya'ya bırakmak zorunda kaldı. Japonya Formosa (Tayvan) adasını da aldı. Ancak, Rusya ve batılı devletler Japonya'nın kazanımlarını kendi çıkarlarına uygun görmeyerek kendi nüfuz bölgelerini oluşturma hesapları yapmışlardır. Sonuçta Rusya, Almanya ve Fransa'nın müdahalesi ile Port-Arthur ve Kore Japon nüfuzundan çıkarılmıştır (Merriman 1996: 945). Rusya'nın hızlı bir modernleşmeye ihtiyacı olduğunu belirten ve bu gerçekleşirse ilerlemenin önündeki engellerin kalkacağına inanan (Ascher 2004: 4) Maliye Nazırı Witte'nin gayretleri ile Mançurya üzerinden Vladivostok limanına ulaşacak bir "Doğu Çin Demiryolu" projesi imtiyazını Çin 1896'da Rusya'ya vermiştir.

1900'de Çin'de yabancı nüfuzuna karşı patlak veren Boxer ayaklanması Batılı devletlerin ortak müdahalesi ile bastırılmış, ayaklanma sonunda Çin batılılar tarafından nüfuz bölgelerine ayrılmıştır. Liaotung yarımadası, Port-Arthur Rusya'ya düşmüştür. Rusya burada demiryolu imtiyazı kazandığı gibi buradan hareketle Kore'yi de ele geçirmek istemiştir. Japonlar, dört yıl önce kendilerine verilmesine engel olan Rusların Port-Arthur'u almalarına "iğrenerek" yaklaşmışlardır (Kohn 1957: 64).

Ruslara karşı savaşmaktan başka bir çözüm görmeyen Japonlar 1902'de İngiltere ile bir anlaşma yapmış, 1904'te de Rusya'ya karşı savaş ilan etmişlerdir. Savaşın başında Ruslar Japonları kolaylıkla yeneceklerini tahmin etmiş olsalar da Japon orduları hem karada hem denizlerde Rus ordu ve donanmasını ağır yenilgilere uğratmıştır. Savaş sırasında 400.000 kadar kayıp veren Ruslar barış için Amerikan Başkanı Theodore Roosevelt'in arabuluculuğunu kabul etmiş, 1905'te Portsmouth'ta yapılan anlaşma ile Rusya işgal ettiği Şakalin adasının yarısını Japonlara terk etmeyi ve Mançurya'yı boşaltmayı kabullenmiştir. Ayrıca Port Arthur ve Liaotung Japonlara bırakılmıştır (Kurat 1993: 371, Merriman 1996: 946, Kohn 1957: 64-65).

Duma'nın Açılması

Yirminci asır başlarında Rusya'da değişim ve yenilik yanlısı güçlü bir istek mevcuttu. 1905 devrimini yapanların "devrimciler, hainler ve Yahudiler" olduğu muhaliflerin görüşüydü. Aslanan, Witte'nin belirttiği gibi, daha geniş sebeplerin doğurduğu bir devrimdi (Halpern 1954: 103). Halkın geniş destek verdiği değişim isteminin doğurduğu bir sonuçtu. Duma'nın açıldığı gün binlerce insanın heyecanla birbirine sarılarak "af" ve "özgürlük" isteyen sözleri, sevinç gösterileri devrimin popüleritesini ortaya koymaktaydı (Ascher 2004: 132).

Rus tarihinde yenilik yapma fikri çok gerilere gitse de, 1905 ve 1917 değişimleri köklü yeniliklerdi ve birer devrimdi. Her ikisinin de oluşmasına yıkıcı bir savaş, derin sosyal ve ekonomik sorunlar, beceriksiz çarlar ve yenilik

yapmaya azimli kimseler yol açmıştı. Dahası, Rusya 1861’de serfliği kaldırmış, fakat gelişmeleri kontrol etmede ve yakalamada başarısız olmuştu. 1905 ihtilaline giderken Rusya’da iki ana siyasî akım mevcuttu: tutucular ve halkçılar. Tutucular arasında Çar II. Nikola da bulunmaktaydı. Bu gruplar da kendi içerisinde farklı alt gruplara ayrılmaktaydı. Tutucu ve gelenekçi olan kalabalık ve çok milletli Rusya’yı en alt seviyedeki işlere kadar imparatorluk bürokratları ile idare etmeye çalışmaktaydı. Rus hükümeti muhalefetten korkmaktaydı. Muhalif grupları susturmak için bir yandan her türlü yayına –kitap, dergi, gazete– sansür uygularken, diğer taraftan gizli polis teşkilatı her türlü “zararlı” görülen kimseyi iç sürgün ve hapis cezasına çarptırmaktaydı. Ancak bu önlemler hiçbir zaman etkili olmamaktaydı, çünkü memurlar ve polis teşkilatı bozulmuş, rüşvet ve adam kayırma had seviyeye çıkmıştı. 1905 öncesi genel işçi eylemleri ve başkaldırıları sıklaşmıştı. Petersburg’da 22 Ocak 1905’te yaşanan işçi eylemleri kanlı bastırılmış, yüzlerce eylemci öldürülmüştü. “Kanlı Pazar” olarak tarihe geçen ve hafızaları derinden etkileyen bu olay 1905 devriminin ilk önemli adımı sayılmış, hükümete karşı düşüncenin derinleşmesine ve eylemlerin artışına yol açmıştı. Hükümet, işlerinin normal seyrine girmesini sağlayamaz bir durumdaydı. Polislere, özellikle de üst düzey polis görevlilerine karşı saldırılar sıklaşmış, hemen hemen her gün bir polis müdürü veya amiri öldürülür olmuştu (Ascher 2004: 1-2, 41). Teröristler attıkları bomba ile II. Aleksander’ın oğlu Grandük Sergei’i öldürmüşlerdi. Çar II. Nikola “tüm dürüst Rus halkı”na hitap ederek bu terörist ve devrimcilerle, mutlakîyetin yanında kalarak savaşmalarını istemişti. Hükümet eliyle kurulan aşırı sağcı “Siyah Yüzler” (*Black Hundreds-Cherniya Sotni*) “entelektüellere, liberallere ve azınlıklara” yönelik sayısız saldırılarda bulunmaktaydı. Ancak, Rus halkının büyük kısmı değişim yanlısı ve devrimci grupların yanında kalmayı yeğlemişti (Kohn 1957: 66-67).

Sayıları 750.000’i bulan Rus Demiryolu işçileri 1905’te “Merkez Büro”yu kurarak teşkilatlanmışlardı. Merkez Büro durum elverişli olduğunda işçi eylemi yapma kararı almıştı. 1905’te başlayan işçi eylemleri kendiliğinden gerçekleşen geniş katılımlı tarihi gösterilere dönüşmüş, Rusya’da kamu hizmetleri ve devlet sistemi felce uğramıştı. Gelişmeler karşısında tedirgin olan hükümet “tutucu” ve “mutlakîyetçi” politikasını yumuşatarak, Çarın 17 Ekim 1905’te bir beyanname ile Duma’nın (Rus Parlamentosu) açılmasına yeşil ışık yakmıştır. Beyanname genel olarak her kesimde iyimser havanın doğmasına yol açmış, bununla birlikte üç siyasî ana görüş belirlemiştir. Bunlardan “17 Ekim Birliği” çarlığa sadık kalan tutucu kesimlerden oluşmaktaydı. İkinci olarak “oldukça eğitilmiş ve vatanperver” liberal ve sosyal demokrat kesimlerin oluşturduğu Anayasal Demokratik Parti, Rusça yaygın ismiyle “Kadet” bulunmaktaydı. Üçüncü olarak da sosyalist grupların oluşturduğu siyasî bir-

likler vardı. İlk ikisi gidişata uyum konusunda memnuniyetlerini bildirirken, sosyalistler, özellikle de Lenin'in Bolşevikleri, hükümete yönelik sert muhalefette ısrarcı olmuşlardır (Kohn 1957: 60, Kurat 1993: 386).

İlk Duma Nisan 1906'da ve 524 temsilci ile açılmıştı. Üyelerinin çoğunluğunu köylü ve ziraat alanında reform isteyen "solcu" temsilciler oluşturmuştu. İlk Duma'da Kadet partisi sayısal olarak 190 temsilci ve oransal olarak da %37 ile en etkili parti idi. Bu parti genellikle işçi gurubu olarak bilinen, %80'ini köylü kökenli milletvekillerinin oluşturduğu "İş Grubu" (Trudoviki) tarafından desteklenmekteydi. Yüzden fazla milletvekili resmî çevrelerin baskısından korktuğundan kendilerini hiçbir parti veya organizasyon ile tanımlamamakta, ancak Kadet'e yakınlık göstermekteydi. 60 kadar milletvekili azınlıkların haklarını korumak için "Autonomous" grup olarak örgütlenmişti. Bunlar içerisinde Polonyalılar (Kolo) 32 milletvekili ile en geniş gurubu oluşturmaktaydı. Sosyal Demokratlar 17 milletvekiline sahipti. İlk Duma'nın üyeleri arasında 25 Müslüman temsilci bulunmaktaydı. Meclis başkanlığına Kadet'lerden Profesör Muromtsev seçilmişti (Ascher 2004: 133, Kurat 1993: 392). İlk Duma "sivil özgürlükleri" koruma konusunda oldukça hassas davranmış, yüzlerce bürokrat hakkında gelen şikâyetlerle ilgili komisyonlar toplamış, hükümete karşı eleştirel bir tutum takınmıştır (Ascher 2004: 153). Ancak, toprağın köylüye dağıtımı konusunda Çarlık rejimi ile çatışınca Çar tarafından Temmuz 1906'da kapatılmıştır (Perrie 1977: 172-173).

Rusların Türk Topraklarını İşgallerine Kısa Bakış

Altın Ordu hâkimiyetinden 1480'de kurtulan Ruslar (Yakubovskiy 1992: 217-219), Moğol-Türk egemenliği altında kazanmış oldukları merkezîyetçi ve yayılmacı devlet anlayışına sarılarak Türk toprakları üzerinde yayılmacılık hareketine başlamışlardır. Rusya Korkunç İvan (1547-1584) döneminde Türk topraklarına yönelik büyük başarılar elde ederek Kazan (1552) ve Astrakan (1556) hanlıklarını ele geçirmiştir. Bu kazanımlar sonucunda Volga (İdil) vadisine yerleşen Ruslar doğuda Urallara, güneyde Hazar Denizi ve Kafkaslara dayanmışlardır. 1580'lerden itibaren Ural Dağlarını aşarak Sibiryaya içlerine akımlar yapmışlar, kolay mücadeleler sonrasında Sibiryaya Hanlığını ortadan kaldırmışlardır. Geniş steplerde serbest bir hayat yaşayan Kazakların, Moğol Kalmukları'nın baskısı sonucu Rusya'ya yaklaşması 1730'larda Rusya'nın Kazaklar üzerinde hâkimiyet kurmasına yol açmıştır. On dokuzuncu asrın ortalarına gelindiğinde Türkistan'da üç Türk hanlığı –Hive, Buhara ve Hokand– ile Türkmen boylarının bağımsız yaşadığı Türkmenistan dışındaki tüm Türk-Tatar toprakları Rus yönetimi altına girmiştir.

Türkistan'daki son bağımsız Türk toprakları buradaki Türk hanlıklarının birlik ve dayanışmadan yoksun olması, medeniyetteki geriliği, Rusya'nın Çin ve

Hindistan ticaretinde pay kapma arzusu, Orta Asya'nın zengin vahalarında yetişen pamuğun ekonomik değeri ve emperyalist rekabet çağının doğurduğu siyasî sebepler nedeniyle Rusya tarafından işgal edilmiştir. Ruslar 1860'larda başladıkları ve kolayca kazandıkları savaşlar ile önce Hokand (1866), sonra Buhara (1868) ve en son olarak da Hive (1873) hanlığını yenmişlerdir. Bu hanlıklardan Hokand hanlığının topraklarını 1877'de ilhak ederek ortadan kaldırmışlardır. Buhara ve Hive hanlıklarının topraklarından ise kendileri için stratejik ve ekonomik öneme sahip yerleri ilhak ederken, hanları 1920'ye kadar varlıklarını koruyacakları tâbi konumunda bırakmışlardır. Türkmenlere yönelik savaşlarda daha büyük zorluklarla karşılaşan Ruslar 1879'da Göktepe önünde büyük bir yenilgi tatmışlardır. Ancak 1881'de General Skobelev'in acımasız ve vahşice mücadelesi ile Göktepe düşmüş ve buradaki Türkmenlerin yaklaşık yarısı katledilmiştir (Yetişgin 2004: 234-237). Bu yenilgi üzerine güçlerini büyük oranda kaybeden Türkmenler 1884'te Merv'in savaşı Rusya'ya bağlanmasına karşı koymamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin 1470'lerden beri elinde tuttuğu Kırım ve Karadeniz'in kuzeyi, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşındaki ağır yenilgi ve 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile elden çıkmıştır. Bu zamana kadar Avrupa'da yaptığı savaşları çoğunlukla Hıristiyanlar ile meskun topraklar üzerinde yaparken, bu savaşı Türk ve Müslümanların yaşadığı topraklar üzerinde yapmak zorunda kalmıştır. Sonuçta Kırım üzerindeki "Osmanlı Sultanının idaresi katastrofik gayri-resmiliğe" dönüşmüştür (Faroqhi 2005: 115). Ruslar 1783'te Kırım'ı ilhak ederek Kara Deniz'e ulaşmışlardır. Osmanlılar Kırım'ı tekrar almak için 1787'de Rusya'ya karşı savaşa gitmişse de yenilerek 1792 Yaş Anlaşması ile yeni yerler kaybetmişlerdir.

Rusların hedefi "sıcak denizlere ulaşmak" olmuş, II. Katerina (1772-1796) döneminde Grek Projesi ile Balkanları ve İstanbul'u Türklere almak siyaseti güdülürken, I. Aleksander (1801-1825) "Doğu Meselesi" adı altında Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesini istemiştir. I. Nikola (1825-1855)'nin "Avrupa'nın Hasta Adamı" isimlendirmesine uygun olarak İngiltere ile Osmanlı Devleti'ni paylaşma teklifi İngiltere'den destek bulmamıştır. Bunun üzerine Kırım Harbi (1853-1856) ile tek başına Osmanlı mirasına konmaya kalkışmış, fakat İngiltere, Fransa ve Sardunya'nın Osmanlı Devleti yanında yer almasıyla yenilmiştir. Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında büyük başarılar elde ederek Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmıştır. Böylece yirminci asra yaklaşırken Rusya tüm Kara Deniz'in kuzeyini, Kafkasları, Türkistan'ı ve Sibirya'yı ele geçirmiş bulunuyordu.

Rusların Türk Halkların Yönelik Tutumu ve Türkistan'daki Etkileri

IV. İvan'dan itibaren üç asırdır Türklere yönelik üç asır “din değiştirmeye zorlamalar, camilerin yıkımı, zoraki yer değiştirmeler” gibi yöntemler uygulanmıştır. On dokuzuncu asırda ise Rusya'daki Türklerin dışarı ile ilişkilerine müsaade edilmeyerek, kendi “gerilikleri” içerisinde kalmalarına çalışılmıştır (Wolf 1969: 161-162). Ruslar 1867'de Taşkent merkezli Türkistan Genel Valiliğini kurarak bölgede ele geçirdikleri yerlerin idarî yapısını şekillendirmişlerdir. Taşkent Türkistan'daki Rus yönetiminin merkezi olmuş, bölgeye gönderilen çok sayıdaki Rus göçmeni “Yeni Şehir” adı verilen yerde yerleştirilmiştir. Türkistan genel valileri –Von Kaufman (1867-1882), Rozenbah, Duhovski, Saharov, Kuropatkin– buradan Rus siyasetini uygulamışlardır. Ruslar Türkistan'da “sürekli beslenen fakat hiç doymayan” bir tutum izlemişlerdir (Hayit 2004: 231).

Rusya'nın Türkistan'daki işgallerinden hemen sonra kurduğu askerî yönetim ve hayatını sürdürmesine müsaade ettiği vassal devletler göstermektedir ki Rusya başlangıçta siyasî ve askerî konulara ağırlık vermiştir. Bu bağlamda yerel yaşam tarzlarına, geleneksel ve dinî yapıya hemen müdahale etmemiştir. Bölgeye yerleşecek Rus göçmenler konusunda da sınırlamaya gitmiştir. İlk dönemlerde bölgeye giden Rusların çoğunu askerler ve idareciler oluşturmuştur. Bunların da büyük kısmı için bölge bir sürgün yeri olarak görülmüştür.

Çarlık Rusya'sının Türk topluluklarının modernleşmesini engellemesi ve Türkistan'a Rus göçlerini sınırlamadaki en önemli sebep yerli halkların batılı değişim yanlısı modern fikirlerle tanışmasını geciktirmektir. Türkmenler istisna tutulursa, Türkistan'daki halkın büyük kısmı geleneksel olarak itaate alışmış toplumlardı ve yeni kurulan Rus hâkimiyetine ciddi tehdit olmaktan uzaktı. Ruslar böyle geleneksel ve durağan bir sosyal yapının devamında kendileri için fayda görmüşlerdi. Bu nedenle bölgeye modern fikirlerin girmesini istememişlerdi. Bölgenin günlük hayatında önemli bir yeri olan pazarlar da geleneksel yapısını korumuştur (Skrine 1900: 566). Pazarlar yöre halkının sadece alışveriş yaptığı yerler olmayıp, kültürel ve sosyal hayatın şekillenmesinde etkili yerlerdi. Buralardaki değişim diğer alanlara da yansıtılabirdi. Bu nedenle kendi halinde, Rus militarist ve bozuk idaresine ses çıkarmayan bir toplum Ruslar için daha kabul edilir bir toplumdur.

Rus idaresi çarın mutlak otoritesi altında beslenen otoriter bir yapıya sahipti. Bu otoriterlik çoğu zaman gelişme ve ilerlemeye değil, var olan durumu sürdürmeye yönelikti. Yirminci yüzyıla girerken Orta Asya etnik sadeliğini ve buna bağlı olarak benlik duygusunu muhafaza etmişti. Rusya ile bütünleşmek yolunda hiçbir adım atmamıştı. Hive ve Buhara tâbi devletleri az sayıda Rus'u kabul etmişti ve Türkistan'da çoğunlukla Rus memurları ve tüccarları

bulunmaktaydı. Orta Asya nüfusunun % 90'ını Türk elementler oluşturmaktaydı. Türkistan'ın vahalar bölgesinde bu oran %97'ye çıkmaktaydı. Bölgede 1897 istatistiklerine göre toplam 10.300.000 insan yaşamaktaydı. Bunun 9.300.000'ini Türk nüfusu oluştururken, 700.000'ini Ruslar ve 300.000'ini diğer etnik gruplar oluşturmaktaydı (Pipes 1955: 295). Ancak, yirminci asır başlarında hiçbir yerde milletler Rusya'daki kadar baskı altında bulunmuyorlardı. Rus nüfusu imparatorluğun genel nüfusu içerisinde %43'ünü oluşturmuş olsa da "Rusça tek resmî dildi, hükümet okullarında, mahkemelerde ve idarî birimlerde sadece Rusça dili kullanılmaktaydı" (Kohn 1957: 68).

Ruslar 1891 tarihine kadar Ural Dağları gerisindeki Türk topraklarının yönetiminde yerli halklara sürekli daralan bir çerçeve içerisinde müsaade etmişlerdi. Yerli sultanlar, beyler ve ileri gelenler idarede kısmi etkilerini giderek zayıflayan bir oranda korumuşlardı. Ancak bu tarihte Omsk merkezli Bozkır Genel Valiliği'ni tesis eden Ruslar sultan ve beylere yer vermeksizin idarede Rusya'nın tek söz sahibi olması yolunu seçmişlerdir. Aynı şekilde vahalar bölgesindeki Türk hanlıklarını ele geçiren Ruslar 1867'de Siri Derya, Yedi Su ve Semerkand'ı ihtiva eden yerde Türkistan Genel Valiliğini ihdas etmişlerdir. Hazar ötesindeki Türkmen topraklarının ve Merv'in işgallerinden sonra ve 1890'da bu bölgeler Türkistan Genel Valiliği idaresine bırakılmıştır. Genel Valilik Rus Savaş Bakanlığına bağlanmış olsa da Türkistan Genel Valileri doğrudan Rus çarı ile muhabere edebilme ve ölüm kararlarını onaylama yetkisi dâhil geniş yetkilere sahip olmuşlardır. Türkistan yerlilerinden ancak köy muhtarları, kanallarda su işleri ile ilgilenen mirablar ve kazalardaki kadırlar idarî ve başka konularda söz sahibi olarak kalabilmişlerdir. Bunlar da Rus kaymakamların emrine verilmiştir. Rus idaresi yerli halkın dinî, sosyal ve kültürel hayatına da müdahale etmeye başlamıştır. Cami yapımı valinin onayına bağlanmış, dinî merkezler kurulması ve vakıf işleri yasaklanmıştır (Hayit 1995: 157-159). Türkistan genel valileri yerli halka yönelik "ihtişam" gösterilerinde buldukları gibi sıradan halk gibi oturarak, kımız içip, at eti yiyerek "yeni tab'alarını cidden öğrenmeye ve avlamaya ehemmiyet" vermişlerdir (Togan 1947: 240).

Bir yandan dış saldırıların -İngiliz ve Çin- olabileceği, diğer taraftan da iç ayaklanmaların yaşanabileceği korkusunu taşıyan Çarlık Rejimi her zaman Türkistan'da büyük bir ordu bulundurmıştır. Bu sayede 1916'daki büyük ayaklanmaya kadar iç ayaklanmalar zararsız seviyede kalmış, ancak Ruslarda çevre ülkelere karşı aşırı bir duyarlılık hissi müzminleşmiştir (Wheeler 1975: 192). Türkistan Rus orduları için bir "bekleme yeri" haline getirilmiştir (Wheeler 1966: 37).

Ruslar Türkistan'da eğitim sisteminin gelişimine yeterince katkıda bulunmadıkları gibi, geleneksel ve dinî eğitim sisteminin modernleşmesi için de hiçbir katkı sağlamamışlardır. Sadece halk arasında oldukça kötü karşılanmış olan “Rus-yerli” okulları ile azınlıklar için açılan okullara bazı Müslüman çocukları kabul etmişlerdir. Bu ise yerel eğitim hayatına önemli bir değişiklik getirmiştir. Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914) öncülüğünde açılan modern Cedit okullarına da hiçbir destek vermeyen Ruslar, genellikle Türkistan'da eğitimin gelişmesine katkıda bulunmamışlardır. Bölgede 1917'ye kadar okuryazar oranı yüzde iki oranında kalmış ve yüksek eğitim veren okullar açılmamıştır (Wheeler 1975: 194). Tüm Rusya'daki Türkler arasında olduğu gibi Türkistan'da da modern ve batıcı eğitim için çaba gösteren Cedit okulları sürekli engellerle karşılaşmıştır. Bir çeşit “seküler ve modernist” sistem yanlısı olan Ceditçiler hem Ruslarla ve hem de gelenekçi ulema ile mücadele etmek zorunda kalmıştır (Pipes, 1955: 154).

Türk ve Müslümanlar arasında yıllarca yaşamış olan, İslam'a ve Müslüman geleneklerine hayranlık duyan, ancak “İstanbul bizim olacak” ifadesi ile Osmanlıya karşı tutumunu ortaya koyan ünlü Rus yazarı Dostoyevski, “Tüm Müslümanlar, Tatarlar ve diğerleri, ... her türlü güçlüğü yenmesini bilirler” demiştir (Futrell 1979: 18-19). İslam ve Müslümanlara karşı Rus duygu ve düşüncesi genellikle “güvensizlik” ve “güçeniklik” arasında kalmış, İslâm Dinine karşı “ilgisiz” kalmak yeğlenmiştir. Zaman içerisinde “geri” kabul edilen yerli kültür ve dininin zayıflayarak ortadan kalkacağı umulmuştur. Bu durum 1898'de patlak veren Andijan ayaklanmasına kadar sürmüştür (Wheeler 1966: 37-38).

Rusların genellikle iddia ettikleri “medenileştirme misyonu” bölgede hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Saray 2003: 75). Rusya'daki Türkler arasında hürriyet fikirleri bazı kimselerin Osmanlı Devleti ile münasebetlerinden etkilenmiştir. Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde Osmanlı Devleti'ne gelen Hokandlı Abdurrahim, Namık Kemal ve Ahmet Vefik Paşa ile görüşmüş, ülkesine döndüğünde bir mektep açmış ve “Büyük Asya” adında bir dernek kurmuştur. Genç Türklere yakın olan Azerbaycanlı Resulzade Emin “Azerbaycan Genç İnkılâpçılar” derneğini kurmuş (1904), Tekâmül gazetesinde “insanlara hürriyet, milletlere istiklâl” fikrini savunmuştur (Ülken 1992: 134).

Türkistan'a yönelik yoğun Rus göçü Stolypin'in başbakanlığı döneminde (1906-1911) yaşanmıştır. Bu göçün ve bölgeyi kolonileştirme çabasının başta gelen amacı “toprak açlığı duyan” Rus köylüsünü tatmin ederek fazla nüfusunu “daha seyrek nüfusa” sahip bölgelere dağıtmak idi. Bu dönemde bölgeye bir milyon Rus kolonici yerleştirilmiştir. Rus hükümeti göçbelerin

geleneksel topraklarını kraliyet mülkü olarak ilan etmiş ve bu yeni yerleşimcilerle “bol” toprak ve gerekli ekipmanları vermiştir. Onlara Kazak ve Kırgız köylerinden ayrı köyler inşa etmiştir (Pipes 1955: 296). Türkistan’a yönelik Rus koloni politikasının diğer bir amacı askerî yönetime destek olarak bölgedeki Rus siyasî gücünü perçinlemek ve bölgenin ekonomisini Rus ekonomisine uyumlu hale getirmektir. Bölgeye yerleştireceği göçmenler sayesinde hem ticarete ve hem de ziraatta Rus çıkarları daha fazla korunmuş olacak ve bölge daha fazla sömürülecektir. Rus tekstil sanayine hammadde kaynağı kabul edilen Türkistan pamuk ekim sahası 1888’de 68.490 *desyatın* iken bu alan 1913’te 273.396 *desyatine* çıkmıştır (Hayit 1995: 163).

Rusya’nın başlangıçtaki amacına uygun olarak pamuk üretimi cesaretlendirilmiş, 1911 yılına gelindiğinde Rus pamuk ihtiyacının yarısı Türkistan’dan karşılanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte bölgeye yerleştirilen milyonlarca Rus göçmen bölgedeki hayvan yetiştiriciliğine büyük bir darbe vurmuştur (Wheeler 1975: 196). Rusların işgallerine kadar dağ eteklerinde hububat, sulu tarlalarda sebze ve meyvecilik, geniş yarı-kurak alanlarda hayvancılık ile geçinen, buna rağmen, Zeki Velidi Togan (1947: 276-277)’a göre, “Emin hayat temin edemiyen ve mühim bir bölümü yağmacılıkla geçinen” Türkmenistan ahalisi, Rus idaresi altında “medeni hayata” geçmiştir. 1896’da Türkmen vilayetinin yıllık geliri 300 bin rubleye ulaşmıştır. Türkistan’da şehir hayatı inkişaf etmiş, “Cenubî Türkistanın beş vilâyetinde şehir ahalisi %80 artmış, memleket ‘feodalizm’den ‘ticaret, sanayi ve finans sermayedarlıkları’devrine” geçmiştir. 1912 tarihli bir istatistiğe göre beş vilâyette 387 fabrika bulunuyor, buralarda 12 bin işçi çalışıyor ve yıllık gelir 78.500.000 rubleye varıyordu.

Rusların Türkistan’daki işgalleri sırasında hanlıklarla ve Türkmenlerle yaptıkları savaşlarda hayatını kaybeden Türklerin sayısı oldukça fazla olmuştur. Savaşlardan sonra esaret ve itaat dönemi başlamıştır. Ayrıca bölge İngiltere ile Rusya arasında bir rekabet merkezi haline gelmiştir. Bu rekabet bölgenin sömürgeleştirilmesinde önemli rol oynamıştır (Sabol 2002: 588). Türkistanın tamamı Rus hakimiyetine girerken, Afgansitan üzerinde İngiliz nüfuzu kurulmuş, İran ise Rusya ve İngiltere arasında sürekli askerî, diplomatik ve ekonomik müdahalelerin yapıldığı bir bölge haline düşmüştür.

Yirminci asrın başlarından itibaren geleceğin stratejik ve ekonomik enerji kaynağı olan petrol Azerbaycan’da Bakü’de büyük miktarlarda keşfedilmiştir. Rusya bu petrolden büyük kârlar elde etmeye başlamıştır. 1872’de 6.700 ton olan petrol istihsalı 1901’de 11 milyon tona yükselmiştir (Devlet 1999: 23).

İmparatorluğun yaklaşık yarı nüfusunu oluşturan azınlıklara yönelik III. Aleksander’in “Otokrasi, Ruslaştırma ve Ortodokslaştırma” şeklinde üç ana

başlıkta toplanan yönetim anlayışı uygulanmış ve medenî haklarında kısıtlamalara gidilmiştir. II. Nikola'nın kendisi yüzde bir Rus kanı taşısa da (Moynahan 1994: 7) azınlıklara yönelik ruslaştırma politikaları devam etmiştir. Merriman'e (1996: 944-945) göre 1905'e gelindiğinde Rus nüfusu 150 milyonu bulmuş, bunun da ancak yüzde 40'ı Rus olmasından dolayı Ruslaştırma politikaları doğrultusunda büyük çoğunluk zarar görmüştür. Rusya nüfusunun yaklaşık üçte ikisini oluşturan Ortodoks dışı toplumlara din değiştirmeleri için baskılar uygulanmıştır.

Rusya bir "milletler zindanı" haline gelmiş, baskılar ve katliamlardan en fazla Yahudiler etkilenmiştir. Polonyalı, Ukraynalı, Fin ve diğer Hıristiyan azınlıklar da Ruslaştırma politikalarının kurbanları olmuştur. Leh ve Ukraynalıların kültür ve dilleri yasaklanmış, okuma imkânları sınırlandırılmıştır. Bu dönemde belki de en az baskı, sayıları 18 milyon (Kurat 1993: 389) civarında olan Türk-Müslüman gruplara uygulanmıştır. Ancak Türkistan halkı Rusların sürekli istismarlarına maruz kalmıştır. Ruslar, "hâkimiyetlerini medenî otoriteden ziyade, kalabalıkla ve zorbalıkla temin" ettiklerinden, "İngilizlerin ve Fransızların hilâfına olarak, müstemlekelerinde en ehemmiyetsiz, hattâ en pis işleri de kendileri" yapmışlardır. İngilizler "aşağı teknik hizmetlerde ve askerlikte yerlileri kullanırken,... Ruslar ... bilâkis kendileri kondüktör, kendileri çöpçü ve süpürüntücü, kendileri ve ancak kendileri asker, kendileri polis, kâtip ve kapıcıdır. Korktuğu şey, yerlilerin demiryolu memurluğunu, askerliği ve telgraf işlerini öğrenmesidir. Sanayi işlerinde yerlileri ancak fabrikalarda kara işçi olarak" kullanmışlardır (Togan 1947: 285-286).

"Kazan misyoneri" İlminski'nin çabaları ile Kazan Türkleri, Başkırtlar, Çuvaşlar ve diğerleri Ortodoks mezhebine geçmeye zorlanmış, geçene önemli ayrıcalıklar verilirken, geçmekten diretenlere ise baskılar uygulanmıştır. Rus maarif bakanı D. A. Tolstov'u da etkileyen İlminski, Rus dili ve Ortodoksluğun Müslümanlar arasında yayılması için resmî politikalar üretilmesine katkıda bulunmuştur (Hayit 1995: 166-167, Kurat 1993: 361). İlminski'den sonra öğrencisi olan ve Türkistan'da misyonerlik faaliyetlerinde bulunan N. P. Ostroumov'da Türkistan'daki Türklerin dillerini ve kültürlerini yozlaştırmaya çalışmıştır. Kültürde "böl ve yönet" anlamına gelen bu davranış Rus resmî çevrelerce de kabul görmüş, Türkçe yerine "Sart" dili diye bir dil geliştirilmeye, Türk toplumuna da "Sart" milleti adı verilmeye çalışılmıştır. Türkçenin öz kelimelerinin az kullanılması, buna karşı Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıklı kullanılmasını öneren Ostroumov, Türk ve Taciklerden bir "Sart" kavmi oluşturmak istemiştir. Ostroumov 1887'den 1917'ye kadar *Türkistan Vilayeti Gazetesi*'nin başyazarlığını yapmıştır. Tüm gayretlerine rağmen Ostroumov'un amaçladığı şeyler gerçekleşmemiştir (Hayit 1995: 168-169). Kazan'da faaliyette olan "Merkez Tatar Dönmeleri Okulu"nun 1913'teki

ellinci yıl kutlamalarında, elli yıl içerisinde okula 900 kişinin kayıt yaptırdığı, bunlardan ise 400 kadarının öğretmenlik hakkını kazandığı açıklanmıştır (Yetişgin 2000: 59). Seton-Watson'a göre (1967: 671) elli yıllık çalışma için bu “etkileyici bir başarı” değildi.

Devlet'e (1999: 8-18) göre II. Katerina (1762-1796) döneminde Ufa'da bir Müslüman Ruhani Meclisin kurulması ve Müslümanlara yönelik daha serbest ortam sağlanması Türklerin dinî ve kültürel hayatlarında rahatlama sağlamıştır. Yirminci yüzyıla girerken Türklerin Rusya içerisindeki nüfusları 16 milyon kadardı ve birçok yönden kendi dillerini, dinlerini ve kültürlerini geliştirme imkânı bulmuşlardı. Kazan vilayeti dâhilinde her 310 erkek Müslüman'a bir cami düşmekteydi. Türk kültürünün korunmasında ve geliştirilmesinde Volga ve Kırım Tatarları ile Azeriler önemli roller oynamışlardı. 1881'de Müslümanların 16 bin mahalle mektebi ve 213 medresesi bulunuyordu. Aynı dönemde tüm Türklerin “dilde, fikirde, işte birlik” olmasını savunan İsmail Bey Gaspıralı hem eğitim ve hem de medya aracılığı ile dünya üzerindeki Türklerin kültürel birlikteliğini geliştirmeye çalışmıştır. 1883'te Rusya'da ilk Türk gazetesi *Tercüman*'ı çıkarmış ve bu gazete 1903'e kadar haftalık, 1903'ten 1912'ye kadar haftada birkaç defa ve 1912'den 1918'e kadar da günlük olarak 35 yıl yayın hayatına devam etmiştir.

Kırımlı İsmail Gaspıralı'nın modern eğitim metodu ile açtığı cedit okulları tüm Rusya içerisinde yayılmıştır. Asırlardır “kuzeyden Rus, doğudan Çin” baskı ve işgallerine maruz kalmış olan Türkistan Türklerinin “tam bir fetret döneminden sonra gelecek aydın günleri” özlediği bir dönemde Ceditçiler ortaya çıkmıştır. “Sosyal düzeni değiştirmekten öte toplumun manevi yaşamını ıslah etmeye, yenilemeye dikkat” eden Münevver Abdurreşithan, Sadrettin Ayni, Mahmudhoca Behbudi, Avdullah Avlani, Zeki Velidi Togan, Taşpolat Narbutabek, Abdurrauf Fitrat, Çolpan gibi Ceditçiler yirminci asrın başlarında Türkistan'da Cedit okulları açmış, gazete ve dergi yayınlamış, pozitif ilimlere dayalı ders kitapları neşretmişlerdir. Batıdan esinlenerek “millî kültür tefekkürünü yükseltmeye” çalışmışlardır. İsmail Gaspıralı bizzat 1893'te Taşkent, Buhara ve Semarkand'a giderek Usül-i Cedit okulunun açılmasını sağlamıştır. Bir süre sonra resmî ve mutaassıb çevreler “yasa dışı ve dine aykırı” iddialar ile bu okullara karşı çıkmışlardır. Buna rağmen Ceditçilik Türkistan'da tutunmuş, Gaspıralı'nın çıkardığı *Tercüman* gazetesine üye sayısı artmıştır. Ceditçiler eğitim ile toplumun aydınlanacağına ve gelişeceğine inanmışlardır. “Onlar milletin yaşam koşullarının normale dönmesi için işgalci-feodal zulümden ve onların getirdiği ağır mecburiyetten arınmanın, manevi özgürlüğe kavuşmanın kaçınılmaz olduğunu idrak etmişlerdir. Onlar kendi eserlerinde yönetimin kanunsuzluk ve rüşvet, aşırı derecedeki vergi sistemi zulümkarlığını tenkit” etmişlerdir. “Yerel yönetim şeklinin seçim düzenine ve

Çar Rusyası'nın adaletsiz vergi siyasetine karşı seslerini duyurmuşlar, protesto" etmişlerdir. Dahası, Ceditçiler "medeni piyasaya mekanının içtimai-iktisadi koşullarını teşkil etmenin, İslâm'ı hurafelerden temizlemenin, tarihi kalkınmaya hız veren önemli şartlar olduğunu" savunmuşlardır (Curayeva 2002: 631-634). İsmail Gaspıralı'nın açtığı yolda ceditçiler sayesinde "Avrupai manada aydınlar yetişmekte; asırlar boyu hareketsiz kalmış Türk kavimleri yavaş yavaş canlanmakta ve siyasî hayata doğru adım atmaya hazırlanmakta idi... 'Cedit'çilik, Rusya Türklerinin uyanmasında ve millet olarak gelişmesinde başarılı rol oynamıştır" (Devlet 1999: 55).

II. Nikola döneminde azınlıklara karşı şüpheci bir yaklaşım izlenmiş, onlara karşı baskıcı bir yönetim anlayışı sergilemiştir. Türkistan'da halk II. Nikola'yı "kanlı Nikola" olarak çağırmıştır (Eudin 1943: 44). "Dar-görüşlü, önyargılı" olması ve "gerçek Rus" saymadığı hiç kimseye itimat etmemesi azınlıklar arasında Çar'a karşı genel güceniklik doğurmuştur. Çarın itimat ettiği bakanlardan V. K. Plehve'yi 1902'de İçişleri Bakanlığına getirmesi durumun vahametini artırmıştır. Çünkü işçileri bakanı geniş yetkilere sahipti. Polis dışında eyaletlerin valileri, Ortodoks Dini dışındaki dinler, sansür kurumu, cezalandırma ve daha birçok işler işçileri bakanının yetkisindeydi. Plehve ise oldukça tutucu ve otokrazi yanlısı idi. İmparatorluk genelindeki tüm azınlıkların Ruslaştırılması politikasına ağırlık vermekteydi (Ascher 2004: 2-3).

Rusya Müslüman Türk toplumları Ruslaştırma çabaları, misyoner faaliyetleri yanında, ekonomik ve ticarî kısıtlamalara gitmiştir. Örneğin Kazan Türklerine ticaret şirketi kurmak ve Türkistan'da emlak almak yasağı uygulamıştır (Kurat 1993: 377). Rusların Türkistan halklarının özgün karakterine yönelik asimilasyon çalışmalarına tepkili olan dönemin araştırmacıları özellikle Türkmenler konusunda ilginç yaklaşımlar sergilemiştir. Bağımsız karakterleri ile ve kadınlarına saygı göstererek sosyal hayatta eşitlik tanımalarından dolayı Türkmenler övülmüş, onların bu özelliklerinin kaybının insanlık için bir kayıp olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, Türkmenlerin geleneksel yapılarının erozyonu ile meşhur Türkmen atlarının soyunun biteceği dile getirilmiştir. Ancak, yazara göre, tüm olumsuzluklara rağmen Rus idaresi Türkistan'da halkın yararına işler yapmaktadır (Skrine 1900: 566-567).

1905'te gerçekleşen Rus Devrimi ve 1906'da Rus parlamentosunun açılmasına yol açmış ve bu Türkler tarafından olumlu karşılanırsa da yeterince ve istenen faydayı sağlamamıştır. Bunda Türk topluluklarının uzun yıllar siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik baskı altında kalmalarının yol açtığı gerilik etkili olmuştur. Yine de ihtilal öncesi sadece iki dilli -Türkçe ve Rusça- *Tercüman* gazetesi çıkmakta iken, 1905 Ekiminden sonra Kazan, Bakü, Petersburg, Astrahan, Ufa ve Orenburg gibi şehirlerde Türkçe ve yerel Türkçe ağızlarında

gazeteler çıkmaya başlamıştır. Kazan, Türkler için bir kültür merkezi haline gelmiştir.

Siyasî örgütlenme ihtiyacını hissederek Rusya Türkleri Abdürreşid İbrahim'in 1895'te yazdığı *Çoban Yıldızı* adlı broşürü, Rusların yasaklamasına rağmen, yaygın olarak okumuştur. Eser, Rusya'nın Müslümanlara karşı kısıtlamalarına tepki göstermiş, 16 milyon kabul edilen resmî Müslüman nüfusunun gerçekte 40 milyon olduğunu iddia etmiştir. 1901'de Kazan'da Müslümanlar "Şakirtlik" teşkilatını kurmuşlar ve *Terakki* adlı yayın organına sahip olmuşlardır. Ayrıca Müslümanları Aydınlatma Teşkilatı adı altında örgütlenen Türkler, I. Duma'ya katılımda etkili rol oynamışlardır. Rus-Japon Savaşı sırasında gizli "Hürriyet" partisi kurulmuş ve aynı isimle bir yayın organı çıkarılmıştır (Devlet 1999: 88-89). İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Azerbaycanlı Alimerdan Topçubaşlar öncülüğünde 15 Ağustos 1905'te İdil-Ural sahasında Nijni-Novgorod'da ilk "Rusya Müslümanları Kongresi" gerçekleştirilmiştir. Kongrede alınan kararlarda Rusya Müslümanlarının Ruslarla aynı haklara sahip olmaları, kendilerini siyasî, içtimâî ve ilmî yönden geliştirmeleri, yayınlar yaparak çağdaş düşüncenin geliştirilmesini sağlamaları ve Rus Devleti ile uyumlu çalışmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur (Kurat 1993: 390).

10 Mayıs 1906'da açılan ilk Duma 524 delegeden meydana gelmiştir. Bunların 25'ini Türk vekiller oluşturmaktaydı. Asırlarca yoğun bir mutlakiyet rejimine hizmet etmiş, Rus halkı ve otokrasiye inanan bir Rus hükümeti Parlamento'nun önemini anlamada yetersiz kalmıştı. Parlamento içindeki partiler arasında anlaşmazlıklar mevcuttu. İlk Duma on hafta kadar sürmüştür. Hükümetle Duma arasında sorunlar yaşanmış, Çar II. Nikola yetkisini kullanarak parlamentoyu kapatmıştır.

Rusya'da ikinci Duma Şubat-Haziran 1907'de açılmıştır. Bu meclise 35 Türk-Müslüman vekil girme hakkını elde etmiştir. Üçüncü Duma'da 10'a düşen Türk temsilci sayısı dördüncüsünde 7'ye inmiştir (Devlet 1999: 90). Wheeler (1975: 188-201)'e göre, Çarlık Rusya'sı Türkistan'ı işgal ettiğinde hiçbir belirgin ve net siyasî amacı bulunmamaktaydı. İlminski ve Nalivkin gibi kimseler Orta Asya'yı "sosyal yardımlar, modern eğitim ve asimilasyon ile Büyük Rusya'ya bağlamayı amaçlamışlardı. Türkistan halkına yönelik herhangi bir politik önem vermemişlerdi. Sadece ikinci Duma'da dört temsilci Bozkırlar bölgesinden ve altı temsilci de Türkistan'dan katılmasına müsaade edilmişti. Ancak, aynı yıl içerisinde açılan üçüncü Duma'da bunlara da yer verilmemişti."

Rusya Türkleri 23 Ocak 1906'da Petersburg'da "İkinci Kongre"yi ve aynı yılın panayır günlerinde Nijni-Novgorod'da 16-21 Ağustos'ta "Üçüncü Kongre"yi gerçekleştirdiler. Bu kongrelerde Türk ve Müslümanların eğitime önem

vermesi, kültürel faaliyetlerle birlik ve beraberliklerinin geliştirilmesi ve bir siyasî parti kurulması düşüncesini ortaya koymuşlardır (Kurat 1993: 396).

1905 özgürlükçü hareketleri ile başlayan, birinci ve ikinci Dumalarla devam eden dönemde Rusya Türkleri kendi benliklerini, birlikteliklerini ve gelecekle-rini gündeme almayı başarmış olsalar da uzun vadede somut siyasî, ekonomi-k ve kültürel haklar elde etmede yetersiz kalmışlardır.

Sonuçlar

Rusya yirminci yüzyıla birçok avantajları yanında pek çok sorunları ile birlik-te girmiştir. Avantajları arasında geniş bir ülke, kalabalık bir nüfus, dünyanın en güçlü kara ordularından birisi, zengin bir imparatorluk mirası, yer üstü ve yer altı zenginlikleri ve gelişmiş bir Rus edebiyatı gelmekteydi. Sorunları ara-sında ise modernleşme sürecinde geri kalmışlık, teknik ve teknolojiye gerilik, durağan yönetim, kurumlarda yozlaşma, çok milletli ve dinli toplumun do-ğurduğu sorunlar, batıda doğan siyasî, ekonomik ve kültürel gelişmelerin etkisinde gelişen siyasî örgütlenmeler, emperyalist yarışın doğurduğu çatış-macı bir dış siyaset, geniş ülkenin savunma ve idare edilme yükü, sosyal yapının tarihten getirdiği farklılıklara dayalı dağınıklığı ve yönetimde yeterli ve yetenekli idarecilerin eksikliği gelmekteydi.

Çarlık Rusyasının yirminci asır başlarındaki avantajlarını kullanmada başarılı olduğu söylenemez. Ülkenin genişliğine yönelik dış tehditler Rusların güçlü askerî caydırıcılığı ile sınırlandırılmış olsa da Rusların izlediği dış politika dün-ya devletleri tarafından oldukça yakından, kuşkuyla ve tedirginlikle izlenmiş-tir. Bu kuşku ve tedirginliğin doğurduğu aşırı realist dış siyaset sürekli bir gerilim ortamı meydana getirmiştir. Rusların kalabalık nüfusu büyük bir ordu oluşturmada etkili olmuşsa da ekonomik kalkınmada ve üretimde aynı başa-rıyı gösterememiştir. İşsizlik, kırsal kesimin genel nüfus içerisindeki yüksek oranı, topraksız çiftçilerin şikâyetleri ve toplumun tüm kesimleri arasında var olan gelecek kaygısı çarlık hükümetinin huzurunu bozmuş ve çarlık rejimini tartışılır hale getirmiştir. Yer altı ve yer üstü zenginliklerinin işletilmesi ve ülke kalkınmasında etkili kullanımı modern teknik ve teknolojinin yeterince geli-şmemiş olması, ulaşım zorlukları ve yeterli yetişmiş eleman eksikliği nedeniyle istenilen başarıyı göstermemiştir.

Son Rus çarları ve devlet adamlarının batıda doğarak tüm dünyayı etkisi altına alan yeni gelişmelerin bilincinde olarak politikalar ürettiklerini söyle-mek zordur. Bu gelişmelerin takip edilememesi toplum içerisinde farklı bek-lenti ve istekleri tatmin edemediği gibi tersine bu beklenti ve istekleri derinleş-tirmiştir. Rusya gelişmeleri takip ederek önemli aşamalar yapmak yerine geleneksel yönetiminden ısrarcı olmuş ve hatta Ruslaştırma politikalarına önem vermiştir.

Çarlık rejiminin yıkılmasında batıdan etkilenen ve değişim yanlısı örgütlerin ve siyasî oluşumların rolü büyük olmuştur. Yirminci asrın başlarındaki emperyalist aşırılıklar, yayılmacı istekler ve dış politika amaçları dünya üzerinde Rusya'yı da derinden etkileyen kutuplaşmalara yol açmıştır. Bunun sonucu doğan savaşlar Rusya'yı zayıflatmış, içeriden çarlık rejimine karşı olanların işini kolaylaştırmıştır. Sorunlarını çözemeyerek sürekli zayıflayan çarlık rejimi sosyalist düzenin gelmesine karşı koyamamıştır.

Yirminci asrın başlarında Rusların Türklere yönelik geleneksel politikaları devam etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devletinin bölünüp parçalanması, Türk toplumlarının da Rus idaresi altında asimile edilmesi veya en azından durağan yapılarının korunarak tehdit olmalarının önüne geçilmesi yoluna gidilmiştir. Başarılı bir emperyalist devlet olarak Rusya sıcak denizlere inme politikasını sürdürmüştür. Bu politikanın gerçekleşmesi için iki bölge -Yakın Doğu ve Orta Doğu- üzerinde yoğunlaşmıştır. Yakın Doğu'da sıcak denizlere giden yolu üzerindeki hâkim güç Osmanlı Türkleri idi. Orta Doğu'da ise Türkistan hanlıkları, İran ve Afganistan idi. Avrupa büyük devletlerinin Rus emperyalist ihtiraslarına karşı Osmanlı Devleti'ni desteklemesi ve Osmanlı Devleti'nin zayıf da olsa askerî gücü ve aldığı tedbirlerle Rusya Yakın Doğu'dan sıcak denizlere inme politikalarını gerçekleştirememiştir. Ancak Karadeniz'e ve Kafkaslara sağlamca yerleşmiş, Balkanlar üzerinde nüfuz sahibi olmuştur.

Orta Doğu'da Türkistan, İran ve Afganistan üzerinden sıcak denizlere ulaşmak isteyen Rusya burada büyük devletlerden sadece İngilizleri karşısında bulmuştur. İngilizlerle giriştiği rekabet siyasî ve diplomatik alanda çetin geçmiş, ancak askerî olarak ciddi bir mücadele yaşanmamıştır. Buna rağmen Ruslar tüm Türkistan'ı işgal ederek, stratejik ve ekonomik öneme haiz olan yerleri ilhak etmişlerdir. Afganistan'ın İngiliz nüfuz bölgesinden kalmasını onaylamışlardır. İran ise 1907'de yapılan İngiliz-Rus Anlaşması ile üç bölgeye ayrılmıştır; güneyde İngiliz nüfuz bölgesi, kuzeyde Rus nüfuz bölgesi ve ortada tampon bölge.

Rusya'daki Türklere kendi kaynakları ile kültürel kalkınmaları için çalışmıştır. Gaspıralı İsmail Bey'in öncülüğünde başlayan ve Türklere kültürel gelişimini hedefleyen Ceditçilik hareketi tüm Rusya'daki Türk toplumlarını etkilemiştir. Kazan Tatarlarının öncülüğünde ticaretle önemli başarılar elde ettikleri gibi İslâm dininin korunmasına da katkıda bulunmuşlardır. Ruslaştırma politikalarına karşı öz varlıklarını korumaya çalışmışlardır.

Rusya Türkleri Duma'nın açılması ile meşru yollardan siyasî kazanımlar peşine düşmüşlerdir. Kongreler düzenlemişler, birçok temsilcinin Duma'da yer almasını sağlamışlardır. Ancak, bu dönemde Rusya 1905 Rus-Japon Savaşı ve 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesine rağmen askerî gücü,

geniş imparatorluğun sağladığı faydalar, kalabalık nüfusu, teşkilatçı kadroları ve tarihî geçmişi sayesinde hâkim olduğu topraklar üzerinde hem çarlık hem de Bolşeviklik adı altında kendi politikalarını sürdürmeyi başarmıştır.

Kaynaklar

- Adams, Arthur E. (1965). "The Official-Conservatives: Pobedonostsev; Preserve the Autocratic System and Its Institutions". *Imperial Russia After 1861: Peaceful Modernization or Revolution?* Boston: D. C. Heath and Company.
- _____ (1965). *Imperial Russia After 1861: Peaceful Modernization or Revolution?* Dallas: D. C. Heath and Company.
- Armaoğlu, Fahir (1999). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ascher, Abraham (2004). *Revolution of 1905: A Short History*. California: Stanford University Press.
- Barton, James L. (1918). "The Ottoman Empire and the War". *Journal of Race Development* 9 (1): 1-15.
- Berlin, Sir Isaiah (1965). "The Populist' Moral Condemnation of Russia's Political and Social Systems". *Imperial Russia After 1861: Peaceful Modernization or Revolution?* Boston: D. C. Heath and Company. 1-18.
- Calchas (1901), "Russia and Her Problem" *Fortnightly Review* 69 (414): 1031-1044.
- _____ (1901), "Russia and Her Problem" *Fortnightly Review* 70 (415): 124-138.
- Curayeva, Barınçay (2002). "İsmail Gaspıralı ve Türkistan Ceditçi Hareketi". *Türkler*. C. 18. Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Devlet, Nadir (1999). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi, 1905-1917*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Esler, Anthony (1992). *The Human Venture: A World History from Prehistory to the Present*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Eudin, Xenia Joukoff (1943). "Soviet National Minority Policies 1918-1912". *Slavonic and East European Review* 21 (2): 31-55.
- Faroqhi, Suraiya (2005). *Ottoman Empire and World Around It*. New York: I. B. Tauris & Company Ltd.
- Fulbrook, Mary (1990). *A Concise History of Germany*. London: Cambridge University Press.
- Futrell, M. (1979). "Dostoyevsky and Islam (and Chokan Valikhanov)". *Slavonic and East European Review* 57 (1): 16-31.
- Green, Barbara B. (1994). *Dynamics of Russian Politics: A Short History*. Greenwood Publishing Group.
- Halpern, A. J. (1954). "The Revolution of 1905: Tsarist Russia in Decline." *History Today* 4 (2): 102-107.

- Hayit, Baymirza (2004). *Milli Türkistan Hürriyet Dâvası*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- _____ (1995). *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Hobsbawm, E. J. (1962). *The Age of Revolution: Europe 1789-1848*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Jelavich, Barbara (1964). *A Century of Russian Foreign Policy, 1814-1914*. New York: J. B. Lippincott Company.
- Kohn, Hans (1957). *Basic History of Modern Russia*. New York: D. Van Nostrand Company.
- Kurat, Akdes Nimet (1993). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Merriman, John (1996). *A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Present*. London: W. W. Norton and Company.
- Miller, Alexei (2004). *İmperial Rule*. Budapest: Central European University.
- Morrison, J. D. (1968). "Katkov and Pan Slavism". *Slavonic and East European Review* 46 (107) July: 422-441.
- Moynahan, Brian (1994). *The Russian Century*. New York: Random House.
- Neil, Thomas P. (1970). *Modern Europe: A Popular History*. New York: Doubleday & Company.
- Perrie, Maureen (Autumn 1977). "The Russian Peasantry in 1907-1908. *History Workshop* 4: 171-191.
- Pipes, Richard (1955). "Muslims of Soviet Central Asia: Trends and Prospects". *Middle East Journal* 9: 147-162.
- Polunov, Aleksander (2005). *Russia in the Nineteenth Century: Autocracy, Reform and Social Change, 1814-1914*. London: M. E. Sharpe Inc.
- Preobrazhenskii, Nikolai (2006). "Little-known Aspects of the Russian Revolution of 1905". *Critique: Journal of Social Theory* 34: 3, 293-314.
- Ralph, Julian (1898). "The Czar's People". *Harper's New Monthly Magazine* 97 (577): 2-24.
- Rudhart, Aleksander (1986). *20th Century Europe*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Sabol, Steven (2002). "Orta Asya'da Rus-İngiliz Rekabeti". *Türkler*. Çev. Nasuh Uslu C.18. Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Saray, Mehmet (2003). *The Russian, British, Chinese and Ottoman Rivalry in Turkestan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Seton-Watson, Hugh (1967). *The Russian Empire 1801-1917*. Oxford: Clarendon Press.

- Skrine, F. H. (1900). "Russia in Central Asia". *Journal of the Society of Arts*. 1 June: 566-568.
- Strakhovsky, Leonid I. (1965). "Stolypin: To Save the Crown Suppress Revolutionaries and Create Individual Peasant Landowners". *Imperial Russia After 1861: Peaceful Modernization or Revolution?*. Boston: D. C. Heath and Company.
- "The Growth of Industrialism in Russia". *Speaker*. July 1902 *The Times*. 8 Mart 1882.
- Togan, Zeki Velidi (1947). *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Uçarol, Rifat (2000). *Siyasi Tarih, 1789-1999*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Ülken, Hilmi Ziya (1992). *Türkiye Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yay.
- Vucinich, Wayne S. (1955). "Russia and the Near and Middle East". *Current History* 28 (162): 80-88.
- Witte, Sergei (1965). *Imperial Russia After 1861: Peaceful Modernization or Revolution?* Boston: D. C. Heath and Company.
- Wolf, John B. (1969). "Islam in the Soviet Union". *Current History* 56 (331): 161-165.
- Wheeler, Geoffrey (1975). "The Russian Presence in Central Asia". *Canadian Slavonic Papers* 17: 188-201.
- _____ (1966). *The Peoples of Soviet Central Asia*. Chester Springs: Dufour Editions.
- Yakubovskiy, A. (1992). *Altın Ordu ve Çöküşü*. Çev. Hasan Eren. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Yetişgin, Memet (2000). *The Times of London, Russian Expansion into Central Asia, 1850-1900*. Doktora Tezi. Lubbock: Texas Tech University.
- _____ (2007). "Rusların Türk Toprakları Üzerinde Yayılmasının Sebepler Üzerine Bazı Düşünceler". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16: 671-702.
- _____ (2004). "Russia's Ruthless Behaviors against the Turkmens During Russian Invasions in Central Asia". *Türk Dünyası Araştırmaları* 149: 223-240.

Russia at the Start of the Twentieth Century and the Russian Approach toward Turks

Memet Yetişgin *

Abstract: Tsarist Russia was one of the biggest states in the world at the start of the twentieth century. Its extremely centralist character, expansionist goals and modernization efforts were worthy of mention. The continuation of autocratic rule based on the ruling family's sacred and untouchable character, the assimilation of different nations in the service of Russianization, and the intention to convert all Russian subjects to the Orthodox religion were the major aims of official circles and the tsarist government. However, a large number of pro-change Russian peoples, on whom western revolutionists had had significant effects, were in search of a path different from that of the central government. While Russia was pursuing an expansionist big state mentality in international politics, internal separatist and revolutionist movements increasingly harassed it. Thus, Russia, which had established its rule over large territories, entered the twentieth century in a chaotic environment in which traditional institutions were quarrelling against a new order desired by revolutionist circles.

Traditional Russian manners towards the Turks continued at the start of the twentieth century. Russia maintained its policy of dividing and annexing strategically important regions of the Ottoman Empire. It tried at the same time to assimilate the Turks living within Russia and hinder their development on the road toward civilization, culture and enlightenment. Despite all difficulties, the Turks living within the Empire struggled for opportunities for cultural development and political rights.

Key Words: Russia, Europe, Turkish World, Ottoman Empire, Russians, Turks.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Science and Letter, Department of the History / KAHRAMANMARAS memyet@yahoo.com

Отношение России и русских к туркам в начале XX века

Мемет Етишгин*

Резюме: Царская Россия была одной из самых крупных мировых держав в начале XX века. Необходимо обратить внимание на чрезмерную централизацию, экспансионистские устремления и усилия по модернизации общества. Абсолютизм, основанный на святости и неприкосновенности правителя, проводил политику ассимиляции различных национальностей. Главной целью официальных кругов и царского правительства была русификация населения и превращение православия в единую религию всех русских подданных. Однако под влиянием революционных процессов на Западе, уставшие от экономической, социальной и культурной отсталости России широкие массы были в поисках иного пути развития в отличие от централизованного правительства. Хотя с одной стороны, во внешней политике России наблюдаются экспансионистские устремления сильного государства, с другой стороны во внутренней политике она подверглась давлению усиливающихся сепаратистских и революционных кругов. Таким образом, Россия, господствующая на обширных территориях, вступила в двадцатый век в хаотической обстановке, в которой существовавшие традиционные институты враждовали с понятием нового порядка революционных кругов.

Традиционное отношение русских к туркам продолжалось и в начале двадцатого века. Россия, проводя политику разделения и аннексии стратегически важных территорий Османской империи, пыталась ассимилировать тюркское население, проживающее в пределах империи; ограничивая поддержку в развитии их культуры и просвещения пыталась замедлить их развитие. Несмотря на все трудности, турки, проживающие в империи, боролись за культурное развитие и свои политические права.

Ключевые Слова: Россия, Европа, тюркский мир, Османская империя, русские, турки.

* КСУ, факультет естествознания и литературы, кафедра истории, / Кахраманмараш memyet@yahoo.com

Yayın Değerlendirme / Review

Sultanzade, Vügar (2009). *Turkish- Azerbaijani Dictionary of Interlingual Homonyms and Paronyms*. LINCOM Studies in Asian Linguistics. 184 pp.

Paşa Yavuzarslan*

Doğu Akdeniz Üniversitesi öğretim üyelerinden Vügar Sultanzade, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki eşadlı¹ (homonymous) ve okşar² (paronymous) kelimelerin sözlüğünü hazırlayarak, bize iki dilden birbirine aktarma yapmada yardımcı olacak, son derece önemli bir kaynak armağan etmiştir.

Türk dilleri arasındaki aktarmalarda yaşanan sorunlardan biri de şüphesiz akraba diller arasındaki eşadlı ve okşar kelimelerin aktarma yapan kişiyi yanılgıya düşürmesidir. Türkiye’de bu konuda ilk çalışmalardan biri, Özbek bilim adamı Nizameddin Mahmudov’un *Dil Dergisi*’nde 1994 yılında çıkan “Ortak Kelimeler Ortak Anlamlar mı Demektir? (Akraba Dilleri Öğrenmede Kelime Hazinesi Problemi)” adlı yazısıdır. N. Mahmudov (1994), bu yazısında Türkiye Türkçesi ile Özbek Türkçesi arasındaki ortak biçime sahip olan kelimelerin anlamsal farklılıklarına dikkat çekmiş ve bu farklılıkların ortaya çıkış sebeplerini maddeler hâlinde sıralayıp örneklendirmiştir.

Türkiye’de konuyu “yalancı eşdeğerler (false friends)” terimi altında inceleyen bilim adamı Asker Resulov’dur. A. Resulov, *Türk Dili* dergisinin 1995 yılı 524. sayısında çıkan “Akraba Diller ve “Yalancı Eş Değerler” Sorunu” adlı yazısında birbirine çok yakın olan iki akraba dilden Türkiye Türkçesiyle Azerbaycan Türkçesi arasındaki “yalancı eş değerler” sorununa değinmiş, yalancı eş değerleri sınıflandırmıştır. A. Resulov, çeviri biliminde “yalancı eş değer” teriminin tanımının şu şekilde yapıldığını belirtir: *yalancı eş değerler* terimiyle, “kaynak dildeki bir kelimeyle amaç dildeki bir kelimenin köken, yazılış ve söylenişlerinin aynı, anlamlarının ayrı olması durumu ifade edilmektedir (Resulov 1995: 916).

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / ANKARA

A. Resulov, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki yalancı eş değerleri farklı alfabelerin kullanımından kaynaklanan yazılış ve söyleniş farklarını dikkate almaksızın üç grupta tasnif etmiştir:

1. Eşadlı (homonymy) kelimeler: *gar, çelik, katık, aktarmak, banka* vb.
2. Yazılış ve söylenişleri ile kökenleri aynı olup, anlamları farklı olan kelimeler: *hala, baba, derslik, balet* vb.
3. Söyleniş ve kökenleri aynı olup, anlamlarından biri veya birkaçı her iki dilde de örtüşen fakat akraba dillerden birinde farklı anlamda ve üslûpta kullanılan kelimeler: *kapı, kalp, erkek, yenge, kardeş* vb. (Resulov 1995: 917).
4. A. Resulov, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında görülen “yalancı eş değerlerin ortaya çıkış sebeplerini şöyle belirler:

Hiç kuşkusuz, nedenlerin başında bu dillerin ana dili sayılan Türk dilinin çok uzun tarihsel gelişim ve dönemler içinde çeşitli kollara, gruplara ve alt birimlere ayrılması geliyor. Anadolu Türkleri ile Azerî Türklerinin çok ayrı ve değişik siyasal-toplumsal birlikler ve devletler kurmaları, özellikle son yüzyıllarda bir bayrak altında yaşamış ve dolayısıyla dilin gelişimi için önemli olan ortak kültürü paylaşmamış olmaları Türkçe ve Azerîcenin ses dizgesi, söz dağarcığı ve gramer yapısında birtakım ayrılıklar ortaya çıkmıştır. XV. yüzyıldan itibaren “Osmanlıca” dönemine giren yazı Türkçesi, sonraki asırlarda Batı dilleri ile yakın ilişkiler kurmuş, XX. yüzyılın başlarında, özellikle de Cumhuriyet döneminde sadeleşme ve özleşme reformları ile değişik bir gelişim izlemiştir. “Osmanlıca”nın dışında kalan ve Batı dilleri ile dirsek teması olmayan Azerîce ise daha çok Rusçadan etkilenmiştir. Bu uzun tarihsel süreçte Türkçe ve Azerîcenin ortak ana dilden gelen kelimeleri, dış etkinin yanı sıra bir de dilin iç gelişmesi sonucunda (sözcükte anlam kayması, genişlemesi veya daralması, genelgeçer bir kelimenin terimleşmesi vb.) değişik anlam ve üslûp özellikleri kazanarak “yalancı eş değerlere dönüşmüşlerdir.

“Yalancı eş değerler”in ortaya çıkışının bir başka nedeni de her iki dile yabancı dilden giren bir kelimenin bu dillerde değişik kavramlara karşılık olarak kabul edilmesi ve yazı dilinde bu şekilde resmîleştirilmesidir.

Bir diğer sebep de ana dilden gelen bazı kelimelerin bu dillerden birinde yazı diline alınmaması sonucu bu kelimelerin konuşma dilinde kalarak zamanla ilk anlamından ve dolayısıyla öteki dildeki anlamından farklı bir mana ve üslûpta kullanılmasıdır (Resulov 1995: 917-918).

A. Resulov'un bu yazısından sonra Türk dilleri arasındaki eş değerlilik; yalancı eş değerlilik ve lehçeler arası yapılan aktarmalarda yaşanan sorunlar konusunda, Özkan (1996), İlker (1996), Uğurlu (2000; 2002; 2004; 2007a; 2007b), Karadoğan (2004), Kirişcioğlu (2006), Ergönerç-Akbaba (2007), Ersoy (2007) tarafından yeni yayınlar yapılmıştır. Özellikle Mustafa Uğurlu (2004) "Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği" adlı yazısında akraba Türk dillerinin kendilerine mahsus sözcüklerinin, belli bir oranda temel lehçe düzeyinde; bundan daha az bir oranda da "Genel Türkçe" düzeyinde birbirleriyle örtüştüğünü belirtir ve Türk dilleri arasındaki eş değer kelimeleri üç bölüme ayırır:

- a. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede bir kelime eş değer olabilir.
- b. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede birden fazla kelime eş değer olabilir.
- c. Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede hiç bir kelime eş değer olmayabilir.

Başarılı bir aktarma için bilhassa, bir kelimeye birden fazla kelimenin eş değer olduğu duruma özen göstermek gerekir; zira böyle kelimeleri aktarırken hata yapma ihtimali yükselmektedir (Uğurlu 2004a: 25).

Akraba Türk dilleri arasında aktarma ve çevirilerde karşılaşılan sorunları gidermek için "yalancı eş değer" ya da dillerarası eşadlı ve okşar kelimelerin sözlüklerinin hazırlanması, tercüme ve aktarma yapanlara büyük kolaylık sağlayacağı aşikârdır.

Bu sözlük türünün ilk ve en güzel örneği, Türkiye Türkçesiyle Azerbaycan Türkçesi arasında V. Sultanzade tarafından hazırlanmış ve editörlüğünü de Javanshir Shibliyev yapmıştır.

Sözlük, Önsöz (Preface), *Sözlüğün Düzeni* (Organization of the Dictionary), *Sözlükte Kullanılan Kısaltmalar* (Abbreviations Used in the Dictionary), *Sözlükte Kullanılan Temel Sözlükbilimsel Kaynaklar* (The Main Lexicographical Sources Used in the Dictionary) gibi sözlüğün yapısıyla ilgili açıklama bölümleriyle, eşadlı ve okşar kelimelerin yer aldığı sözlük bölümünden oluşmaktadır.

V. Sultanzade, sözlüğün önsözünde, Türk dilinin Oğuz grubuna ait Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin birbirlerine çok yakın olduklarını ve sözcüklerinin büyük çoğunlukla ortak olduğunu belirtir. Bundan dolayı da iki dilin kullanıcıları arasındaki karşılıklı anlaşılabilirlik oranının yüksek olduğunu ifade eder. Ancak iki dilin sözcüğünde yer alan ortak kelimeler arasın-

da yer alan homonimler ve paronimler, bu dillerden birbirine aktarma yapanlara büyük sorunlar yaratmaktadır.

Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki dillerarası (interlingual) homonimler ve paronimler konusu üzerine bugüne kadar kapsamlı bir araştırma yapılmadığını dile getiren V. Sultanzade, bu boşluğu doldurmak için sözlüğünü kaleme aldığını belirtir. V. Sultanzade sözlüğün aynı zamanda Oğuz dilleri üzerine yapılacak artzamanlı çalışmalar için de son derece önemli materyaller içerdiğini ifade eder.

V. Sultanzade dillerarası homonimleri şu şekilde tanımlar: “Interlingual homonyms are words and idioms which are identical in form but different in meaning, like Tur. *bayır* ‘slope; slight rise, ascent’ and Az. *bayır* ‘outside; outdoors’. Homonimlerin bir kısmının ise telaffuzları aynı, yazımları farklıdır: Tur. *gar* ‘large railway station’ and Az. *qar* [gar] ‘snow’.

Dillerarası homonimlerin pek çoğu köken olarak aynı kelimelere bağlı yanıltıcı akrabalardır. En çok yanlış anlamlandırma da bu kelimeler üzerinde yapılmaktadır. Aynı biçimde olmayan yanıltıcı akraba kelimeleri paronimler olarak değerlendiren V. Sultanzade, bu yapıları şöyle örneklendirmektedir: Tur. *âdeta* ‘as if, as though’ and Az. *adətən* ‘usually, as usual; habitually’, which originate from the same Arabic form.

Dillerarası homonim ve paronimler, biçimce çok benzer olmalarından dolayı tercüme yanlışlıklarına sebep olmaktadır. Bu sebeple genellikle “tercümanın yalancı arkadaşları” (translator’s false friends) olarak adlandırılmışlar. Ancak V. Sultanzade dillerarası homonim ve paronimlerin hepsinin “false friends” sayılmasının çok doğru olamayacağını ifade eder ve Tur. *çit* ‘hedge, fence’ and Az. *çit* ‘printed cotton, chintz’ gibi örneklerin “false friends” olarak kabul edilmemesini vurgular. Bu sebeple, V. Sultanzade bu birimler için “dillerarası homonimler ve paronimler” (*interlingual homonyms and paronyms*) terimini tercih etmiştir.

V. Sultanzade önsözde dillerarası homonim ve paronimlerin ortaya çıkış sebeplerini 1) Zamanla kelimelerde meydana gelen değişimler sonucu oluşan dillerarası homonimler ve paronimler. 2) Ödünçlemelerden dolayı ortaya çıkan dillerarası homonimler ve paronimler. 3) Birleşik kelimelerden ortaya çıkan dillerarası homonimler ve paronimler. 4) Türetme eklerinden ortaya çıkan dillerarası homonimler ve paronimler şeklinde sınıflandırmıştır.

V. Sultanzade, kelimelerde zamanla hem anlamsal hem de biçimsel değişimlerin dillerarası homonim ve paronimlerin ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirtir ve bunu da iki kısma ayırır: 1) Ses değişimleri sonucu oluşan

dillerarası homonim ve paronimler. 2) Anlam değişimleri sonucu oluşan dillerarası homonimler ve paronimler.

Eski Türkçe *yit-* ‘kaybolmak’ ve *ak* ‘beyaz’ kelimeleri Azerbaycan Türkçesinde /y-/ sesinin düşmesiyle *it-*; *ak* ‘beyaz, ak’ kelimesi de /k/ >/ğ/ değişimiyle *ağ* olmuştur. Böylece Türkiye Türkçesindeki *it-* ‘itmek’ ve *ağ* ‘balık ağı, ağ’ kelimeleriyle homonim olmuşlardır.

Hem Azerbaycan hem de Türkiye Türkçesinde ortak olan kelimeler, yakın akraba olan dillerden birinde anlam daralmasına, anlam genişlemesine, anlam kötüleşmesine uğrayarak ya da mecaz anlam kazanarak homonim konuma gelmektedir.

Eski Türkçe *aş* ‘yemek’ kelimesi Türkiye Türkçesinde ilk anlamını korurken, Azerbaycan Türkçesinde ‘pirinçle hazırlanan bir yemek türü’nü karşılamaktadır. *kardeş* kelimesi Çağdaş Türkiye Türkçesinde, eski anlamını koruyarak ‘kız’ veya ‘erkek kardeş’ anlamında kullanılırken, Azerbaycan Türkçesinde anlam daralmasına uğrayarak (*qardaş* biçiminde) sadece ‘erkek kardeş’i karşılamaktadır.

baldız kelimesi genellikle ‘(eşlere göre) kadının küçük kız kardeşi (wife’s younger sister)’ iken, Çağdaş Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak, ‘kadının büyük kız kardeşi’, Azerbaycan Türkçesinde ise daha da genişleyerek ‘kocanın kız kardeşi’ anlamlarına da gelmektedir.

kızıl ‘kırmızı’ anlamıyla Türkiye Türkçesinde, Eski Türkçe anlamını korurken, Azerbaycan Türkçesinde renk anlamını kaybetmiş ve anlam iyileşmesine uğrayarak *altın* anlamında kullanılmaktadır.

Ödünç kelimeler yoluyla ortaya çıkan homonim ve paronimler a) Alıntı kelimeyle köken olarak, Türkçe olan kelimenin rastlantısal benzerliğinden ortaya çıkan dillerarası homonim ve paronimler: Azerbaycan Türkçesinde Moğolca *dal* ‘arka’ anlamındaki kelimeyle Türkiye Türkçesinde Türk dili kökenli *dal* ‘(ağaç) dalı’ anlamındaki kelime. Türkiye Türkçesinde Fransızcadan alıntı *gar* ‘demiryolu istasyonu’ ile Azerbaycan Türkçesinde Türk dili kökenli *qar* (telaffuzu *gar*) ‘kar’ anlamındaki kelime. b) Farklı anlamlarda olan alıntı kelimelerin rastlantısal benzerliğinden ortaya çıkan dillerarası homonim ve paronimler: Türkiye Türkçesine Fransızcadan ve İtalyancadan giren *kompas* ‘compasses’ ve *rota* ‘course, route’ kelimeleriyle, Azerbaycan Türkçesinde İtalyancadan ve Lehçeden giren *kompas* ‘compass’ ve *rota* ‘company’ kelimelerinin tamamen farklı anlamlarda kullanılması.

Birleşik kelimelerin farklı anlamlar taşımasıyla ortaya çıkan dillerarası homonim ve paronimler: Hem Azerbaycan Türkçesinde hem de Türkiye Türkçe-

sinde bitki ismi olan *kazayağı*³ / *qazayağı*⁴ (lit. goosefoot) Türkiye Türkçesinde ‘pigweed’, Azerbaycan Türkçesinde ‘longleaf’ anlamlarına gelmektedir.

Türetim ekleriyle genişletilen kelimeler yoluyla ortaya çıkan dillerarası homonim ve paronimler: Burada aynı kök ve gövdeye eklenen aynı yapım ekinin türettiği farklı anlamlardaki kelimeler kastedilmektedir. Hem Azerbaycan Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde ortak kök olan *ders / dars* ‘class, lesson’ kelimesine +*llk* ekinin eklenmesiyle türeyen *derslik / darslik* Türkiye Türkçesinde ‘sınıf (classroom)’, Azerbaycan Türkçesinde ‘ders kitabı; el kitabı (textbook; manual)’ anlamlarına gelmektedir.

V. Sultanzade dillerarası homonim ve paronimlerin oluşum biçimlerini ve süreçlerini tek tek örneklerle açıkladıktan sonra, *Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Dillerarası Homonimler ve Paronimler Sözlüğü*’nün sistemi hakkında bilgi vermektedir.

Sözlüğe alınan maddebaşları hem Türkiye Türkçesi hem de Azerbaycan Türkçesinde yan yana Latin alfabesinde verilmiştir. Sözlüğe alınan maddebaşlarının her biri, beş girdi (entry)den oluşmaktadır. Birinci satır, dillerarası homonim ve paronimlerin hem Türkiye Türkçesi hem de Azerbaycan Türkçesindeki maddebaşlarını, ikinci ve üçüncü satır Türkiye Türkçesi maddebaşlarının İngilizceye ve Azerbaycan Türkçesine çevirilerini, dördüncü ve beşinci satırlar ise Azerbaycan Türkçesi maddebaşlarının İngilizce ve Türkiye Türkçesi açıklamalarını gösterir.

V. Sultanzade, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasındaki 1315 homonim ve paronim kelimeyi yukarıda açıklanan metot çerçevesinde sıralayıp, kelimelerin hem İngilizce hem Türkiye Türkçesi hem de Azerbaycan Türkçesi karşılıklarını vermiştir.

1. acemi / əcəmi

TT. untrained; inexperienced, unpractised

*naşı, təcrübəsiz

AT. *ar.* 1. non-Arab; 2. Iranian, Persian; 3. foreigner

**ar.* 1. Arap olmayan; 2. Fars, İranlı; 3. yabancı

2. abdal

TT. degree in some dervish orders

*bəzi dərvişlərə verilən ad

AT. vagrant, silly, fool

*aptal

Örnek (2)'de *abdal* '1. Gezgin derviş 2. Dilenci kılıklı, üstü başı perişan kimse' (GTS) anlamında kullanılan kelime yanında, yine aynı kökten ses değişmesi sonucu oluşan başka bir anlama gelen (doublet) *aptal* 'zekâsı pek gelişmemiş, zekâ yoksunu, alık, ahmak, alık salık' anlamlarında, bir kelime daha vardır. Azerbaycan Türkçesinde *abdal* kelimesinin anlamı, bu kelime ile örtüşmektedir.

3. adamcıl

TT. domesticated, tamed; friendly, warm-blooded

*əhliləşdirilmiş; istiqanlı, munis

AT. cannibal; savage

*yamyam; vahşi

Örnek (3)'te, Türkçe *adamcıl* 'İnsandan ürkmeyen, insana alışmış olan, insana sokulan, sıcakkanlı, munis' anlamlarındaki kelime, Türkçe *adam* (<Ar. âdem) kökü + Türkçe +CII ekinden *insancıl* kelimesine analogiyle türetilmiş bir kelimedir. Azerbaycan Türkçesinde de aynı yapıda türeyen *adamcıl* 'yamyam, vahşi' anlamındaki kelimeye eklenen +CII ekinin işlevi, Türkçedeki *ot+çul*, *et+çil* örneklerindeki eklerle eş değerdir. Ancak Türkçe *adamcıl* 'sıcak kanlı, munis' kelimesi, Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla yer almaktadır: *adamcıl* (آدمجیل) s. 1. adam yiyen, merdüm-hor 2. Adama salar veya adamdan ürker, gayr-i mûnis (hayvan) 3. İfrat-ı ünsiyetden insanın üzerine gelen (hayvan) (Ş. Sâmî H.1317: 25c). *adamcıl* (آدمجیل) a. (A brute) that attacks or kills man; a misanthrope. (Redhouse 1974: 52a).

4. ağ

TT. I. net; web; II. crotch (of trousers)

*I. tor; II. paça

AT. white

* beyaz, ak

Örnek (4)'te, Azerbaycan Türkçesindeki *ağ* 'beyaz, ak' (<Eski Türkçe *ak* 'beyaz, ak') anlamındaki kelimenin sonundaki /-k/ ünlüsü, /-ğ/ sesine dönüşerek, Türkçe *ağ* 'ağ, balık ağı' kelimesiyle homonim olmuştur.

5. ağaçdelen / ağacdələn

TT. *zool.* wood-worm

**zool.* ağacqurdu

AT. *zool.* woodpecker (*Picus*)

**zool.* ağaçkakan

Örnek (5)'te, hem Türkiye Türkçesinde hem de Azerbaycan Türkçesinde ağaç isim ve *del+en* sıfat-fiil unsurlarından oluşan birleşik kelime, Türkiye Türkçesinde 'ağaç kurdu', Azerbaycan Türkçesinde ise 'ağaçkakan' anlamına geldiğinden dillerarası homonim örneği olarak alınmıştır.

6. ajan

TT. agent

*casus, agent, şpion: *O doğru dürüst bir asker olarak yetişmişti, yoksa bir ajan olarak değil* (H. Topuz)

AT. the police; policeman

*polis: *Bayrağı sancın, bayrağı asın, - deyə məhəllə ajanı əlindəki çubuğu açıq dükanların qapılarına vurub keçirdi* (Q. Qəhrəmanzadə)

Örnek (6)'da, Türkçe *ajan* (<Fr. agent) '1. Casus 2. Bir kimsenin, bir ortaklığın veya bir devletin bazı işlerini yapan kimse, temsilci' (GTS) anlamındaki kelimenin, Azerbaycan Türkçesinde 'polis' anlamında kullanılması, iki dilden birbirine tercüme yapanlar için oldukça ilginç bir false friend örneğidir.

7. algı / alğı

TT. perception

*idrak

AT. buying

*satın alma işi

Örnek (7)'de, Türk dili kaynaklı *al-* 'almak...' anlamında olan fiilden *+gı / +ğı* ekiyle türetilen *algı/alğı*, Türkiye Türkçesinde *al-* fiilinin 'anlamak, akıl almak' mecazî anlamından türetilmiş bir yapı olup, Osmanlı Türkçesindeki *idrak* kelimesinin karşılığıdır. Azerbaycan Türkçesinde dilin doğal gelişimi sonucu *al-* fiilinin '(satın) almak' anlamından *+gı* ekiyle türemiş bir kelime olup, Türkiye Türkçesindeki karşılığı *satın almadır*.

8. amal

TT. ar. procedures, operations; activities, works

*ar. işlər, əməliyyatlar

AT. aim, goal, object

*gaye, amaç

Örnek (8)'de, Türkçe *amal* (<Ar. أعمال) kelimesi, Arapça *amel* (<Ar. عمل) kelimesinin çoğuludur, Azerbaycan Türkçesindeki *amal* (<Ar. آمال) kelimesi ise, *emel* (<Ar. أمل) kelimesinin çoğuludur. Her iki dilde de aynı biçimde olan bu kelimeler dillerarası bir homonim örneğidir.

9. bahis

TT. 1. subject, topic; 2. bet, wager

*1. bəhs; 2. mərc

AT. one who deals about something

*bahseden

Örnek (9)'da, Türkiye Türkçesindeki *bahis* 'konu, anlaşma' anlamındaki kelime, Arapça (< Ar. *bahs* بَاحِث) mastarından Türkçede ünlü türemesiyle oluşmuş bir biçim olup, Azerbaycan Türkçesindeki karşılığı *bəhs* (<Ar. *bahs*) kelimesidir. Azerbaycan Türkçesindeki *bahis* (<Ar. *bāhis* بَاحِث) kelimesi Arapça *bahs* mastarının ism-i faili olup 'bahseden, konu açan' anlamındadır. Farklı gramer kategorisine sahip olan bu iki kelime, ses değişimleri sonucunda Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında dillerarası homonim konumuna gelmiştir.

10. bayan

TT. Miss; Mistress; lady

*xanım

AT. a kind of accordion

*bir akordeon türü

Örnek (10)'da, *bayan* 'bir akordeon türü' Azerbaycan Türkçesinde (<Rus. *баян*) Rusçadan bir alıntı olup, Türkçe *bayan* kelimesi ise *bay+an* ekiyle türetilmiş yeni bir kelimedir. Bu iki kelime ayrı kaynaklara sahip dillerarası bir eşadlılıktır.

11. baz

TT. base

*əsas, təməl

AT. *zool.* falcon, hawk (*Falco*)

**zool.* doğan kuşu

Örnek (11)'de, Türkçe *baz* 'temel, esas' anlamındaki kelime (<Fr. *base*) Fransızcadan, Azerbaycan Türkçesi *baz* 'doğan kuşu' (<Far. *bāz*) Farsçadan alınmıştır.

12. bekar

TT. single, unmarried, bachelor

*subay

AT. *free*, idle; jobless

*işsiz

Örnek (12)'de de, Türkiye Türkçesindeki *bekar* 'evlenmemiş kimse' anlamındaki kelime Arapça (<Ar. bikr) kelimesinden türemiş bir yapıdır, Azerbaycan Türkçesindeki *bekar* 'işsiz' anlamındaki kelime Farsça (<Far. bî+kâr) kelimesinden gelmektedir. İki ayrı dilden gelen farklı anlamlardaki *bekar* kelimesi Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında dillerarası homonim konumundadır.

V. Sultanzade'nin hazırlamış olduğu *Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Dillerarası Homonimler ve Paronimler Sözlüğü* gibi sözlüklere, Türk dilleri arasında birbirine yapılan aktarmalarda ne kadar ihtiyaç duyulduğunu göstermek amacıyla, Muhtar Avezov'un *Abay Yolu* romanının Türkiye Türkçesine tercümesinde, iki dildeki dillerarası homonim ve paronimlerden kaynaklanan tercüme yanlışlarına M. Uğurlu (2000)'nun değerlendirilmesinden birkaç örnek vermek istiyorum:

-Hey, mavi kırsağın bugünkü hizmeti yeter (AY 1, 256).

-Öy, kök biyeniñ bügingi eñbegi jetedi (AJ 1, 175).

>> -Hey, boz kırsağın bugünkü hizmeti yeter. (Uğurlu 2000: 64).

Abaylar, Böcey evinde kımız ağız deçip dışarıya çıkararak o meclise geldiler (AY 1, 282).

Abaylar, Böjey üyinen kımız avız tivip, tıska şığıp, sol jıynğa keldi (AJ 1, 194).

>> Abaylar, Böcey'in evinde kımızın tadına bakarak dışarıya çıkıp oradaki topluluğa katıldılar. (Uğurlu 2000: 65).

Hint-Avrupa ve Slav dilleri arasında yapılan "false friends; falschen freunde; faux amis du traducteur; Ложные друзья переводчика" sözlük türleri yeni olmamakla beraber, Türk dilleri arasında ilk defa böyle bir sözlüğün düzenlenmesi, iki dil arasında tercüme yapanlara, iki dili öğrenen ve öğretenlere kılavuzluk edeceği gibi Türk dilleri arasında yapılacak bu türden sözlüklere de önderlik edeceği şüphesizdir.

Açıklamalar

1. *eşadlılık* (homonymy): Gösterileni ayrı, göstereni özdeş olan sözcüklerin özelliği (örn. bir "renk" belirten *kara* ve "toprak parçası" anlamına gelen *kara* sözcükleri (Vardar vd. 1998: 97).
2. *okşarlık* (paronymy): Biçimsel benzerliği olmakla birlikte, anlam açısından ayrı olan sözcüklerin özelliği (Vardar vd. 1998: 157).

3. *kazayağı* (I) isim, bitki bilimi Ispanakgillerden, yaprakları kaz ayağına benzeyen bir bitki (Chenopodium). GTS
5. *gazayağı* is. bot. Sıcak iklimlerde yetişen ve kokusu kerevizi andıran yenen bir bitki (Falcaria Bernh) (Altaylı 1994: 476).

Kaynaklar

- Altaylı, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I*. İstanbul: MEB.
- Amazarov, Seyit Nazar (2004). “Türkmen ve Türkiye Türkçesinin Ortak Fiillerinin Anlam Bakımından Genel Bir Mukayesesi”. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*. Ankara: Türk Dil Kurumu. 193-220.
- Ergönenç-Akbaba, Dilek (2007). “Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler”. *bilig* 42: 1-29.
- Ersoy, Feyzi (2007). “Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler”. *Türkbilig* 2007/14: 60-68.
- GTS: *Güncel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. <http://www.tdk.gov.tr>.
- İlker, Ayşe (1999). “Lehçeden Lehçeye Aktarma Üzerine Bazı Düşünceler”. *3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 553-560.
- Karadoğan, Ahmet (2004). “Türk Lehçeleri Arasında Yapı Eş Değerliği ve Yalancı Eş Değer Yapılar”. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*. Ankara: Türk Dil Kurumu. 1591-1604.
- Mahmudov, Nizameddin (1994). “Ortak Kelimler Ortak Anlamlar mı Demektir? (Ak-raba Dilleri Öğrenmede Kelime Hazinesi Problemi)”. *Dil Dergisi* 17: 15-19.
- Özkan, Fatma (1999). “Bugünkü Türk Lehçelerindeki İletişimi Zorlaştıran Kelimeler”. *3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 883-889.
- Redhouse, James W. (1974). *A Turkish And English Lexicon*. Beirut: Librairie Du Liban.
- Resulov, Asker (1995). “Akraba Diller ve “Yalancı Eş Değerler” Sorunu”. *Türk Dili* 1995/II: 916-924.
- Ş. Sami (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Uğurlu, Mustafa (2000). “Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve “Abay Yo-lu” Romanı”. *bilig* 15: 59-80.
- _____ (2002). “Kırgız ve Türkiye Türkçesi Arasında Bire Bir Kelime Eş Değerliği “Camiyla” Romanındaki Meseleler Üzerine”. *Scholarly Depth and Accuracy A*

Festschrift to Lars Johanson Lars Johanson Armağanı (Editör: Nurettin Demir. Fikret Turan). Ankara: Grafiker Yayınları. 389- 401.

_____ (2004). “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği”. *bilig* 29: 29-40.

_____ (2007a); “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği”. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu. 1861-1869.

_____ (2007b). “Die “falschen Freunde”: ein Problem bei der Übersetzung zwischen den Türk Sprachen”. *Einheit und Vielfalt in der türkischen Welt. Materialien der 5. Deutschen Turkologenkonferenz. Universität Mainz*. (Yay. Hendrik Boeschoten. Heidi Stein). *Turcologica* 69. Harrassowitz Verlag Wiesbaden. 206- 214.

Vardar, Berke vd. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul. Ankara. İzmir: ABC Kitabevi.

**György Hazai, Andreas Tietze (2006). *Ferec ba'd eş-şidde (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch)*.
Berlin: Klaus Schwarz Verlag 650 s.**

Emine Yılmaz*

Konularındaki ortak yön “Sıkıntıdan sonra erişilen mutluluk” olan ve *Ferec ba'd eş-şidde* (=FBS) adıyla anılan hikayeler erken Osmanlıca döneminin en önemli nesir eserlerindedir. Türkçe FBS'ler 1001 gece masalları tarzında 42 hikayeden oluşur. Hazai-Tietze'nin yazıçevrimli metnini yayımladıkları Budapeşte nüshası ise, Türkiye kütüphanelerinde ve yurt dışında pek çok kopyası bulunan Türkçe FBS'lerin istinsah tarihi en eski (1451) olanıdır.

Ferec ba'd eş-şidde belli bir eserin farklı versiyonlarına verilmiş bir ad değil, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında, üzüntüden sonra erişilen sevinç ve huzurun anlatıldığı bir hikaye türünün adıdır. Hikayelerin kahramanları mutlaka soylu ve zengin kişilerdir; yaşamları normal akışı içinde ilerlerken çeşitli nedenlerle kendilerini olağanüstü olayların içinde bulur, bin bir güçlükle mücadele etmek zorunda kalırlar; ama mutlaka her hikaye “mutlu sonla” biter ve kahramanlar kalan ömürlerini mutluluk içinde geçirirler.

Bu edebi tür, Arap edebiyatı içinde şekillenmiş, Farsçaya yapılmış çeviriler aracılığıyla Türk edebiyatına geçmiştir. Arap edebiyatında *Ferec ba'd eş-şidde* adıyla 20 sayfalık bir hikaye kitabı yazan ilk müellif Ebu'l-Hasan el-Medâ'ini'dir (öl. H. 234). Arap edebiyatında daha sonra bu adla hikaye yazan başka müellifler olmuşsa da en tanınanları Ebü 'Alî el-Muḥassin el-Tenūhî'dir (H. 329-384). Tenūhî'nin eseri 14 bölüm ve 140 hikayeden oluşur. Bu FBS'ler, Tenūhî nüshası başta olmak üzere, 13. yüzyıldan itibaren Farsçaya çevrilmişlerdir. 15. yüzyıldan başlayarak Türkçede de görülen bu hikayelerin kaynağı da Farsçadır. Ancak çeviriye esas olan Farsça nüsha bilinmiyor. Türkçe FBS'lerin tümünde 42 hikaye bulunduğu için, 140 hikayeden oluşan Tenūhî kökenli bir Farsça esere dayanmadığı anlaşılmaktadır. Türkçe FBS nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi için Seyidoğlu-Yavuz (1990: 5-7), Koç (1998: 9-11), Kavruk-Çaldak-Yoldaş (2000: XI-XIII), Hazai-Tietze (2006: 19-25) ve Parlatur-Hazai'ye (2007: 218-225) bakılabilir.

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / ANKARA
eminey@hacettepe.edu.tr

Nüshalarda bilgi verilmediği için, FBŞ'yi Farsça aslından Türkçeye çevirenin kim olduğu kesin değildir. Kaynaklarda bu kişinin Kasım b. Mehmed olabileceği üzerinde durulur (Kurgan 1945: 363 vd., Kavruk 1998: 60, Hazai-Tietze 2006: 15). Ancak TÜBA tarafından yayımlanmış olan *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğunda* Türkçeye çevirenin Kasım b. Mehmed olduğu bilgisi tereddütsüz verilmiştir (Parlatır-Hazai 2007: 219).

Hazai-Tietze yayınına konu olan Budapeşte nüshası (Macar Bilimler Akademisi), en eski tarihli olmanın yanısıra Türkçe nüshalar içinde en erken dikkati çeken ve üzerinde en çok araştırma yapılanıdır. H. 855 tarihinde Edirne'de istinsah edilmiş olan bu nüsha ilk olarak Á. Vámbéry tarafından tanıtılmış, ikinci hikayenin Arap harfli ve yazıçevrimli metni, Almancaya çevirisi verilmiş ve nüshada yer alan Türkçe sözcüklerin bir listesi hazırlanmıştır (1901). Ş. Kurgan, Ankara ve İstanbul'daki FBŞ nüshalarını tanıttığı makalesinde, Vámbéry'nin yayımladığı hikayenin yeni bir yazıçevrimini de vermiştir (1945). Kurgan'ın makalesi aynı zamanda Türkiye'de FBŞ'ler üzerinde yapılmış ilk ciddi yayındır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de yaşayan A. Tietze bu nüsha üzerinde çalışmaya başlamış, Gy. Németh'in yardımıyla yazmanın mikrofilmünü Macar Bilimler Akademisi'nden getirtmiştir. Tietze ayrıca Türkçe FBŞ'leri çeşitli yönleriyle değerlendirdiği bir de makale yayımlamıştır (1957). Tietze'nin 2002'de ilk cildi yayımlanmış olan *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı* adlı sözlüğünde de bu nüshanın söz varlığı çok önemli bir rol oynamıştır.

Budapeşte nüshası üzerindeki son yayın Hazai-Tietze yayınıdır. Hazai, ön-sözde, esas olarak Budapeşte nüshasını paralel nüshalarla karşılaştırmadan yayımlamak istediklerini, ancak 2000'de İ. Parlatır'ın da yardımıyla en önemli İstanbul yazmalarının (Fatih, Hamidiye, Laleli) mikrofilmlerini elde ederek karşılaştırmaya karar verdiklerini, bu işi kendisinin üstlendiğini ve 2003'te tamamladığını, aynı yıl 22 Aralık'ta Tietze'nin ölümü nedeniyle yayının sorumluluğunu da tek başına üstlendiğini belirtir (s. 8-9).

Türkçe FBŞ'lerin Budapeşte yazması dışındaki nüshalarıyla ilgili belirlenebilen diğer yayınlar İz 1964, Seyidoğlu-Yavuz 1990, Koç 1998 (İstanbul-Hamidiye nüshası), Kavruk-Çaldak-Yoldaş 2000, 2004 (İstanbul Hamidiye ve Fatih nüshaları, sözlüksüz) olarak sıralanabilir. Ayrıca Türk Dil Kurumu kütüphanesindeki nüsha *Tarama Sözlüğü* için Dehri Dilçin tarafından taranmıştır.

Hazai-Tietze yayını Hazai'nin, *Ferec ba'd eş-şidde*'nin elli yıllık yayın macerasını anlattığı bir Önsöz'le başlar (7-9) ve Tietze'nin Giriş'i ile devam eder. Giriş'te *Ferec ba'd eş-şidde* adı, edebi tür olarak ortaya çıkışı, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında *Ferec ba'd eş-şidde* geleneği hakkında bilgi verilir. Ayrıca Türkçe FBS yazmalarının istinsah tarihleri, yazar veya çevirmenleri tartışılır; bu yazmalar üzerinde yapılmış olan çalışmalar değerlendirilir ve 46 yazma kısaca tanıtılır (s. 11-27).

Tietze, yayına esas olarak neden Budapeşte nüshasının seçildiğini Giriş bölümünde şöyle özetler: Korunan en eski nüshadır, istinsah tarihi bellidir, yazısı özenli ve okunaklıdır, ayrıca Vámbéry'nin *Altosmanische Sprachstudien* adlı yayınında bu nüsha kullanılmıştır (s. 26).

Yazma başlığı altında Budapeşte nüshasının fiziksel özellikleri verilir. Bu bölümdeki en ilgi çekici tespit, farklı yazı karakterlerinden yola çıkılarak yazmanın birden çok yazıcısı olduğunun ortaya konulmasıdır (s. 31-34).

35.-39. sayfalar arasında *Yayın İlkeleri* yer alır. Bu bölümde, metin kurulurken mümkün olabildiği kadar çok özelliği yansıtabilmek için kullanılan, bu yayına özgü özel işaretler tanıtılır. Arap harfli metin yayınları geleneğinde görmeye alışkın olmadığımız bu işaretler şunlardır: ı harfi Arap harfli metinde yazılmışsa yazıçevriminde ĩ ile (*âdemîlhk, ġarîbliġa, ġarîmlîk* vb.), yazılmamışsa ı ile gösterilmiştir (*zârî-lîġıla* vb.).

Geleneğe göre, imlada gösterilmiş bir uzun ĩ beklendiği durumda bu ses ĩ ile işaretlenmiştir. Satır altı ı işareti ise, dönemin yazım geleneğinde çok sık rastlanan ünlü eksikliğini gösterir.

vāv-ı ma'dule için ø; söz sonundaki *i* sesini karşılayan *güzel he+kesre* için ĩ; *elif-i maksûre* için ā; *tenvin* için ū; *te' merbûta* için altında iki nokta bulunan t; ٲ harfinin yazıçevrimi için yine üstünde üç nokta bulunan k, g ve ñ harfleri kullanılmıştır.

Budapeşte nüshasında sık rastlandığı belirtilen hareke tutarsızlığı ise yine bu yayına özgü ve son derece özenli bir sistemle gösterilmiştir. Buna göre sözcüğün sonunda, yukarıda bir ˘ varsa hareketin eksik olduğunu, ˘ varsa tam olduğunu, * varsa yanlış veya sorunlu olduğunu gösterir.

Hazai-Tietze bu kadar ayrıntılı bir yazıçevrimi sisteminden sonra bile, dönemin ses yapısının tam değil, ancak olabildiği kadar doğru yansıtılabileceği, Türkçe sözcüklerin Arap harfli biçimlerinin sesleri tam yansıtamayacağı ve pek çok sorunun cevabının belki de hiçbir zaman verilemeyeceği yorumunda bulunurlar (s. 37).

Ancak bu bölüm yazıçevrimi işaretlerinin hangi sesleri yansıttığı ile sınırlı değildir. Döneme ait diğer metin yayınlarında karşılaşılan genel okuyuş sorunlarına da tarihsel sesbilgisi açısından çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Hazai-Tietze ünlü uyumuna aykırı Arapça-Farsça sözcüklerle, özellikle de *l-* ve *k-*'lı olanlarla özel olarak ilgilenmişlerdir. Onlara göre, ünlü uyumuna aykırı söyleyişler daha sonraki yüzyıllarda üretilmiştir. Yani, FBŞ elyazmasının istinsah edildiği dönemde *palatal l* sesi ile sonlanan Arapça-Farsça sözcükler art ünlülü ekler alıyorlardı; başka bir deyişle ekler ünlü uyumuna giriyordu. Bu nedenle metinde buna uygun olarak transkribe edilmişlerdir: *hâlda*, *hâlîla*, *kemâla*, ayrıca *zevķde*. Şu durumlarda ise gövdenin ünlüsüne üstünlük verilmiştir: *handekûñ*, *helâka* (s. 37-38).

Bugün son hecesi ön ünlülü olan kimi gövdeler, metinde açıkça art ünlülü ekler alırlar. (Sadece -LİK, -ÇİK, -(E)REK, -ACAK ve -MEK durumunda bunlar yazıdan anlaşılabilir.) Bu gövdelerin ünlüleri de yazıçevriminde metinde aldıkları eklerle uyuma sokulmuşlardır: *avratlığa*, *biçāralıķ*, *helālzādalıķda*, *hırramlıģıla* vb.

41.-81. sayfalar arasında yazmanın kimi özellikleriyle ilgili 19 tablo ve bu tabloların açıklaması verilmiştir. 1 numaralı tabloda 42 hikayenin adı Arap harfli biçimleriyle yer alır. 2-9a-b numaralı tablolarda, metindeki eksik/yanlış harf ve hareketleri işaretlemek için kullanılan *parantez* ve *köşeli ayraçların* işlevleri örneklerle açıklanmıştır. 10-16a-b numaralı tablolarda, kullanılan yazıçevrimi işaretleri hakkında bilgi verilmiştir. 17 numaralı tabloda *ř*'nin farklı gösterimleri, 18'de yazıyla ilgili kimi özellikler ve 19a-e'de Farsça sözcüklerde söz başında bulunan *dudaksıl* *hı* sesinin gösterimi örneklendirilmiştir.

Yazıçevrimli metin, 83.-642. sayfalar arasında yer alır. 643. sayfada konkordans, 645-647. sayfalar arasında yazmadaki 42 hikayenin yayındaki sayfa numaraları ve 649-650. sayfalar arasında da kısaltmalar listesi verilmiştir.

Yayının sözlük-dizini bulunmamakla birlikte, Tietze 2002'de nüshanın söz varlığı da değerlendirilmiş olduğu için yazmanın, söz varlığı bakımından Eski Anadolu Türkçesinin en ilginç metinlerinden biri olduğu rahatça söylenebilir. Budapeşte nüshasının Tietze 2002'ye dayalı söz varlığı ile Eski Anadolu Türkçesinin bilinen söz varlığı ve dönemin en zengin metinlerinden olan *ķıřař-ı Enbiyā*'nın baskı aşamasında bulunan Türk Dil Kurumu nüshası arasında yapılan kısa bir karşılaştırma bu konuda bir fikir verebilir:

İlk örnek *dünle* “gece” sözcüğünden türemiş *dünlerek* yapısıdır. *dünlerek çık!* (241b/13) cümlesi içinde geçen bu yapı, yayımlanmış-taranmış metinlere dayalı Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığı içinde şimdiye dek

tanıklanmamıştır. FBS'nin Türk Dil Kurumu nüshası *Tarama Sözlüğü* için tarandığı halde *dünlerek* bu sözlükte de yer almaz; ayrıca Koç'un hazırladığı Hamidiye nüshasında da bulunmaz. Tietze'nin sözlüğünde ise madde başı olarak değil *dünile/dünle* "gece" maddesi altında yer alır (2002). Budapeşte nüshası yayınının sözlük-dizini bulunmadığı için, *dünlerek*'in bu metinde kaç kez geçtiği şimdilik belli değildir. *dünlerek* sözcüğü bu yazma dışında bir de *Kıssa-ı Enbiyâ*'nın Türk Dil Kurumu nüshasında belirlenmiştir: "kaçan dağuk öte beni oyaruñ kim *dünlerek* eşelüm" (570/8).

Bir diğer örnek 91b/3 ve 243b/6'da geçen *birke* "havuz; küçük göl" sözcüğüdür. Türkçede eski bir Arapça alıntı olan bu sözcük (bk. Tietze 1958: 265 *birka* "küçük göl") *Tarama Sözlüğü*'nde tek tanıklıdır: *birike* "hazine; mahzen, sarnıç". *Âşık Paşazade Tarihi*'nden alınmış (XVI. yy: 208: "Yolda su *birikeleri* vardı, anları harap gördü") olan bu tek tanığın *birike* yazılışı sözcüğün belki de Türkçe *birik-* fiiliyle ilişkilendirilmiş olduğunu düşündürüyor. *dünlerek* gibi *birke* de *Kıssa-ı Enbiyâ*'nın Türk Dil Kurumu nüshasında yer alır: "gözi *bürke* kırañında bir 'avrata şeş oldı" (582-12). Sözcük ayrıca Tietze 2002'de *birke*, *birge*, *bürke* "havuz" madde başları altında verilir. Ayrıca *Derleme Sözlüğü*'nde *börke*, *bürke* "havuz" verileri bulunur.

Eski Anadolu Türkçesi söz varlığı içinde nadir tanıklanabilen bir diğer alıntı da Arapça *şukka* "kumaş çadır; bölüm, kısım, kumaş, kumaş örtü" sözcüğüdür. Tietze 2002 sadece A-E harflerini içerdiği için bu sözcüğün FBS'nin Budapeşte nüshasındaki varlığını bilmiyoruz ama Hamidiye nüshasının Koç tarafından hazırlanmış olan sözlüğünde "parça" anlamıyla yer alır. Sözcük, yukarıdaki örnekler gibi *Kıssa-ı Enbiyâ*'nın Türk Dil Kurumu nüshasında da bulunur: "ol ulu ağaç ve bınar yöresine harîrden *şukka* ururlandı" (314/9-10).

Budapeşte nüshasının Hazai-Tietze yayını, hem bu nüshanın hem de yayımlanmamış diğer nüshaların söz varlığının bir an önce gün ışığına çıkmasının Türkiye Türkçesinin tarihsel sözlüğü açısından son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- İz, Fahir (1964), *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- Kavruk, Hasan, S. Çaldak, K. Yoldaş, (2000), *El-Ferec Ba'de's-Şidde I*, Malatya (özel yayın).
- _____, (2004), *El-Ferec Ba'de's-Şidde II*, Malatya (özel yayın).
- Koç, Mustafa (1998), *El-Ferec Ba'de's-Şidde*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kurgan, Şükrü (1945), “Osmanlı Devrinde Mensur Hikâyeciliğimize Ait Bir Eser”, *Türk Dili Belleten*, seri III, sayı 4-5: 353-382.
- Parlatır, İsmail, Gy. Hazai (2007), *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi’ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*, Ankara: TÜBA Yayınları.
- Seyidoğlu, Bilge, Orhan Yavuz (1990), *Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Tietze, Andreas (1957), “Das türkische *Ferec ba’d eş-şidde* als Medium der Wanderung orientalischer Stoffe ins Abendland”, *Proceedings of the XXII Congress of Orientalists*, Leiden, 412-420.
- _____ (1958), “Direkte arabische Entlehnungen im anatolischen Türkisch”, *Jean Deny Armağanı, Mélanges Jean Deny*, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- Vámbéry, Ármin (1901), *Altosmanische Sprachstudien*, Leiden: E.J. Brill.

bilig
2009 YAZAR ADI DİZİNİ
KIŞ-BAHAR-YAZ-GÜZ
(SAYILAR: 48-49-50-51)

2009 AUTHOR INDEX
WINTER-SPRING-SUMMER-AUTUMN
(VOLUMES: 48-49-50-51)

- Sema ASLAN Kış, s. 48; ss. 255-260
(Yayın Değerlendirme) Martine Irma Robbeets, *is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* Turcologica 64, Harrassovitz Verlag, 2005
Review Winter, vol.48; pp. 255-260
- Müjde Koca ATABAY Yaz, s. 50; ss. 01-14
The Annan Plan for Cyprus as a Prisoner's Dilemma Game
Tutukluluk İnkilemi Oyunu Çerçevesinde Kıbrıs için Annan Planı Summer, vol. 50; pp. 01-14
- Gülhan ATNUR Güz, s. 51; ss. 01-12
Abdullah Tukay'ın Şiirlerinde Efsane ve Masal Unsurları
Elements of Legend and Tale in the Poetry of Abdullah Tuqay Autumn, vol. 51; pp. 01-14
- İbrahim Ahmet AYDEMİR Kış, s. 48; ss. 01-12
Altay Tuvaları - Altaylarda Unutulmuş Bir Türk Halkı
The Altai Tuvas: A Forgotten Turkish People in the Altai Region Winter, vol. 48; pp. 01-12
- Mehmet AYDIN Güz, s. 51; ss. 245-248
(Yayın Değerlendirme) Aslan-Demir, Sema (2008). Türkçede İsteme Kipliği Semantik - Pragmatik Bir İnceleme.
Review Autumn, vol. 51; pp. 245-248
- Bünyamin AYHAN – Şükrü BALCI Kış, s. 48; ss. 13-40
Kırgızistan'da Üniversite Gençliği ve İnternet: Bir Kullanımlar ve Doyumlar Araştırması
University Students and the Internet in Kyrgyzstan: A Study on Uses and Satisfactions
Winter, vol.48; pp. 13-40
- Eyüp BACANLI Bahar, s. 49; ss. 221-226
(Yayın Değerlendirme) Türkoloji Tarihinde Samoyloviç ve Eserleri
Review Spring, vol.49; pp. 221-226
- Asiye Mevhibe COŞAR – Çigdem USTA Güz, s. 51; ss. 13-32
Geleneksel Türk Gölge Oyununda Ana Tipler ve Dil Yergisi
Main Types and Satire in Language in the Traditional Turkish Shadow Puppet Play Autumn, vol. 51; pp. 13-32

- M.Volkan COŞKUN Kış, s. 48; ss. 41-52
Ana Dili Eğitiminde Parçalarüstü Birimlerin Önemi ve
Teknoloji Destekli Olarak Kavratılması
*The Significance of Supra-Segmental Units in First Language Education and
The Teaching of Supra-Segmental Units through
Technology-Aided Instruction* Winter, vol.48; pp. 41-52
- Saniye ÇANCI Yaz, s. 50; ss. 233-234
(Yayın Değerlendirme) *The Role of Women in the Altaic World*. Ed. Veronika Veit. Wiesbaden. 2007
Review Summer, vol. 50; pp. 233-234
- Nazmiye ÇELEBİ Yaz, s. 50; ss. 235-240
(Yayın Değerlendirme) Johanson L., *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*
Review Summer, vol. 50; pp. 235-240
- Alpaslan DEMİR Yaz, s. 50; ss. 15-30
16. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Şehir Demografisine Göçlerin Etkisi
The Effect of Immigration on Diyarbakır City Demography in the First Half of the 16th Century
..... Summer, vol. 50; pp. 15-30
- Sema DOĞAN Bahar, s. 49; ss. 01-34
Sultan Abdülmecid Döneminde İstanbul-Ayasofya Camii'ndeki Onarımlar ve
Çalışmaları Aktaran Belgeler
*The Restorations at the İstanbul Hagia Sophia (Ayasofya) Mosque and the Documents Recording the
Restoration Work during the Reign of Sultan Abdulmajid* Spring, vol. 49; pp. 01-34
- Yasemin DOĞANER Güz, s. 51; ss. 33-54
The Law on Headdress and Regulations on Dressing in the Turkish Modernization
*Türk Modernleşmesinde Şapka Kanunu ve
Kılık Kıyafete İlişkin Düzenlemeler* Autumn, vol. 51; pp. 33-54
- Ömer DÜZBAKAR Güz, s. 51; ss. 55-84
Bribery in Islam-Ottoman Penal Codes and Examples From The Bursa Shari'a Court Records of
18th Century
İslâm-Osmanlı Ceza Hukukunda Rüşvet ve 18. Yüzyılda Bursa Şer'iyye Sicillerine Yansıyan Örnekler.
..... Autumn, vol. 51; pp. 55-84
- Süer EKER Bahar, s. 49; ss. 35-58
Avrupa Birliği'nin Yeni Mottosu 'Farklılıkta Birlik' ve Türkçenin 'Farklılıkta Birlik'teki Yeri *The
New Motto of the European Union: 'Unity in Diversity' and the Place of Turkish in 'Unity in Diversity'*
..... Spring, vol.49; pp. 35-58
- Salih ERCAN – İsmail GÖKDENİZ Bahar, s. 49; ss. 59-82
Girişimciliğin Gelişim Süreci ve Girişimcilik Açısından Kazakistan
*The Development of Entrepreneurship and Kazakhstan from the Perspective of
Entrepreneurship* Spring, vol.49; pp. 59-82

- Lütfiye GÖKTAŞ KAYA Kış, s. 48; ss. 53-74
Timurluların İslam Maden Sanatına Katkıları
The Contribution of the Timurids to Islamic Metalwork..... Winter, vol.48; pp. 53-74
- Nejla GÜNAY Güz, s. 51; ss. 85-104
Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Ermenileriyle İlişkileri ve 1914/1915 Zeytun İsyanları
The Relations of Entente States with the Ottoman Armenians during the First World War and 1914/1915 Zeitun Rebellions..... Autumn, vol.51; pp. 85-104
- Galip GÜNER Kış, s. 48; ss. 75-90
Divânü Lugâti't-Türk'te Kençekler ve Bazı Kençekçe Kelimeler Üzerine Düşünceler
Känçäks in Divân Lugât At-Turk and Notes On Some Känçäkian Words..... Winter, vol.48; pp. 75-90
- Mehmet GÜRBÜZ – Murat KARABULUT Yaz, s. 50; ss. 31-50
SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi
A Socio-Economic Similarity Analysis for the Member States of the former USSR Summer, vol.50; pp. 31-50
- Valeh HACILAR Bahar, s. 49; ss. 83-92
Karapapak Türk Mitolojisinin Yapısı Üzerine Araştırmalar
On the Poetics of the Mythology of Karapapakhs Turks..... Spring, vol.49; pp. 53-74
- Meryem HAKİM Yaz, s. 50; ss. 51-64
Kazakistan'daki Tarih Anlayışı ve Uluslararası Boyutları
The Understanding of History in Kazakhstan and Its International Dimensions..... Summer, vol.50; pp. 51-64
- Lars JOHANSON Bahar, s. 49; ss. 93-100
Türk Dillerinde Odaksız Şimdiki Zaman İşaretleyicisi ve Kıbrıs Türkçesinde Eksikliği
Turkic Focal Present Tense Markers and Their Absence in Cypriot Turkish Spring, vol.49; pp. 93-100
- Ferhat KARABULUT Kış, s. 48; ss. 91-118
Köktürkçenin Sıfat Fiilli Yapı Tipolojisi
The Typology of Relative Clause Constructions in Orkhon Turkic..... Winter, vol.48; pp. 91-118
- Ferhat KARABULUT Yaz, s. 50; ss. 65-96
İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları
Central Asia as the Focus of the Struggle for Power and Legitimacy: The Language and Education Policies of the Soviet Government..... Summer, vol.50; pp. 65-96
- Oğuzhan KARABURGU Bahar, s. 49; ss. 227-230
(Yayın Değerlendirme) Balcı Yunus (2008). *Tanpınar, Trajik Bir Şair ve Şiiri*
Review Spring, vol.49; pp. 227-230

- Ercan KARAKOÇYaz, s. 50; ss. 97-118
Atatürk'ün Hatay Davası
Atatürk's Struggle for The Annexion of Hatay to Turkey.....Summer, vol.50; pp. 97-118
- Turan KARATAŞ Kış, s. 48; ss. 119-136
Tarık Buğra'nın Öyküleri ve Öykücülüğü
The Short Stories and the Short Story Technique of Tarık Buğra.....Winter, vol.48; pp. 119-136
- Ramazan KORKMAZYaz, s. 50; ss. 119-130
Metaforik Dönüştürme Biçimleri ve Efendi-Köle Diyalektiği Bakımından Beyaz Kale
Kinds of Metaphorical Transformation and Orhan Pamuk's The White Castle from the Perspective of Master-Slave Dialectic.....Summer, vol.50; pp. 119-130
- Aziz MERHAN Bahar, s. 49; ss. 101-112
Atabetü'l-Hakayık'ta Birleşik Eylemler
Compound Verbs in *Atabetü'l-Hakayık*.....Spring, vol.49; pp. 101-112
- Mehmet Akif OKUR Kış, s. 48; ss. 137-156
Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası
A View of The Middle East Experience of Imperialism: French Mandate in Syria.....Winter, vol.48; pp. 137-156
- Necdet OSAM – Ali Sıdkı AĞAZADEGüz, s. 51; ss. 105-122
Kökensel Kimlik Bağlamında Kıbrıslı Türklerin Rumcaya Yönelik Dilsel Tutumları
Identification of The Language Attitudes of The Turkish Cypriots Towards Greek with Respect to Ethnic IdentityAutumn, vol.51; pp. 105-122
- Tamara ÖLÇEKÇİGüz, s. 51; ss. 123-138
Kazak Halkının Kenesari Kasimoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)
The Kazakh National Struggle for Independence against the Russians under the Leadership of Kenesari Khan (1837-1847).....Autumn, vol.51; pp. 123-138
- Emin ÖZDEMİR Kış, s. 48; ss. 157-176
Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi
The Influence of the Tatars on Kazakh Cultural Life and the Development of Kazakh Jadidism.....Winter, vol.48; pp. 157-176
- Osman ÖZKUL – Hüseyin VERMEZGüz, s. 51; ss. 139-170
Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları
The Socio-Economic Problems of The Nagorno Karabakh Emigrants Autumn, vol.51; pp. 139-170
- İsmail ÖZSOY Kış, s. 48; ss. 177-206
İktisadi Adamdan Toplum Adamına
From Economic Man To Social ManWinter, vol.48; pp. 177-206

- Mustafa Kemal ÖZTÜRK Bahar, s. 49; ss. 113-126
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Okul, Aile ve Toplum İlişkileri Yeterlik Alanına İlişkin Görüşleri ve Öz Değerlendirmeleri
The Opinions and Self-Evaluations of Social Studies Teachers Concerning the Competency Area of School, Parents and Society Relations..... Spring, vol.49; pp. 113-126
- M. Sacit PEKAK Güz, s. 51; ss. 171-204
Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafapaşa (Sinassos)
Construction Activities of the Non-Muslim Population of the Otoman Empire and Mustafapaşa (Sinassos)..... Autumn, vol. 51; pp. 171-204
- Hülya PİLANCI Bahar, s. 49; ss. 127-160
Avrupa Ülkelerindeki Türklerin Türkçeyi Kullanma Ortamları, Sürdürebilme İmkânları ve Kuruma Bilinçleri
Turkish Spoken by Turks in European Countries: Usage Environment, Sustainability Possibilities and Preservation Awareness.....Spring, vol.49; pp. 127-160
- Bahir SELÇUK Bahar, s. 49; ss. 161-176
Nergisi'nin Meşâkku'l-Uşşâk'ında Osmanlı Toplum Hayatından Yansımalar
The Reflections of Ottoman Social Life in Nergisi's Meşâkku'l-Uşşâk..... Spring, vol. 49; pp. 161-176
- Ö. Naci SOYKAN Bahar, s. 49; ss. 177-190
A Proposal for the Classification of Objects
Nesnelere Bölünmesi Hakkında Bir Öneri.....Spring, vol.49; pp. 177-190
- Mustafa SÖZEN Yaz, s. 50; ss. 131-152
Doğu Anlatı Gelenekleri ve Türk Sinemasının Aidiyeti
Eastern Narrative Traditions and the Identity of Turkish Cinema..... Summer, vol. 50; pp. 131-152
- Serkan ŞEN Güz, s. 51; ss. 249-254
(Yayın Değerlendirme) Kaya, Ceval (2008). Uygur Harfli Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikâyesi: Giriş, Tıpkıbasım, Çeviri, Notlar ve Dizinler,
Review Autumn, vol. 51; pp. 249-254
- Şermin ŞENTURAN – Esra MANKAN Yaz, s. 50; ss. 153-168
Ücretin İşyerindeki Yıldıрма Olgusu Üzerindeki Etkisi
The Effect of Wage on Mobbing at Work Summer, vol. 50; pp. 153-168
- Ahmet TAYFUN Bahar, s. 49; ss. 191-204
Is There a Relationship between Grade Average Point and Students' Perceptions with Regard to Cheating Factors?
Öğrencilerin Kopya Faktörlerine Bakış Açılımları ile Akademik Başarıları Arasında Bir İlişki Var mı? Spring, vol.49; pp. 191-204

- Selahattin TOGAY Kış, s. 48; ss. 207-240
Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü
The Role of Monetary Policy in Reducing Kazakh Economy's Dependence on Oil
..... Winter, vol.48; pp. 207-240
- Hacer TOKYÜREK Yaz, s. 50; ss. 169-198
Eski Uygur Türkçesinde “Ölüm” Kavramı ile İlgili İfadeler
Expressions Related to The Concept of “Death” In Old Uyghur Turkish
..... Summer, vol. 50; pp. 169-198
- Metin TOPRAK – Nasuh USLU – Judd Daniel KING Yaz, s. 50; ss. 199-232
Transformation of Turkish Politics: Socio-Political, Economic and Ethnic Peculiarities
Türk Siyasetinin Dönüşümü: Sosyo-Politik, Ekonomik ve Etnik Özellikler
..... Summer, vol. 50; pp. 199-232
- Emine TUĞCU Güz, s. 51; ss. 255-257
(Yayın Değerlendirme) İsen, Mustafa (2009). *Varayım Gideyim Urumeli'ne:*
Türk Edebiyatının Balkanlar Boyutu.
Review Autumn, vol. 51; pp. 255-257
- Ahmet Nezih TURAN Kış, s. 48; ss. 241-254
Bahçesaray Köleleri (17.-18. Yüzyıllar)
The Slaves of Bāghçe Sarāy (17th-18th Centuries) Winter, vol. 48; pp. 241-254
- Fahri TÜRK Güz, s. 51; ss. 205-230
Azerbaycan ve Orta Asya'da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Turancı Siyasi Hareketler (1989-2007)
Panturkist Political Movements in Azerbaijan and Central Asia during the Period of Transformation
(1989-2007) Autumn, vol. 51; pp. 205-230
- Fikret TÜRKMEN Bahar, s. 49; ss. 205-220
Mehmed Emin Efendi'nin Seyahatnamesine Göre Eski Bir Türk Şehri: Dehistan
Dehistan: An Ancient Turkish City as Recorded in Mehmed Emin Efendi's Travel Book
..... Spring, vol.49; pp. 205-220
- Özlem UZUNDEMİR Güz, s. 51; ss. 231-244
Resim ve Edebiyat İlişkisinde Kadın İmgesi: Percy Bysshe Shelley'nin Şiirinde Medusa, Nazım
Hikmet'te Jokond
The Image of Woman in Painting and Literature: Percy Bysshe Shelley's Medusa and Nazım Hikmet's
Mona Lisa Autumn, vol. 51; pp. 231-244
- Emine YILMAZ – Nurettin DEMİR Bahar, s. 49; ss. 231-240
(Yayın Değerlendirme) Özer, Şerife (2008). *Die nominale Wortbildung im Altosmanischen.*
Review Spring, vol.49; pp. 231-240

bilig
2009 MAKALE ADI DİZİNİ
KIŞ-BAHAR-YAZ-GÜZ
(SAYILAR: 48-49-50-51)

2009 ARTICLE INDEX
WINTER-SPRING-SUMMER-AUTUMN
(VOLUMES: 48-49-50-51)

16. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Şehir Demografisine Göçlerin Etkisi
..... Yaz, s. 50; ss. 15-30 / Alpaslan DEMİR
The Effect of Immigration on Diyarbakır City Demography in the First Half of the 16th Century.....
..... Summer, vol. 50; pp. 15-30
- A Proposal for the Classification of ObjectsBahar, s. 49; ss. 177-190 / Ö. Naci SOYKAN
Nesnelerin Bölümlenmesi Hakkında Bir Öneri..... Spring, vol. 49; pp. 177-190
- Abdullah Tukey'in Şiirlerinde Efsane ve Masal Unsurları..Güz, s. 51; ss. 01-12 / Gülhan ATNUR
Elements of Legend and Tale in the Poetry of Abdullah Tuqay..... Autumn, vol. 51; pp. 01-14
- Altay Tuvaları - Altaylarda Unutulmuş Bir Türk Halkı
..... Kış, s. 48; ss. 01-12 / İbrahim Ahmet AYDEMİR
The Altai Tuvas: A Forgotten Turkish People in the Altai Region Winter, vol. 48; pp. 01-12
- Ana Dili Eğitiminde Parçalarüstü Birimlerin Önemi ve Teknoloji Destekli Olarak Kavratılması
..... Kış, s. 48; ss. 41-52 / M.Volkan COŞKUN
*The Significance of Supra-Segmental Units in First Language Education and
The Teaching of Supra-Segmental Units through Technology-Aided Instruction*
..... Winter, vol. 48; pp. 41-52
- Atabetü'l-Hakayık'ta Birleşik Eylemler.....Bahar, s. 49; ss. 101-112 / Aziz MERHAN
Compound Verbs in Atabetü'l-Hakayik..... Spring, vol.49; pp. 101-112
- Atatürk'ün Hatay Davası Yaz, s. 50; ss. 97-118 / Ercan KARAKOÇ
Atatürk's Struggle for The Annexation of Hatay to Turkey..... Summer, vol. 50; pp. 97-118
- Avrupa Birliği'nin Yeni Mottosu 'Farklılıkta Birlik' ve Türkçenin 'Farklılıkta Birlik'teki Yeri
..... Bahar, s. 49; ss. 35-58 / Süer EKER
The New Motto of the European Union: 'Unity in Diversity' and the Place of Turkish in 'Unity in Diversity'
..... Spring, vol. 49; pp. 35-58
- Avrupa Ülkelerindeki Türklerin Türkçeyi Kullanma Ortamları, Sürdürebilme İmkânları ve Ko-
ruma BilinçleriBahar, s. 49; ss. 127-160 / Hülya PİLANCI
*Turkish Spoken by Turks in European Countries: Usage Environment, Sustainability Possibilities and
Preservation Awareness*..... Spring, vol. 49; pp. 127-160

- Azerbaycan ve Orta Asya'da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Turancı Siyasi Hareketler (1989-2007)..... Güz, s. 51; ss. 205-230 / Fahri TÜRK
Panturkist Political Movements in Azerbaijan and Central Asia during the Period of Transformation (1989-2007).....*Autumn*, vol. 51; pp. 205-230
- Bahçesaray Köleleri (17.-18. Yüzyıllar)Kış, s. 48; ss. 241-254 / Ahmet Nezihi TURAN
The Slaves of Bāghçe Sarāy (17th-18th Centuries)*Winter*, vol. 48; pp. 241-254
- Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Ermenileriyle İlişkileri ve
1914/1915 Zeytun İsyanları..... Güz, s. 51; ss. 85-104 / Nejla GÜNAY
*The Relations of Entente States with the Ottoman Armenians during the First World War and
1914/1915 Zeitun Rebellions*.....*Autumn*, vol. 51; pp. 85-104
- Bribery in Islam-Ottoman Penal Codes and Examples From The Bursa Shari'a Court Records of
18th CenturyGüz, s. 51; ss. 55-84 / Ömer DÜZBAKAR
İslâm-Osmanlı Ceza Hukukunda Rüşvet ve 18. Yüzyılda Bursa Şer'iyye Sicillerine Yansıyan Örnekler.
.....*Autumn*, vol. 51; pp. 55-84
- Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları
..... Güz, s. 51; ss. 139-170 / Osman ÖZKUL – Hüseyin VERMEZ
The Socio-Economic Problems of The Nagorno Karabakh Emigrants*Autumn*, vol. 51; pp. 139-170
- Doğu Anlatı Gelenekleri ve Türk Sinemasının AidiyetiYaz, s. 50; ss. 131-152 / Mustafa SÖZEN
Eastern Narrative Traditions and the Identity of Turkish Cinema *Summer*, vol. 50; pp. 131-152
- Divânü Lugâti't-Türk'te Kençekler ve Bazı Kençekçe Kelimeler Üzerine Düşünceler
..... Kış, s. 48; ss. 75-90 / Galip GÜNER
Känçäks in Divân Lugât At-Turk and Notes On Some Känçäkian Words.....*Winter*, vol. 48; pp. 75-90
- Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası
..... Kış, s. 48; ss. 137-156 / Mehmet Akif OKUR
A View of The Middle East Experience of Imperialism: French Mandate in Syria.....
..... *Winter*, vol. 48; pp. 137-156
- Eski Uygur Türkçesinde "Ölüm" Kavramı ile İlgili İfadeler
.....Yaz, s. 50; ss. 169-198 / Hacer TOKYÜREK
Expressions Related to The Concept of "Death" In Old Uyghur Turkish..... *Summer*, vol. 50; pp. 169-198
- Geleneksel Türk Gölge Oyununda Ana Tipler ve Dil Yergisi
.....Güz, s. 51; ss. 13-32 / Asiye Mevhibe COŞAR – Çiğdem USTA
Main Types and Satire in Language in the Traditional Turkish Shadow Puppet Play.....
.....*Autumn*, vol. 51; pp. 13-32
- Girişimciliğin Gelişim Süreci ve Girişimcilik Açısından Kazakistan
.....Bahar, s. 49; ss. 59-82 / Salih ERCAN – İsmail GÖKDENİZ
*The Development of Entrepreneurship and Kazakhstan from the Perspective of
Entrepreneurship*.....*Spring*, vol. 49; pp. 59-82

- Is There a Relationship between Grade Average Point and Students' Perceptions with Regard to Cheating Factors? Bahar, s. 49; ss. 191-204 / Ahmet TAYFUN
Öğrencilerin Kopya Faktörlerine Bakış Açıkları ile Akademik Başarıları Arasında Bir İlişki Var mı?.....
..... Spring, vol. 49; pp. 191-204
- İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları
..... Yaz, s. 50; ss. 65-96 / Ferhat KARABULUT
Central Asia as the Focus of the Struggle for Power and Legitimacy:
The Language and Education Policies of the Soviet Government..... Summer, vol. 50; pp. 65-96
- İktisadi Adamdan Toplum Adamına Kış, s. 48; ss. 177-206 / İsmail ÖZSOY
From Economic Man To Social Man Winter, vol. 48; pp. 177-206
- Karapapak Türk Mitolojisinin Yapısı Üzerine Araştırmalar ... Bahar, s. 49; ss. 83-92 / Valeh HACILAR
On the Poetics of the Mythology of Karapapaklı Turks..... Spring, vol.49; pp. 53-74
- Kazak Halkının Kenesari Kasimoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)Güz, s. 51; ss. 123-138 / Tamara ÖLÇEKÇİ
The Kazakh National Struggle for Independence against the Russians under the Leadership of Kenesari Khan (1837-1847)..... Autumn, vol.51; pp. 123-138
- Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi.....
..... Kış, s. 48; ss. 157-176 / Emin ÖZDEMİR
The Influence of the Tatars on Kazakh Cultural Life and the Development of Kazakh Jadidism.....
..... Winter, vol. 48; pp. 157-176
- Kazakistan Ekonomisinin Petrole Bağımlılığının Azaltılmasında Para Politikasının Rolü
..... Kış, s. 48; ss. 207-240 / Selahattin TOGAY
The Role of Monetary Policy in Reducing Kazakh Economy's Dependence on Oil
..... Winter, vol. 48; pp. 207-240
- Kazakistan'daki Tarih Anlayışı ve Uluslararası Boyutları
..... Yaz, s. 50; ss. 51-64 / Meryem HAKİM
The Understanding of History in Kazakhstan and Its International Dimensions
..... Summer, vol.50; pp. 51-64
- Kırgızistan'da Üniversite Gençliği ve İnternet: Bir Kullanımlar ve Doyumlar Araştırması.....
..... Kış, s. 48; ss. 13-40 / Bünyamin AYHAN – Şükrü BALCI
University Students and the Internet in Kyrgyzstan: A Study on Uses and Satisfactions
..... Winter, vol. 48; pp. 13-40
- Kökensel Kimlik Bağlamında Kıbrıslı Türklerin Rumcaya Yönelik Dilsel Tutumları
.....Güz, s. 51; ss. 105-122 / Necdet OSAM – Ali Sıdkı AĞAZADE
Identification of The Language Attitudes of The Turkish Cypriots Towards Greek with Respect to Ethnic Identity Autumn, vol.51; pp. 105-122

- Köktürkçenin Sıfat Fiilli Yapı Tipolojisi Kış, s. 48; ss. 91-118 / Ferhat KARABULUT
The Typology of Relative Clause Constructions in Orkhon Turkic..... Winter, vol. 48; pp. 91-118
- Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafapaşa (Sinassos) Güz, s. 51; ss. 171-204 / M. Sacit PEKAK
Construction Activities of the Non-Muslim Population of the Otoman Empire and Mustafapaşa (Sinassos)..... Autumn, vol. 51; pp. 171-204
- Mehmed Emin Efendi'nin Seyahatnamesine Göre Eski Bir Türk Şehri: Dehistan Bahar, s. 49; ss. 205-220 / Fikret TÜRKMEN
Dehistan: An Ancient Turkish City as Recorded in Mehmed Emin Efendi's Travel Book
Spring, vol.49; pp. 205-220
- Metaforik Dönüştürme Biçimleri ve Efendi-Köle Diyalektiği Bakımından *Beyaz Kale* Yaz, s. 50; ss. 119-130 / Ramazan KORKMAZ
Kinds of Metaphorical Transformation and Orhan Pamuk's The White Castle from the Perspective of Master-Slave Dialectic..... Summer, vol. 50; pp. 119-130
- Nergisi'nin *Meşâkku'l-Uşşâk*'ında Osmanlı Toplum Hayatından Yansımalar Bahar, s. 49; ss. 161-176 / Bahir SELÇUK
The Reflections of Ottoman Social Life in Nergisi's Meşâkku'l-Uşşâk..... Spring, vol. 49; pp. 161-176
- Resim ve Edebiyat İlişkisinde Kadın İmgesi: Percy Bysshe Shelley'nin Şiirinde Medusa, Nazım Hikmet'te Jokond Güz, s. 51; ss. 231-244 / Özlem UZUNDEMİR
The Image of Woman in Painting and Literature: Percy Bysshe Shelley's Medusa and Nazım Hikmet's Mona Lisa Autumn, vol. 51; pp. 231-244
- Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Okul, Aile ve Toplum İlişkileri Yeterlik Alanına İlişkin Görüşleri ve Öz Değerlendirmeleri Bahar, s. 49; ss. 113-126 / Mustafa Kemal ÖZTÜRK
The Opinions and Self-Evaluations of Social Studies Teachers Concerning the Competency Area of School, Parents and Society Relations..... Spring, vol. 49; pp. 113-126
- SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi Yaz, s. 50; ss. 31-50 / Mehmet GÜRBÜZ – Murat KARABULUT
A Socio-Economic Similarity Analysis for the Member States of the former USSR..... Summer, vol. 50; pp. 31-50
- Sultan Abdülmecid Döneminde İstanbul-Ayasofya Camii'ndeki Onarımlar ve Çalışmaları Aktaran Belgeler Bahar, s. 49; ss. 01-34 / Sema DOĞAN
The Restorations at the İstanbul Hagia Sophia (Ayasofya) Mosque and the Documents Recording the Restoration Work during the Reign of Sultan Abdulmajid..... Spring, vol. 49; pp. 01-34
- Tarık Buğra'nın Öyküleri ve Öykücülüğü Kış, s. 48; ss. 119-136 / Turan KARATAŞ
The Short Stories and the Short Story Technique of Tarık Buğra..... Winter, vol. 48; pp. 119-136

- Timurluların İslam Maden Sanatına Katkıları.....Kış, s. 48; ss. 53-74 / Lütfiye GÖKTAŞ KAYA
The Contribution of the Timurids to Islamic Metalwork..... Winter, vol. 48; pp. 53-
- The Annan Plan for Cyprus as a Prisoner's Dilemma Game.....
 Yaz, s. 50; ss. 01-14 / Müjde Koca ATABAY
Tutukluluk İkilemi Oyunu Çerçevesinde Kıbrıs için Annan Planı..... Summer, vol. 50; pp. 01-14
- The Law on Headdress and Regulations on Dressing in the Turkish Modernization
 Güz, s. 51; ss. 33-54 / Yasemin DOĞANER
Türk Modernleşmesinde Şapka Kanunu ve Kılık Kıyafete İlişkin Düzenlemeler
 Autumn, vol. 51; pp. 33-54
- Transformation of Turkish Politics: Socio-Political, Economic and Ethnic Peculiarities
 Yaz, s. 50; ss. 199-232 / Metin TOPRAK – Nasuh USLU – Judd Daniel KING
Türk Siyasetinin Dönüşümü: Sosyo-Politik, Ekonomik ve Etnik Özellikler..... Summer, vol. 50; pp. 199-232
- Türk Dillerinde Odaksız Şimdiki Zaman İşaretleyicisi ve Kıbrıs Türkçesinde Eksikliği.....
 Bahar, s. 49; ss. 93-100 / Lars JOHANSON
Turkic Focal Present Tense Markers and Their Absence in Cypriot Turkish
 Spring, vol. 49; pp. 93-100
- Ücretin İşyerindeki Yıldıрма Olgusu Üzerindeki Etkisi.....
 Yaz, s. 50; ss. 153-168 / Şermin ŞENTURAN – Esra MANKAN
The Effect of Wage on Mobbing at Work Summer, vol. 50; pp. 153-168
- (Yayın Değerlendirme) Aslan-Demir, Sema (2008). Türkçede İsteme Kipliği Semantik-
 Pragmatik Bir İnceleme..... Güz, s. 51; ss. 245-248 / Mehmet AYDIN
 Review Autumn, vol. 51; pp. 245-248
- (Yayın Değerlendirme) Balcı Yunus (2008). *Tanpınar, Trajik Bir Şair ve Şiiri*.....
 Bahar, s. 49; ss. 227-230 / Oğuzhan KARABURGU
 Review Spring, vol. 49; pp. 227-230
- (Yayın Değerlendirme) İsen, Mustafa (2009). *Varayım Gideyim Urumeli'ne: Türk Edebiyatının Balkanlar Boyutu*.
 Güz, s. 51; ss. 255-257 / Emine TUĞCU
 Review Autumn, vol. 51; pp. 255-257
- (Yayın Değerlendirme) Johanson L., *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*
 Yaz, s. 50; ss. 235-240 / Nazmiye ÇELEBİ
 Review Summer, vol. 50; pp. 235-240
- (Yayın Değerlendirme) Martine Irma Robbeets, *is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* Turcologica 64,
 Harrassovitz Verlag, 2005..... Kış, s. 48; ss. 255-260 / Sema ASLAN
 Review Winter, vol. 48; pp. 255-260

- (Yayın Değerlendirme) Özer, Şerife (2008). *Die nominale Wortbildung im Altosmanischen*.
..... Bahar, s. 49; ss. 231-240 / Emine YILMAZ – Nurettin DEMİR
Review *Spring*, vol. 49; pp. 231-240
- (Yayın Değerlendirme) Kaya, Ceval (2008). Uygur Harfli Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikâyesi:
Giriş, Tıpkıbasım, Çeviri, Notlar ve Dizinler,Güz, s. 51; ss. 249-254 / Serkan ŞEN
Review *Autumn*, vol. 51; pp. 249-254
- (Yayın Değerlendirme) *The Role of Women in the Altaic World*. Ed. Veronika Veit. Wiesbaden. 2007.
..... Yaz, s. 50; ss. 233-234 / Saniye ÇANCI
Review *Summer*, vol. 50; pp. 233-234
- (Yayın Değerlendirme) Türkoloji Tarihinde Samoyloviç ve Eserleri
..... Bahar, s. 49; ss. 221-226 / Eyüp BACANLI
Review *Spring*, vol. 49; pp. 221-226

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi

©Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Yayın İlkeleri

bilig, Kış/Ocak, Bahar/Nisan, Yaz/Temmuz ve Güz/Ekim olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Kış sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurt içi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

bilig, Türk Dünyasının kültürel zenginliklerini, tarihi ve güncel gerçeklerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymak; Türk Dünyasıyla ilgili olarak, uluslararası düzeyde yapılan bilimsel çalışmalarını kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlanmaktadır.

bilig'de, sosyal bilimler alanında, Türk Dünyasının tarihi ve güncel problemlerini bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir.

bilig'e gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmalarını değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır. Türk Dünyasıyla ilgili eser ve şahsiyetleri tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin **bilig**'de yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

bilig'e gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına tekrar iade edilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite, en önemli ölçütlerdir. Değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai karar verebilir. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştirisi ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeden yazılar, yazarlarına iade edilmez.

bilig'de yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı *Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığına* devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Dili

bilig'in yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir. Türk lehçelerinde hazırlanmış yazılar, gerektiği takdirde Yayın Kurulunun kararıyla Türkiye Türkçesine aktarıldıktan sonra yayımlanabilir.

Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- 1. Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **koyu** harflerle yazılmalıdır. Aday makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.
- 2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i:** Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı **koyu**, adresler ise normal ve *eğik karakterde* harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta (e-mail) adres(ler)i belirtilmelidir.
- 3. Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 kelimeden oluşan Türkçe özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Makalenin sonunda, yazı başlığı, özet ve anahtar kelimelerin İngilizce ve Rusçaları bulunmalıdır. Rusça özetler gönderilmediği takdirde dergi tarafından ilave edilir.
- 4. Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, *Times New Roman* veya benzeri bir yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar 10.000 kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, **koyu değil eğik harflerle** yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti+eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.
- 5. Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.
- 6. Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise tablo numarasının altına, tam sola dayalı, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır. Aşağıda tablo ve şekil örnekleri sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Öğretmenliğe Atanma Durumları

Atanma Durumu	Mezun Olduğu Lise Türü										Toplam	
	GL		AL		SL		AÖL		KMLÇÇGE			
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Atandı	143	44.1	102	53.7	143	46.6	97	49.7	14	20.9	499	46.1
Atanamadı	181	55.9	88	46.3	164	53.4	98	50.3	53	79.1	584	53.9
Toplam	324	100	190	100	307	100	195	100	67	100	1083	100

$$\chi^2 = 23.10 \quad sd = 4 \quad p < .01$$

7. **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı (yazının üçte birini) aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazabilirler.

8. **Alıntı ve Göndermeler:** Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır.

(Köprülü 1944), (Köprülü 1944: 15).

Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır:

(Gökay vd. 2002).

Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı; yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

Kaynaklar kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınların diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

"Tanpınar (1976: 131), bu konuda"

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların adı; yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir:

"Köprülü (1926)" (Çelik 1998'den).

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmelidir. İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

www.tdk.gov.tr/bilterim (15.12.2002)

9. **Kaynaklar:** Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (1980a, 1980b) şeklinde gösterilmelidir:

Karahan, Leyla ve Ülkü Gürsoy (2004). *Kavâid-ı Lisân-ı Türki* 1893. Ankara: TDK

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. İstanbul: MEB Yay.

Shaw, Stanford (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sermet Matb.

Timurtaş, F. Kadri (1951). "Fatih Devri Şairlerinden Cemalî ve Eserleri". *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* IV (3): 189-213.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış yazılar, biri orijinal, diğer ikisi fotokopi olmak üzere (fotokopilerde yazarı tanıttıcı hiçbir bilgi olmamak kaydıyla) üç nüsha olarak diskiyle birlikte *bilig* adresine gönderilir. Yazarlarına raporlar doğrultusunda geliştirilmek ve/veya düzeltilmek üzere gönderilen yazılar, gerekli düzenlemeler yapılarak CD ve orijinal çıktısıyla en geç bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır. Yayın Kurulu, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapabilir.

Yazışma Adresi:

Ahmet Yesevi Üniversitesi
bilig Dergisi Editörlüğü
Taşkent Cad. 10. Sok. No: 30
06430 Bahçelievler / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 215 22 06
Faks: (0312) 215 22 09
www.yesevi.edu.tr/bilig
bilig@yesevi.edu.tr

bilig

Journal of Social Sciences of the Turkish World

©Ahmet Yesevi University Board of Trustees

Editorial Principles

bilig is published quarterly: Winter/January, Spring/April, Summer/July and Autumn/October. At the end of each year, an annual index is prepared and published in Winter issue. Each issue is forwarded to subscribers, libraries and international indexing institutions within one month after its publication.

bilig is published to bring forth the cultural riches, historical and actual realities of the Turkish World in a scholarly manner; to inform the public opinion of international level scientific studies on the Turkish world.

Articles primarily related to social sciences subjects and those dealing with past and current issues and problems, suggesting solutions are published in *bilig*.

Articles forwarded for publication should be original, contributing to knowledge and scientific information in related fields or bringing forth new views and perspectives on previously written scholarly papers. Articles introducing works and personalities of particular importance, informing readers of new activities related to the Turkish world can also be published in *bilig*.

In order for any article to be published in *bilig*, it should not have been previously published or accepted to be published elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.

Evaluation of Articles

Articles forwarded to *bilig* are first reviewed by the Editorial Board in terms of journal's publishing principles. Those which are found unsuitable are returned to their authors to be corrected. Academic objectivity and scientific quality are considered of paramount importance. Those considered acceptable are initially referred to two referees who are well-known for their works in relevant fields. Names of the referees are kept confidential and referee reports are safe-kept for five years.

For publication of articles, two positive reports are required. In case one referee report is negative while the other is favorable, the article may be forwarded to a third referee for further evaluation or alternatively the board, based on the contents of the reports may feel confident to make a final decision. The authors are to consider the criticism, suggestions and corrections offered by the referees and by the editorial board. If they disagree, they are entitled to counter present their views and justifications. Final decision rests with the editorial board. Only original copies of the declined articles are returned upon request. Articles which are not accepted for publication are not returned to their authors.

The royalty rights of the accepted articles are considered transferred to Ahmet Yesevi University Board of Trustees. However the overall responsibility and writing preferences for the published articles belong to the author of the article. Quotations from articles including pictures are permitted with full reference to the article.

The Language

Turkish is the language of the journal. Articles in English or in other Turkish dialects may be published, not to exceed one third of an issue. Articles submitted in other Turkish dialects may be published after they are translated into Turkish, upon the decision of the Editorial Board as necessary.

Writing Rules

In general, following rules are to apply to writing for *bilig* articles:

1. Title of the article: Title should be suitable for the content and one that expresses it best, and should be in bold letters. The title should consist of 10-12 words at the most.
2. Name(s) and address(es) of the author(s): Names and surnames are written bold, addresses in normal italic letters; the institution the author is associated with, his/her contact and e-mail addresses should also be specified.
3. Abstract: At the beginning, the article should include an abstract in Turkish, briefly and laconically expressing the subject in minimum 75, in maximum 150 words. There should be no reference to used sources, figure and chart numbers. Leaving one line empty after the body of abstract, there should be key words, minimum 5 and maximum 8 words. At the end of the article there should be titles, abstracts and key words in English and Russian. In case Russian abstract is not submitted it will be included by the journal. (An English abstract should also accompany the articles in Turkish)
4. **Main Text:** Should be typed in MS Word program in Times New Roman or similar font type, 10 type size and 1,5 line on A4 format (29/7x21cm) paper. There should 2,5 cm free space on the margins and pages should be numbered. Articles should not exceed 10.000 words. Passages that need emphasizing should not be bold but in italic. Quotations should be in italic and with quotation marks; in quotations less than 5 lines between lines and those longer than 5 lines should be typed with indent of 1,5 cm in block and with 1 line space.
5. Section Headings: Main, interval and sub-headings can be used in order to obtain the well-arranged narration of information in the article and these headings may be numbered if necessary. Main headings (main sections, references and appendices) should be in capital letters; interval and sub-headings should be bold and their first letters in capital letters; at the end of the sub-headings writing should continue on the same line after a colon (:).
6. **Tables and Figures:** Tables should have numbers and captions. In tables, vertical lines should not be used. Horizontal lines should be used only to separate subtitles within the table. The table number should be written at the top, aligned to the left, and should not be in italics. The caption should be written in italics below the table number, aligned to the left, and the first letter of each word should be capitalized. Tables should be placed where they are most appropriate in the text. Figures should be prepared in accordance with black-and-white printing. The numbers and captions of the figures should be centered right below the figures. The figure numbers should be written in italics followed by a full-stop. The caption should immediately follow the number. It should not be written in italics, and the first letter of each word should be capitalized. Below are sample tables and figures.

Table 1: Teachers' appointment rates depending on the schools graduated from

Appointment	Type of high school finished										Total	
	GL		AL		VL		OL		KMLÇGE			
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Appointed	143	44.1	102	53.7	143	46.6	97	49.7	14	20.9	499	46.1
Not appointed	181	55.9	88	46.3	164	53.4	98	50.3	53	79.1	584	53.9
Total	324	100	190	100	307	100	195	100	67	100	1083	100

$$\chi^2 = 23.10 \quad sd = 4 \quad p < .01$$

7. **Pictures:** Should be on highly contrasted photo papers. Furthermore, rules for figures and tables are applied to pictures as well. In special cases, color pictures may be printed.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed 10 pages. (one-third of article) Authors having the necessary technical equipment and software may themselves insert the related figures, drawings and pictures into the text. Those without, shall leave the proportional size of empty spaces for pictures within the text, numbering them.

8. **Indicating sources:** Endnotes should only be used for explanation, and at the end of the text.

References within the text should be given in parentheses as follow:

(Köprülü 1944); (Köprülü 1944: 15)

When sources with several authors are referred, the name of the first author is given and for others 'et. al' is added.

(Gökay et al. 2002)

Authors should avoid using footnotes as much as possible. Footnotes should be used only for explanations and numbered automatically. In order to indicate sources in footnotes, authors should use the principles of in-text citation.

Full reference, including the names of all authors should be given in the list of references. If the name of the referred author is given within the text, then only the publication date should be written:

"Tanpınar (1976: 131) on this issue"

In the sources and manuscripts with no publication date, only the name of the author; in encyclopedias and other sources without authors, only the name of the source should be written.

In secondary sources quoted, original source should also be pointed to:

"Köprülü (1926)" (in Çelik 1998).

Personal interviews can be indicated by giving the last name(s) and the date(s); moreover they should be stated in the references.

www.tdk.gov.tr/bilterim (15.12.2002)

9. **References:** Should be at the end of the text in alphabetical order, in one of the ways shown below. If there are more than one source by the same author, then they will be listed according to their publication date; sources of the same author published in the same year will be shown as (1980a, 1980b):

Karahan, Leyla ve Ülkü Gürsoy (2004). *Kavâid-ı Lisân-ı Türkî 1893*. Ankara: TDK
Köprülü, Mehmet Fuat (1961). *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. İstanbul: MEB Yay.
Shaw, Stanford (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmanacı, İstanbul: Sermet Matb.
Timurtaş, F. Kadri (1951). "Fatih Devri Şairlerinden Cemalî ve Eserleri". *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* IV (3): 189-213.

How to Forward Articles

The articles duly prepared in accordance with the principles set forth are to be sent in three copies; one original, two photocopied forms with a compact disc, to **bilig** at the address given below. The last corrected fair copies in original figures are to reach **bilig** not later than one month. Minor editing may be done by the Editorial Board.

Ahmet Yesevi Üniversitesi
bilig Dergisi Editörlüğü
Taşkent Caddesi, 10. Sok. Nu: 30
06490 Bahçelievler - ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +9 (0312) 215 22 06
Fax: +9 (0312) 215 22 09
www.yesevi.edu.tr/bilig
bilig@yesevi.edu.tr